**Міністерство аграрної політики
та продовольства України**

ВІСНИК

Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка

Випуск 150

Економічні науки

*Згідно постанови Президії ВАК України
від 10.03.2010 р. № 1-05/2
Вісник ХНТУСГ: економічні науки
включений до Нового Переліку
наукових фахових видань
(Бюл. ВАК. – 2010. – № 4. – С. 2-3).*

Харків – 2014

УДК 346.54:338.432
ББК 65.32-18
В 53

Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. – Вип. 150: Економічні науки. — Харків: ХНТУСГ. – 2014. — 339 с.

Рекомендовано до друку Вченою радою Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. Петра Василенка. Протокол № 7 від 27.03.2014 р.

Редакційна колегія:
Тіщенко Л.М., д.т.н., проф., акад. НААН України, (відповідальний редактор);
Амосов О.Ю., д.е.н., проф.;
Антоненко Л.А., д.е.н., проф.;
Белебеха І.О., д.е.н., проф.;
Васильєв А.Й., д.е.н., проф.;
Красноруцький О.О., д.е.н., проф.;
Мазнєв Г.Є., к.т.н., проф.; (відповідальний секретар);
Маренич Т.Г., д.е.н., проф.;
Онегіна В.М., д.е.н., проф.;
Турченко М.М., к.е.н., проф.;
Шинкаренко В.Г., д.е.н., проф.

Адреса редакції:
61002, м. Харків, вул. Артема, 44, тел. (057)716-41-68, (057)716-41-54

Засновник —Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 15983-4455 Пр від 01.12.2009 р.

© Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

УДК 658.012.32

РОЛЬ ИННОВАЦИОННЫХ СТРУКТУР В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ ТЕРРИТОРИАЛЬНО-ПРОМЫШЛЕННЫХ КОМПЛЕКСОВ

ВАСИЛЬЕВ А.И., Д.Э.Н.,
ХАРЬКОВСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ТЕХНИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА ИМ. П. ВАСИЛЕНКО

Рассмотрены аспекты проблемы интеграции ресурсного и технологического потенциала территориально-промышленных комплексов для реализации инновационной стратегии развития экономики на основе методологии индустриального симбиоза.

The aspects of the resource integration and technological potential of territorial-and-industrial complexes to implement innovative strategy of economic development which is based on the methodology of industrial symbiosis have been considered.

Постановка проблемы в общем виде. Экономика государства базируется на совокупности территориально-промышленных комплексов, включающих предприятия различных отраслей промышленности на определенной территории с устойчивыми технологическими и производственными связями, в которых все элементы функционально взаимосвязаны с целью достижения поставленных экономических результатов.

Анализ последних исследований и публикаций. Промышленный комплекс, как территориально производственное объединение предприятий различных отраслей промышленности формирует в своем развитии по иерархическим уровням два типа интегрированных структур: функциональную и территориальную. Функциональная структура промышленного узла представляет собой сочетание входящих в него предприятий и отражает роль и место каждого производства в цепи технологического цикла, включающего добычу, подготовку, переработку сырья и материалов и выпуск конечной продукции. Задача формирования функциональной структуры промышленного узла состоит в том, чтобы обеспечить цикл производства выпускаемых видов продукции, который возможно и целесообразно получить на основе экономически обоснованного использования располагаемой базы природных ресурсов и технологических возможностей.

В связи с ростом техногенной нагрузки все большее значение приобретают экологические проблемы, связанные с химическим и локальным тепловым загрязнением окружающей среды, которые должны учитываться при решении вопросов, обеспечения рационального использования водных, земельных и топливно-энергетических ресурсов. Одной из насущных задач устойчивого социально-экономического развития промышленных регионов с высокой антропогенной нагрузкой является совершенствование системы управления функционированием и развитием современных территориально-промышленных комплексов под эгидой организационно-инновационных институций, формируемых с учетом приоритетов региональной социально-экономической политики [1].

Формирование целей статьи. Разработка концептуальных основ рационального использования ресурса в регионах с большой техногенной нагрузкой требует комплексного решения проблемы, начиная от формирования базы данных о прогрессивных технологических решениях, которые пригодные для практического воплощения, завершая созданием инфраструктуры, которая обеспечивает интегрирование технологических, экономических, экологических и управленческих функций с целью обеспечения устойчивого развития. Особое значение в решении указанных проблем принадлежит научно-технологическим и организационно-управленческим, инновационным структурам, отвечающим требованиям пятого технологического уклада, составляющего основу постиндустриального этапа развития экономики.

Изложение основних материалов исследования. Важной составляющей концепции устойчивого развития промышленных регионов Украины является методология индустриального симбиоза, которая базируется на межотраслевой энерготехнологической интеграции промышленного потенциала предприятий, которые могут быть объединены в рамках территориально-промышленных комплексов [2, 3]. Сущность индустриального симбиоза заключается в обеспечении перехода от узкоспециализированной технологии производства основного вида продукции, характерной для отдельного предприятия, к замкнутым производственным циклам с целью расширения спектра товаров, которые выпускаются за счет утилизации и комплексного использования материальных и энергетических вторичных ресурсов всех субъектов хозяйственной деятельности на означенной территории. При таком подходе во многих случаях экологическая составляющая может стать не

затратной, а прибыльной статьей экономической деятельности, которая позволит снять существующие противоречие между экологическим и экономическим императивами дальнейшего развития.

Первым шагом на пути решения проблемы повышения экологической совместимости предприятий с окружающей средой являются формирования ресурсно-продуктовой технологической схемы комплексного производства и разработка на этой основе модели прогнозирования его ресурсо- и энергопотребления. Это позволит оценить влияние каждого направления интеграционной технической политики на эффективность производства, рассчитать возможные резервы экономии ресурсов и снижение выбросов вредных веществ на протяжении всего "жизненного цикла" произведенной продукции, начиная от получения входного сырьевого ресурса. Чтобы определить суммарные потоки веществ, которые загрязняют окружающую среду, нужно определить количество веществ, которые задействованы на основных этапах изготовления и реализации продукции. Если $M_i^{(1)}$ - количество материала вида и во входном сырье, тогда $M_i^{(2)}$ и $M_i^{(3)}$ определяют аналогичные величины в промышленном и потребительском секторах. Под "материалом" следует понимать любое вещество или набор веществ, избранных для решения конкретной задачи по выпуску продукции. В рамках системы "промышленность - потребительский сектор - окружающая среда" эти условия можно записать в виде уравнения материального баланса для величин $M^{(1)}$, $M^{(2)}$, $M^{(3)}$:

$$\frac{dM_i^{(1)}}{dt} = \sum_{k=1}^{m}\left(-a_{ik} + b_{ik}\right)x_k + \sum_{k=1}^{1} c_{ik} M_k^{(3)};$$

$$\frac{dM_i^{(2)}}{dt} = \sum_{k=1}^{m}\left(a_{ik} - b_{ik}\right)x_k - \sum_{k=1}^{n} d_{ik}\, y_k + \sum_{k=1}^{l} e_{ik} M_k^{(3)};$$

$$\frac{dM_i^{(3)}}{dt} = \sum_{k=1}^{n} d_{ik}\, y_k - \sum_{k=1}^{l}\left(e_{ik} + c_{ik}\right)M_k^{(3)}, \left(i = 1,\ldots, l\right).$$

В системе уравнений использованы следующие обозначения: a_{ij} - масса материала i, необходимого для производства единицы энергии вида j; b_{ij} - масса материала i, что содержится в промышленных отходах

при изготовлении единицы энергии вида *j*, c_{ij} – масса материала *i*, что содержится в отходах, которые поступают в окружающие среды в единицу времени из отходов, которые образуются в сфере потребления из единицы массы топлива типа *j*; d_{ij} - масса топлива *i*, необходимого для производства единицы продукции типа *j*, которая поступает в сектор потребления; e_{ij} - масса компонента i, которая поступает в единицу времени из сектора производства в сектор потребления в виде вторичного сырья, которое образовывается из единицы массы материала типа *j*.

Решение указанной системы уравнений позволит определить параметры, которые нужно выдержать, чтобы уменьшить массу или вид используемого ресурса *i*, и как следствие, повысить рентабельность производства и снизить техногенную нагрузку на окружающую среду [4].

Включение в расчет дополнительных ресурсо- и энергосберегающих мероприятий по каждому процессу приводит к необходимости учитывать затраты на обеспечение интегрированных технологий, а также реализацию мероприятий, связанных с защитой окружающей среды. Стремление уменьшить стоимостные показатели продукции путем реализации программы индустриального симбиоза приводит к необходимости выбора таких технологических подходов, которые могут быть охарактеризованы как "малозатратная модернизация", в результате которой в базовой технологической схеме осуществляется, в первую очередь, замена тех составляющих, которые наиболее сильно влияют на технико-экономические и экологические показатели. В этом случае важным фактором является оценка эффективности инвестиционных проектов, которая должна быть проведена с учетом дисконтирования. Такой подход связан с необходимостью адекватного сравнения количественных показателей, входящих в оценку эффективности инвестиционных проектов. Известно, что процесс реализации инвестиционного проекта связан с фактором времени, поэтому необходима оценка финансовых ресурсов, с учетом возможной их инфляции и альтернативных вариантов модернизации [5].

Результаты технико-экономических исследований свидетельствуют, что реализация модели индустриального симбиоза по интеграции материальных и энергетических потоков в пределах территориально-промышленного комплекса, обеспечивает уменьшение удельных затрат энергетических и сырьевых ресурсов в 2,2-3,5 раза. По отдельным технологическим направлениям этот

показатель может достигать 3-4 кратного уменьшения. Подобных результатов можно достичь и на объектах топливно-энергетического комплекса предприятий машиностроительного, горнометаллургического и химико-технологического профиля путем интеграции энергетических и материальных потоков.

Таким образом, внедрение новых организационно-технических решений и технологических схем индустриального симбиоза, направленных на повышение коэффициента интеграции позволят на практике реализовать малоотходное производство, которое будет в максимальной степени отвечать перспективным требованиям, относительно экологической совместимости промышленных объектов с окружающей средой.

Одной из задач создания инновационных интегрирующих институций, является разработка стратегии замещения сложившихся экономических стереотипов, базирующихся на «преимуществах местоположения», где доминантами являются природные ресурсы, дешевая рабочая сила и другие, маломобильные ресурсы, характерные для раннеиндустриального и индустриального периодов развития экономики. Взамен необходимо создать и реализовать экономическую модель развития территориально-промышленных комплексов на основе преимуществ обладания инновационными технологиями (включая интеграционные и информационные ресурсы), передовым менеджментом, высокой компетенцией сотрудников, наличием межотраслевых структурно-производственных кластеров и др. инновационных образований начиная от бизнес-инкубаторов и технопарков до особых экономических зон и регионов инновационного развития трансграничного характера.

Как отмечалось, одним из условий устойчивого социально-экономического развития промышленных регионов с учетом экологических факторов является активизация инновационных процессов во всех сферах экономики. Региональная инновационная среда представляет собой сложную структуру, состоящую из большого количества элементов и характеризующуюся наличием разнообразных взаимосвязей между ними. Результативность данной структуры в значительной степени определяется эффективностью управления и обеспечения информационного взаимодействия ее элементов. Координирующим звеном, способным обеспечить сбор, обработку и эффективное управление информационными потоками, связанными с инновационной деятельностью, призваны стать организационно-инновационные структуры, к которым относятся

технологические и научные парки. Учитывая мировые тенденции в области реструктуризации научно-производственных отношений, в направлении усиления роли интеллектуальной составляющей, они призваны инициировать формирование ряда новых организационно-инновационных структур, включая технологические платформы и кластеры национального и международного уровней по направлениям, которые имеют научно-технические наработки в области создания и внедрения новейших технологий [6].

По своей природе формируемые в рамках территориально-промышленных комплексов организационные инновационные структуры относятся к сложным многоэлементным социально-техническим системам. При рациональном синтезе у них проявляется такое важное свойство как интегрирование потенциальных возможностей отдельных элементов системы в результате синергетического эффекта с получением нового, гораздо более весомого, результата (в нашем случае инновационно-технологического) по сравнению с простым суммированием возможностей каждого из элементов системы с безусловным повышением инвестиционных возможностей региональной экономики.

Инвестиционная деятельность позволит обеспечить реальную основу для достижения не только основной цели деятельности предприятий территориально-промышленного комплекса – получение максимальной прибыли, но и создаст благоприятные условия для стратегического развития, приводящего к улучшению социального климата, сохранению и дальнейшему развитию его производственного потенциала.

Выводы. На основе изложенного можно сделать вывод, что формирование институционных интегрирующих структур будет способствовать координации деятельности всех элементов инновационной среды и повышению эффективности реализации тактических и стратегических программ экономического развития, как на региональном, так и на общегосударственном уровне. В результате будет обеспечена методологическая основа формирования современного вектора устойчивого социально-экономического развития региона, осуществляемого на основе интеграции процессов и выбора рациональных режимов функционирования сложных технологических систем, с целью повышения эффективности производства и минимизации техногенного влияния на экосистему.

Литература.

1 Мацевитый Ю.М. Участие инновационных структур в решении экономических и экологических проблем региона / Ю.М. Мацевитый, В.В. Соловей, А.А. Тарелин / Научно-производственный журнал «Экология и промышленность», № 1. – 2013. – С.9-15.

2. Мацевитый Ю.М. Интегрированные технологии - методологическая основа индустриального симбиоза / Ю.М. Мацевитый, В.В. Соловей, Т.В. Воловина / «Экология и промышленность». – № 2(3) .- Харьков. – 2005 - С. 23-26.

3. Гриценко А.В. Роль іноваційних технологій індустріального симбіозу в вирішенні проблеми техногенної безпеки територіально-промислових комплексів / А.В. Гриценко, В.В. Соловей // Сб.научн.тр. Харьковского національного автомобильно-дорожного университета «Вестник». – Харьков. – Вып. 4. – 2010. – С. 25-29.

4. Товажнянский Л.Л.. Интегрированные энергосберегающие теплотехнологии в стекольном производстве / Л.Л Товажнянский., В.М. Кошельник, В.В. Соловей // Харьков: НТУ «ХПИ». – 2008. – 628 с.

5. Повышение энергоэффективности работы турбоустановок ТЭС и ТЭЦ путем модернизации, реконструкции и усовершенствования режимов их эксплуатации / Ю.М. Мацевитый, Н.Г. Шульженко, В.В. Голощапов и др.: Под общ. ред. ак. Ю.М. Мацевитого; НАН Украины, Институт проблем машиностроения. – Киев: Наук. думка, 2008. – 366 с.

6. Владимирова О.Н. Технологические платформы как коммуникационный инструмент реализации финансового потенциала российской экономики / О.Н. Владимирова, О.Ю. Дягель // Корпоративные финансы. – 2012, №2 (22). – С. 71-79.

УДК 330.356:631/635

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ ТА ДИНАМІКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЇЇ СУБ'ЄКТІВ

КРАСНОРУЦЬКИЙ О.О., Д.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА

В статті розглянуті концептуальні засади впливу заходів державного регулювання сільськогосподарського виробництва та аграрного ринку на динаміку конкурентоспроможності товаровиробників. Обґрунтовано напрями підвищення конкурентоспроможності та ефективності сільськогосподарського виробництва та функціонування аграрного ринку в контексті розвитку системи державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

The concept principles of agricultural production and agrarian market state regulation influence to the AG-producers competitiveness are considered in the article. The main directions of AG-producers competitiveness and efficiency growth in the context of agricultural production state support are grounded.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Створення умов для розвитку та підтримання конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції на внутрішньому ринку є центральною проблемою в контексті забезпечення продовольчої безпеки держави в сучасних умовах. Основними перешкодами в забезпеченні конкурентних переваг залишаються характер відтворювальних процесів в аграрному секторі економіки та хаотичний характер функціонування системи державної підтримки доходів товаровиробників. При цьому політиці управління конкурентоспроможністю продукції, що провадиться товаровиробниками, притаманний стохастичний характер з переважним застосуванням цінових важелів забезпечення обсягів продажів та майже повною відсутністю будь-якої диференціації маркетингового інструментарію. Безумовно, така ситуація зумовлена як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами, до складу яких можна віднести високий ступінь стандартизації сільськогосподарської сировини, недосконаліть маркетингової інфраструктури ринку, характер конкурентної ситуації на ринку виробника, що наближається до ринку монопсонії, та багато інших.

Проте, як свідчить світовий досвід та очевидні негаразди в забезпеченні стабільної ефективної діяльності вітчизняних аграрних товаровиробників, ключовим фактором все ж таки залишається функціонування системи державної підтримки доходів аграрних товаровиробників незалежно від прийнятої її моделі. При цьому саме за рахунок раціонального використання ресурсів підтримки можна створити досконалу систему комплексного забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції навіть в умовах інтенсифікації участі України в процесах світової економічної інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблеми функціонування аграрного ринку України займається широке коло науковців, серед яких доцільно виділити праці П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Ю.Е. Губені, П.М. Макаренка, Б.К. Супіханова, С.Р. Камінової, Є.М. Кирилюка, О.М. Шпичака, Н.В. Сеперовича, В.В. Зіновчука та інших авторів. Проблеми формування раціонального конкурентного середовища на ринку товарів і послуг традиційно розглядаються в дослідженнях вітчизняних і закордонних вчених-економістів. Дослідженням природи конкуренції та формування конкурентоспроможності суб'єктів економічної

активності суб'єктів, структур і галузей економіки присвятили свої праці такі вчені, як М. Портер, Д. Росс, Й. Шумпетер, Л. Качаліна, І. Піддубний, П.Т. Саблук, Л. Піддубна, В. Краснов і багато інших. Дослідженням регулювання функціонування аграрної сфери присвячені дослідження таких авторів, як О.М. Могильного, Т.О. Осташко, В.М. Онєгіної, Б.М. Пасхавера, П.Т. Саблука та інших [1-9].

Дослідження вказаних авторів характеризується більш ніж глибоким розглядом більшості аспектів функціонування аграрного ринку та його суб'єктів, високим рівнем структурованості та обґрунтованості наукових результатів. Проте, в сучасних умовах поглиблення інтеграційних процесів на міжнародному рівні, на наш погляд, питання формування та розвитку конкурентної ситуації в контексті забезпечення ефективної діяльності виробників агропродовольчої продукції вимагають додаткового пророблення та систематизації.

Формулювання цілей статті. Вирішення завдань даного дослідження передбачає вивчення характеру впливу заходів державного регулювання на формування пропозиції аграрної продукції на внутрішньому ринку.

Виклад основного матеріалу. Більшість розвинутих країн світу, функціонування економіки яких характеризується суттєвою присутністю на світовому ринку агропродовольчої продукції, широко застосовують заходи державного регулювання аграрної сфери, спрямовані, в першу чергу, на підтримку експортного потенціалу аграрних галузей та забезпечення ефективного функціонування виробників продукції. Проблема ролі держави в економічному житті суспільства займала вагоме місце в наукових дослідженнях з часів становлення держави. Незважаючи на тривалу історію питання про державне регулювання економіки, і в сучасній економічній науці, та й політиці, дане питання є гостро дискусійним. Крізь призму сучасних реалій переглядаються напрямки й обсяги державного впливу на економічне життя суспільства, конкретизуються цілі, засоби та інструменти такого впливу.

Стратегічними цілями державної аграрної політики наразі визначені: гарантування продовольчої безпеки держави; перетворення аграрного сектору у високоефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому й зовнішньому ринках сектор економіки країни; збереження селянства як носія української ідентичності, культури й духовності нації; комплексний розвиток сільських територій і вирішення соціальних проблем села.

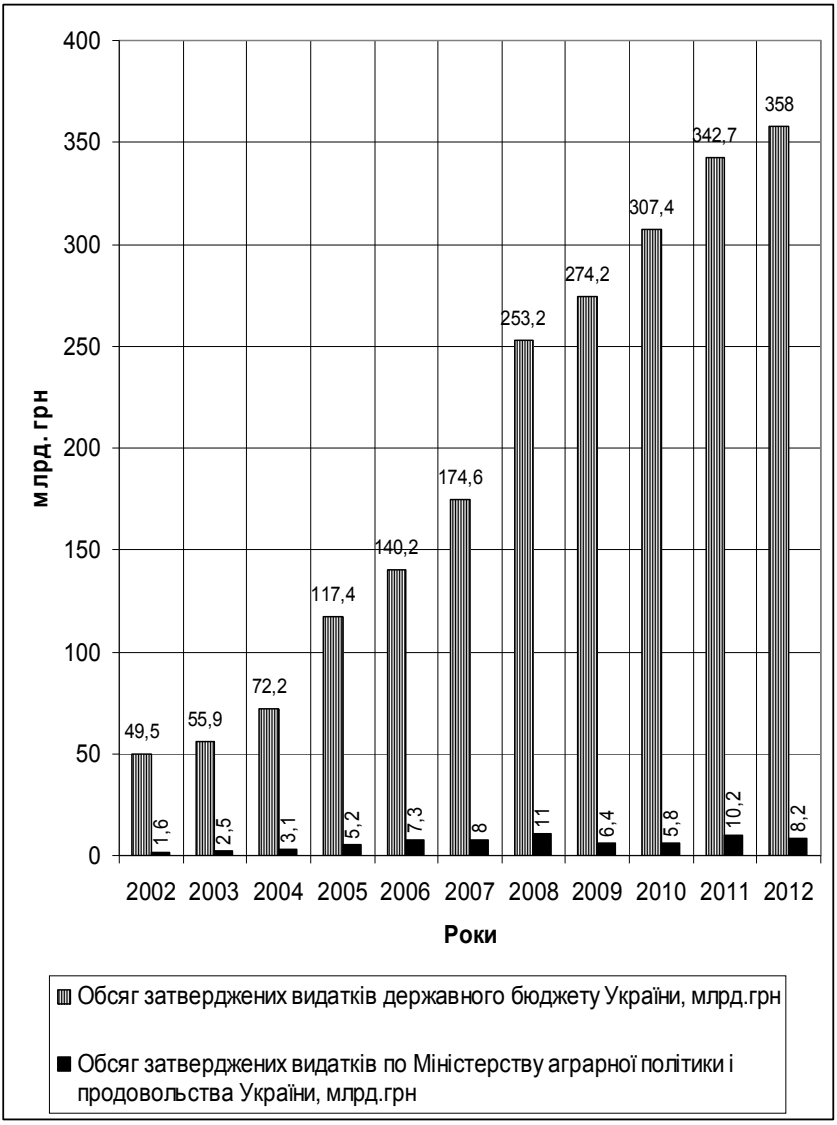

Рис. 1. Видатки Міністерства аграрної політики та продовольства України в порівнянні з видатками Державного бюджету України*

** за даними Мінагрополітики України*

Важливою складовою державного регулювання сільського господарства в Україні стала його бюджетна підтримка. В останні роки фінансувалося більш 20 бюджетних програм. Особлива увага в останні роки приділяється створенню оптових ринків, розвитку тваринництва й систем зрошення. Обсяги бюджетного фінансування сільського господарства через Міністерство аграрної політики й продовольства в Україні наведені на рис. 1.

Звертає увагу нестабільність обсягів бюджетного фінансування сільського господарства. Так в 2008 р. було передбачено виділити Міністерству аграрної політики України з Державного бюджету України 11,0 млрд. грн., а в 2009 – тільки 6,4 млрд. грн, в 2010 - 5,8 млрд. грн., трохи збільшилося фінансування бюджетних програм для сільського господарства в 2011 р. до 10,2 млрд. грн., але в 2012 р. воно знову трохи скоротилося до 8,2 млрд. грн (із цього обсягу коштів товаровиробникам виділяється близько 40%).

Важливою складовою державної підтримки аграрних товаровиробників в Україні залишається зменшення фіскального навантаження, зокрема, податкові пільги за податком на додану вартість. Результати вартісної оцінки зазначеної складової є порівняними за розміром із прямими дотаціями. У регулюванні цін на сільськогосподарську продукцію в Україні передбачені мінімальні й максимальні інтервенційні ціни, Аграрний фонд проводить операції як по формуванню державних резервів, так і по впливу на ринкову кон'юнктуру.

Основою формування господарських ланцюгів на ринку агропродовольчої продукції є функціонування ринку сільськогосподарської сировини, як об'єктової компоненти подальшої переробки та виробництва продовольчих товарів. При цьому достатньо обмежений перелік видів аграрної продукції є ефективним для виробництва та реалізації без застосування певного регулюючого впливу з боку держави, який може носити тарифний або нетарифний характер, бути системним або несистемним, проте, незалежно від цього мати на меті підвищення для виробника ефективності оперування на ринку з певним видом продукції. Прикладом цього, зокрема, може служити досвід регулювання доходів виробників, що утворюються при виробництві та реалізації продукції в США. Ця держава посідає провідне місце у світовому виробництві молока, сорго, сої, кукурудзи, м'яса птиці, м'яса ВРХ. При цьому обсяг прямої державної підтримки аграрних товаровиробників, що провадиться Департаментом сільського господарства США є найбільшим в світі.

Слід зазначити, що виробництво таких стратегічно важних для внутрішнього споживання та експорту цієї країни видів аграрної продукції, як соєві боби та зерно кукурудзи у вільних економічних умовах було би невигідним американським фермерам вже протягом більш ніж 20 років. Проте, державна політика в сфері регулювання доходів виробників спрямована не тільки на підтримання певних обсягів виробництва, що були досягнуті, а й на розвиток цих напрямів товарної спеціалізації виробників та розширення експорту цих видів продукції. При цьому прямі державні дотації, що провадяться у вигляді цінових компенсацій фермерам сягають 45 % ринкової вартості цих видів продукції рослинництва.

Багато в чому подібна картина спостерігається і в європейських країнах. Спільною рисою заходів, що спрямовані на підтримку доходів аграрних товаровиробників в розвинутих країнах, є їх спрямованість на збереження галузей, що відповідають критеріям національної ідентичності внутрішнього виробництва, а також на формування і розвиток експорту продукції з метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняного аграрного виробництва. Саме такої стратегічної системності і не вистачає українській політиці підтримки сільськогосподарського виробництва.

Ми повністю підтримуємо позицію В.М. Онегіної, що до цього часу відсутня цілісна концепція побудови системи державного регулювання цін і доходів сільськогосподарських виробників у вітчизняній економіці, яка б враховувала ресурсний потенціал аграрного виробництва країни, сучасний стан його економічного механізму, особливості інституціонального середовища, тенденції глобалізації та посилення ролі міжнародних організацій у регулюванні зовнішньоекономічних зв'язків, та яка б стала чинником сталого розвитку аграрного сектору, структурних та інноваційних зрушень в АПК, гарантування продовольчої безпеки [07, с. 14].

Український агропромисловий комплекс функціонує в умовах, що дозволяють стабільно та планомірно нарощувати його конкурентоспроможність. Аграрні підприємства здатні виробляти сільськогосподарську продукцію, в першу чергу, продукцію рослинництва, що перевищує за своїми якісними показниками кращі зарубіжні зразки. Умови для цього, як це не парадоксально, закладені довготривалою економічною кризою та її руйнівними наслідками, що торкнулися, передусім, стану фінансового забезпечення сільськогосподарського виробництва, а саме на 70 % площ земельних угідь сільськогосподарського призначення протягом більш ніж

15 років не вносилися повні дози мінеральних добрив та засобів хімічного захисту рослин, що створило агротехнологічні умови, необхідні для виробництва якісної аграрної продукції органічного походження. Тобто, на сьогоднішній день, найраціональнішим шляхом було б використання цих наслідків кризових явищ в якості засобу формування товарної стратегії підприємств галузі та, відповідно, зміцнення їх конкурентних позицій.

Проте, сучасна доктрина розвитку вітчизняного агропромислового комплексу спрямована на нарощування обсягів виробництва продукції без врахування можливостей використання вказаних переваг, а лише за рахунок використання запозичених інтенсивних та інноваційних технологій або, що частіше, їх фрагментів. При цьому фактично нехтуються екологічні, агрономічні та технічні наслідки застосування такого підходу. До того ж некомплексне використання запозичених зарубіжних технологій або використання їх окремих фрагментів дозволяє досягти лише часткового та недовготривалого ефекту у вигляді підвищення урожайності та економії виробничих витрат.

В цілому позитивні результати діяльності вітчизняного агропромислового комплексу забезпечуються підвищеною ефективністю виробництва продукції рослинництва та переробки сільськогосподарської сировини. При цьому занепад тваринницької галузі сприяє побудові неефективної структури аграрного сектора економіки, функціонування якої матиме непередбачені наслідки екологічного, соціального та економічного характеру. Це пояснюється, в першу чергу, тим, що найбільшою трудомісткістю відзначаються технологічні процеси саме у тваринництві, що, відповідно, визначає структуру зайнятості сільського населення. Тобто демографічні проблеми українського села мають в якості свого економічного підґрунтя саме зміни галузевої структури агровиробництва. До того ж, структурні зрушення в аграрному секторі, які призводять до згортання тваринницької галузі спричиняють агрономічні та агроекологічні порушення у відтворенні земельних ресурсів через брак органічних добрив. Нарешті, держава все більшій мірі опиняється в умовах продовольчої небезпеки в частині забезпечення внутрішнього споживання продукції тваринництва (зокрема, рівень самозабезпеченості економіки м'ясною продукцією не перевищує 70 %).

Результати раніше виконаних нами досліджень доводять, що основною передумовою забезпечення конкурентоспроможності

вітчизняної сільськогосподарської та продовольчої продукції є досягнення більш високої концентрації капіталу в аграрному секторі економіки. Вирішення цього завдання є, на сьогоднішній день, основним шляхом створення умов для виробництва якісної сільськогосподарської сировини, продуктів її переробки та продукції харчової промисловості при оптимальних витратах та в потрібних обсягах, які б забезпечували продовольчу безпеку держави.

Рівень концентрації капіталу в галузях вітчизняного сільського господарства в десятки разів нижчий за аналогічні показники переробної сфери агропромислового комплексу та харчової промисловості, а також сфери обігу ринків сільськогосподарської та продовольчої продукції. Дана обставина гальмує розвиток процесів олігополізації аграрних ринків на рівні товаровиробника та унеможливлює отримання високих результатів від реалізації процесів горизонтальної інтеграції та кооперації сільськогосподарських виробників. Така ситуація не сприяє розвитку конкурентоспроможності продукції вітчизняного агропромислового комплексу та призводить до посилення конкурентної боротьби між постачальниками вітчизняної та імпортованої продукції на внутрішньому ринку, а також є причиною повільного розвитку експортного потенціалу українських виробників продовольчої та аграрної продукції. При цьому заходи з підвищення рівня концентрації капіталу у виробничій сфері агропромислового комплексу, а отже створення економічного підґрунтя для створення вагомого конкурентного потенціалу галузей, можуть бути реалізовані лише на основі вертикальної інтеграції та застосування прийомів, що сприятимуть більш повному переливу торговельного капіталу у сферу виробництва. Слід зазначити, що вирішення зазначених завдань неможливе без комплексного використання заходів в сфері державної підтримки сільськогосподарського виробництва саме через його об'єктивні технологічні та сезонні особливості, а також стратегічне значення цього сектора вітчизняної економіки для забезпечення безпеки держави.

В умовах недофінансування державних цільових програм підтримки сільськогосподарських товаровиробників виникає ризик не тільки зрушень в структурі та масштабах виробництва в вітчизняному агропромисловому комплексі, а й ставиться під загрозу навіть існування певних галузей, зокрема, тваринництва. При цьому існуюче суттєве розшарування аграрних товаровиробників за рівнем ефективності своєї діяльності та, відповідно, фінансовим станом, яке,

до речі, буде поглиблюватися, не дозволяє ефективно провадити процеси горизонтальної інтеграції та кооперації з метою збільшення концентрації капіталу в галузі.

Вітчизняні виробники аграрної продукції ведуть свою збутову діяльність у достатньо складних умовах вітчизняного ринку, який є олігополізованим на рівні маркетингових посередників та таким, що наближається до ринку монопсонії на рівні виробника. При цьому розвиток процесів олігополізації на рівні безпосередніх товаровиробників на сьогоднішній день не є можливим. Отже, для забезпечення ефективної поточної діяльності виробникам необхідно або збільшувати масштаб виробництва, або вирішувати проблему створення великих партій стандартної продукції, або встановлювати довготривалі прямі зв'язки з переробними підприємствами та крупними посередниками, тобто змінювати свою позицію в структурі каналів розподілу продукції, що сформувалися на ринку.

Домінування інтересів суб'єктів сфери обігу на ринках аграрної продукції та продовольства призводить також до неефективності заходів зі стимулювання горизонтальних інтеграційних процесів в сільському господарстві України, а також заходів з прямого державного регулювання цін та доходів товаровиробників. На нашу думку, виходом з зазначеної ситуації є застосування регулюючих заходів, спрямованих на стимулювання більш повного та контрольованого переливу торговельного капіталу до сфери виробництва, як у вигляді оборотних коштів товаровиробників, так і у вигляді інвестицій. При цьому практичний досвід свідчить про високу результативність лише інтеграційних процесів вертикального характеру. Вертикальні інтегровані структури автоматично функціонуватимуть на більш високих рівнях маркетингової інфраструктури ринків продовольства та сільськогосподарської сировини, в першу чергу, через можливість формування суттєвих обсягів стандартної продукції.

На нашу думку, головні напрями створення вертикальних інтегрованих структур в агропромисловому комплексі мають ґрунтуватися на вирішенні проблем зберігання аграрної продукції (з метою запобігання негативному впливу сезонних цінових коливань), технологічного зростання підприємств аграрного сектора (інвестиціях у розвиток матеріально-технічної бази та техніко-технологічного забезпечення виробництва продукції), реставрації тваринницької галузі в контексті забезпечення продовольчої безпеки держави та збалансованого розвитку аграрного виробництва.

Висновки. Основною передумовою забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської та продовольчої продукції є використання існуючих переваг екологічного та агротехнічного характеру за умови досягнення більш високого рівня концентрації капіталу в аграрних галузях. При цьому виключати заходи державного регулювання доходів аграрних товаровиробників не є раціональним та можливим, передусім через домінування на внутрішньому ринку агропродовольчої продукції інтересів суб'єктів, що не здійснюють виробничу діяльність. За таких умов, найбільш доцільним є застосування інтегрованої політики держави в сфері регулювання доходів товаровиробників, адже лібералізацією та застосуванням виключно економічних методів забезпечити можливості впливу на конкурентну ситуацію з боку виробників продукції неможливо.

Література.

1. Амбросов В.Я. Зібрання наукових праць. Т. 5 Економічні умови відтворення сучасних агроформувань. / В. Я. Амбросов. – Х.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 477 с.

2. Бородіна О.М. Коригування політики державної підтримки сільського господарства України / О.М. Бородіна, О.М. Могильний // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 55–61.

3. Губені Ю. Регуляторна політика в Україні: від реформи до практики / Ю. Губені // Економіка України. – 2006. – № 3. – С. 33–39.

4. Єранкін О.О. Вплив аграрної політики на маркетингову діяльність підприємств АПК в Україні /О.О. Єранкін // Економіка АПК. – 2008. - № 6 – с. 29 – 39.

5. Кваша С.М. Наукові підходи до регулювання аграрного ринку /С.М. Кваша //Економіка АПК. – 2006. – № 7. – С.42-45.

6. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери [монографія]. / Олексій Миколайович Могильний. - Ужгород: ІВА, 2005. - 400 с.

7. Онегіна В. М. Державне регулювання цін і доходів аграрних товаровиробників [монографія]. / В. М. Онегіна. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 590 с.

8. Пасхавер Б. Ціни виробництва і споживання продовольчого ринку / Б. Пасхавер // Економіка України. - 2007. - № 12. - С. 51-61.

9. Саблук П.Т. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2007. - № 2. – с. 3-10.

УДК 657.92

ОЦІНКА В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ

МАРЕНИЧ Т.Г., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА

Розглянуто сутність оцінки в бухгалтерському обліку. Запропоновано авторське визначення дефініцій «оцінка» та «оцінювання». Систематизовано проблемні ділянки застосування оцінки в бухгалтерському обліку з урахуванням реалій.

The essence of an estimation in accounting have considered. The author proposes own determination for terms «assesment» and «scoring». Tne problem areas of essesment using in accounting according to reality have systematizated.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Оцінка в бухгалтерському обліку традиційно вважається одним з основних його елементів, який дає змогу отримати узагальнене уявлення про майновий стан та результати діяльності підприємства. Саме оцінка має забезпечити адекватне грошове вираження відносної корисності активів і відповідне ринкове позиціонування господарюючих суб'єктів [1, с. 49]. Проте в останні роки відбувається переосмислення сутності оцінки, змінюються її розуміння і значимість в економічному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми оцінки були і залишаються в центрі уваги багатьох вчених. Серед них варто відзначити Бутинця Ф.Ф., Швеця В.Г., Грабову Н.М., Загороднього А.Г., Малюгу Н.М., Ткаченко Н.М., Жука В.М. та ін. Проте в наукових публікаціях системно не визначені межі застосування оцінки в бухгалтерському обліку, порядок розрахунку відповідних видів вартості об'єктів.

Формулювання цілей статті. Мета статті – окреслити проблемні ділянки застосування оцінки в бухгалтерському обліку; на основі систематизації підходів до трактування сутності оцінки запропонувати авторське визначення цієї категорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінка – це поняття математичної статистики, економетрики, метрології, кваліметрії та інших дисциплін, по-різному визначається в кожній з них [2, с. 374]. В бухгалтерському обліку оцінка є необхідною умовою визнання активів і пасивів підприємства, яка має здійснюватися з допустимою точністю та обачністю. Для неї характерна певна

умовність – оцінки в бухгалтерському обліку здійснюються у виразі грошової одиниці [3, с. 169]. Згідно з Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» важливим принципом бухгалтерського обліку і фінансової звітності є єдиний грошовий вимірник, який передбачає вимірювання та узагальнення всіх операцій підприємства у його фінансовій звітності в єдиній грошовій одиниці, а саме в грошовій одиниці України – гривнях та копійках. У цілому вимірювання та характеристика господарських засобів здійснюється за допомогою різних вимірників (натуральні, трудові), але основним у бухгалтерському обліку є грошовий. За його допомогою узагальнюються всі господарські засоби і джерела їх утворення, процеси. Тому в бухгалтерському обліку, на відміну від інших видів обліку, відображаються тільки ті факти господарського життя на підприємстві, яким можна дати грошове вираження.

Економічну категорію «оцінка» науковці розглядають у різних аспектах. Достатньо дискусійним в економічній літературі залишається питання щодо визначення понять «оцінка» та «оцінювання». Переважають погляди на оцінку як на методичний інструмент вартісного вираження господарських фактів, явищ і процесів. Так, на думку Швеця В.Г. оцінка є способом вартісного вимірювання господарських засобів і джерел їх утворення [4, с. 155]. Грабова Н.М. дає таке визначення оцінки – це спосіб грошового вимірювання засобів і процесів [5, с. 29], а Бутинець Ф.Ф. – це спосіб вираження об'єктів бухгалтерського обліку в узагальнюючому грошовому вимірнику [6, с. 70]. Хом'як Р.Л. і Лемішовський В.І. стверджують, що оцінка – це відображення об'єктів бухгалтерського обліку в єдиному вимірнику з метою узагальнення їх в цілому по підприємству [7, с. 99]. В той же час поняття «оцінювання» трактується: як спосіб грошового вимірювання об'єктів бухгалтерського обліку [8, с. 38]; як спосіб вартісного визначення господарських засобів, джерел їх утворення, господарських операцій процесів і всієї господарської діяльності, що є передумовою їх відображення у документах, облікових регістрах та звітності [9, с. 44]; як методичний прийом бухгалтерського обліку [8, с. 37; 10, с. 680]. Більшість вчених до елементів методу бухгалтерського обліку відносять оцінку [6, с. 70; 5, с. 29; 4, с. 44].

Розширення сутності та місії оцінки в бухгалтерському обліку простежується у працях Жука В.М. Вчений вважає, що оцінка найбільшим чином залежить від інституційних впливів [12, с. 102]. В умовах фінансових криз локального і глобального характеру роль бухгалтерського обліку та оцінки посилюється. Облік повинен не

тільки забезпечувати своєчасною і доречною інформацією зацікавлених осіб, а й попереджати кризові ситуації в економіці та фінансах. Ґрунтуючись на засадах інституціональної теорії бухгалтерського обліку, Жук В.М. розглядає оцінку як вираження інституційних інтересів інституційних груп національного та глобального вимірів [12, с. 97]. На його думку оцінка в обліку – це система професійного трактування процесів та явищ життєдіяльності господарюючих суб'єктів у вартісному вираженні, що здійснюється за «правилами гри» (формальними інститутами – законами, стандартами), методологію яких («правил гри») формують економічні інститути та їх об'єднання на національному і глобальному рівнях [12, с. 103].

Отже, можна узагальнити підходи науковців щодо сутності оцінки. Оцінка в бухгалтерському обліку є: загальним вимірником всіх господарських засобів, джерел, процесів; складовою методу бухгалтерського обліку; базовим принципом бухгалтерського обліку і фінансової звітності; передумовою функціонування інших елементів методу бухгалтерського обліку; вираженням інституціональних інтересів інституціональних груп національного й глобального масштабу.

Згідно з Концептуальною основою фінансової звітності оцінювання (оцінка) – це процес визначення грошових сум, за якими мають визнаватися і відображатися елементи фінансових звітів в балансі та в звіті про прибутки та збитки. У фінансових звітах передбачено використання кілька різних основ оцінки з різним ступенем та в різних комбінаціях. Вони включають: історичну собівартість; поточну собівартість; вартість реалізації (погашення); теперішню вартість.

На наш погляд оцінка в бухгалтерському обліку – це процес вираження економічної інформації у грошовому (вартісному) вимірі, яку відображають у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності з метою задоволення потреб користувачів облікових даних. А оцінювання, як один із методичних прийомів (елементів) бухгалтерського обліку, слід розглядати як систему способів вимірювання вартості облікових об'єктів. Залежно від конкретної мети й завдань обліку, аналізу, контролю активи, зобов'язання, витрати, доходи оцінюють за різними підходами. Наприклад, основні засоби можуть оцінюватися за первісною, залишковою, переоціненою, ліквідаційною вартістю, чистою вартістю реалізації та ін. Частіше різні методи комбінуються.

У цілому визначення вартості об'єкта залежить від дати та місця оцінки, мети оцінки, типу та особливостей об'єкта. При оцінюванні конкретного об'єкта обліку виникають проблеми, пов'язані з відокремленням цього об'єкта від усіх близьких чи пов'язаних з ним об'єктів та осіб. По-перше, цей об'єкт повинен бути відокремлений та незалежний від його власників, тобто контрольований підприємством. По-друге, для встановлення його реальної вартості він має бути чітко ідентифікованим. По-третє, оскільки остаточне формування вартості товарів (послуг) відбувається на ринку, можна передбачити, що домінуючим має бути ринкове економічне оцінювання. Оцінювання активів за справедливою вартістю деякі вчені вважають пріоритетним напрямком розвитку бухгалтерського обліку [11, с. 38]. Прийнятий МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості» декларує застосування справедливої вартості до активів, зобов'язань, нефінансових активів, власних інструментів капіталу суб'єктів господарювання. Щоб оцінити справедливу вартість пропонуються такі методи: ринковий, витратний та дохідний підходи.

Діючі національні П(С)БО не встановлюють порядок розрахунку відповідних видів вартості основних засобів, нематеріальних активів, цінних паперів, запасів, готової продукції та ін., зокрема справедливої вартості. Справедлива вартість для багатьох об'єктів прирівнюється до їх ринкової вартості (тобто вартості, яка склалася на ринку при певному попиті і пропозиції). У випадку, коли активного ринку не сформовано, можна застосовувати для обґрунтування справедливої вартості експертну оцінку. Оцінювачі обирають базу оцінки, що відповідає ринковій вартості або неринковим видам вартості. Згідно з Національними стандартами оціночної діяльності найбільш розповсюдженими методами оцінки ринкової вартості є метод порівняння продаж, метод капіталізованого доходу і витратний метод. Серед неринкових видів вартості можна виділити: вартість заміщення, вартість відтворення, споживча вартість, інвестиційна вартість та ін. Незважаючи на платність послуг з оцінювання, слід ширше використовувати в обліковій практиці експертну оцінку.

Однак застосування оцінки в бухгалтерському обліку не обмежується тільки первісним визнанням активів, зобов'язань, витрат, доходів та їх змін (руху). Необхідною умовою правдивого подання інформації про діяльність підприємства є застосування суттєвості в обліку, що забезпечує якісні характеристики фінансової звітності. Розробка кількісних і якісних критеріїв суттєвості необхідна як для

визнання об'єктів обліку у бухгалтерському обліку, так і для формування статей фінансових звітів.

Згідно з НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» вітчизняні підприємства повинні самостійно структуризувати форми фінансової звітності. Підприємства мають право додавати статті зі збереженням їх назви і коду рядка з переліку додаткових статей фінансової звітності у випадку, якщо стаття відповідає наступним критеріям: інформація є суттєвою; оцінка статті може бути достовірно визначена. Підприємство самостійно приймає рішення про необхідність деталізації конкретної статті, тобто про те, яку інформацію у фінансову звітність слід вважати суттєвою і подавати «розгорнуто» (шляхом відображення у вписуємих деталізуючих рядках).

В оподаткуванні, особливо це стосується ПДВ і податку на прибуток, широко використовується така категорія як «звичайна ціна». Звичайна ціна – ціна товарів (робіт, послуг), визначена сторонами договору. Якщо не доведено зворотне, вважається, що така звичайна ціна відповідає рівню ринкових цін. Внесені зміни до ПКУ (Закон України «Про внесення змін в Податковий кодекс України про трансфертне ціноутворення» від 04.07.2013 р. № 408-VII) поділили господарські операції на три групи: контрольовані операції з пов'язаними особами; звичайні (неконтрольовані) операції; інші операції, які оподатковуються виходячи з їх договірної (контрактної) вартості. Тобто хоча і скоротилася сфера застосування звичайних цін у податковому обліку, вони залишаються важливими для більшості господарських операцій. Проте методи визначення звичайних цін, які пов'язані з трансфертним ціноутворенням, не використовуються для звичайних (неконтрольованих) операцій. У цілому звичайна ціна прирівнюється до справедливої ринкової ціни. Але за деякими операціями неможливо визначити справедливу ринкову ціну, оскільки не існує активного ринку ідентичних або однорідних товарів. Це вимагає встановлення конкретного порядку визначення звичайної ціни.

З оцінкою в бухгалтерському обліку пов'язана облікова оцінка. Внаслідок невизначеності підприємницької діяльності не всі статті фінансової звітності можуть бути точно виміряні, а тільки попередньо (прогнозно) оцінені. Облікова оцінка – попередня оцінка, яка використовується підприємством з метою розподілу витрат і доходів між відповідними звітними періодами. Попередні оцінки використовують в обліку для розрахунку резерву сумнівних боргів, при

знеціненні активів, переоцінки необоротних активів та ін.

Облікова оцінка може переглядатися, якщо змінюються обставини, на яких вона базувалася, або ж отримано додаткову інформацію, накопичено досвід. Перегляд облікових оцінок не спричиняє коригування нерозподіленого прибутку, оскільки стосується поточного і майбутніх періодів та ґрунтується на розрахунках.

Висновки. Оцінка в бухгалтерському обліку здійснюється в національній грошовій одиниці, що зумовлюється умовністю одиниці виміру. Напрямами застосування оцінки в бухгалтерському обліку є: визнання активів, зобов'язань, доходів, витрат у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності; встановлення критеріїв суттєвості інформації про господарські операції, події та статті фінансової звітності; попередня оцінка, яка використовується підприємством в умовах невизначеності підприємницької діяльності; оподаткування суб'єктів господарювання; вирішення фінансово-економічних проблем діяльності на різних рівнях управління.

Актуалізації оцінки в бухгалтерському обліку сприяють: розширення сфери застосування облікової інформації; збільшення можливостей самого обліку внаслідок запровадження прогресивних форм його ведення; вимога повного врахування всіх складових у відтворювальних процесах та підприємствах, у тому числі на сільськогосподарських підприємствах – земельних ділянок, біологічних активів, інтелектуального капіталу, інновацій; дія трансфертного ціноутворення; забезпечення підвищення доходності, інвестиційної привабливості, конкурентоспроможності суб'єктів господарювання; глобалізаційні процеси та лібералізація торгівлі.

Література.

1. Белов Н.Г. Актуальные вопросы оценки активов в сельском хозяйстве / Н.Г. Белов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2009. – № 8. – С. 48-50.

2. Лопатников Л.И. Экономико-математический словар / Словарь современной экономической науки / Л.И. Лопатников. – Изд. 4-е, перераб. и доп. – М.: Изд-во «ABF», 1996. – 704 с.

3. Велш Глен А. Основи фінансового обліку / Велш Глен А., Шорт Деніел Г. / Пер. з англ. О. Мінін, О. Ткач. – К.: Основи, 1999. – 943 с.

4. Швець В.Г. Теорія бухгалтерського обліку: Навч. посіб. / В.Г. Швець. – К.: Знання – Прес, 2003. – 444 с.

5. Грабова Н.М. Теорія бухгалтерського обліку: Навч. посіб. / Під ред. М.В. Кужельного / Н.М. Грабова. – 5-те вид., і доп. і перероб. – К.: А.С.К., 1998. – 223 с.

6. Бутинець Ф.Ф. Теорія бухгалтерського обліку: Підручник / Ф.Ф. Бутинець. – Вид. 2-е, доп. і перероб. – Житомир: ЖІТІ, 2000. – 640 с.

7. Бухгалтерський облік в Україні: Навч. посіб. / За ред. Р.Л. Хом'яка, В.І. Леміповського. – 6-те вид., доп. і перероб. – Львів: Нац. ун-т «Львівська політехніка», «Інтелект-Захід», 2001. – 1200 с.

8. Загородній А.Г. Бухгалтерський облік: основи теорії та практики: Навч. посіб. / А.Г. Загородній, Г.О. Партин. – 3-те вид., перероб. і доп. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2004. – 377 с.

9. Деващук Л.Г. Теоретичні основи та практика бухгалтерського обліку: Навч. посіб. Ч. 1 / Л.Г. Деващук, В.І. Єрмалаєва, Я.П. Квач, О.В. Рудинська. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2001. – 488 с.

10. Економічна енциклопедія: у трьох томах / [редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – Т. 2. – 848 с.

11. Пузыня Т.А. Оценка биологических активов по справедливой стоимости / Т.А. Пузыня // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2012. – № 6. – С. 38-39.

12. Жук В.М. Бухгалтерський облік: шляхи вирішення проблем практики і науки: Монографія / В.М. Жук. – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2012. – 454 с.

УДК: [330.143:338.24]: 316.48

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ ЯК ФАКТОР ЗАПОБІГАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ КОНФЛІКТІВ

НАГАЄВ В.М., Д.П.Н., ПРОФЕСОР,
НИКОНЕНКО С.В., СТ. ВИКЛАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. В.В. ДОКУЧАЄВА

Проаналізовано інформаційні важелі впливу аграрних формувань на процес запобігання організаційних конфліктів. Визначено пріоритетні засади розвитку конфліктологічних стратегій в умовах удосконалення інформаційної системи аграрного менеджменту.

The informative levers of influence of the agrarian formings are analysed on the process of prevention of organizational conflicts. Priority principles of development of strategies conflicts are certain in the conditions of improvement of the informative system of agrarian management.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Здійснювані в аграрному секторі економіки України організаційно-правові та соціально-економічні перетворення, спрямовані на розв'язання

складних завдань підвищення ефективності сільського господарства, нажаль поки що не дали бажаних результатів. Сучасний стан розвитку економічних відносин в аграрній сфері визначається суттєвим руйнуванням інформаційної структури на селі і, як наслідок зростанням організаційних конфліктів, що визначає коливання показників ефективності сільськогосподарського виробництва [7, с. 4].

Ці аспекти у значній мірі залежать від інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень. У такому процесі часом виникають ситуації, коли інформаційна система не забезпечує оперативність оперативної обробки та передачі релевантної інформації до об'єктів управління. Це може призводити до появи організаційних конфліктів (економічних, соціальних, адміністративних та ін.), внаслідок чого підприємство втрачає важелі прибутковості сільськогосподарського виробництва. Сьогодні, з огляду на психологічний підхід у менеджменті, підприємства аграрної сфери мають враховувати конфліктологічні аспекти для запобігання кризовим явищам соціально-економічної системи. З розвитком ринкових умов і впровадженням конкурентних відносин ці питання набувають все більшої значущості, оскільки конкуренція являє собою варіант конфліктної ситуації, яка при визначених умовах переростає у конфлікт. Кризовий стан сільського господарства України зумовлюється багатьма факторами, серед яких значне місце займає недосконаліть інформаційної системи управління виробництвом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підвищення вимог до інформаційного забезпечення системи аграрного менеджменту викликане високим динамізмом її внутрішнього та зовнішнього середовища, частковою зміною параметрів основних факторів виробництва і вимог до одержуваної продукції (послуг). Чим краще проінформовані керівники і спеціалісти сільськогосподарського підприємства, тим вищі за своєю якістю їх рішення і, як наслідок, кращі умови щодо вирішення організаційних конфліктів [2-4].

Основні недоліки традиційної системи інформаційного обслуговування агроформувань такі:

— домінуючі інформаційні потоки не спрямовуються на обслуговування виробничих структур;

— функціонування системи ґрунтується переважно на застарілих технологіях збирання, обробки та передачі інформації, що не забезпечує необхідної оперативності;

— системі бракує власних інформаційних ресурсів, насамперед ринкового і науково-технічного характеру;

— не налагоджено контактів і не забезпечено обміну інформацією з міжнародними і національними центрами наукової, інформаційної та ділової активності в обсязі, якого потребують процеси перебудови [9, с. 47].

Довгий час у наукових дослідженнях з управління конфліктами вчені дотримувалися думки, що організація повинна функціонувати як добре змащений механізм і саме тому конфлікти в організаціях розглядалися як негативні явища. Наприклад, автори школи «людських відносин» вважали, що організація може уникнути конфліктів. Вони визнавали можливість появи протиріч між цілями окремої особи і цілями організації в цілому, між лінійним і штабним персоналом, між повноваженнями і можливостями окремих осіб чи груп. На їх думку, гарні взаємовідносини в організації можуть попереджувати виникнення конфлікту. Сучасна точка зору полягає в тому, що навіть в організаціях з ефективним управлінням деякі конфлікти не лише можливі, але навіть можуть бути бажаними.

Над визначенням суті конфлікту як позитивної категорії працювали: Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо, Г.-В.-Ф. Гегель, К. Маркс, М. Вебер, Г. Зіммель, Л. Козер, Р. Дарендорф та інші вчені [1, с. 19]. Так, в багатьох ситуаціях конфлікт допомагає виявити різноманітність точок зору, додаткову інформацію, варіативність альтернатив, що зумовлює ефективність процесу прийняття рішень. Конфлікт також може призвести до більш якісного виконання економічних планів, стратегій і проектів, оскільки вислуховування різних точок зору щодо цих документів відбувається до їх фактичного виконання. Сучасне аграрне формування має гармонічно інтегрувати усі види діяльності, залишаючись динамічною структурою, що адекватно реагує на зміни як в зовнішньому, так і внутрішньому середовищі. Така діяльність неможлива без з'ясування механізмів впливу конфліктів на рівень економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, що зумовлює необхідність вирішення цих питань у взаємозв'язку з інформаційною системою аграрного менеджменту.

При обговоренні механізмів впливу конфліктів на прибуткову діяльність сільськогосподарських підприємств чимало виробничників намагаються звести проблему управління прибутком до уникнення конфліктів. Однак, сучасні ринкові відносини в аграрній сфері доводять необхідність системного аналізу конфліктів з точки зору їх позитивного впливу на економічні процеси. В умовах, коли зростає необхідність наукового обґрунтування господарських рішень, суттєво підвищується роль інформаційного забезпечення (колективних,

дискусійних форм обговорення виробничих проблем). У такій полеміці, як свідчать останні дослідження в галузі соціології економіки, рівень обґрунтованості рішень підвищується на 46 % [6, с. 57].

В умовах сільськогосподарського виробництва з боку керівництва вкрай важливо сприяти розвитку критичного мислення підлеглих. При аналізі важливих проблемних питань здійснювати «провокацію конфлікту» з подальшим дискусійним обговоренням, уникаючи «однодумства». Ці аспекти організаційної поведінки є підґрунтям збалансованості економічних рішень, що впливають на товарну масу прибутку, адже аналіз ефективності економічних процесів на селі доводить необхідність сприянні функціонального (позитивного) конфлікту в умовах виробництва [2, с. 129].

Функціональний конфлікт розглядається як сигнал негаразду і необхідності пошуку нового оптимального рішення. Далеко не завжди конфлікт є незрозумілим і таким, що не підлягає управлінню, порушуючи інформаційну підсистему виробництва. Потенційні позитивні можливості конфлікту великі. Лише пройшовши через конфлікт, виробничий колектив може стати згуртованим системним організмом. Позитивний конфлікт сприяє як підвищенню ефективності праці колективу в цілому, так і визначенню компетентності окремих його членів. Це підтверджується багатьма експериментальними дослідженнями (конфлікт може впливати на побудову загальної інформаційної системи і прийняття рішень, зміцнення морально-етичного аспекту взаємовідносин) [6, с. 38].

Формулювання цілей статті. Метою даного наукового дослідження є обґрунтування механізмів інформаційного впливу аграрних формувань на процес запобігання організаційних конфліктів, а також визначення пріоритетні засад розвитку конфліктологічних стратегій в умовах удосконалення інформаційної системи аграрного менеджменту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктом дослідження було обрано Державне підприємство «Дослідне господарство «Кутузівка» Харківського району Харківської області. Ринок продукції ДП ДГ «Кутузівка» характеризується тісною взаємодією рослинницької та тваринницької галузей. В сучасних умовах великотоварного виробництва зростають вимоги споживачів до їхнього асортименту і якості продукції; посилюється об`єктивна необхідність більш повного задоволення попиту конкретних соціально-економічних груп споживачів. На підприємстві постійно впроваджуються заходи, спрямовані на підвищення продуктивності

праці, збільшення випуску товарної продукції та зростання прибутку. Однак, через постійне зростання потреб працівників, підприємство все частіше потребує механізмів вирішувати складні виробничі проблеми в умовах функціонального конфлікту (економічного, соціального). В даному випадку нас більш цікавить економічний конфлікт, в якому його сутність визначається взаємовідносини ринку праці та капіталу. Для визначення механізмів управління економічними конфліктами, розглянемо такі три типи трудових відносин:

1) прибуток досягається за рахунок інтересів працівників і відносного чи абсолютного їхнього зубожіння;

2) прибуток формується і за рахунок вкладання в працівників, тобто тут вже спостерігається поєднання інтересів працівника і роботодавця;

3) прибуток формується за рахунок гармонізації інтересів власника, засобів виробництва і власника робочої сили, що досягається за допомогою системи участі в прибутках і прийняття рішення, тобто самоврядування.

На нашу думку, третій тип трудових відносин є найбільш оптимальним для ДП ДГ «Кутузівка», адже неминучість виникнення суперечностей є виявом закону єдності та боротьби протилежностей. За цим законом будь-яке явище чи ситуація розглядається як єдність протилежних сторін, що взаємно виключають одна одну, долають опір свого антиподу, проте, водночас, не можуть існувати окремо. Єдність протилежностей завжди умовна, а їх боротьба абсолютна. Економічні починаються тоді, коли конфліктуючі сторони починають активно протистояти одне одному, переслідуючи свої економічні цілі. Розвиток конфлікту відбувається з поступовим розширенням складу його учасників, предмета конфлікту. Без знання рушійних сил розвитку конфліктів важко робити на них ефективний регулюючий вплив.

Основними рушійними силами будь-якого конфлікту є люди (носії інформації), інтереси яких порушено безпосередньо, визначаються як суб'єкти конфлікту, а також окремі групи, підрозділи, організації. Економічні конфлікти мають об'єктивну основу. Багато в чому вони пов'язані з переходом народногосподарського комплексу країни на ринкові рейки, з боротьбою за перерозподіл власності між різними соціальними групами населення, структурною перебудовою економіки та пов'язаним з нею прихованим чи відкритим масовим безробіттям. Значну роль у цьому конфлікті відіграє й суб'єктивний чинник: перекоси, що трапляються при проведенні реформ, а також

помилки економічної політики, бюрократичні непорозуміння.

З метою удосконалення механізмів управління організаційними конфліктами у ДП ДГ «Кутузівка» нами було проведено анкетування управлінського персоналу (рис.).

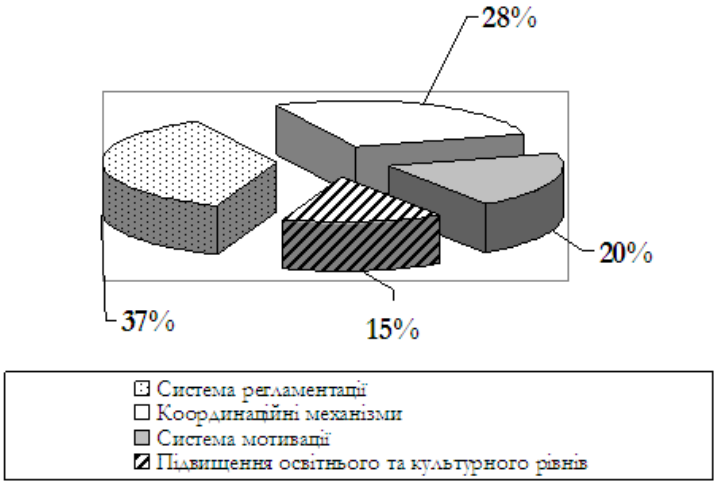

Рис. Анкетування персоналу ДП ДГ «Кутузівка» щодо удосконалення механізмів управління організаційними конфліктами

Коментуючи результати аналізу можна зробити декілька висновків. Одним із кращих засобів управління, що попереджує дисфункціональний конфлікт може бути регламентація виробничого процесу. На це звертає увагу 37 % працівників. Потрібно роз'яснити, які результати очікуються від кожного співробітника та виробничого підрозділу. Мають бути згадані такі параметри, як рівень результатів, який повинен бути досягнутий, хто надає і хто одержує релевантну інформацію, система повноважень і відповідальності, а також чітко визначена політика, процедури і правила трудових відносин. При цьому керівник має донести ці питання до підлеглих з тим, щоб вони зрозуміли, чого від них очікують в тій або іншій ситуації.

На другому місці (28 %) у застосуванні механізмів управління організаційними конфліктами - координаційні та інтеграційні механізми. Встановлення ієрархії повноважень упорядковує взаємодію людей, прийняття рішень та інформаційні потоки всередині організації. Якщо працівники сперечаються з виробничих питань, конфлікту можна уникнути шляхом наявності механізму зворотного

зв'язку. Так само, принцип єдиноначальності полегшує використання ієрархії для управління конфліктною ситуацією, бо підлеглий знає пріоритетність організаційних розпоряджень.

Не менш корисні засоби інтеграції, такі як міжфункціональні колективи (центри відповідальності), цільові групи, міжгосподарські наради. Для 20 % респондентів в якості ефективного засобу управління конфліктом бажано застосовувати дієву систему винагород (оптимізація матеріальних та моральних стимулів). Важливо, щоб система винагород не заохочувала неконструктивну поведінку неформальних груп. Підвищенню культурного та освітнього рівня для запобігання дисфункціональним конфліктам на підприємстві ДП ДГ «Кутузівка» знайшли відповідь 15 % опитуваних.

Аналізуючи результати дослідження, можна обґрунтувати відповідні принципи сучасного інформаційного забезпечення аграрних формувань: вільний доступ до джерел інформації; відкритість діагностики, об'єктивність інформації, оперативність її надходження, прямоточність інформаційних каналів, доступність інформації та ін. Наприклад, досвід сільського господарства США у цій галузі забезпечує не тільки досягнення необхідного обсягу агроінформації, а й пропонує високу інтенсивність обміну інноваційною інформацією (дані про наукові відкриття, досягнення аграрного виробництва, новини сільськогосподарської техніки та ін.), що дозволяє швидше впроваджувати їх у практику сільського господарства. Фінансування програм розповсюдження ринкової інформації Так само у Великобританії розповсюдження агроінформації ведеться на основі системних державних мереж. Тут діє система, яка ґрунтується на програмі фундаментальних досліджень і розробок науковців. Робота інформаційно-консультаційних центрів має у своїй основі: урядову підтримку; підтримку з боку місцевих органів самоврядування; створення баз даних за різними напрямами; принцип координації роботи інформаційних служб незалежно від їх організаційно-правової форми, комунікаційний зв'язок.

Світовий досвід надання інформаційних послуг свідчить, що значна їх частка припадає на великі центри обробки даних, які являють собою спеціалізовані установи й організації, що створюють вільний доступ користувачів до світових баз даних та забезпечують ефективний пошук агроінформації. В умовах сільськогосподарського виробництва створення таких інформаційних систем позитивним чином позначиться на оперативності управління організаційними конфліктами.

Висновки. На сучасному етапі ключовим елементом процесу ефективного управління організаційними конфліктами має стати цілеспрямоване створення служб інформаційно-консультативного забезпечення, які б сприяли розвитку інформаційних послуг для товаровиробників незалежно від розміру підприємств. Управління організаційним конфліктом має бути цілеспрямованим, обумовленим об'єктивними законами комплексним впливом на динаміку господарських відносин в організації в інтересах розвитку соціально-економічної системи до якої має відношення даний конфлікт.

Кожна соціально-економічна система повинна мати організаційну структуру з блоком управління організаційними конфліктами. Така структура має запроваджувати програми інформаційної діяльності, в яких були б визначені цілі, завдання, методи; інформаційні ресурси; організаційні умови; управлінські зв'язки.

Література.

1. Бесєдін М.О. Основи менеджменту: оцінно-ситуаційний підхід (модульний варіант): Підручник / М.О.Бесєдін, В.М.Нагаєв . – К.: ЦУЛ, 2005. – 496 с.

2. Бутов М.И. Современный социальный конфликт. Очерк политики свободы / М.И. Бутов. – М., 2002. – 276 с.

3. Дудін В.І. Необхідність формування регіональної системи ринкової інформації в АПК / В.І. Дудін // Економіка АПК. – 2001. – № 6. – С. 99-105.

4. Нагаєв В.М. Формування економічного механізму аграрних формувань: конфліктологічний аспект / В.М. Нагаєв, Н.С. Яропут // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. –Вип. 105.– Х.: ХНТУСГ. – 2010. – С. 263-269.

5. Нагаєв В.М. Напрями удосконалення організації управлінської праці в аграрних формуваннях / В.М. Нагаєв, К.С. Куцепалова // Вісник ХНАУ. – № 3. - Х., 2011. – С. 59-63.

6. Нагаєв В.М. Конфліктологія: курс лекцій: Навчальний посібник / В. М. Нагаєв. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 19 с.

7. Онищенко О. Сільське господарство, село і селянство України у дзеркалі пострадянської аграрної політики / О. Онищенко, В. Юрчишин // Економіка України. - № 1. – 2006. – С. 4-13.

8. Про інформацію: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48.

9. Саблук П.Т. Інформатизація агропромислового комплексу. У 3-х т. – Т. 3. Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого та погляд у майбутнє / П.Т. Саблук // Ін-т аграр. політики. – К., 2001. – 486 с.

УДК 336.145: 338.439.4

ФІНАНСОВА АРХІТЕКТОНІКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

СТЕЦЮК П.А., Д.Е.Н., С.Н.С.,
ННЦ «ІНСТИТУТ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ»

В статье приведены результаты научного анализа структуры, характерных особенностей и системного взаимодействия элементов финансовой составляющей воспроизводственного процесса и конкурентоспособности предприятий, а также обоснованы научные подходы к формированию финансовой архитектоники и этапов ее практической реализации.

The results of scientific analysis of structure are resulted in the article, characteristic features and system co-operation of elements of financial constituent of reproduction process and competitiveness of enterprises, and also the scientific going is grounded near forming of financial architectonics and its practical implementation phases.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах ринку економічна діяльність суб'єктів господарювання відбувається у висококонкурентному та динамічному оточенні. При цьому конкуренція виступає потужним локомотивом подальшого економічного розвитку й стимулятором інноваційних трансформацій в усіх сферах господарської діяльності. Тобто, в умовах цивілізованої конкуренції існують не лише загрози, а й певні позитивні можливості, реалізація яких передбачає формування й функціонування ефективних механізмів оперативної адаптації до зовнішніх метаморфоз. Вирішення такого питання має системний характер і пов'язане з реалізацією різноаспектних завдань. Враховуючи домінантне значення фінансових ресурсів у системі ресурсного забезпечення підприємства, фінансова складова відтворювального процесу є фундаментальною основою підвищення рівня його конкурентоспроможності й потужним каталізатором економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Конкурентоспроможність підприємства як предмет дослідження постійно знаходиться у центрі уваги широкого наукового загалу, а її різноманітні теоретико-методологічні та прикладні аспекти представлені досить глибокою спеціальною літературою. Зокрема, у царині аграрної економіки конструктивні результати дослідження цієї проблеми репрезентують наукові розвідки таких відомих вітчизняних дослідників як В. Андрійчук, В. Геєць, О. Гудзинський, О. Гудзь,

В. Збарський, В. Зіновчук, С. Кваша, Ю. Лупенко, П. Макаренко, М. Малік, В. Месель-Веселяк, В. Микитюк, П. Саблук, В. Ситник, А. Стельмащук, В. Ткаченко, І. Топіха, О. Школьноий, О. Шпичак, Г. Черевко [1-8] та ін. У роботах зазначених авторів заслуговують на увагу результати системного аналізу тенденцій і закономірностей формування конкурентних відносин та конкурентного середовища, його структуризації; імплементації окремих елементів конкуренції в реалії трансформаційної економіки; державного регулювання конкуренції та антимонопольного захисту товаровиробників; науково-методичного забезпечення розробки управлінських рішень щодо вибору й реалізації евентуальних конкурентних стратегій у залежності від виробничої потужності, спеціалізації, географічної локалізації підприємства тощо. Не зважаючи на вагомий теоретико-методологічного базис проблеми конкуренції продукції та окремих підприємств, значні історичні й наукові традиції її дослідження, лишається чималий обшар для подальших наукових розвідок у вигляді недостатньо вивчених і невирішених актуальних питань, а також поглиблення окремих аспектів у цій сфері економічної теорії. В їх колі питання модернізації фінансової архітектоніки діяльності підприємства для вибору й забезпечення реалізації його потенційних конкурентних переваг, а також їх розвитку в контексті підвищення конкурентоспроможності.

Формулювання цілей статті. Метою цієї наукової роботи є критичний аналіз структури, характерних особливостей та системної взаємодії елементів фінансової складової відтворювального процесу й конкурентоспроможності підприємства, а також обґрунтування наукових підходів до формування фінансової архітектоніки та етапів її практичної реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цілі фінансової політики підприємства можна формалізувати у контурі достатнього за обсягами й оптимального за часовими параметрами надходження фінансових ресурсів, що забезпечує своєчасну реалізацію всіх заходів і дій у рамках запланованих виробничих та інвестиційних програм і проектів. Квантифікація досягнення цих цілей може бути здійснена як у кількісному вимірі, так і за допомогою якісних характеристик. У контексті тематики цієї статі, тобто з позиції оцінки взаємозв'язку між структурою фінансової складової відтворювального процесу і конкурентоспроможністю підприємства, більш прийнятними є якісні характеристики. Їх визначення потребує окремих теоретичних узагальнень і, зокрема, означення та інтерпретації понятійного апарату.

За тривалий час досліджень в економічній теорії не сформульовано загальноприйнятого трактування економічної категорії «конкурентоспроможність». Це цілком зрозуміло, оскільки вона представляє собою складне й багатогранне економічне явище, яке має різноманітні форми прояву. Крім того, кожен з дослідників вирішує свої власні завдання, а, отже, об'єктивно адаптує власну інтерпретацію до цих завдань.

Спільним для всіх визначень конкурентоспроможності є її порівняльний характер, тобто індивідуальність у відношенні до когось чи до чогось. Разом з тим, можна окреслити кілька конститутивних атрибутів, які використовуються зарубіжними авторами при якісній характеристиці цього поняття. Так, класики економічної теорії, зокрема, Д. Рікардо в якості такої характеристики використовував порівняльні витрати. Неокласики порівнюють результативні показники системи управління та використання економічних ресурсів (М. Портер). Разом з тим, існують й загальні порівняння, які досить важко однозначно ідентифікувати. Наприклад, класик сучасного стратегічного менеджменту І. Ансофф використовує порівняння конкурентного статусу фірми, а Є. Хекшер та Б. Олін – порівняльних (конкурентних) переваг.

Нині завдяки вітчизняним авторам арсенал порівняльних характеристик конкурентоспроможності суб'єкта господарювання отримав досить представницьку лінійку. Зокрема, до нього включають здатність протистояти на ринку іншим виробникам і постачальникам аналогічної продукції (конкурентам) [9], безперервний процес інновації, вдосконалення і підвищення додаткової вартості та продуктивності [10, с. 234], потенційну або реалізовану здатність економічного суб'єкта до функціонування у релевантному зовнішньому середовищі [11, с. 45], можливість ефективно розпоряджатися власними і позиковими ресурсами [12, с. 60], можливість (спроможність) господарських одиниць до ефективного функціонування на ринку [13, с. 45], спроможність суб'єкта господарювання впливати на ринкову ситуацію у власних інтересах [14, с. 23], здатність об'єкта витримувати конкуренцію порівняно з аналогічними об'єктами на певному ринку [15, с. 183].

На нашу думку під конкурентоспроможністю підприємства слід розглядати перманентно реалізовувані сприятливі умови й нові якісні характеристики у певній сфері господарської діяльності, що свідомо й цілеспрямовано створюються самим підприємством і дозволяють скоротити час чи витрати на досягнення певного цільового параметру у порівнянні з іншими суб'єктами господарювання, які функціонують на одному й тому ж цільовому ринку.

Використання поняття «фінансова архітектоніка» ще немає широкого поширення. Лише в окремих публікаціях воно знайшло своє розкриття. Так, Глущенко О.В. під фінансовою архітектонікою розглядає «структуру фінансової системи, яка відповідає її внутрішньої сутності та забезпечує ефективне функціонування системи формування, накопичення та руху грошових фондів». На думку автора введення в понятійний апарат фінансової теорії терміну «фінансова архітектоніка» як специфічної категорії, що описує принципи побудови фінансової системи, «дасть змогу визначати загальну динаміку фінансової системи, вектори її розвитку та напрями змін для досягнення певних суспільних цілей» [16]. Позиції автора притаманний макроекономічний підхід, який репрезентує відоме нормативне трактування змісту предмету фінансової теорії як дослідження руху фінансових ресурсів на макрорівні. Ми вважаємо, що штучне вилучення фінансів підприємств з ареалу загальної теорії фінансів не має під собою достатньої доказової бази. З цих позицій й застосування інтерпретації поняття «фінансова архітектоніка» правомірне стосовно більшості відкритих соціально-економічних систем – підприємства, галузі економіки, території, національної економіки, регіональних та глобальних фінансових систем.

Для цілей нашого дослідження ми розглядаємо фінансову архітектоніку підприємства як логічну структуризацію складових його фінансової діяльності, що забезпечує їх найбільш оптимальне співвідношення, а також враховує зовнішні економічні домінанти та імперативів і через реалізацію фінансових управлінських рішень дозволяє ефективно впливати на весь відтворювальний процес.

Конститутивні атрибути фінансової архітектоніки визначаються суб'єктивними факторами, що мотивують певні цільові параметри і конкретну економічну поведінку, визначені його власниками та менеджерами. Однак будь-яка економічна поведінка підпорядкована об'єктивним цільовим функціям конкретної соціально-економічної системи і спрямована на отримання об'єктивних параметрів суб'єктивно визначених індикаторів ефективності та результативності виробничо-фінансової політики. Навіть у тому випадку коли такі індикатори формально не визначені.

Вплив фінансової архітектоніки на конкурентоспроможність підприємства проявляється у двох аспектах. З одної сторони, можна констатувати про фінансову конкурентоспроможність підприємства, яка проявляється у його перевагах на фінансових ринках і конкретній реалізації цих переваг у кращих умовах доступу до зовнішніх джерел фінансування, порівняно з іншими суб'єктами господарювання. З іншої – в оперативному забезпеченні фінансовими ресурсами

реалізації окремих конкурентних переваг на товарних ринках. При цьому, на нашу думку, домінантна роль у даному тандемі належить саме фінансовій конкурентоспроможності. Тому механізм взаємодії між фінансовою архітектонікою підприємства і його конкурентоспроможністю проходить по лінії: фінансова конкурентоспроможність – фінансове забезпечення реалізації конкурентних переваг.

Таке концептуальне бачення дозволяє цілеспрямовано формувати фінансову архітектоніку підприємства у контексті забезпечення його конкурентоспроможності на фінансових та товарних ринках. В її основі лежить сучасна система управління процесами формування та використання фінансових ресурсів, яка адекватна зовнішнім умовам і внутрішньому стану діяльності підприємства та опирається на сучасну теоретико-методологічну і методичну базу.

Парадигма фінансової архітектоніки підприємства, на наш погляд, базується на таких теоретичних передумовах:

— управління фінансовими ресурсами як центральна ланка фінансової архітектоніки, представляє собою систему, що включає в себе принципи, методи, прийоми та інструменти, призначені для організації руху цього виду економічних ресурсів відповідно до дії об'єктивних економічних законів, вимог законодавчо-нормативних актів та економічних інтересів власників підприємств;

— виступаючи самостійною системою, вона одночасно є складовою частиною системи загального та фінансового менеджменту підприємства;

— управління фінансовими ресурсами підпорядковане реалізації загальної стратегії підприємства, а також його локальним політикам і стратегіям, у тому числі стратегії забезпечення конкурентоспроможності. Його цільовою функцією є забезпечення нормального господарського функціонування та перспективного економічного розвитку;

— формування фінансової архітектоніки підприємства має свою внутрішню логіку, яка зумовлює зміст і послідовність здійснення певних процедур та етапів;

— індикатором якості формування фінансової архітектоніки підприємства виступає рівень забезпечення фінансовими ресурсами підприємства, адекватний його фінансовому потенціалу, необхідний і достатній за обсягами та часом надходження для задоволення виробничо-інвестиційних потреб.

Конструктивним підґрунтям формування сучасної фінансової архітектоніки є розуміння того, що фінансові ресурси є системним

елементом ресурсної бази господарської діяльності. Остання знаходиться у залежності від стану його економічних ресурсів. Відомо, що між матеріальними, трудовими та фінансовими ресурсами має забезпечуватися певна пропорційність та рівновага. На практиці у різних поєднаннях виробничих факторів завжди є дефіцитний ресурс, який гальмує загальний розвиток. Нинішній стан ресурсної бази багатьох малих і середніх підприємств реального сектору національної економіки такий, що фактично слабкий кожен її елемент. В умовах дефіциту всі економічні ресурси відкрито конкурують між собою в боротьбі за ліквідацію цього дефіциту. В такій ситуації необхідне відповідне впорядкування пріоритетності між економічними ресурсами.

Ми вважаємо, що нині, особливо в аграрному секторі економіки, найбільш дефіцитними є фінансові ресурси. Крім того, вони є найбільш мобільними, що в умовах високого рівня конкуренції виступає ключовим чинником ефективності.

Отже, досягнення ресурсної рівноваги, на основі якої забезпечується здобуток прийнятного рівня конкурентоспроможності підприємств та його економічний розвиток, значною мірою залежить від фінансової архітектоніки, яка покликана сприяти оптимізації процесу руху фінансових ресурсів. При цьому рівень фінансового потенціалу і умови фінансових ринків розширюють або обмежують свободу та можливості їх фінансового маневру підприємства.

Конститутивним атрибутом фінансової архітектоніки підприємства є імплантовані до її складу окремі локальні економічні механізми. Серед них варто відмітити такі: самоокупності; фінансової відповідальності; самофінансування; змішаного фінансування; державної фінансової підтримки; пільгового оподаткування; комплексної оцінки, аналізу та інтерпретації отриманих результатів; планування; контролю та моніторингу економічних процесів; розподілу ресурсів, витрат та результатів; противитратного; ціноутворення; управління ризиком; страхування.

Використання кожного із зазначених механізмів спрямоване на забезпечення отримання позитивних чистих грошових потоків, що розширюють ресурсну базу формування фінансових ресурсів, тобто підвищують фінансову конкурентоспроможність підприємства. При цьому важливе значення мають критерії достатності за обсягом та прийнятності за ціною, а також можливість повного відшкодування використаних фінансових ресурсів, оплати витрат на їх залучення та отримання позитивного ефекту.

Виходячи з аналізу практики управління фінансами підприємств та узагальнення теоретичного базису системних трансформацій,

пропонуємо наступну послідовність етапів формування фінансової архітектоніки підприємства:

— визначення цільових параметрів формування фінансової архітектоніки;

— аналіз сучасного стану фінансової архітектоніки;

— розробка фінансової політики;

— визначення технології, методів та прийомів розробки і ухвалення управлінських рішень у сфері компетенції фінансової архітектоніки;

— розробка та прийняття внутрішніх нормативних документів із визначенням регламентів і процедур прийняття, реалізації та коригування фінансових управлінських рішень;

— визначення основних показників аналізу фінансових ресурсів, методів їх розрахунку, критеріїв прийнятності та способів інтерпретації, процедур та періодичності проведення фінансового аналізу;

— розробка та впровадження системи планування перманентного відтворення конститутивних елементів фінансової архітектоніки;

— розробка і реалізація системи контролю ефективності функціонування елементів фінансової архітектоніки та оперативного коригування співвідношення між ними, що забезпечує цільові параметри окремих стратегій підприємства;

— організація управлінського обліку та системи фінансового контролю і моніторингу фінансової архітектоніки відповідно до потреб забезпечення раціонального руху фінансових ресурсів у процесі основної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства.

Висновки. Встановлено, що одним з найбільш суттєвих агентів впливу на забезпечення прийнятного рівня конкурентоспроможності підприємства є його фінансова архітектоніка. Доведено, що цілеспрямоване формування фінансової архітектоніки підпорядковане оптимізації руху грошових потоків та своєчасному й оперативному забезпеченню фінансовими ресурсами виробничої й інвестиційної діяльності підприємства. Обґрунтовано наукові передумови та етапи формування фінансової архітектоніки підприємства.

Література.

1. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. – Х.: Константа, 2006. – 272 с.

2. Гудзь О.Є. Сучасний вимір конкурентоспроможності аграрної сфери: виклики та перспективи / О.Є. Гудзь, О.С. Степасюк // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування

України /Серія «Економіка, аграрний менеджмент та бізнес» / Редкол.: Д.О. Мельничук (відп. ред.) та ін. - К.: ВЦ НУБіПУ, 2010. – вип. 154 Частина 2 – 342 с. - С. 81 – 87.

3. Кваша С.М. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку / С.М. Кваша, Н.Є. Голомша // Економіка АПК. - 2006. - № 5. - С. 99-104.

4. Кириленко І.Г. Напрями підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського виробництва / І.Г. Кириленко// Економіка АПК. – 2005. – №11. – С.68-72.

5. Малік М.Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: [монографія.] / М.Й. Малік, О.А. Нужна. – К.: Інститут аграрної економіки, 2007. – 270 с.

6. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні західного регіону України. Ред. колегія: (М.В. Зубець – голова, та інші). – К.: Логос, 2004. – 506 с.

7. Саблук П.Т. Інноваційна діяльність в аграрній сфері і інституціональний аспект: монографія / [П.Т.Саблук, О.Г. Шпикуляк, Л.І. Курило та ін.]. – К.: ННЦІАЕ, 2010. – 706 с.

8. Школьнй О.О. Напрями забезпечення конкурентних позицій аграрних підприємств / О.О. Школьнй // Регіональні перспективи. – 2004. – №3-5. – С.235-237.

9. Рыночная экономика: Словарь / Под. общ. ред. Г.Я. Кипермана. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформації – http://vslovar.org.ru/

10. Хопкинс Л. Конкурентоспособность, инновационная деятельность и кластеризация МСП / Л. Хопкинс. − К. : Ecorus-Ied Consortium. Украина. – 2003. – 224 с.

11. Піддубний І.О. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства: навч. посібн. / І.О. Піддубний, А.І. Піддубна;за ред. проф. І.О. Піддубного. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2004. – 264 с.

12. Азоев Г.Л. Конкурентные преимущества фирмы / Г.Л. Азоев, А.П. Челенков – М.: Новости, 2000. – 256 с.

13. Балабанова Л.В. Маркетинг: підручник / Л.В. Балабанова. – Донецьк, 2002. – 562 с.

14. Павлова В.А. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка та стратегія забезпечення: Монографія / В.А. Павлова. – Д.:Вид-во ДУЕП, 2006. – 276 с.

15. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации. Учебник. – 2-е изд., испр. и. доп. / Р. А. Фатхутдинов. – М. Изд-во Эксмо, 2005. – 544 с.

16. Глущенко О.В. Фінансова архітектоніка: теоретико-методологічний аспект / О.В. Глущенко // Наука й економіка. Науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету. Випуск 4 (32), Том 1, 2013 р. – С. 43-52.

УДК 338.439.5; 631.3

РЫНОК СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ТРАКТОРОВ В ПОЛЬШЕ И УКРАИНЕ

WALDEMAR IZDEBSKI
ВАРШАВСКИЙ ПОЛИТЕХНИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ,
JACEK SKUDLARSKI
ВАРШАВСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК-SGGW,
STANISŁAW ZAJĄC
ГОСУДАРСТВЕННАЯ ВЫСШАЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ШКОЛА В Г. КРОСНО,
МАЗНЕВ Г.Е., ПРОФЕССОР,
ХАРЬКОВСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ТЕХНИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА ИМЕНИ ПЕТРА ВАСИЛЕНКО

В статье представлены спрос и предложение по сельскохозяйственным тракторам в Польше и Украине. Сфера исследований включает представление объема производства, импорта, экспорта новых и бывших в употреблении сельскохозяйственных тракторов. Для достижения целей исследования использовалась отечественная и зарубежная литература, и статистические данные. Исследования показали, что на внутреннем рынке сельскохозяйственных тракторов происходят значительные колебания объемов их производства, импорта и экспорта и, следовательно, их предложения.

Ключевые слова: *сельскохозяйственный трактор, предложение, спрос, импорт, экспорт.*

The article presents the supply and demand for agricultural tractors in Poland and Ukraine . The scope of research includes the representation of production , import and export of new and used agricultural tractors . To achieve the objectives of the study used domestic and foreign literature, and statistics . Studies have shown that in the domestic market of agricultural tractors are significant fluctuations in the volume of production, imports and exports , and hence their proposals.

Key words*: farm tractor , supply, demand , imports, exports.*

Постановка проблемы. Рынок сельскохозяйственной техники – одна из самых важных частей системы агробизнеса. Его роль заключается в предоставлении технических средств для механизации технологических процессов, связанных с производством продуктов питания и изготовлением отдельных видов сырья для промышленности [Pawlak 2007]. Рынок сельскохозяйственных тракторов, в свою очередь, является одним из самых важных частей рынка сельскохозяйственной техники.

Ситуация на этом рынке оказывает существенное влияние на внедрение достижений технического прогресса в сельском хозяйстве и

во всем агробизнесе. Она, в свою очередь, зависит от конъюнктуры аграрного рынка, производственных мощностей и технологического уровня в индустрии производства сельскохозяйственной техники, организации торговли, а также от цен средств механизации и их отношения к ценам на сельскохозяйственную продукцию. Уровень покупок новых тракторов коррелирует с динамикой развития механизации и замены используемого оборудования на оборудование новой генерации [Zając, Izdebski, Skudlarski 2011].

Анализ последних исследований и публикаций. По данным Центрального статистического управления и Евростата, на рынке сельскохозяйственных тракторов наблюдаются значительные колебания объема их производства, импорта и экспорта, и, следовательно, их предложения, что можно объяснить все нестабильным спросом [Zając, Izdebski, Kusz 2010]. Изменения в сельском хозяйстве и во всем народном хозяйстве, а также изменения количественного и качественного уровня оснащения фермерских хозяйств механизированной силой тяги, отражаются на ситуации рынка сельскохозяйственных тракторов в отдельных странах [Pawlak 2012]. Проблеме технического обеспечения сельского хозяйства, тенденциям развития ринка технических средств и, в частности, ринка сельскохозяйственных тракторов в последние годы посвятили свои исследования ученые разных стран: Польши [1 – 7], Украины [10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 20, 21, 24], Российской федерации [8, 9, 14, 18, 19, 22, 23]. Вместе с тем, вопросы спроса и предложения тракторов, экспорта и импорта как новых, так и бывших в употреблении тракторов, исследованы не достаточно.

Цель статьи – анализ спроса и предложения по сельскохозяйственным тракторам в Польше и Украине в 2001-2012 гг. Сфера исследований включает представление объема производства, импорта, экспорта новых и бывших в употреблении сельскохозяйственных тракторов. Для достижения целей исследования использовалась польская, украинская и российская литература, а также статистические данные [Центральное статистическое управление - GUS, Eurostat (Евростат)] и данные Государственной службы статистики Украины.

Изложение основного материала. На рисунке 1 показаны изменения, которые произошли в сфере производства сельскохозяйственных тракторов в Польше в 2001-2012 гг. по отдельным группам тракторов разной мощности. За анализируемый период большинство тракторов было произведено в 2004 году (8510 единиц). После резкого снижения количества произведенных

тракторов в 2005 году (5957 единиц), в 2006 году произошло увеличение производства, которое достигло объема 6680 единиц. Наибольший прирост произошел в группе тракторов с мощностью 59-75 кВт: 490 единиц в 2005 году, 1110 единиц в 2006 году, в то время как меньший рост произошел в группе тракторов с мощностью 18-37 кВт (от 3279 до 3729 единиц) и самый незначительный – в группе тракторов с мощностью выше 90 кВт (от 187 до 195 единиц). В отличие от этого, спад производства тракторов произошел в двух группах: с мощностью 37-59 кВт от 1624 до 1351 единиц и с мощностью 75-90 кВт от 377 штук до 295 штук. В 2007 году была такая же тенденция к увеличению, что и в 2006 году. В 2008 году производство тракторов в Польше было на 12,2% ниже предыдущего уровня (т.е. за 2007 г). На 10,5% ниже было производство тракторов, принадлежащих к наиболее распространенной группе тракторов с мощностью 18-37 кВт. В 2008 году тракторы с мощностью в этих пределах составили 58,5% от общего объема произведенных тракторов. Производство тракторов с мощностью 37-59 кВт уменьшилось на 26,8%, тракторов с мощностью 59-75кВт – на 7,5%, а тракторов с мощностью 75-90 кВт - на 53,6%. Увеличение производства наблюдается, в свою очередь, по отношению к тракторам с мощностью более 90 кВт - на 39%. Обращает на себя внимание резкое снижение общего объема производства сельскохозяйственных тракторов с 2009 по сравнению с 2008 и предыдущими годами. В 2012 году произошло увеличение производства сельскохозяйственных тракторов с мощностью 59-75кВт, в то время как наблюдается снижение производства тракторов с мощностью 18-37кВт [IERiGŻ-PIB, GUS].

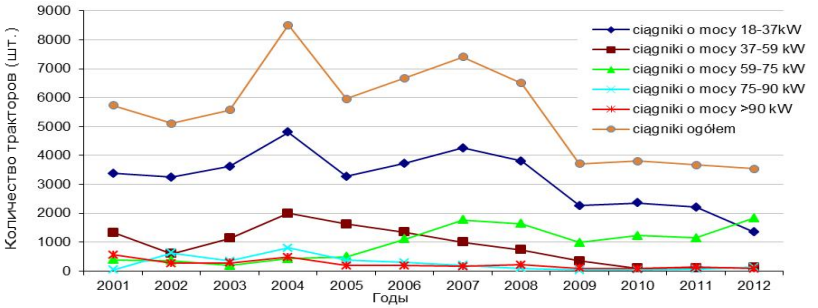

Рис. 1. Структура производства сельскохозяйственных тракторов в Польше в период 2001-2012 гг.

Источник: Собственная разработка на основе GUS, IERiGŻ-PIB и EUROSTAT.

Рынок сельскохозяйственных тракторов является важным показателем развития машинного парка фермерских хозяйств. Это связано с тем, что он влечет за собой покупку необходимых сельскохозяйственных машин [Barwicki 2008].

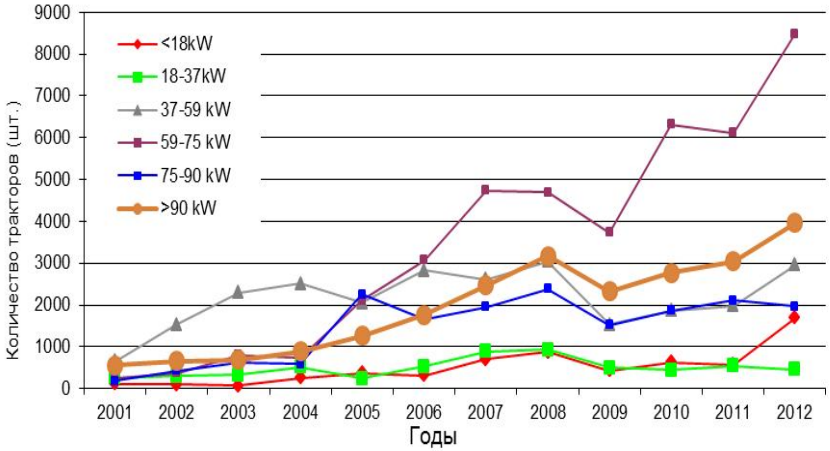

Рис. 2. Структура импорта новых сельскохозяйственных тракторов в Польшу в период 2001-2012 гг.

Источник: Собственная разработка на основе GUS, IERiGŻ-PIB и EUROSTAT.

На рисунке 2 показан импорт новых сельскохозяйственных тракторов по отдельным их группам разной мощности в 2001-2012 гг. На анализируемом графике четко видно, что в последние годы изменилось количество тракторов в каждой группе мощности. После снижения импорта в 2009 году по отношению к предыдущему году, импорт тракторов в последующие годы постепенно увеличивался и достиг количества 19 520 единиц в 2012 году. Самая многочисленная группа – тракторы с мощностью 59-45кВт, наименьшая – тракторы с мощностью менее 18 кВт. Тенденция к увеличению в рассматриваемый период наблюдается в группе тракторов с мощностью выше 90 кВт. Их количество за восемь лет увеличилось в шесть раз: от 555 единиц в 2001 году до 3963 единиц в 2012 году. Это указывает на растущий спрос на тракторы большой мощности.

Таблица 1

Производство и импорт новых тракторов в Польше в период 2001-2012 гг.

Год	Количество тракторов, произведенных в Польше [шт.]	Количество импортированных тракторов [шт.]
2001	5730	2002
2002	5104	3390
2003	5570	4793
2004	8510	5509
2005	5957	8284
2006	8175	10181
2007	7405	13345
2008	6504	15096
2009	3719	10019
2010	3805	13904
2011	3680	14372
2012	3539	19520
Всего	**67698**	**120415**

Источник: Собственная разработка на основе GUS, IERiGŻ-PIB и EUROSTAT.

В таблице 1 приведены данные по производству и импорту новых сельскохозяйственных тракторов в 2001-2012 гг. Из таблицы видно, что в течение всего анализируемого периода импорт новых сельскохозяйственных тракторов постоянно увеличивался: от 2002 единиц в 2001 году до 19520 единиц в 2012 году. Следует подчеркнуть, что по сравнению с отечественным производством импорт новых сельскохозяйственных тракторов достиг более значительного уровня в 2005-2012 гг.

Сравнивая объемы отечественного производства и импорта новых сельскохозяйственных тракторов (табл. 1), можно заметить, что в течение первых четырех лет анализируемого периода количество импортных тракторов было ниже количества произведенных в стране тракторов, в то время как в 2005-2012 гг. эта тенденция резко изменилась. В общей сложности, в 2005-2012 гг. было ввезено в страну 120415 единиц новых тракторов, а отечественное производство составило всего 67698 единиц.

Таблица 2 показывает количество сельскохозяйственных тракторов, произведенных в период с 2005 по 2010 год в отдельных странах. Следует подчеркнуть, что доминирующие страны на рынке производства тракторов - это Италия и Германия.

Таблица 2

Производство тракторов в отдельных странах

Страна / Country	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**
Австрия	8922	9299	9768	16110	11829	10604
Беларусь	49355	50058	59647	65789	46426	53000
Чехия	5505	6492	7022	6537	н.д.	н.д.
Финляндия	9945	10386	10737	11262	7222	7466
Франция	27280	26551	27984	31829	23250	20394
Испания	600	428	450	900	153	121
Германия	54590	58623	60732	65506	46517	50865
Польша	**5957**	**6720**	**7405**	**6504**	**3719**	**3605**
Россия	9844	12337	14985	12300	6091	7566
Турция	34907	38847	33518	24807	14861	30425
Украина	**5543**	**3703**	**5282**	**6339**	**1445**	**5189**
Италия	82891	82584	83310	93042	59497	61000
Великобритания	26685	25557	25068	29520	19939	17000

Пояснение: н.д. - нет данных.

Источник: Pawlak J., 2012. Światowy rynek ciągników rolniczych Problemy Inżynierii Rolniczej, z.2 (76), c. 5–16.

На ситуацию польского рынка сельскохозяйственных тракторов, кроме производства и импорта, также влияет экспорт. Структура экспорта новых тракторов в 2001-2008 гг. представлена в таблице 3.

С 2008 года, как и в случае отечественного производства, общее количество вывезенных тракторов в каждом отдельном году значительно уменьшалось. Самую большую долю в общем количестве экспортных тракторов имели тракторы с мощностью 18-37 кВт, наименьшую – тракторы с мощностью ниже 18 кВт. Значительная группа в общем объеме экспорта – тракторы с мощностью 37-59 кВт. Доля экспорта новых сельскохозяйственных тракторов по отношению к общему объему отечественного производства и импорта составила 19,6%, а по отношению только к количеству произведенных в стране тракторов - 54,4%.

Таблица 3

Экспорт новых сельскохозяйственных тракторов в Польше

Год	Экспорт тракторов [шт.]						
	диапазон мощности [кВт]						
	<18	**18-37**	**37-59**	**59-75**	**75-90**	**>90**	**Всего**
2001	0	2603	417	94	29	39	3182
2002	12	2682	1153	0	2	31	3880
2003	3	2805	153	56	27	28	3072
2004	15	3733	107	79	34	28	3996
2005	37	2793	133	30	156	146	3295
2006	0	1692	1440	70	26	272	3500
2007	0	1507	2207	143	20	264	4141
2008	16	1100	2029	235	170	338	3888
2009	3	470	1214	90	85	57	1919
2010	8	546	1432	60	31	42	2119
2011	7	475	1485	66	6	83	2122
2012	5	238	993	221	41	200	1698
Всего	**106**	**20644**	**12763**	**1144**	**627**	**1528**	**36812**
%	**0,3%**	**56,1%**	**34,7%**	**3,1%**	**1,7%**	**4,2%**	**100,0%**

Источник: Собственная разработка на основе GUS, IERiGŻ-PIB и EUROSTAT.

Данные в таблице 4 показывают, что в последние годы анализируемого периода предложение по новым тракторам на польском рынке характеризовалось восходящей динамикой: от 4550 единиц в 2001 году до 21 362 единиц в 2012 году. После резкого падения в 2009 году по отношению к 2008 г., в последующие годы продолжалась восходящая динамика относительно отечественного предложения. Доли отдельных групп новых тракторов в общем объеме предложения на внутреннем рынке в анализируемый период существенно отличались. Самая большая группа – тракторы с мощностью 59-75кВт (34,5%), наименьшая – тракторы с мощностью менее 18 кВт (4,0%). Следует отметить, что общий объем выпуска новых тракторов на внутреннем рынке в 2001-2012 гг. был почти в два раза больше (2,2) общего количества тракторов, произведенных в стране. Страны с самым высоким отечественным предложением тракторов – это Италия, Франция, Германия (табл. 5).

Таблица 4

Предложение новых сельскохозяйственных тракторов в Польше в период 2001-2008 гг.

Год	Предложение сельскохозяйственных тракторов [шт.] диапазон мощности [кВт]						
	<18	**18-37**	**37-59**	**59-75**	**75-90**	**>90**	**Всего**
2001	115	1033	1578	534	208	1082	4550
2002	88	865	976	737	1053	895	4614
2003	66	1132	3268	936	951	938	7291
2004	246	1590	4400	1093	1359	1335	10023
2005	338	732	3537	2562	2475	1302	10946
2006	321	2572	2745	4113	1924	1686	13361
2007	702	3633	1417	6364	2137	2356	16609
2008	863	3633	1747	6106	2302	3061	17712
2009	428	2283	643	4628	1455	2356	11793
2010	629	2248	531	7289	1879	2814	15390
2011	567	2289	601	7194	2176	3084	15911
2012	1685	1576	2093	10090	2070	3848	21362
Всего	**6048**	**23586**	**23536**	**51646**	**19989**	**24757**	**149562**
%	**4,0%**	**15,8%**	**15,7%**	**34,5%**	**13,4%**	**16,6%**	**100,0%**

Источник: Собственная разработка на основе GUS, IERiGŻ-PIB и EUROSTAT.

Таблица 5

Предложение тракторов в отдельных странах

Страна	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Австрия	5961	7152	6792	6897	6771	7022
Бельгия	2295	2740	2680	3183	2197	2177
Чехия	1711	2225	2730	3096	1693	1864
Дания	2640	3140	3405	2884	1504	1358
Финляндия	4507	4172	3987	3708	2851	2820
Франция	37505	35165	37835	43661	39735	31312
Греция	3300	3518	4170	3285	2080	1453
Испания	16179	16278	16776	15469	11555	10338
Нидерланды	3848	4229	5278	5356	3716	3480
Ирландия	3168	3687	4442	4154	1883	1359
Германия	23492	29015	28451	31250	29464	28587
Норвегия	4371	4371	4185	3704	2626	3212
Польша	**9831**	**13401**	**16609**	**17712**	**11793**	**15390**
Португалия	6248	5415	6122	5889	5207	5517

Продолжение таблицы 5

1	2	3	4	5	6	7
Швейцария	2434	2129	2060	2109	2031	2205
Швеция	4023	4185	4465	4339	3486	4009
Турция	27008	28383	24041	14621	7290	21390
Украина	**н.д.**	**6398**	**н.д.**	**8966**	**5500**	**н.д.**
Италия	31718	29752	26835	27121	27276	23206
Великобритания	14006	14941	17089	18564	14486	16326

Пояснение: н.д. - нет данных.
Источник: Pawlak J., 2012. Światowy rynek ciągników rolniczych Problemy Inżynierii Rolniczej, z.2 (76), c.5–16.

На польский рынок также попадает значительное количество бывших в употреблении сельскохозяйственных тракторов (табл. 6). Учитывая импорт и экспорт, падение, которое произошло в 2004-2005 гг., можно считать кратковременным, так как в 2006 году произошло значительное увеличение: 3323 единиц в 2005 году, 4924 единиц в 2006 году.

Таблица 6

Импорт и экспорт бывших в употреблении сельскохозяйственных тракторов в Польше

Год	**Количество тракторов [шт.]**		
	импорт	**экспорт**	**отечественный рынок**
2001	5319	169	5150
2002	7476	236	7240
2003	6516	217	6299
2004	3540	119	3421
2005	3371	48	3323
2006	5014	90	4924
2007	5416	198	5218
2008	4833	235	4598
2009	2701	138	2563
2010	2790	172	2618
2011	2678	294	2384
2012	1938	369	1569
Всего	**51592**	**2285**	**49307**

Источник: Собственная разработка на основе GUS, IERiGŻ-PIB и EUROSTAT.

Из таблицы 6 видно, что почти все импортируемые в страну бывшие в употреблении тракторы остаются на польском рынке (95,6%). В 2001-2012 гг. на отечественный рынок поступило в общей сложности 49 307 бывших в употреблении тракторов, что составляет 33,0% от предложения по новым тракторам, что в польском сельском хозяйстве является неблагоприятным фактором для развития технического прогресса и внедрения инновационных технологий.

Структурные изменения, происходящие в развитых странах, заключающиеся в уменьшении количества фермерских хозяйств и увеличении их средней площади, а также достижение состояния «насыщения» механизированной силой тяги – все это является причиной того, что уменьшается количественный спрос на сельскохозяйственные тракторы и увеличиваются требования к качеству [Pawlak 2012].

На украинском рынке в 2010 – 2012 годах закупки агропредприятиями сельскохозяйственных тракторов стабилизировались на уровне 6,0 – 6,5 тысяч штук в год (табл. 7). Причем, абсолютное большинство тракторов среди закупленных составляют колесные тракторы. И только 2,9 – 3,5 % - гусеничные.

Таблица 7

Закуплено тракторов сельскохозяйственными предприятиями Украины в 2010 – 2012 гг.

Год	Единица измерения	Тракторы всех видов	в том числе		Количество тракторов по диапазонам мощности, кВт			
			колесные	гусеничные	<40	40-60	60-100	>100
2010	шт	6195	6015	180	193	1491	2507	2004
	%	100	97,1	2,9	3,1	24,1	40,5	32,3
2011	шт	5978	5787	191	233	1198	2405	2142
	%	100	96,8	3,2	3,9	20,1	40,2	35,8
2012	шт	6539	6311	228	269	1306	2697	2267
	%	100	96,5	3,5	4,1	20,0	41,2	34,7

Источник: Сформировано на основе данных Государственной службы статистики Украины [20].

Следует отметить, что преимущество сельскохозяйственными товаропроизводителями отдается более мощным тракторам. Так, тракторы с мощностью двигателя от 60 до 100 кВт составляют 41,2 % от всех закупленных в 2012 году, а с мощностью двигателя более 100 кВт – 34,7 %. Таким образом, 75,9 % тракторов, приобретенных агропредприятиями Украины имеют мощность двигателя более

60 кВт. Необходимо обратить внимание на то, что наметилась четкая тенденция к увеличению удельного веса более мощных тракторов в структуре приобретаемых тракторов. Так, общее число всех закупленных тракторов с 2010 по 2012 год увеличилось на 6 % (с 6195 единиц в 2010 до 6539 в 2012 году). За тот же период времени число тракторов с мощностью двигателя более 60 кВт возросло с 4511 до 4964 единиц, т.е. на 10 %. Закупаются мощные тракторы как украинского производства так и производства зарубежных фирм. Объясняется это тем, что в Украине в последнее время интенсивно осуществляется концентрация земельных угодий отдельными землепользователями, в частности, агрохолдинговыми структурами. Так, в 2013 году агрохолдинги контролировали около 8,7 млн. га, т. е. 21,0 % сельскохозяйственных угодий страны, в том числе 42,6 % угодий, которые обрабатывают сельскохозяйственные предприятия [15, с. 7 – 8]. Эксперты прогнозируют до 2015 года увеличение доли сельхозугодий, подконтрольных агрохолдинговым формированиям, до 50-52 % сельхозугодий агропредриятий и фермерских хозяйств Украины. Происходит концентрация земли и капиталов, как за счет аренды значительных массивов сельскохозяйственных угодий, так и путем слияния и поглощения предприятий крупными холдинговыми компаниями, которые в результате становятся еще крупнее. Так, агрохолдинг ПАО «Укрлендфарминг», который создан в 2012 году путем объединения четырех агрохолдингов, получил свыше 430 тыс. га сельскохозяйственных угодий, 18 мясокомбинатов, 6 сахарных заводов, 6 семенных заводов, 4 элеватора, 59 птицефабрик и тому подобное. В настоящее время он обрабатывает более 530 тыс. га и является крупнейшим агрохолдингом в Евразии. Также и другие агрохолдинги имеют в своем пользовании сотни тысяч гектаров сельхозугодий каждый. Например, агрохолдинг «Мрия» контролирует 298 тыс. га, «Мироновский хлебопродукт» - 280, «Украинские аграрные инвестиции» - 260, «Астра-Киев» - 210 тыс. га и другие. Огромные земельные массивы позволяют использовать широкозахватные, комбинированные многооперационные агрегаты, для работы с которыми требуются тракторы большой мощности. Агрохолдинги, деятельность которых осуществляется не только в сельском хозяйстве, но и в других отраслях народного хозяйства, в агробизнес вкладывают огромные средства, закупают высокопроизводительную технику лидеров мирового сельхозмашиностроения и успешно внедряют прогрессивные инновационные агротехнологии.

Необходимо обратить внимание на то, что в диапазоне мощности двигателя < 40 кВт закупки тракторов составляют всего 3,1 – 4,1 %. Эти тракторы предназначены в основном для небольших фермерских хозяйств и личных подсобных хозяйств. Такая ситуация

на рынке тракторов обусловлена тем, что именно у этих товаропроизводителей крайне низкий платежеспособный спрос. Так, фермерские хозяйства, которых в 2012 году в Украине насчитывалось 40,7 тысяч и которые обрабатывали 4,4 млн. га сельхозугодий, практически не имеют доступа к средствам государственный поддержки, выделяемой для агропромышленного комплекса. А для личных хозяйств граждан в украинском законодательстве вообще не предусмотрено какое-либо государственное финансирование. На эти хозяйства не распространяются действующие для сельскохозяйственных предприятий Украины льготы на частичную (30 %) компенсацию стоимости техники, на 70 %-ю компенсацию учетной ставки Национального банка Украины по кредитам коммерческих банков, а также льготы по финансовому лизингу. Поэтому ситуация с техническим обеспечением этой категории хозяйств неудовлетворительна. В 2012 году 4,3 млн. хозяйств населения обрабатывали 6,5 млн. га земли и имели всего 184 тыс. тракторов и 23 тыс. зерноуборочных комбайнов [20]. Таким образом, один трактор приходился на 23 хозяйства, а один комбайн – на 187 хозяйств населения.

Низкая платежеспособность сельскохозяйственных товаропроизводителей Украины, практически отсутствующая государственная поддержка предприятий сельскохозяйственного машиностроения являются причинами того, что заводы по производству тракторов и сельскохозяйственных машин загружены только на 15-30 %, и изношенность их технологического оборудования достигает 70 – 85 %, а его средний возраст – 30 – 35 лет [10]. Естественно, что в таких условиях обеспечить высокое качество производимой техники нереально. Поэтому тракторы и сельскохозяйственные машины украинского производства менее надежны чем зарубежные и уступают им по технико-экономическим характеристикам. В то же время импортные машины значительно дороже украинских аналогов. Так, цены на тракторы иностранных фирм в среднем в 3 раза выше, чем цены тракторов украинского производства (табл. 8). Бывшие в употреблении импортные тракторы пользуются спросом на украинском рынке, хотя и дороже новых отечественных на 60 – 80 % (табл. 8). Объясняется это тем, что зарубежные фирмы, как правило, ремонтируют бывшие в употреблении машины и осуществляют их предпродажную подготовку, в результате чего технико-эксплуатационные показатели таких машин оказываются на высоком уровне. Сравнение цен на тракторы одинаковой мощности Харьковского тракторного завода и фирмы John Deere показывает, что тракторы John Deere дороже украинских всего на 30 – 90 % (табл. 9).

Таблица 8

Средние цены покупки тракторов в Украине в 2008-2012 гг., тыс. грн. за единицу

Год	Украинского производства	Иностранного производства	
		новые	бывшие в употреблении
2008	168,0	505,6	306,4
2009	165,6	490,7	288,8
2010	182,8	580,3	312,2
2011	208,3	712,0	361,4
2012	236,1	711,4	384,2

Источник: Предложения производителей и реализаторов техники.

Высокая цена тракторов ХТЗ объясняется тем, что производственные мощности завода не загружены и тракторы выпускаются малыми партиями. И, как следствие, сельскохозяйственные товаропроизводители отдают предпочтение импортной технике, в том числе и бывшей в употреблении. Следует отметить, что импортные подержанные тракторы дешевле новых тракторов ХТЗ в среднем на 25 % (табл. 8 и табл. 9).

Таблица 9

Сравнение цен на тракторы производства Харьковского тракторного завода (ХТЗ) и фирмы John Deere на украинском рынке

Марка трактора	Цена трактора	
	тыс. грн.	тыс. дол. США
Мощность двигателя 88 кВт		
ХТЗ-121	485,1	60,6
John Deere 6420 SA	686,5	85,7
Мощность двигателя 118 кВт		
ХТЗ-1631	567,9	70,9
John Deere 6920 SA	734,1	91,6
Мощность двигателя 132 кВт		
ХТЗ-17021	494,9	61,8
John Deere 7710 SA	946,7	118,2

Источник: Предложения производителей и реализаторов техники.

Предприятия аграрного сектора Украины в 2008 году закупили сельскохозяйственной техники на сумму всего 6,85 млрд. грн., в т.ч. тракторов на 715,5 млн. грн. (табл. 10). После резкого снижения закупок техники в 2009 году украинский рынок в 2011 году достиг докризисного уровня. За анализируемый период в Украине ежегодно приобреталось от 65,6 до 81,2 % импортной техники, в том числе тракторов иностранных фирм от 75,1 до 86,4 %. Причем, в структуре

приобретаемой техники наблюдается устойчивая тенденция к снижению удельного веса техники отечественного производства и увеличению импортной. При незначительном снижении стоимости всей закупленной в 2012 году техники по сравнению с 2008 годом (92,1 %) удельный вес машин украинского производства снизился до 52,0 %, а стоимость приобретенных в 2012 году отечественных тракторов составила 58,4 % по отношению к закупкам 2008 года. В 2012 году доля украинских машиностроителей на отечественном рынке сельскохозяйственной техники в целом упала до 18,8 %, а в сегменте тракторов для аграрной сферы – до 13,6 % (табл. 10).

Таблица 10

Стоимость техники, закупленной сельскохозяйственными предприятиями Украины в 2008-2012 гг.

Год	Вся техника					В том числе тракторы				
	Всего, млн. грн.	Украинского производства		Иностранного производства		Всего, млн. грн.	Украинского производства		Иностранного производства	
		млн. грн.	%	млн. грн.	%		млн. грн.	%	млн. грн.	%
2008	6585,8	2194,8	33,3	4391,0	66,7	3106,2	715,5	23,0	2388,7	77
2009	2878,0	816,5	28,4	2061,5	71,6	1382,6	269,4	19,5	1113,2	80,5
2010	4125,2	1418,7	34,4	2706,5	65,6	1945,3	483,8	24,9	1461,5	75,1
2011	6554,8	2186,4	35,4	4368,4	66,6	3139,5	776,2	24,5	2363,3	75,5
2012	6063,6	1142,5	18,8	4921,1	81,2	3085,4	418,2	13,6	2667,2	86,4
2012 г. в % к 2008 г.	92,1	52,0	x	112,0	x	99,3	58,4	x	111,7	x

Источник: Рассчитано на основе данных Министерства аграрной политики и продовольствия Украины.

Вполне очевидно, что закупая в таких объемах импортную технику, украинские сельскохозяйственные товаропроизводители стимулируют не отечественного, а зарубежного производителя машиностроительной продукции. Государству необходимо принимать меры по повышению конкурентоспособности технических средств, производимых в Украине. Требуется обновление технико-технологического оборудования заводов тракторного и сельскохозяйственного машиностроения для производства машин, соответствующих требованиям мировых стандартов. Трудно не согласиться с мнением известного украинского исследователя Я.К. Белоусько, что «массовое приобретение хозяйствами Украины сельскохозяйственной техники зарубежных фирм приведет к тому, что наши отечественные заводы совсем деградируют. Более 100 тыс. работников станут безработными. Будут ликвидированы не только

заводы, но и научные и конструкторские структуры, потенциальные возможности которых весьма значительны» [11, с. 54].

Выводы. Анализ польского рынка сельскохозяйственных тракторов в 2001-2012 гг. показал, что он характеризовался высокой изменчивостью. Изменялся объем производства, импорта и экспорта тракторов, и, следовательно, их предложение, что можно объяснить нестабильным спросом.

По мере того, как существующие ресурсы сельскохозяйственной техники будут изнашиваться, спрос на сельскохозяйственные тракторы будет расти. Размер этого спроса будет зависеть в первую очередь от экономической ситуации в сельском хозяйстве. Существенное значение также будут иметь цены. Чем относительно ниже будут цены производимых средств механизации сельского хозяйства, тем больше будет спрос на новые сельскохозяйственные тракторы. По мнению экспертов, основные детерминанты спроса на тракторы с все большей мощностью – это изменения технологии производства, а также поступательная специализация и концентрация производства в развивающихся фермерских хозяйствах. Эксперты также обращают внимание на улучшение экономической ситуации в сельском хозяйстве [Pawlak 2007; Waszkiewicz, Lipiec 2008]. Другие факторы, влияющие на спрос на сельхозтехнику - необходимость воспроизводства использованных средств механизации сельского хозяйства и возможность использования финансовых ресурсов в рамках Общей сельскохозяйственной политики Европейского Союза. Емкость польского рынка сельскохозяйственных машин становится прекрасной возможностью для отечественных компаний, специализирующихся на производстве техники и оборудования для сельского хозяйства. Но следует констатировать, что поставляемые отечественными производителями тракторы, не удовлетворяют количественный спрос польских фермеров.

Спрос на сельскохозяйственные тракторы, несомненно, является результатом изменений, происходящих в польской деревне. Изменение экономических реалий было связано с присоединением Польши к структурам ЕС. Благодаря средствам фондов ЕС, которые с 2004 года попадают непосредственно польским фермерам, спрос на тракторы сохраняется на высоком уровне.

С 2006 года самый большой спрос имеют тракторы с мощностью двигателя 59-75 кВт. В настоящее время они являются доминирующим и наиболее распространенным средством механизации фермерских хозяйств Польши. Постепенно усиливается новая тенденция к снижению уровня продаж тракторов с мощностью до 18 кВт и с мощностью 37-59 кВт.

На украинском рынке более 85 % занимают тракторы зарубежного производства. Некоторые украинские заводы тракторного и сельскохозяйственного машиностроения прекратили свое существование, а на оставшихся предприятиях мощности загружены на 15-30 %. Для исправления ситуации необходимо прежде всего на государственном уровне принять меры по укреплению платежеспособности сельскохозяйственных товаропроизводителей. Кроме того, государственная техническая политика должна быть направлена на развитие отечественного машиностроения, обеспечивающего конкурентоспособность производимых тракторов и сельскохозяйственных машин. Безусловно, что для решения этих задач потребуется значительная государственная поддержка как отрасли сельхозмашиностроения, так и аграрному сектору в целом.

Литература.

1. Barwicki J., 2008. Wpływ zmian struktury rolnictwa UE na produkcję roślinną, zwierzęcą, rozwój upraw energetycznych oraz rynek ciągników rolniczych. Problemy Inżynierii Rolniczej nr 1, s. 29-35.
2. IERiGŻ-PIB, 2008. Rynek środków produkcji i usług dla rolnictwa, nr od 25 do 40.
3. Pawlak J., 2007. Rynek ciągników w wybranych krajach. Problemy Inżynierii Rolniczej, nr 3, s. 29-34.
4. Pawlak J., 2012. Światowy rynek ciągników rolniczych Problemy Inżynierii Rolniczej, z.2 (76), s. s. 5–16.
5. Waszkiewicz Cz., Lipiec J., 2008. Analiza zmian krajowego rynku ciągników i przyczep rolniczych. TROL, nr 2.
6. Zając S., Izdebski W., Kusz D. 2010. Podaż i popyt ciągników rolniczych w Polsce. Wyd. Rocz. Nauk. SERiA, t. 12, z. 4, 393-397.
7. Zając S., Izdebski W., Skudlarski J. 2011. Analiza polskiego rynku ciągników rolniczych i kombajnów zbożowych w latach 2004-2010. Wyd. Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu. Roczniki Naukowe, tom 13, zeszyt 1, s. 463-467.
8. Алферьев В.П. Нормализация ринка сельхозтехники в посткризисный период / В.П. Алферьев // АПК: Экономика, управление. – 2011. - № 10.
9. Бахтеев Ю.Д. Рынок сельскохозяйственной техники: проблемы и методология развития и регулирования. Монография / Ю.Д. Бахтеев. – М.: Восход, 2006. – 262 с.
10. Білоусько Я.К. Розвиток ринку сільськогосподарської техніки / Я.К. Білоусько, А.В. Бурилко, П.А. Денисенко та ін. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 132 с.
11. Білоусько Я.К. Відтворення і оновлення машинно-тракторного парку аграрної сфери / Я.К. Білоусько // Агроінком. – 2013. - № 1 – 3. – С. 52 – 55.

12. Іванишин В.В. Розвиток та функціонування ринку технічних засобів для сільського господарства в Україні / В.В. Іванишин // Економіка АПК. – 2011. - № 3. – С. 78 – 82.

13. Кравчук В.І. Особливості системного підходу до управління вітчизняним ринком сільгосптехніки з врахуванням вимог СОТ / В.І. Кравчук, М.М. Павлишин, В.Г. Гусар // Зб. Наук. Праць Укр. НДІПВТ ім. Л. Погорілого. – 2009. – Вип. 13 (27), кн. 1. – С. 59 – 65.

14. Ларионов А.В. Региональный рынок сельскохозяйственной техники: методические аспекты анализа и вариант развития / А. В. Ларионов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2009. - № 8. – С. 63 -67.

15. Лупенко Ю.О. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності / Ю.О. Лупенко, М.Ф. Крапивко // Економіка АПК. – 2013. - № 7. – С. 5 – 21.

16. Мазнєв Г.Є. Формування ринку сільськогосподарської техніки / Г.Є. Мазнєв // Динаміка наукових досліджень – 2005: Матеріали IV міжнар. Науково-практ. конф. т. 18. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. – С. 28 – 29.

17. Мазнєв Г.Є. Ринок матеріально-технічних ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції /Г.Є. Мазнєв // Сучасна українська думка: Матеріали Всеукр. науково-практ. Інтернет-конф. Ч. 1. – Київ: МЕГАНОМ, 2005. – С. 26 – 27.

18. Макушин А.А. Модернизация и восстановление сельскохозяйственной техники и вторичный рынок / А.А. Макушин, А.Т. Кулаков // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2010. - № 12. – С. 49 – 56.

19. Машков С.В. Вторичный рынок как способ пополнения техникой малых форм хозяйствования / С.В. Машков // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2009. - № 3. – С. 37 – 39.

20. Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві: Стат. бюл. – К.: Статистика, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013.

21. Соловей Д.Ю. Аналіз кон'юнктури ринку сільськогосподарської техніки в Україні / Д.Ю. Соловей, Я.К. Білоусько // Економіка АПК. – 2014. - № 1. – С. 40 – 44.

22. Тюпаков К. Воспроизвосдство технической базы растениеводства / К. Тюпаков // АПК: экономика, управление. – 2012. - № 1. – С. 60 – 66.

23. Федотов А. Рынок материально-технических ресурсов аграрного сектора / Федотов А. // АПК: экономика, управление. – 2003. - № 6. – С. 27 – 32.

24. Шульга О.А. Стратегічні напрями розвитку ринку сільськогосподарської техніки в Україні / О.А. Шульга // Економіка АПК. – 2011. – № 9. – С. 95 – 102.

УДК 3685 (470+476+574)

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В СТРАНАХ ТАМОЖЕННОГО СОЮЗА И ЕДИНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА

ШПАК А.П., Д.Э.Н., ПРОФЕССОР,
КИРЕЕНКО Н.В., К.Э.Н., ДОЦЕНТ,
ИНСТИТУТ СИСТЕМНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В АПК НАН БЕЛАРУСИ

В статье изучены и обобщены основные факторы, которые обуславливают необходимость государственной поддержки сельского хозяйства в условиях глобализации национальных экономик и либерализации внешней торговли. Определены общие страновые позиции и различия по вопросам объектов, субъектов, источников и объемов финансирования аграрной отрасли. Предложен комплекс перспективных направлений совершенствования методов и способов государственной поддержки сельского хозяйства в странах Таможенного союза и Единого экономического пространства.

In this paper we study and summarizes the main factors that determine the need for state support of agriculture in the context of globalization of national economies and trade liberalization. Identify common positions and country differences on objects, subjects, sources and amounts of financing the agricultural sector. A set of promising ways to improve techniques and methods of state support for agriculture in the countries of the Customs Union and the Common Economic Space.

Постановка проблемы в общем виде. Сельское хозяйство является одним из стратегических направлений государств-членов Таможенного союза и Единого экономического пространства (ТС и ЕЭП), обеспечивающем продовольственную безопасность и влияющем на ее стабильность в мире. Устойчивое развитие отрасли требует создания эффективных конкурентных условий на межгосударственном и национальных уровнях, отдельных продуктовых рынках, учитывать мировые тенденции и общепринятые методологические подходы к пониманию и решению данной проблемы.

Одним из факторов повышения конкурентоспособности продукции и формирования равных условий доступа на Общий аграрный рынок стран Таможенного союза является государственная поддержка. Данное направление осуществляется в соответствии со статьей 3 Соглашения о единых правилах государственной поддержки сельского хозяйства в странах Таможенного союза и Единого экономического пространства от 9 декабря 2010 года. Документ предусматривает определенные меры:

— не оказывающие искажающего воздействия на торговлю (проведение научных исследований, борьба с вредителями и болезнями сельскохозяйственных культур и животных, услуги по инфраструктуре и другие услуги общего характера (инспекционные, консультативные, маркетинговые услуги)). Финансирование данных мер не ограничивается обязательствами государств-членов Таможенного союза;

— в наибольшей степени оказывающие искажающее воздействие на торговлю. Эти меры являются запрещенными;

— оказывающие искажающее воздействие на торговлю (субсидии, влияющие на цену и себестоимость товара). Соглашение нацелено на регулирование этих мер.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследования показывают, что основными факторами, которые обуславливают необходимость государственной финансовой поддержки в условиях глобализации национальных экономик стран ТС и либерализации внешней торговли, являются:

— повышение устойчивости развития отрасли и ее конкурентоспособности;

— обеспечение продовольственной безопасности на основе преимущественно собственного производства;

— наращивание экспортного потенциала, активизация экспорта, создание системы продвижения национальных товаров на зарубежные рынки;

— защита отечественного агропромышленного производства от неблагоприятного воздействия иностранной конкуренции.

Формулирование целей статьи. Целью исследования является обоснование особенностей использования государственной поддержки сельского хозяйства в странах Таможенного союза и Единого экономического пространства (Республика Беларусь, Республика Казахстан и Российская Федерация) и выработка приоритетных направлений повышения ее эффективности.

Исследования базируются на изучении и обобщении нормативных и правовых документов, регулирующих вопросы государственной поддержки сельского хозяйства в Республике Беларусь, Республике Казахстан и Российской Федерации, анализе статистических материалов Евразийской экономической комиссии. Применялись следующие методы: аналитический, абстрактно-логический, системного и сравнительного анализа, сопоставления, системной увязки.

Изложение основного материала исследования. Выполненные нами исследования по объемам и структуре мер государственной поддержки сельского хозяйства Беларуси, Казахстана и России позволили выявить отличительные особенности ее использования (таблица 1).

Таблица 1

Государственная поддержка сельского хозяйства в странах Таможенного союза в 2011 г.

Показатель	Беларусь	Казахстан	Россия
Совокупная государственная поддержка сельского хозяйства, млн. долл.	2722,3	2095,8	6019,3
Поддержка в расчете на 1 га посевных площадей, долл./га	471,1	87,3	78,5
Поддержка на 1 работника, занятого в сельском хозяйстве, долл./чел.	7595,6	954,3	898,1
Уровень государственной поддержки сельского хозяйства, оказывающей искажающее влияние на торговлю, %	11,8	3,05	4,03

Примечание. Таблица составлена по данным [1].

В Республике Беларусь уровень государственной поддержки выше, чем в Российской Федерации и Республике Казахстан как в расчете на 1 га сельскохозяйственных угодий, так и по отношению к стоимости сельскохозяйственных товаров. Это обусловлено особенностями функционирования аграрной отрасли, ее роль в национальной экономике, стратегией и приоритетами сельскохозяйственной политики каждой из стран.

В настоящее время сельскохозяйственная отрасль Беларуси развивается более интенсивно. Доля ВВП сельского хозяйства в ВВП страны в Беларуси выше, чем в России и Казахстане. Валовое производство продукции, валовой внутренний продукт на один га сельскохозяйственных угодий и на одного работника также превышают эти показатели других стран Таможенного союза. Производство сельскохозяйственных культур, а также продукции животноводства в расчете на душу населения в Беларуси выше, особенно молоку и мясу скота и птицы в убойном весе. В Беларуси высокая доля стоимости экспорта сельскохозяйственной продукции и продовольствия в ВВП страны, которая на протяжении ряда лет составляет более 50 %.

Сопоставление объемов и структуры финансовых затрат Беларуси, Казахстана и России в рамках государственной поддержки сельского хозяйства позволяет утверждать, что структура мер по направлениям отличается (таблица 2).

Таблица 2

Основные направления государственной поддержки сельского хозяйства в странах Таможенного союза в 2011 г.

Направления государственной поддержки	Беларусь		Казахстан		Россия	
	сумма, млн. долл.	структура, %	сумма, млн долл.	структура, %	сумма, млн долл.	структура, %
Меры государственной поддержки, не оказывающие искажающее влияние на торговлю	209,2	7,7	1625,9	77,6	1851,2	28,3
Меры, оказывающие искажающее воздействие на взаимную торговлю сельскохозяйственными товарами государств Сторон	2513,0	92,3	470,2	22,4	4696,8	71,7
Меры поддержки без привязки к конкретному продукту	2467,9	90,7	341,5	16,3	4570,1	69,8
Меры поддержки, оказываемой с привязкой к конкретным продуктам	45,1	1,7	128,5	6,1	126,6	1,9

Примечание. Таблица составлена по данным [1].

В Беларуси основная доля (92,3 % или 2,5 млрд. долл. США) приходится на меры государственной поддержки, оказывающие искажающее воздействие на торговлю. В России на эти меры приходится – 71,7 % или 4,7 млрд. долл. США, а в Казахстане – 22,4 % (470,2 млн. долл. США). Такая низкая доля мер «желтой» корзины в 2011 г. в Казахстане объясняется тем, что в данный период основные средства сельскому хозяйству выделялись по статье «содействие структурным преобразованиям посредством стимулирования инвестиций», а именно на денационализацию сельскохозяйственных угодий.

В странах Таможенного союза меры «желтой» корзины распределяются в основном без привязки к конкретному продукту, что снижает эффективность их использования. Опыт государственной поддержки сельского хозяйства в европейских странах подтверждает этот вывод.

В Беларуси и России достаточно большие суммы, включаемые в расходы по поддержке сельского хозяйства, выделяются на финансирование затрат по обслуживанию кредитов, частичное или полное погашение обязательств по возврату заемных средств, а также финансирование расходов по лизингу сельскохозяйственной техники. В Беларуси сумма этих затрат составила в 2011 г. 594,5 млн. долл. США (21,8 %), в России – 2878,9 млн. долл. США или 43,7 % от совокупных расходов на поддержку сельского хозяйства.

В Республике Беларусь в отличие от Российской Федерации и

Республики Казахстан, значительные суммы средств государственной поддержки включают предоставление гарантии выполнения обязательств (413,6 млн. долл. США или 15,2 %), отсрочка исполнения обязательств по платежам в республиканский бюджет и бюджеты административно-территориальных единиц (222,7 млн. долл. США или 8,2 %). Правомерно отметить, что как в Беларуси, так и России достаточно большой удельный вес в затратах на государственную поддержку приходится на организации сферы услуг: в Беларуси около 51 %, в России – 47 %.

Одной из важнейших проблем для стран Таможенного союза и Единого экономического пространства является повышение эффективности использования государственной поддержки сельского хозяйства. В мировой практике основным критерием эффективности использования выделяемых финансовых средств является повышение уровня доходов производителей сельскохозяйственной продукции. Он определяется дополнительным производством продукции, ее рентабельностью и конкурентоспособностью, произведенной добавленной стоимостью. В таблице 3 нами представлен анализ влияния выделяемых субсидий на результаты работы аграрной отрасли в странах Таможенного союза.

Таблица 3

Анализ эффективности использования государственной поддержки в странах Таможенного союза за 2010-2012 гг., млрд. долл. США

Показатель	Беларусь			Казахстан			Россия		
	2010 г.	2011 г.	2012 г.	2010 г.	2011 г.	2012 г.	2010 г.	2011 г.	2012 г.
Объемы государственной поддержки	1,7	2,7	1,5	1,6	2,1	2,2	6,8	6,5	6,6
ВВП страны, всего	54,9	53,0	63,0	148,1	188,1	202,7	1524,5	1901,5	2014,5
ВВП сельского хозяйства, охоты и лесного хозяйства	5,1	4,4	5,3	6,7	9,4	8,3	47,8	67,3	62,8
Доля ВВП сельского хозяйства в ВВП страны, %	9,2	8,3	8,4	4,5	5,0	4,1	3,1	3,5	3,1
Уровень государственной поддержки сельского хозяйства в ВВП страны, %	3,1	5,1	2,4	1,1	1,1	1,1	0,4	0,3	0,3
Уровень государственной поддержки сельского хозяйства в ВВП сельского хозяйства, %	19,6	30,1(1)	28,3	23,9	22,3	25,3	14,2	9,7	10,5
Валовая стоимость сельскохозяйственных товаров в расчете на 1 долл. США оказываемой господдержки	7,1	7,9	7,7	6,1	7,4	6,2	12,5	17,1	15,6

Примечание. Таблица составлена по данным [2, 3, 4].

Несмотря на то, что в Республике Беларусь сельское хозяйство занимает более весомую долю в экономике страны, чем в Республике Казахстан и Российской Федерации (по уровню ВВП сельского хозяйства в ВВП страны, а также по валовому производству продукции на один га сельхоз угодий и на одного работника), уровень государственной поддержки в ВВП сельского хозяйства превышает этот показатель в других странах Таможенного союза. Соответственно в Беларуси и валовая стоимость сельскохозяйственной продукции на один доллар государственной поддержки ниже, чем в России.

В таблице 4 рентабельность реализованной продукции растениеводства и животноводства по Беларуси и Казахстану представлены с учетом субсидий; по России – без учета субсидий (в расчете рентабельности от реализации не учитываются внереализационные расходы, в том числе проценты к уплате по кредитам и займам).

Таблица 4

Рентабельность реализованной сельскохозяйственной продукции в странах Таможенного союза за 2010-2012 гг., %

Показатель	Беларусь			Казахстан			Россия		
	2010г.	2011г.	2012г.	2010г.	2011г.	2012г.	2010г.	2011г.	2012г.
Рентабельность реализованной сельскохозяйственной продукции									
С учетом субсидий	-0,8	15,8	19,6	17,9	36,5	н/д	18,7	19,6	22,3
Без учета субсидий	-1,7	14,5	19,0	14,3	12,1	6,0	13,6	14,2	17,4
Рентабельность реализованной продукции растениеводства									
Зерновых и зернобобовых	-14,7	15,3	26,2	26,6	28,6	37,5	10,1	21,4	26,4
Сахарной свеклы	2,7	36,4	28,0	45,6	38,4	30,2	27,4	32,1	16,1
Картофеля	58,6	22,2	-11,6	43,3	54,2	47,6	36,0	32,0	н/д
Овощей (открытого грунта)	23,9	46,4	6,3	47,9	57,3	54,4	н/д	н/д	н/д
Рентабельность реализованной продукции животноводства									
Мяса:									
КРС	-32,3	-7,9	12,2	31,9	30,9	28,1	-28,9	-24,4	-19,9
свиней	1,8	13,7	19,4	13,4	17,3	18,2	22,0	22,8	29,1
птицы	14,0	18,1	18,2	-1,5	17,0	16,0	12,2	10,2	13,7
овец и коз	-50,0	-32,7	-10,8	39,6	38,3	38,7	-5,1	-5,1	9,7
Молоко коровье	12,1	26,3	23,0	34,1	38,8	37,9	18,3	15,2	11,9
Яиц	11,1	12,6	10,5	14,9	15,5	8,5	13,8	11,0	14,7

Примечание. Таблица составлена по данным [2, 3, 5].

Сравнительные анализ рентабельности сельскохозяйственной продукции по странам ТС и ЕЭП показывает, что в Казахстане и России результативность аграрной отрасли с учетом господдержки или без нее выше, чем в Беларуси. В 2012 г. рентабельность зерна и мяса в Беларуси и России находится практически на одинаковом уровне (исключение составляет для Беларуси – мясо овец, России – мясо КРС). По Казахстану наблюдается высокий уровень рентабельности по исследуемым видам растениеводческой и животноводческой продукции. Однако в Беларуси при расчете показателя рентабельности продукции учтены субсидии государства, что свидетельствует о более низком уровне конкурентоспособности исследуемых товаров. Основными факторами, обуславливающими менее эффективное использование господдержки в Беларуси в сравнении с Казахстаном и Россией, являются: более низкие закупочные цены и более дорогие энергоресурсы, налоговая система, система кредитования и страхования.

В соответствии с этим нами проанализирована структура затрат на производство сельскохозяйственной продукции по странам Таможенного союза и Единого экономического пространства за 2012 г. (рисунок).

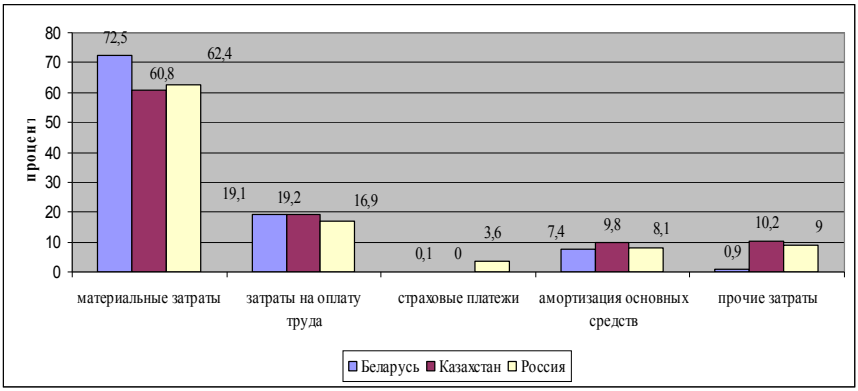

Рис. Структура затрат на производство сельскохозяйственной продукции по странам Таможенного союза и Единого экономического пространства в 2012 г., %

Примечание. Рисунок выполнен по данным [2, 3, 4].

Основную долю в структуре затрат на производство занимают материальные затраты, включая сырье и материалы, топливо и энергия, а также затраты на оплату труда. Данные позиции в структуре затрат на производство в Беларуси занимают 91,6 %, что на 12,3 п.п. больше, чем в России (79,3 %) и на 11,6 п.п. больше, чем в Казахстане (80,0 %). Это свидетельствует о значительном влиянии на конкурентоспособность продукции на рынках Таможенного союза и Единого экономического пространства, а также об имеющихся резервах ее повышения.

Таким образом, разный уровень государственной поддержки в Беларуси, Казахстане и России обусловлен как объективными факторами функционирования отрасли, так и аграрной политикой стран. Вопрос относительно государственной поддержки должен рассматриваться, исходя из стратегических целей агропромышленной политики.

Выводы. Для стран Таможенного союза и Единого экономического пространства существует объективная необходимость совершенствования методов и способов использования государственной поддержки. Повышение ее эффективности в сельском хозяйстве должно проводиться по следующим направлениям:

— развитие более эффективных отраслей сельскохозяйственного производства и перерабатывающей промышленности;

— производство экспортоориентированной продукции на действующих предприятиях с целью производства и расширения товарного ассортимента с высокой добавленной стоимостью, повышения качества выпускаемых товаров;

— создание импортозамещающих производств, стимулирование инновационных технологий производства и сбыта продукции;

— поддержка экспортеров по выходу на внешние рынки, что требует определенных финансовых затрат;

— совершенствование механизмов распределения государственной поддержки сельского хозяйства, в первую очередь, переориентация на поддержку, которая не оказывает или оказывает минимальное воздействие на производство и торговлю (меры «зеленой» корзины).

Для обеспечения конкурентоспособности сельского хозяйства и формирования эффективной конкурентной среды требуется

задействовать не только льготные кредиты, но и усилить другие механизмы финансовой поддержки, внедрять способы организации производства, успешно апробированные в других странах. Система кредитования сельского хозяйства стран Таможенного союза должна совершенствоваться по следующим направлениям:

— развитие механизмов государственного регулирования и надзора за кредитной деятельностью с соблюдением принципа доступности кредитов сельскохозяйственным товаропроизводителям. При этом страны-участницы интеграционного объединения должны иметь возможность контроля над использованием государственных средств и результатов программ аграрного кредитования и субсидирования;

— расширение программ кредитования с государственной поддержкой, нацеленных на стабилизацию доходов сельскохозяйственных предприятий. Это связано с тем, что возможно вынужденное снижение спроса на востребованные краткосрочные кредиты из-за недостатка залоговой базы;

— совершенствование законодательной, нормативной и методологической базы, способствующей развитию направлений и объектов кредитования.

Литература.

1. Официальный сайт Евразийской экономической комиссии [Электронный ресурс]. – 2013. – Режим доступа: http://eurasiancommission.org. – Дата доступа: 17.07.2013.

2. Официальный сайт Национального статистического комитета Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – 2013. – Режим доступа: http://belstat.gov.by. – Дата доступа: 22.09.2013.

3 Официальный сайт Агентства Республики Казахстан по статистике [Электронный ресурс]. – 2013. – Режим доступа: http://stat.gov.kz. – Дата доступа: 22.07.2013.

4. Официальный сайт Федеральной службы государственной статистики [Электронный ресурс]. – 2013. – Режим доступа: http://www.gks.ru. – Дата доступа: 31.07.2013.

5. Национальный доклад «О ходе и результатах реализации в 2012 г. государственной программы развития сельского хозяйства и регулирования рынков сельскохозяйственной продукции и продовольствия на 2008-2012 гг.», утвержденного распоряжением Правительства Российской Федерации от 8 мая 2013 г. № 753-р.

УДК 338.439.4

ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІНИ ПОТРЕБИ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІЙ ТЕХНІЦІ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

АРТЕМЕНКО О.О., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

Розглянуте питання формування потреби в сільськогосподарській техніці аграрних підприємств.

Considered the question of the need for agricultural engineering agricultural enterprises.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ситуація яка склалася за останні роки з технічним забезпеченням в сільськогосподарських підприємствах є незадовільною. Підприємства стоять перед проблемою оптимального забезпечення енергетичними та сільськогосподарськими машинами виробничих процесів адже підприємства АПК менше ніж на 50 відсотків від технологічної потреби забезпечені необхідною технікою, яка майже на 85 - 90 відсотків зношена та морально застаріла і потребує негайного відновлення на нову та більш продуктивну техніку. Кількість зношеної техніки, яку щороку списують підприємства, значно перевищує кількість нової придбаної техніки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування ресурсної бази аграрного виробництва стали предметом досліджень багатьох вітчизняних вчених-економістів, зокрема: М.В.Зубця, Л.М. Малюги А.С.Музиченко, Г.М. Підлісецького, П.Т. Саблука, В.М. Трегобчука, та інших. Результати їх досліджень знайшли відображення у численних наукових працях. Основна увага вчених-економістів, що займалися та займаються проблемами вивчення процесів формування та раціонального використання ресурсного потенціалу, приділялась аналізу загального стану ресурсного забезпечення аграрного виробництва та опрацюванню рекомендацій з його покращення. Низький рівень технічної готовності та надійності МТП призводить до збільшення строків виконання механізованих робіт, річного та сезонного навантаження на машини, витрат на утримання техніки в працездатному стані та до

значних втрат сільськогосподарської продукції. Зношена та морально застаріла техніка сільськогосподарського виробництва є основною перешкодою його переходу на інтенсивний розвиток аграрного виробництва. **Формування цілей статті**. Сільгоспвиробники ставлять перед собою цілі збільшення обсягу виробництва продукції з залученням в виробництво кращих зразків вітчизняних машин які були б дешеві, економічні, високопродуктивні, розраховані на масового споживача, та відповідали вимогам ресурсозберігаючих технологій. Вони повинні об'єднувати виконання декількох технологічних операцій, відповідати вимогам енергорресурсозбереження Важливість таких інноваційних підходів та підвищення продуктивності праці в сільському господарстві доведена в передових господарствах і не можлива без впровадження техніки нового покоління параметри якої повинні бути орієнтовані на досягнення більш високих показників виробництва сільськогосподарської продукції при мінімальних витратах.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нинішньому етапі вітчизняне машинобудування для агропромислового комплексу не забезпечує виробництво у необхідній кількості конкурентоспроможної техніки. Понад 70 відсотків такої техніки, яка реалізується на ринку України, є імпортованою, що надалі може призвести до втрати вітчизняного виробничого потенціалу галузі, залежності аграрного сектору від імпорту технічних ресурсів, відтоку значних фінансових ресурсів з національної економіки. Орієнтація на забезпечення аграрного виробництва виключно імпортною сільськогосподарською технікою недоцільна з економічної та соціальної позиції, оскільки це призведе до втрати свого виробничого та науково-технічного потенціалу та поставить в залежність Україну від індустріальних держав а також до зростання безробіття.

Україна має значний економічний та інтелектуальний потенціал, що спроможний створити потужну матеріально-технічну базу, яка відповідатиме вимогам агротехніки з урахуванням структури та обсягів агропромислового виробництва. Для ефективного проведення сільськогосподарських робіт агропромисловий комплекс повинен мати більш як 400 тис. тракторів, 75-80 тис. зерно-, 9-10 тис. кукурудзо- і 8-9 тис. бурякозбиральних комбайнів, десятки тисяч одиниць ґрунтообробної, посівної та іншої сільськогосподарської техніки, розвинуту структуру інженерно-технічного забезпечення.

Таблиця 1

Обґрунтування рекомендованої кількості сільськогосподарської техніки з урахуванням концентрації виробництва рослинницької продукції та рівня ресурсного забезпечення для сільськогосподарських підприємств Харківської області (прогноз на 2015 рік)*

Показник	Групи сільськогосподарських підприємств за площею ріллі																			
	до 1,0 тис. га					від 1,1 до 2,0 тис. га					від 2,1 до 4,0 тис. га					понад 4,1 тис. га				
	Разом по групі	Групи за рівнем ресурсного забезпечення				*Разом по групі*	Групи за рівнем ресурсного забезпечення				*Разом по групі*	Групи за рівнем ресурсного забезпечення				*Разом по групі*	Групи за рівнем ресурсного забезпечення			
		високий	достатній	замовний	низький		високий	достатній	замовний	низький		високий	достатній	замовний	низький		високий	достатній	замовний	низький
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Кількість в групі, одиниць	111	3	57	28	23	140	5	28	42	65	100	8	35	39	18	85	26	43	14	2
Середня площа ріллі в групі, га	669	921	801	546	460	1330	1847	1452	1362	1216	3313	3997	3844	2871	2936	7141	8960	6564	5843	4987
Прогнозована структура посівних площ																				
Площі посівів культур в середньому по групі, га:																				
зернові	341	512	429	274	205	724	1146	869	762	606	2122	2659	2466	1722	1570	5274	6844	4835	4025	3061
технічні	165	193	192	132	128	228	224	224	216	239	543	481	591	477	621	367	223	405	472	682
овочевета картопля	37	48	40	31	28	18	22	17	18	17	31	35	32	28	31	24	30	21	21	19
кормові	129	168	140	109	99	360	455	342	366	354	717	822	755	644	714	1476	1863	1303	1325	1225
Питома вага в площі посівів, %																				
зернові	50,9	55,6	53,6	50,2	44,6	54,6	62,0	59,8	55,9	49,8	61,1	66,5	64,2	60,0	53,5	73,9	76,4	73,7	68,9	61,4
технічні	24,7	21,0	24,0	24,2	27,8	17,0	12,1	15,4	15,9	19,7	16,3	12,0	15,4	16,6	21,2	5,1	2,5	6,2	8,1	13,7
овочеві	5,2	5,2	5,0	5,7	6,1	1,3	1,2	1,2	1,3	1,4	0,9	0,9	0,8	1,0	1,1	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4
кормові	19,2	18,2	17,5	20,0	21,5	27,1	24,6	23,6	26,9	29,1	21,7	20,6	19,6	22,4	24,3	20,7	20,8	19,9	22,7	24,6
Рекомендована кількість сільськогосподарської техніки (в середньому по суб'єкту групи), одиниць																				
Трактори	—	20	21	15	14	—	46	29	24	19	—	26	28	18	16	—	37	33	82	110
1 тяговий клас	—	12	13	9	9	—	28	18	15	12	—	10	11	7	6	—	8	7	6	6
2 тяговий клас	—	5	5	4	4	—	12	7	6	5	—	7	7	5	4	—	8	7	23	39
3 тяговий клас та вище	—	2	2	2	2	—	5	3	3	2	—	9	10	6	6	—	20	20	52	65
Зернозбиральні комбайни	—	4	4	3	2	—	8	5	4	3	—	6	7	4	4	—	10	10	17	20
Кормозбиральні комбайни	—	3	4	3	3	—	8	5	6	5	—	7	7	5	5	—	11	10	20	30
Грунтообробні машини	—	27	28	21	19	—	63	39	33	27	—	44	46	31	29	—	70	69	124	179
Посівні та посадочні машини	—	8	8	6	6	—	18	11	10	8	—	13	13	9	8	—	20	20	35	51
Машини для внесення добрив	—	9	9	7	6	—	21	13	11	9	—	15	15	10	10	—	23	23	41	60
Машини для хімічного захисту рослин	—	4	4	3	3	—	9	6	5	4	—	6	7	4	4	—	10	10	18	26

Науковцями нашого ВНЗ був проведений розрахунок потреби в сільськогосподарській техніці для аграрних підприємств Харківської області, де були враховані усереднені сівозміни по групах товаровиробників. Були запропоновані сівозміни, які розроблялися з врахуванням попередників та площ посіву культур згідно виробничих програм підприємств. Склавши всі площі по кожній культурі по різних попередниках були визначені загальні площі посіву по всій сівозміні. Продуктивність машинно-тракторних агрегатів була встановлена по нормативних довідниках зональних нормативно-дослідних станцій з коректівами на умови використання техніки в підприємствах. За даними технологічних карт по кожній культурі сівозміни була визначена зайнятість машинно-тракторних агрегатів по кожній операції з врахуванням строків виконання, та побудовані лінійні графіки використання техніки по марках з розподілом між ними обсягів робіт.

Обґрунтування рекомендованої кількості сільськогосподарської техніки з урахуванням концентрації виробництва рослинницької продукції та рівня ресурсного забезпечення для сільськогосподарських підприємств Харківської області (прогноз на 2015 рік) та розрахунок рекомендованої кількості сільськогосподарської техніки для сільськогосподарських підприємств Харківської області у 2015 році приведені в таблицях 1 і 2.

Аналогічні прогнозні розрахунки рекомендованої кількості сільськогосподарської техніки були проведені на 2020 рік. В результаті комбінаторного групування було виділено 16 груп підприємств та визначені середні площі землекористування в групах. Для кожної з груп була врахована питома вага зернових, технічних, кормових та овочевих культур. Виходячи з виробничої спеціалізації в рослинництві, середньої по групі площі ріллі та рекомендованих технологій вирощування основних сільськогосподарських культур були побудовані графіки машино використання та визначена потреба в техніці.

При цьому рекомендовані технології обиралися з переліку розроблених науково-дослідною лабораторією «Обґрунтування інноваційних агротехнологій» ХНТУСГ ім. Петра Василенка у відповідності до рівня ресурсного забезпечення в кожній з виділених груп. При розрахунку потреби в сільськогосподарській техніці та побудові прогнозів на 2015 та 2020 рр. нами було виконане послідовне комбінаторне групування сільськогосподарських товаровиробників за концентрацією виробництва продукції рослинництва та рівнем ресурсного забезпечення.

Таким чином, визначена потреба в сільськогосподарській

техніці враховує всі виділені вище фактори, які впливають на стан та розвиток матеріально-технічної бази, та базується на використанні науково обґрунтованих систем технологій виробництва рослинницької продукції. При виконанні даного дослідження ми виходимо з того, що стан машинно-тракторного парку є індикатором рівня ресурсного забезпечення, технологічної політики підприємства та якості реалізації економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників.

Взаємодія факторів економічного, організаційного та техніко-технологічного характеру переконливо доводить, що основним каталізатором розвитку техніко-технологічної складової потенціалу виробництва рослинницької продукції є ефективність агровиробництва, яка визначає його інвестиційну привабливість. Проте, останнє є наслідком практичної відсутності внутрішніх резервів оновлення складу машинно-тракторного парку.

Таблиця 2

Розрахунок рекомендованої кількості сільськогосподарської техніки для сільськогосподарських підприємств Харківської області у 2015 році*

Групи сільськогосподарської техніки	*Групи товаровиробників за площею ріллі*																Разом, одиниць
	до 1,0 тис. га				від 1,1 до 2,0 тис. га				від 2,1 до 4,0 тис. га				понад 4,1 тис. га				
	Групи за рівнем ресурсного забезпечення																
	високий	достатній	задовільний	низький	високий	достатній	Задовільний	низький	високий	достатній	задовільний	низький	високий	достатній	задовільний	низький	
Трактори:	59	1172	424	317	174	614	762	929	208	965	710	296	953	1429	1145	221	10378
в тому числі: 1 класу	37	733	265	198	89	314	389	475	82	379	279	116	216	287	90	12	3961
2 класу	15	304	110	82	59	208	258	315	54	252	185	77	215	286	326	78	2825
3 класу та вище	7	135	49	36	26	92	114	139	72	334	246	103	523	855	730	131	3592
Зернозбиральні комбайни	11	212	75	54	42	147	176	208	50	229	164	67	209	438	243	39	2424
Кормозбиральні комбайни	8	200	80	64	42	142	249	325	52	232	190	84	284	445	280	60	2739
Ґрунтообробні машини	81	1599	589	448	313	1103	1397	1737	351	1626	1218	517	1824	2984	1730	358	17875
Посівні та посадочні машини	23	457	168	128	89	315	399	496	100	465	348	148	521	853	494	102	5107
Машини для внесення добрив	27	533	196	149	104	368	466	579	117	542	406	172	608	995	577	119	5958
Машини для хімічного захисту рослин	12	228	84	64	45	158	200	248	50	232	174	74	261	426	247	51	2554

В період до 2015 року в сільськогосподарських підприємствах буде замінюватись застаріла техніка, яка відпрацювала свій термін. Замість неї буде купуватись більш прогресивна, сучасна техніка, яка забезпечить виконання агротехнічних операцій в оптимальні строки. За прогнозом в 2015 році аграрним підприємствам Харківської області потрібно мати 11378 тракторів, в т.ч. 3961, 2825 та 3592 штук за групами, відповідно.

Таблиця 3

Тенденції зміни потреби в сільськогосподарській техніці в аграрних підприємствах Харківської області (прогноз на 2015-2020 рр.)*

Група сільськогосподарської техніки	Фактична наявність техніки у 2009 р., одиниць	Потреба в техніці, одиниць		Відхилення (+,-) до показника 2009 р.	
		2015 р	2020 р	2015 р.	2020 р.
Трактори:	8531	10378	9755	1847	1224
в тому числі: 1 група	4641	3961	3859	-680	-782
2 група	2193	2825	2615	632	422
3 група та вище	1697	3592	3280	1895	1583
Зернозбиральні комбайни	1886	2424	2310	538	424
Кормозбиральні комбайни	531	2739	2553	2208	2022
Ґрунтообробні машини	16890	17875	17013	985	123
Посівні та посадочні машини	4975	5107	4861	132	-114
Машини для внесення добрив	5323	5958	5671	635	348
Машини для хімічного захисту рослин	2118	2554	2430	436	312

Потреба в інших видах техніки на 2015 та 2020 роки складе: в зернозбиральних комбайнах – 2424 та 2310 штук; в кормозбиральних комбайнах – 2739 та 2553 штук; в ґрунтообробних машинах – 17875 та 17013 штук; в посівних і посадочних машинах – 5107 та 4861 штук; в машинах для внесення добрив – 5958 та 5671 штук; в машинах для хімічного захисту рослин – 2554 та 2430 штук.

Як видно з приведених даних, в період до 2015 року потреба в усіх видах техніки буде певним чином зменшуватися, це є наслідком підвищення концентрації та рівня ресурсного забезпечення виробництва продукції (рис. 3.3), що надасть товаровиробникам змогу застосовувати сучасні та більш високопродуктивні машини. На фоні передбачених змін в стані ресурсного забезпечення відбуватимуться зміни в розмірах землекористування сільськогосподарських підприємств, відповідно, їх кількість зменшуватиметься поряд зі збільшенням середніх розмірів ріллі в виділених групах (рис.).

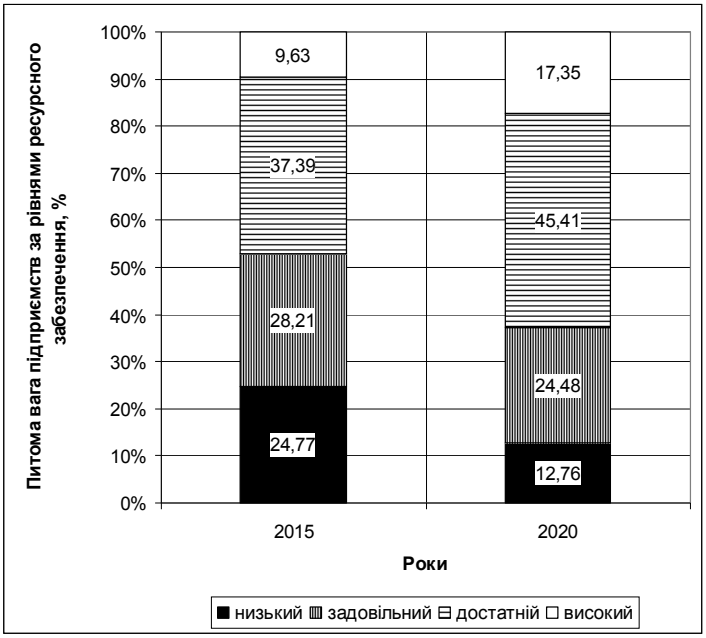

Рис. 1. Прогноз динаміки рівня ресурсного забезпечення виробництва продукції рослинництва на період до2020 року*

Висновки. Розрахунки, що стосуються кількості та складу машинно-тракторного парку сільських товаровиробників, спираються на результати розробки рекомендованих технологій виробництва продукції рослинництва. При розрахунках нами були враховані наявний якісний склад машинно-тракторного парку і описані вище тенденції зміни технологічної складової виробництва рослинницької продукції. Для реалізації прогресивних, ресурсозберігаючих технологій виробництва рослинницької продукції не мають вирішального значення марки сільськогосподарських машин чи їх виробники, адже дотримання технологічних регламентів визначається виключно продуктивністю, надійністю та кількістю сільськогосподарської техніки.

Запропонований нами методичний підхід до визначення потреби сільськогосподарських підприємств на регіональному рівні в технічних засобах галузі рослинництва та результати його апробації були представлені на засіданні робочої групи по визначенню технологічної потреби в основних технічних засобах в рослинництві

на період до 2020 року на виконання доручення Мінагрополітики України, яка відбулася в Українському науково-дослідному інституті прогнозування та випробування техніки і технологій імені Леоніда Погорілого 11 січня 2011 року. Запропонована методика отримала схвальні відгуки науковців та фахівців, що входять до складу робочої групи, а також була прийнята за основу при виконанні подібних розрахунків вже не тільки на регіональному, а й на національному рівні.

Література.

1. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Степу України / [Кол. авторів]; Редкол. М.В. Зубець. (гол.редколегії) та ін. — К.: Аграрна наука, 2004. — 844 с.

2. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні та практичні аспекти) / [Відп. редактор акад. УААН В.М. Трегобчук П.Т.Саблук]. – К.: Ін-т економіки НАН України, 2003. – 259 с.

3. Музиченко А.С. Організаційно-економічний механізм стимулювання інноваційної діяльності в АПК / А.С. Музиченко, Л.М. Малюга // Економіка АПК. - № 11. – 2009. – С.38-43.

УДК65.011.4

СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ «ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА»

БІЛЕЦЬКА К.Ю., АСПІРАНТ*,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА

Узагальнено підходи до визначення категорії «економічна ефективність виробництва». Запропоновано авторське трактування даної категорії.

The existing approaches to the definition of "economic efficiency" were generalize. The authorial definition of this category is proposed.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ефективне функціонування національної економіки України в ринкових умовах, зокрема підприємств галузі АПК, об'єктивно обумовлює підвищення економічної ефективності виробництва, конкурентоспроможності

* *Науковий керівник – Маренич Т.Г., д.е.н., професор*

продукції і послуг на основі впровадження інновацій, ефективних форм господарювання й управління виробництвом, активізації підприємництва.

Ефективність аграрного виробництва визначається наявністю, станом всіх факторів виробництва: земельних та трудових ресурсів, основних виробничих і оборотних засобів. Збільшити виробництво сільськогосподарської продукції до повного задоволення потреби населення неможливо без всебічного прискорення розвитку сільського господарства, без зростання рівня економічної ефективності розвитку окремих його галузей [1].

Економічна ефективність суб'єктів господарювання, незалежно від їх організаційно-правової форми і галузі функціонування, залежить від рівня забезпеченості підприємств ресурсним потенціалом (матеріальними, трудовими, фінансовими ресурсами), їх раціональним співвідношенням та ефективним використанням у процесі господарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія «ефективність» є багатозначною, тому чимало вітчизняних та зарубіжних вчених приділяють увагу саме цьому питанню. Науково обґрунтовані теоретико-методологічні аспекти сутності та шляхів підвищення економічної ефективності господарської діяльності суб'єктів господарювання висвітлені в наукових працях В.Г. Андрійчука [2], С.Л. Брю, К.Р. Макконнелла [3], С.С. Герасименка, А.В. Головача, С.І. Михайлова [4], П.Т. Саблука, Н.А. Сафронова [5], Г.В. Черевка [6] та інших. Незважаючи на велику кількість і різноманітність досліджень, сутність економічної ефективності господарювання в ринкових умовах, зокрема сільськогосподарських підприємств, недостатньо чітко вивчена. Зазначене свідчить про актуальність даного питання.

Формулювання цілей статті. Метою статті є узагальнити визначення «економічна ефективність виробництва» та систематизувати види економічної ефективності, запропонувати авторське визначення цієї категорії.

Виклад основного матеріалу. Ефективність виробництва як економічна категорія відображує дію об'єктивних економічних законів, яка проявляється в результативності виробництва. Вона є тією формою, в якій реалізується мета суспільного виробництва. Економічна ефективність показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і живої праці, а також сукупних їх вкладень.

Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва в підприємствах та об'єднаннях визначається як народногосподарська ефективність, економічна ефективність галузей і виробництва окремих продуктів, а також господарської діяльності сільськогосподарських підприємств і окремих заходів. Залежно від цього використовують різні економічні показники, які повинні бути органічно взаємопов'язані і відповідати критерію ефективності. В ефективності виробництва відображується вплив комплексу взаємопов'язаних факторів, які формують її рівень і визначають тенденції розвитку. У зв'язку з цим для оцінки економічної ефективності сільськогосподарського виробництва використовують відповідний критерій і систему взаємопов'язаних показників, які відбивають вимоги економічних законів і характеризують вплив різних факторів.

В економічній енциклопедії зазначається, що ефективність – це здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту, тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат [7].

Термін «ефективність» є похідним від терміна «ефект», який в перекладі означає виконання, результат певної причини або дії [8]. Під ефектом розуміють досягнутий результат у матеріальному, грошовому або соціальному вираженні, а під економічним ефектом розуміють результат виробництва, виробничу вартість, національний дохід, валову продукцію, зростання прибутку та зменшення витрат. Звідси «ефективність» можна трактувати як результативність певного процесу, дії, що вимірюється співвідношенням між отриманим результатомі витратами (ресурсами), що його спричинили. Нерідко ефективність визначають як досягнення максимального ефекту за мінімального витрачання ресурсів [2].

Економічна ефективність виробництва визначається відношенням одержаних результатів до витрат за собівартістю виробництва і живої праці. Ефективність виробництва – це узагальнююча економічна категорія. Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва означає одержання максимальної кількості продукції з 1 га земельної площі при найменших затратах праці і коштів на виробництво одиниці продукції. Ефективність сільського господарства включає не тільки співвідношення результатів і витрат виробництва, в ній відбивається також якість продукції і здатність її задовольнити певні потреби споживача. При цьому підвищення якості сільськогосподарської продукції вимагає додаткових затрат живої і уречевленої праці.

Домінуюче до цього часу уявлення про ефективність виробництва сформувалась ще в 1960-ті роки: «Економічна ефективність виробництва може бути виражена лише співвідношенням результатів виробництва і використаних ресурсів». Тоді ж А. Ноткін висунув два варіанти форми критерію економічної ефективності. При першому варіанті витрати і результат беруться в абсолютному вираженні, а при другому – витрати і результат відображають приріст величин (приріст чистого продукту і приріст отриманих матеріальних витрат на його виробництво). Американські автори розглядають ефективність як добуток сільськогосподарської продукції на одиницю матеріально-технічних ресурсів [9].

В теоретичних розробках вітчизняних економістів-аграріїв оцінка ефективності виробництва базується на показниках загально (абсолютно) економічної, технічної та інших видах ефективності, які не можуть в повній мірі відобразити суттєву характеристику категорії «ефективність виробництва», яка в свою чергу базується на досягненні поставленої мети.

К.Р. Макконнелл і С.Л. Брюзазначають, щоекономічна ефективність є співвідношенням між витратами ресурсів і виробленими в результаті їх використання обсягів товарів чи послуг; виробництво продукту визначеної вартості за найменшої затрати ресурсів; досягнення найбільшого обсягу виробництва товару чи послуги із застосуванням ресурсів визначеної вартості[3].

На думку Михайлова С.І. ефективність виробництва як економічна категорія відображає дію об'єктивних економічних законів, які проявляються в результативності виробництва. Вона є тією формою, в якій реалізується мета суспільного виробництва. Економічна ефективність показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і живої праці, а також сукупних їх вкладень [4].

Як економічна категорія критерій ефективності відображає основну мету виробництва, суть якої полягає в нерозривній єдності кількісної і якісної оцінки. Ефективність виробництва з кількісного боку характеризується системою економічних показників, між якими повинна бути відповідальність щодо змісту і методики обчислення.

Економічна ефективність як економічна категорія відображає дію об'єктивних економічних законів, яка проявляється в результативності виробництва. Вона є тією формою, в якій реалізується мета суспільного виробництва. Економічна ефективність

показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і живої праці, а також сукупних їх вкладень.

Ефективність виробництва – це узагальнена економічна категорія, якісна характеристика якої відображається у високій результативності використання живої і уречевленої у засобах виробництва праці [10]. Ефективність виробництва відноситься до числа ключових категорій ринкової економіки, та безпосередньо пов'язана з досягненням кінцевої мети розвитку виробництва в цілому й кожного підприємства окремо [11].

Ефективність – співвідношення ефекту та витрат, що викликали його. Ефективність - відносна величина, вимірювана в частках або у відсотках, що характеризує результативність витрат. Критерій ефективності - максимізація ефекту при заданих витратах або мінімізація витрат на досягнення заданого ефекту.

Черевко Г.В. та Горбонос Ф.В. стверджують, що ефективність - це складна економічна категорія, пов'язана з цілеспрямованою, раціональною людською діяльністю. Вона відображає певні виробничі відносини, що складаються між суспільством загалом і підприємствами, а також окремими працівниками. В ефективності відображається дія об'єктивних економічних законів, розвиток продуктивних сил, характер виробничих відносин. Вона є формою вираження мети виробництва. Отже, поняття "ефективність" має зміст за наявності мети, яка повинна бути досягнута. Основну ж мету виробництва становить віддача сукупних витрат, які беруть участь у процесі виробництва[6].

Краснова В.В. звертає увагу на те, що поняття «економічний ефект» і «економічна ефективність» відносяться до найважливіших категорій ринкової економіки. Ці поняття тісно взаємопов’язані [14].

Ринкова ж стихія вельми складна, і перехід до ринку обумовлює важливість розробки єдиних підходів до виміру витрат і результатів для відбору та реалізації справді ефективних рішень на всіх рівнях управління виробництвом, які перетворюють розрахунок економічної ефективності з формальної господарської процедури в життєву необхідність [5].

Для визначення ефективності виробництва найважливішими є класифікація даної категорії. Нами було розглянуто та проаналізовано класифікацію економічної ефективності [2, 6, 12, 13, 15]. Основні ознаки класифікації ефективності та її види відповідно до цих ознак узагальнено у таблиці.

Таблиця

Класифікація економічної ефективності за різними ознаками

Класифікаційна ознака	Ефективність
Одержаний результат (наслідки)	Економічна Соціальна Економіко-соціальна Екологічна Технологічна
Місце одержання ефекту	Локальна (комерційна) Народногосподарська
Метод розрахунку	Абсолютна Порівняльна
Ступінь збільшення ефекту	Первинна Мультиплікаційна Синергічна
За видами господарської діяльності	Ефективність виробничої, торговельної, банківської, страхової та інших видів діяльності.
Структура організації виробництва	Робочого місця Виробничого підрозділу (дільниці, цеху, виробництва) Підприємства в цілому
За рівнем об'єкта господарювання	Ефективність економіки в цілому Ефективність галузі, об'єднання підприємств, підприємства, структурного підрозділу підприємства Ефективність виробництва окремих видів продукції.
Тип економічного зростання виробництва	Екстенсивного розвитку Інтенсивного розвитку
За рівнем оцінювання	Ефективність рівня суспільства Ефективність рівня суб'єкта підприємництва
Напрям інноваційно-інвестиційної діяльності	Науки, техніки і технології Організаційно-управлінських інновацій Інвестиційних проектів і програм
За умовами оцінювання.	Реальна Розрахункова Умовна
За типом процесу.	Ефективність виробничих процесів (з точки зору як організаційної, так і технічної) Ефективність управління Ефективність інвестиційної, інноваційної, маркетингової, фінансової діяльності та ін.
Характер витрат	Поточних витрат Одноразових (капітальних) витрат Ефективність застосовуваних ресурсів Ефективність витрат (спожитих ресурсів).
Об'єкт оцінки	Повна (інтегральна) Часткова (окрема) Чинникова (багаточинникова)
Масштаб міжнародного співробітництва	Зовнішньоекономічної діяльності фірми Діяльності спільних підприємств і транснаціональних корпорацій

Одним із найбільш узагальнюючих показників економічної ефективності діяльності підприємства В.Г. Андрійчук [2], Г.В. Черевко [6] та інші вчені вважають рентабельність. У цьому показнику відображаються результати витрат не лише живої, а й уречевленої праці, міра використання засобів виробництва, якість реалізованої продукції, рівень організації виробництва та його управління.

В умовах ринкової економіки сільськогосподарські підприємства мають змогу самостійно визначати напрями своєї виробничо-господарської діяльності, приймати рішення щодо формування та використання виробничих ресурсів, вибору напрямів виробництва та реалізації продукції, розподілу доходу й прибутку.

Ефективність виробництва відноситься до числа ключових категорій ринкової економіки, яка безпосередньо пов'язана з досягненням кінцевої мети розвитку суспільного виробництва в цілому і кожного підприємства окремо. У найбільш загальному вигляді економічна ефективність виробництва являє собою кількісне співвідношення двох величин - результатів господарської діяльності і виробничих витрат. Сутність проблеми підвищення економічної ефективності виробництва полягає у збільшенні економічних результатів на кожну одиницю витрат у процесі використання наявних ресурсів. В умовах ринку кожне підприємство, будучи економічно самостійним товаровиробником, має право використовувати будь-які оцінки ефективності розвитку власного виробництва в рамках встановлених державою податкових відрахувань і соціальних обмежень.

Висновки. На основі проведених нами досліджень можна зробити такі висновки. Ефективність в будь-якому разі є відношення отриманих результатів до понесених витрат, тобто це ефективність понесених минулих витрат. Нами запропоновано дещо інше трактування категорії «економічна ефективність виробництва», а саме економічна ефективність виробництва - це відносна величина, яка відображає відношення отриманих результатів до понесених витрат, або співвідношення кінцевих результатів до затрачених ресурсів. Ефективність виробництва є узагальнюючою економічною категорією, через яку проявляється дія об'єктивних економічних законів і яка показує результативність виробництва.

Література.

1. Концеба С.М. Економічна ефективність виробництва продукції олійних культур у сільськогосподарських підприємствах / С.М. Концеба, О.Д. Підлубна // Економіка АПК. 2012. - №2. - С. 33-37.

2. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: Підручник / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 779 с.

3. Макконнелл К.Р. Экономикс. Принципы, проблемы и политика: В 2-х т. / 3. К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю / Пер. с англ. – М.: Республика, 1992. – Т. 2. – 399 с.

4. Михайлов С.І. Економіка аграрного виробництва: Підр. Для екон. і технол. спец. вищ. навч. закл. І-ІІ рівнів акредитації / С.І. Михайлов, В.В. Ярова, Г.В. Заєць та ін..; за ред. С.І. Михайлова. – К.: Укр. Центр духов. культури, 2004. – 396 с.

5. Экономикапредприятия: Учебник / Под ред. проф. Н.А. Сафронова. . М.: «Юристъ», 1998. . 584 с.

6. Черевко Г.В. Економіка підприємств: Навч. Посіб. / Г.В. Черевко, Ф.В. Горбонос, Г.Б. Іваницька, Н.Ф.Павленчик; за ред. Г.В. Черевка. – Львів: Апріорі, 2004.–384 с.

7. Економічна енциклопедія в 3х томах (Т. 2). К., вид. центр «Академія» 2000. Тернопіль. Академія народного господарства. 2000.

8. Экономический словарь агропромышленного комплекса / Сост. А.В. Крисальный; Под ред. А.А. Сторожука. – К.: Урожай, 1986. – 336 с.

9. Нечаев В. Эффективность экономического и технико-технологического потенциала в растениеводстве / В. Нечаев, К. Тюпаков, Н. Сайфетдинова// Экономика сельского хозяйства России. 2012. - № 6. - С. 70-84.

10. Пітик О.В. Маркетингова стратегія в управлінні виробництвом насіння соняшнику: монографія / О.В. Пітик, Б.Є. Грабовецький. – Вінниця: ВНТУ, 2012. – 156 с.

11. Економіка підприємства;Навч. посібник / За заг. ред. д.е.н., проф. С.П. Кирильчук. Сімферополь, 2013. – 444 с.: іл..-укр.

12. Економіка підприємства: Підручник/ За ред. С. Ф. Покропивного. — К.: КНЕУ, — 1999.

13. Шегда А.В. Економіка підприємства: Навч. посіб. / А. В. Шегда, Е45 Т. М. Литвиненко, М. П. Нахаба та ін.; за ред. А. В. Шегди. — К.: Знання-Прес, 2001. - 335с.

14. Краснова В.В. Економіка підприємства: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / В.В. Краснова, І.О. Ахновська, М.В. Бандура та ін.; за заг. ред. В.В. Краснової. – Донецьк: ДонНУ, 2012. – 502 с.

15. Курган В.П. Економіка аграрних підприємств: Навчально-методичний посібник / В.П. Курган. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 270 с.

УДК 332. 28:63

СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНО-ОРЕНДНИХ ВІДНОСИН СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

БОГАЧ Л.В., К.Е.Н., АСИСТЕНТ,
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано стан розвитку земельно-орендних відносин сільськогосподарських підприємств, досліджено тенденції та можливості подальшого удосконалення земельних орендних відносин.

In the article development status is analysed land leasing relations of agricultural enterprises, tendencies and possibilities of subsequent improvement of the land leasing relations are investigational.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В Україні здійснено важливі етапи реформування земельних відносин: проведено роздержавлення і приватизацію більше двох третин площі сільськогосподарських угідь, їх грошову оцінку. На новій організаційно-правовій основі сформовані підприємства ринкового спрямування, громадяни розширили особисті селянські господарства за рахунок земельних паїв.

Тому зусилля вчених економістів-аграрників [4] були зосереджені на розробці наукового, правового та економічного забезпечення регулювання та розвитку земельних відносин у напрямі трансформування їх до ринкової економіки, виходячи з того, що земельні відносини – це суспільні відносини щодо володіння, користування, розпорядження і управління землею на державному, регіональному, господарському і внутрішньогосподарському рівнях як об'єктом господарювання і засобом виробництва у сільському господарстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку орендних земельних відносин сільськогосподарських підприємств є предметом досліджень широкого кола вітчизняних науковців: Д.І. Бабміндра, В.М. Будзяк, В.П. Галушко, Ю.Г. Гуцуляк, Д.С. Добряк, О.Ю. Єрмаков, М.В. Калінчик, С.М. Кваша, В.Я. Месель-Веселяк, А.М. Мірошниченко, Л.Я. Новаковський, П.Т. Саблук, А.М. Третяк, В.М. Трегобчук, М.М. Федоров, М.А. Хвесик, О.В. Шкільов та багатьох

інших дослідників. Позитивно оцінюючи надбання цих вчених, акцентуємо увагу на те, що низка питань щодо формування та регулювання орендних земельних відносин у сільськогосподарських підприємствах внаслідок нестабільності ринкового середовища в країні потребує подальшого поглибленого вивчення і вирішення.

Формулювання цілей статті. Розглянути стан і тенденції розвитку земельно-орендних відносин сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Завданням земельної реформи є перерозподіл земель з одночасною передачею їх у приватну та колективну власність, а також у користування підприємствам, установам і організаціям з метою створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на землі, формування багатоукладної економіки, раціонального використання та охорони земель [3].

Особливості земель сільськогосподарського призначення позначаються на оренді цих земель як правовій формі їх використання. Щоб визначити поняття оренди земель сільськогосподарського призначення, необхідно встановити її специфічні ознаки, які відрізняють її від оренди земель інших категорій. Основні ознаки, які визначають оренду земель сільськогосподарського призначення, випливають з природних особливостей сільського господарства. Йдеться, зокрема, про використання земель як основного засобу виробничої діяльності, залежність результатів праці від природно-кліматичних умов, сезонний характер виробництва, підвищений виробничий ризик, тривалий проміжок часу між вкладенням праці та її наслідками.

За останні двадцять років внаслідок проведення земельної реформи в нашій країні майже сформовано новий земельний устрій. Особливо широкого розвитку орендні відносини набули в аграрній сфері економіки в зв'язку з передачею землі в приватну власність селян. У сільському господарстві орендні земельні відносини стали основними елементами у формуванні нових умов господарювання.

Відповідно до Земельного Кодексу України, право оренди земельної ділянки – це засноване на договорі строкове, платне володіння і користування земельною ділянкою,необхідне орендареві для здійснення підприємницької та іншої діяльності.

Суб'єктами в орендних відносинах виступають практично всі

сільські жителі, передусім ті, хто працювали у колгоспах і радгоспах. Одні з них є орендодавцями, другі – орендарями. Орендарями переважно є юридичні особи різних організаційно-правових форм господарювання. Отже, більшість земель знаходиться у земельно-орендному використанні в результаті розпаювання колгоспних земель.

В результаті здійснення земельної реформи біля 7 млн. громадян отримали сертифікати на право на земельну частку (пай), з яких понад 90% замінили сертифікати на Державні акти на право власності на земельну ділянку. Біля п'яти мільйонів селян (73% власників сертифікатів і державних актів) передали земельні частки (паї) та земельні ділянки в оренду різним господарським формуванням. Більше 6 млн. селян (із загальної кількості 7,2 млн.) отримали державні акти на право власності на земельну ділянку взамін сертифікатів на право на земельну частку (пай).

Протягом 2001-2013 рр. в Україні на території колишніх колгоспів і радгоспів було створено близько 37,6 тисячі нових агроформувань ринкового типу, у власності та користуванні яких знаходиться 37,7 млн. га земель. З них, 8,7 тисячі (23,2%) товариств з обмеженою відповідальністю в обробітку яких 9,1 млн. га та 5,6 тисячі (15,0%) приватних підприємств площею 3,2 млн. гектарів. Також засновано 0,7 тисячі (1,8%) акціонерних товариств площею 832,2 тис. га та 0,8 тисячі сільськогосподарських кооперативів (2,2%) площею 807 тис. гектарів. Ефективно господарюють на площі 3,0 млн. га фермерські господарства, яких нині 15,3 тисячі (40,8%). На сьогодні налічується 6,4 тисячі (17%) інших нових суб'єктів господарювання, які обробляють 1,7 млн. га сільгоспземель [2].

На першому етапі земельної реформи передбачалася підготовка необхідного нормативно-правового та науково-методичного забезпечення земельної реформи; проведення роздержавлення земель з визначенням тих земель, які не підлягають роздержавленню і залишаються в державній власності; безплатна передача земель в колективну (підприємствам) та приватну (громадянам) власність для виробництва сільськогосподарської продукції.

За даними Держкомзему України станом на 01.07. 2013 року власниками земельних паїв було здано в оренду 17,4 млн. га землі (або 62% площі розпайованих земель). Середній розмір орендної плати на рік сягнув 574,7 грн. за 1 гектар. Загальна сума виплат за оренду земельних часток (паїв) згідно з укладеними договорами на 2013 рік

становить близько 10,0 млрд. гривень. Станом на 01.07.2013 уже виплачено за оренду земельних паїв 583,3 млн. гривень. Середній розмір земельної ділянки (паю) по Україні становить 4 га, а в деяких регіонах менше 1 га, ефективно господарювати на таких площах неможливо.

Основними землевласниками і землекористувачами є сільськогосподарські підприємства та громадяни, яким надано у власність і користування 36,5 млн. га сільськогосподарських угідь і в тому числі 30,9 млн. га ріллі, що відповідно становить 87,8% і 95,2% загальної площі цих угідь (табл. 1).

Земельна площа в користуванні сільськогосподарських підприємств становить 20,6 млн. га сільськогосподарських угідь, у тому числі 19,2 млн. га ріллі, що відповідно становить 56,4% і 62,2% земель сільськогосподарських підприємств і громадян. Із числа сільськогосподарських підприємств основними землевласниками і землекористувачами є недержавні сільськогосподарські підприємства, які використовують 19,6 млн. га землі сільськогосподарських угідь, або 95% земель аграрних підприємств. Частка сільськогосподарських угідь у користуванні державних сільськогосподарських підприємств становить всього 5%.

Сільськогосподарські підприємства України – це порівняно великі землекористувачі, на одне сільськогосподарське товариство припадає 1270 га сільськогосподарських угідь, і в тому числі 1160 га ріллі. Кожне державне сільськогосподарське підприємство використовує 3174 га сільськогосподарських угідь і в тому числі 2624 га ріллі. Розміри землекористування підприємств різних видів господарювання та різних природно-економічних зон України значно коливаються. Найбільшими землекористувачами є сільськогосподарські підприємства зони Степу, а найменшими – Полісся.

Земля надається у приватну власність і користування громадянам України. На кінець 2012 р. в їхньому землекористуванні перебувало 16,7 млн. га сільськогосподарських угідь, що становило відповідно 43,6% земельної площі сільськогосподарських підприємств і громадян. Із загальної площі земельних угідь у володінні і користуванні громадян площа особистих господарств населення становила 4,9 млн. га сільськогосподарських угідь, або 30,8%.

Таблиця 1

Загальна земельна площа і розподіл сільськогосподарських угідь за землевласниками і землекористувачами

Показник	Загальна земельна площа	Сільсько-господарські угіддя	у тому числі		
			рілля	сіножаті	пасовища
Сільськогосподарські підприємства і громадяни	37844	36488	30932	1605	2972
Сільськогосподарські підприємства	21376	20590	19237	410	729
з них:					
державні	1206	1022	845	34	107
недержавні	20170	19568	18392	377	622
Громадяни	16467	15898	11695	1195	2243
Користувачі інших категорій	22511	5088	1544	806	2510
Всього земель	**60355**	**41576**	**32476**	**2411**	**5482**

Потрібно відмітити, що в сільськогосподарському виробництві використовується майже 3,0 млн. га землі, з них 1,3 млн. га ріллі. Найбільш поширені ґрунти – чорноземи, які займають 90% площ. Понад 50% сільськогосподарських угідь перебувають у власності та користуванні недержавних сільськогосподарських підприємств. Все більше людей передають свої земельні паї в оренду фермерам.

Земельні ділянки передаються громадянам України для ведення фермерського господарства у приватну власність і надаються у користування, в тому числі на умовах оренди. Відповідно до Земельного кодексу України земельні ділянки передаються безоплатно у приватну власність громадянам для ведення фермерського господарства в розмірі земельної частки (паю), визначеної для членів сільськогосподарських підприємств, розташованих на даній території.

Фермерські господарства можуть додатково придбати або орендувати земельні ділянки для виробничих цілей, розмір яких обмежується лише договором купівлі-продажу або оренди. Придбання громадянами земельних ділянок у власність для ведення фермерського господарства понад площу, що передається безплатно, провадиться за відповідну плату.

На кінець 2012 р. в Україні функціонувало 15,3 (40,8%) тисяч фермерських господарств, які використовували 3 млн. га

сільськогосподарських угідь. Середній розмір фермерського господарства становить 103 га сільськогосподарських угідь, у тому числі 100 га ріллі. У кожному з таких господарств використовується переважно особиста праця членів сім'ї фермера. Ці ділянки поділу не підлягають.

Враховуючи те, що в Україні фактично не існує великотоварного виробництва продукції тваринництва і майже всі діючі сільськогосподарські підприємства спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва, можна стверджувати, що вони є однорідними за економічним механізмом господарювання і можуть бути порівняні між собою за площею сільськогосподарських угідь чи ріллі.

Трансформація аграрної економіки нашої країни, спрямована на реформування ринкових земельних відносин, розвиток приватно-орендних форм господарювання, підвищення ефективності використання земельних ресурсів. Усі організаційно-правові форми господарювання збільшили обсяги виробництва і продажу сільськогосподарської продукції.

Водночас, як показали дослідження, більш ефективно використовуються земельні ресурси у великих сільськогосподарських підприємствах, які спроможні запроваджувати прогресивні, ресурсозберігаючі технології, наукову організацію праці, раціонально використовувати матеріально-технічні, трудові та інші ресурси.

Практика показала, що роздержавлення землі, видача державних актів на право власності на землю і майнових сертифікатів з подальшою концентрацією виробництва у сільськогосподарських підприємствах шляхом оренди земельних часток (паїв) супроводжується виробництвом переважно рослинницької продукції (зернові, технічні культури), а тваринництво майже повністю занепало. Все це призвело до зниження прибутковості аграрних підприємств та зменшення орендних виплат селянам.

Характеризуючи розвиток орендних відносин зазначимо, що на 1 липня 2013 року землевласники уклали 4,75 млн. договорів оренди. З них: 42,7% терміном 6-10 років, 38,7% – 4-5 років. На 10 і більше років власники паїв віддали в оренду 14% земель, на мінімальні терміни 1– 3 роки укладено лише 4,6% договорів оренди. Переважна більшість цих договорів укладена на термін до 7 років.

Новостворені сільськогосподарські підприємства ринкового спрямування здійснюють сільськогосподарське виробництво на

умовах орендних земельних відносин. Договори оренди земельних ділянок та земельних часток (паїв) укладаються на різні терміни. В нашій країні орендодавець прагне передати землю у короткострокову оренду (1-2 роки), зберігши при цьому якість земельної ділянки та забезпечуючи собі захист від орендаря, який може виявитися неефективним господарем.

В країнах Європи земельні орендні відносини набули більш значного розвитку, ніж у нашій країні. Так, у Бельгії в користуванні орендарів знаходиться 68% сільськогосподарських земель, Франції – 53, Нідерландах – 37, Англії – 28, Греції – 21, Італії – 20, Данії – 18%. Слід відмітити, що у Швеції 20% фермерів ведуть господарство повністю на орендованій землі, а 30% – частково на своїй, а частково – на орендованій. Це пояснюється тим, що оренда землі обіходиться їм значно дешевше, що дає змогу заощадити капітал та вкласти його додатково у виробництво.

На сьогодні в сільському господарстві України орендні відносини є домінуючими. В Україні близько 90% сільськогосподарських угідь є об'єктом орендних відносин [1]. Більшість селян реалізує своє право на сільськогосподарську землю за допомогою орендних відносин з аграрними господарствами, фермерськими господарствами та іншими суб'єктами господарювання, з якими вони станом на 1 січня 2012 р. уклали 4,6418 млн договорів оренди земельної частки (паю). Переважну більшість договорів укладено з власниками господарства, із земель яких виділено земельну частку (пай), або їх правонаступниками (42,2%). Орендодавцями здебільшого виступають селяни-пенсіонери, які уклали 2 млн 441,7 тис. договорів (52,9%) [2].

Як показує практика, за останні шість років найбільш поширеним строком оренди землі в Україні є 4-5 років (рис. 1). На нашу думку, такий термін оренди не є оптимальним як для орендодавця, так і для орендаря, відповідно до строків сівозмін 4-5 років.

З аналізу даних рисунку 1 видно, що по Україні терміни дії договорів оренди за строками їх дії різні: 10% з них строком на 1-3 роки; 49% - на 4-5; 30,6% - на 6-10 і 10,4% - понад 10 років. На протязі 2002-2010 років спостерігається тенденція до збільшення терміну оренди. Так, у 2010 році проти 2001 року частки договорів терміном на 1-3 роки скоротилась на 35,7% натомість терміном на 4-5 років зросла на 7,8% і склала відповідно 49%. Частка довгострокової оренди,

терміном на 6-10 років значно зросла в порівнянні 2002 роком – 11,3% і 2009 році – 30,6%, тобто на 19,3%. У 2012 р. кількість укладених договорів оренди землі строком на 1-3 роки зменшилася на 17%, а строком на 6-10 років збільшилася на 6% порівняно з даними 2005 р. Тенденція до збільшення укладання договорів із тривалим строком оренди пов'язана з удосконаленням нормативно-правової бази орендних земельних відносин, зокрема з прийняттям у 2004 р. Кабінетом Міністрів України типового договору оренди землі, в якому передбачено пункт про періодичну індексацію орендної плати.

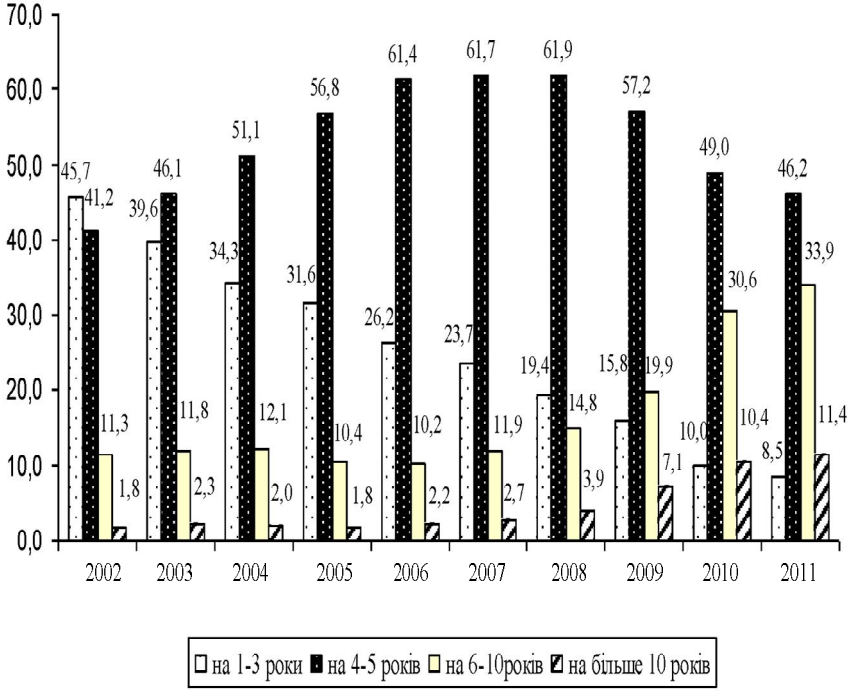

Рис. Укладення договорів оренди земельних ділянок та земельних часток (паїв) в Україні за строками їх дії, %

Орендар зобов'язаний сам мотивувати заінтересованість власника земельної ділянки у продовженні терміну договору оренди землі перш за все як гарний господар. Він може запропонувати вирішення ряду проблем соціальної сфери села, в якому живе власник орендованої ним земельної ділянки. При цьому власники будуть

зацікавлені у продовженні терміну оренди земельної ділянки, оскільки соціальна сфера потребує оновлення та удосконалення, і процес цей може тривати не один рік [1]. Відповідно поліпшення соціальної сфери сприятиме підвищенню економічної ефективності сільськогосподарського виробництва. Досить важливим економічним аспектом розвитку орендних відносин є визначення рівня орендної плати за земельні паї, оскільки здебільшого саме від неї залежить ефективність земельних орендних відносин. Практика встановлення орендної плати може бути різноманітною. В деяких зарубіжних країнах (Данія, Греція, Ірландія тощо) власник землі орендар самостійно домовляються про рівень орендної плати. Інші країни (Бельгія, Нідерланди, Іспанія, Португалія) законодавчо встановлюють рівень орендної плати, яка виплачується в грошовій формі, виходячи із потенційного врожаю і цін у минулі роки [2].

В нашій країні по орендній платі, поки що переважає натуральна форма – 71,6%, хоча за останні роки намітилась тенденція зростання її грошової форми. Згідно з Указом Президента України нижня межа орендної плати за землю має становити не менше 3% від нормативної грошової оцінки земель.

Висновки. Отже, земельні орендні відносини в нашій країні є досить недосконалими, хоча і майже завершена земельна реформа. Держава повинна забезпечити ефективний механізм удосконалення та регулювання земельних орендних відносин, оскільки оренда землі, в нашій країні, ще довго залишатиметься головною формою земельного обігу.

Література.

1. Єрмаков О.Ю. Розвиток регіонального ринку оренди сільськогосподарських земель / О.Ю. Єрмаков, А.В. Кравченко // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 10-14.

2. Оренда земельних часток (паїв) у 2011 р. в Україні: офіційна інформація Державного комітету України із земельних ресурсів станом на 1 січня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.mylanl.org.ua.

3. Про земельну реформу: Постанова Верховної Ради України від 18 грудня 1990року №563 – XII // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 1991. – №10. – Ст. 100.

4. Юрченко А.Д. Про запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення / А.Д. Юрченко // Економіка АПК. – 2005. – №10. – С. 97-100.

УДК 339.137.2[3-4]:001.891.34

РОЛЬ КЛАСТЕРІВ У ПІДВИЩЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРА

Богомолова К.С., аспірант*,
Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка

В статті розглянуті аспекти підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора через реалізацію кластерної моделі виробництва.

The basic aspects of national economy agrarian sector competitiveness increase are considered in the article through the realization of production cluster model.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сьогодні українська економіка продовжує занурюватись у глибоку економічну кризу. У забезпеченні стабільного соціально-економічного розвитку України провідна роль належить аграрному сектору. Сучасний стан діяльності сільськогосподарських підприємств характеризується функціонуванням в умовах високої нестабільності, як політичної, так і економічної, слабкої прогнозованості та високого ступеня мінливості зовнішнього середовища, що впливає на конкурентоспроможність та загальні темпи виробництва. З огляду на ситуацію, в якій опинилися аграрні підприємства, можна констатувати той факт, що до теперішнього часу не знайдені та не впроваджені ефективні комплексні заходи та дієві реформи, не побудовано платформу, на якій можна створити необхідні умови для подальшого стабільного розвитку сільськогосподарського виробництва. Сьогодення вимагає негайної зміни моделі соціально-економічного розвитку країни, яка має бути побудована на основі якісної модернізації та виключно на інноваційних засадах. В умовах глобалізації суспільства відбуваються зміни в організації виробництва аграрної продукції як на національному, так і на міжнародному рівнях. З'являються нові типи інтеграційних об'єднань, зокрема агропродуктові кластери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологію створення кластерів досліджували вітчизняні вчені: Войнаренко М.П, Дубницький В.І., Захарченко В.І., Соколенко С.І., Чужиков В.І., і зарубіжні: Бекаттіні Дж., Енрайт М., Кругман П., Кук Ф., Портер М.,

* *Науковий керівник – Красноруцький О.О., д.е.н., професор*

Хасанов Р.Х. та ін. Не дивлячись на глибину та повноту їх досліджень, багато питань, пов'язаних із формуванням і розвитком кластерів в економіці, залишаються невирішеними. Формування кластерів в Україні знаходиться на початковому етапі. Отже, сьогодні існує необхідність в розробці методичних підходів до визначення ефективності функціонування кластерного підходу стосовно підприємств аграрного сектора.

Формулювання цілей статті. Метою даної публікації є систематизація наукових позицій щодо кластерної моделі організації агропромислового виробництва в контексті підвищення конкурентоспроможності підприємств-учасників кластерних об'єднань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як елемент інноваційного спрямування, створення кластерів спостерігається в багатьох секторах економіки держави.

Чужиков В.І. розглядає поняття кластера як конкурентоспроможну організаційну форму територіально-ієрархічної моделі виробництва з різними рівнями локалізації, яка дає максимальний господарсько-соціальний ефект через мінімізацію видатків у порівняно подібних галузях, та в основі кластерної системи передбачає таку передумову як концентрація [1, с. 164].

Саблук П.Т. зазначає: «… кластерні системи є втіленням комбінації наукових, виробничих і комерційних структур, і на основі використання переваг кооперацийної взаємодії сприяють формуванню і ефективному використанню реальних конкурентних переваг окремих підприємств, галузей, регіонів, національних економік в умовах посилення світового конкурентного протистояння. На даному етапі розвитку економіки України кластери можуть виступити ефективним інструментом інтенсифікації розвитку вітчизняного підприємництва і посилення ринкових позицій окремих економічних суб'єктів» [2, с. 4].

Войнаренко М. П трактує поняття «кластер» як територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють з науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції й економічного зростання регіону [3, с. 31].

За теорією М. Портера, «кластер – це група географічно сусідніх взаємопов'язаних компаній і пов'язаних з ними організацій, що діють в окремій сфері і характеризуються спільністю діяльності і взаємодоповнюючих один одного» [4, с.207].

Переваги кластерів щодо інших корпоративних структур пояснюється тим, що вони:

1) об'єднують підприємства однієї галузі, що не є прямими конкурентами, але здатні забезпечити одне одного матеріалами, ресурсами, робочою силою, технологіями для досягнення підвищених результатів діяльності за рахунок ефекту синергії;

2) географічно близько розташовані, завдяки чому обмін матеріальними та нематеріальними ресурсами не потребує значних затрат часу;

3) дозволяють підприємствам-учасникам обирати спеціалізацію та сконцентрувати сили на одному виді діяльності, що значно економить загальні витрати часу на виробничий цикл;

4) мають зв'язок з науково-дослідними інститутами та вищими навчальними закладами, що в свою чергу забезпечують кластерам кваліфіковану підготовку необхідних спеціалістів, що відразу після закінчення навчання готові приступати до роботи в кластері [5, с. 54].

Вперше ідея кластеризації економіки України на регіональному рівні почала реалізовуватись у Хмельницькій області з 1998 р. з ініціативи відомого американського економіста Вольфганга Прайса та науковців Хмельницького національного університету під назвою «Поділля перший». Результатом реалізації Програми в області було створеннння перших трьох кластерів – швейний, будівельний та харчовий. З 1998 сфера поява кластерів в Україні суттєво розширилася.

До числа регіонів, які на сьогодні зуміли домогтися певних успіхів у формуванні кластерних об'єднань, треба віднести Хмельницьку, Івано-Франківську, Запорізьку, Львівську, Черкаську, Ровенську, Полтавську, Сумську, Тернопільську, Донецьку, Харківську, Херсонську, Одеську й Миколаївську області, АР Крим і м. Севастополь.

Згідно офіційної «Стратегії соціально-економічного розвитку Харківської області на період до 2020 року» за галузевою спрямованістю у Харківській області ідентифіковано за масштабністю дев`ять основних кластерних структур, які мають потенціал до розвитку: видобуток газу й нафти та їх переробка; виробництво, переробка сільськогосподарської продукції та випуск продуктів харчування; легка промисловість; будівництво та випуск будівельних матеріалів; високотехнологічні виробництва; науково-освітній; охорони здоров`я; житлово-комунального господарства; транспортно-торговельно-логістичний [6, с. 107].

За масштабністю провідні кластери Харківської області поділяються на національні (видобуток газу, нафти та їх переробка; високотехнологічні виробництва; науково-освітній); регіональні (виробництво та переробка сільськогосподарської продукції та випуск продуктів харчування; легка промисловість; будівництво та випуск будівельних матеріалів; охорони здоров'я; житлово-комунального господарства); трансграничний (транспортно-торговельно-логістичний) [6, с. 107].

Провідні кластери Харківської області поділяються і за ринками збуту продукції та послуг:

— на внутрішній ринок (видобуток газу, нафти та їх переробка; будівництво та випуск будівельних матеріалів; охорони здоров`я; житлово-комунального господарства);

— на зовнішній і внутрішній ринки (виробництво й переробка сільськогосподарської продукції та випуск продуктів харчування; легка промисловість; високотехнологічні виробництва; науково-освітній; транспортно-торговельно-логістичний) [6, с. 107].

За моделлю побудови та функціонування провідні кластери Харківської області поділяються таким чином: пострадянська (видобуток газу, нафти та їх переробка); італійська (виробництво та переробка сільськогосподарської продукції; легка промисловість; будівництво та випуск будівельних матеріалів; транспортно-торговельно-логістичний); японська (високотехнологічні виробництва; науково-освітній); індійсько-китайська (охорони здоров'я) [6, с. 107].

Метою Стратегії є залучення прямих інвестицій для реалізації проектів розвитку наукоємних і високотехнологічних виробництв, здатних забезпечити високі темпи росту економіки і якості життя в Україні. Звичайно інвесторів цікавить здійснення інноваційних проектів тільки в тих регіонах, де демонструється високий рівень розвитку кластеру відповідного профілю.

Щодо визначення економічного терміну «агропромисловий кластер» або «агрокластер», то в сучасній науковій літературі немає однозначного його трактування. Так, агропромисловий кластер визначається:

— як інноваційно-спрямована, територіально локалізована інтегрована структура з елементами мережевої організації, організована на основі сільськогосподарського виробництва, яка включає різні сфери АПК, що входять у технологічний ланцюг створення доданої

вартості [7];

— як територіальне сполучення організацій, пов'язаних виробничо-збутовою діяльністю з метою підвищення конкурентоспроможності продукції і активізації інвестиційної діяльності [8, с.75];

— по відношенню до продуктового галузевого підкомплексу – як об'єднання організацій різних сфер діяльності в єдиному відтворювальному циклі від виробництва сировини до реалізації готової продукції з включенням всіх стадій виробництва, результатом якого повинно бути отримання синергетичного ефекту [8, с.75].

Отже, кажучи про кластерну організацію агропромислового виробництва, маємо на увазі створення довгострокової інноваційної програми, де чітко прописана координація зусиль виробничих формувань, інфраструктурних складових соціально-побутового й культурного обслуговування мешканців сільських територій, регіонального і державного управління, аграрної науки та освіти органів місцевого самоврядування, спрямування їх складених коштів на досягнення визначених для кожного агропромислового й соціально-економічного кластера напрямів і пріоритетів. В ході реалізації данної інноваційної програми можна досягти наступних переваг:

— підвищення рівня конкурентоспроможності на ринку продукції;

— зростання експортного потенціалу;

— формування та реалізація конкурентних переваг регіону;

— забезпечення ефекту масштабу та синергії;

— вищий рівень доступності до сировинної бази та фінансових ресурсів

— сприяння механізму підвищення регіональної конкурентоспроможності й інноваційної привабливості;

— розвиток сільських територій;

— підвищення рівня зайнятості сільського населення;

— поліпшення якості життя населення;

— забезпечення продовольчої безпеки держави.

Треба вважати, що перебування в кластерних структурах стимулює дух підприємництва, полегшує налагодження взаємозв'язків для здійснення тих чи інших проектів. Кластерні підприємства відзначаються високою конкурентоспроможністю.

Особливістю кластерів в агропромисловому комплексі має бути об'єднання сільськогосподарського виробництва та представників усіх сфер агропромислового комплексу для виконання послідовності дій:

виробництво-зберігання-переробка-реалізація продукції сільського господарства, інтеграція у світовий економічний простір, підвищення конкурентоспроможності, задоволення потреб споживачів у якісній продукції та збільшення прибутків учасників кластерів.

Наведемо приклад, кластерами у АПВ можуть бути певні системи продуктових ланцюгів поставок молока та молокопереробних, сироварних заводів за допомогою: організації певної мережі заготівельних пунктів на селі та фірмових магазинів, реалізації продукції постійним оптовим покупцям для подальшого її проходження по мережі до торговельних точок, продажу продукції індивідуальним споживачам, постачання виробникам сільськогосподарської сировини певних сфер виробництва через дилерів [9, с. 71].

Здобутком запропонованого кластеру буде можливість реалізувати потенційні конкурентні переваги конкретного регіону щодо виробництва продовольчої сировини та продуктів харчування, залучення трудових ресурсів, фінансових ресурсів, оперативна взаємодія з постачальниками сировини та переробними підприємствами, зниження витрат на перевезення, як наслідок територіально близького розташування виробництва, а, отже, зниження собівартості виробленої продукції.

Завданнями створення кластерів є пристосування до змін у конкурентному середовищі та ринковому попиті, а також зниження впливу імпортерів сільськогосподарської продукції на товарному ринку нашої країни. Первинні сільськогосподарські виробники не зацікавлені у високих цінах і значних націнках посередників на продукцію, що реалізується, оскільки це викликає падіння попиту та зниження рівня прибутку. Створення кластерів здатне сприяти виробництву товарів з новими властивостями, а малі та середні підприємства в їх складі посилюють свою конкурентоспроможність та становище на ринку.

Перевагою створення кластерів в агропромисловому виробництві є не тільки розвиток сільськогосподарського виробництва, а й розвиток соціально-економічної сфери українського села. На основі цього досягається створення нових робочих місць, замовлення кваліфікованих спеціалістів, підвищення рівня оплати праці працівників та покращення їх добробуту.

Звичайно, що з появою кластерів виникає конкуренція між учасниками, оскільки виробляють однакову продукцію. Проте цю

ситуацію можна розглядати як необхідну складову конкурентного середовища. Результатом якої буде виробництво конкурентоспроможної, високоякісної сільськогосподарської продукції для задоволення вітчизняного споживача та забезпечення продовольчої безпеки держави.

Перераховані переваги застосування кластерів в аграрному секторі очевидні. Та попри зростаючий інтерес до нових виробничих елементів та низки заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності України та її окремих регіонів, кількість сільськогосподарських кластерів в Україні збільшується повільно. Це зумовлено низкою факторів: відсутністю нормативного визначення "кластера", його видів; відсутністю достатнього інформаційного забезпечення створення та функціонування кластерів в Україні; недостатньою зацікавленістю малих та середніх підприємств об'єднуватись у великі виробничі системи; невеликим досвідом функціонування кластерів в Україні; відсутністю інвесторів у зв'язку з інвестиційною непривабливістю регіонів.

Не можна не враховувати той факт, що агропромисловий комплекс дуже залежить від зовнішніх факторів, насамперед це кліматичні умови. Це природно-кліматичні ризики, які притаманні лише агропромисловому виробництві. Відповідно, створення кластеру зернового напряму носить дуже ризиковий характер. Зміна клімату на теперішній час вже очевидне явище, тому треба враховувати ризик низького врожаю та неотримання запланованого доходу.

Окремим стримуючим фактором є недосконалість законодавчої бази. Чинним законодавством України передбачено ряд обмежень щодо зовнішньо економічної діяльності рядових сільгоспвиробників, це, зокрема, необхідність отримання спеціальних дозволів та наявність квот на експорт сільськогосподарської продукції.

Значну роль у стримані розвитку сільськогосподарського виробництва і відповідно кластерів відіграє банківська система України з її непомірно високими відсотковими ставками, які для західного бізнесу є фантастичними. При таких умовах кредитування бізнесу підприємці вимушені вдаватися до більш ризикованих операцій з метою підвищення рентабельності.

Умовою та одним із способів розвитку кластера є економічні і соціальні програми держави та регіональної адміністрації. За нинішніх умов в аграрному секторі економіки України таких програм немає, але існує стихійне, безсистемне скуповування або перекуповування

окремими підприємцями підприємств в АПК. Пізніше вони розбудовують свої власні постачальницько-виробничо-збутові ланцюжки або схеми, які дістали назву «інтуїтивної неформальної кластеризації». Як наслідок – у рамках такого територіального кластера ресурсний потенціал використовується неефективно: підвищується безробіття, скорочуються доходи місцевих жителів та надходження до регіонального бюджету, оскільки єдиною метою діяльності учасників такого кластера є отримання максимального прибутку. Саме цим і пояснюється необхідність виваженої кластерної політики. [10].

Ускладнюючим чинником розвитку аграрних кластерів виступає недостатній рівень етичності ведення бізнесу. Кластер зароджується і розвивається, якщо, по-перше, господарюючі суб'єкти в особі своїх власників і менеджерів усвідомлюють і використовують переваги, які дає їм спільний розвиток з найближчими сусідами, по-друге, господарюючі суб'єкти у своїй діяльності дотримуються визначених правил, що враховують приватні та громадські інтереси. [11, с. 6].

Кластери – це явище «іноземного походження». Для економіки України кластери – це елемент інновації в сільському господарстві, а в країнах, наприклад, Євросоюзу це дуже розповсюджені економічні структури. Звичайно, намагаючись наблизитися і зайняти гідне місце серед країн «годувальниць», Україні треба перейняти досвід, але це можливо лише в умовах прогнозованості в політиці та прозорості економіки.

Таким чином, першочерговими кроками в напрямі розвитку кластерних ініціатив мають бути:

— забезпечення нормативно-правових умов для формування сприятливого для розвитку кластерного підприємництва бізнес-середовища;

— активізація у зміцненні співробітництва та координації діяльності влади, бізнесу, науки, освіти і громадських організацій в інноваційних мережевих структурах на період до 2020 р., з урахуванням пріоритетів національного і загальноєвропейського розвитку;

— створення інформаційно-аналітичної системи з пошуку і розповсюдження інформації щодо формування і розвитку інноваційних кластерних об'єднань, моніторингу процесу їхнього розвитку і поширення позитивного досвіду на регіональному і національному рівнях;

— сприяння формуванню місцевих і регіональних кластерів галузі

з вирощування фруктів, овочів та іншої сільськогосподарської продукції, розвитку кластерів сфери послуг, зеленого туризму.

— аналіз провідних галузей регіонів щодо кластеризації, у тому числі сусідніх регіонів, підприємства яких можуть стати учасниками міжрегіональних кластерів;

— ідентифікація існуючих кластерних об'єднань, зустрічі з керівниками цих організацій, виявлення спільних проблем і потреб, обговорення і визначення напрямів поглиблення виробничої кооперації;

— розробка і впровадження організаційних та інформаційних технологій з метою прискорення інтеграційних процесів суб'єктів господарської діяльності в регіонах: "круглі столи", семінари, науково-практичні конференції, робочі наради, просвітницько-інформаційна діяльність та ін.;

— визначення відповідно до регіональних особливостей та потреб бізнесу ексклюзивних механізмів стимулювання розвитку кластерних структур;

— створення у регіонах об'єктів інфраструктури підтримки бізнесу, які б стали основою для подальшого створення кластерів та поліпшення інноваційного середовища, у тому числі бізнес-інкубаторів при університетах;

— формування нової культури життєдіяльності в регіонах, в основу якої покладені консолідація і людський розвиток.

Висновки. Отже, відновлення економіки України залежить від необхідності залучити сучасний інноваційний досвід. В даній статті розглянуті аспекти щодо застосування кластерної моделі в агропромисловому комплексі України в контексті забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів-учасників об'єднань кластерного типу. Економіка територій, які формуються на основі кластерів – це модель конкурентоспроможної та інвестиційно привабливої економіки, яка дозволить забезпечити продовольчу безпеку країни, гарантуючи кожній особі можливість повноцінного раціонального харчування якісними та безпечними продуктами харчування, а також реалізувати конкурентні переваги країни на світових ринках продовольства.

Саме об'єднання підприємств і організацій у кластерні системи найкращим чином сприяє зростанню ділової активності підприємницьких структур і подоланню негативних факторів, що гальмують розвиток української економіки. Координація дій і об'єднання зусиль державних органів, освітніх і наукових організацій,

малого, середнього і великого бізнесу є запорукою успіху, посилення конкурентоспроможності господарства, підвищення життєвого рівня населення України в умовах жорсткої конкуренції у міжнародному поділі праці. У рамках кластера на основі інтеграційних і кооперативних зв'язків високими темпами відбувається адаптація аграрних і переробних підприємств до конкурентних умов, що є надзвичайно актуальним у розвитку аграрного сектора.

Література.

1. Чужиков В. Кластери як об'єкт державного регулювання / В. Чужиков // Вісник УАДУ. – 2001. - №4. – С. 160-167.

2. Саблук П.Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П.Т Саблук, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК - 2010. - № 1 - С. 3-12.

3. Войнаренко М. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів / Михайло Войнаренко // Економіст. – 2008. - №10. – С. 27-30.

4. Портер М. Конкуренция: учебн. пособие. / пер. с англ. – М.: Изд. дом «Вильяме», 2000. – С. 495.

5. Захарченко В.І. Кластерний підхід до аналізу і підвищення конкурентоспромож-ності економіки України та її регіонів / В.І. Захарченко, С.В. Захарченко // Вісник Хмель-ницького нац. ун-ту ; серія : Економічні науки., Хмельницький : ХНУ, 2009., № 5, т. 1., С. 53-57.

6. Стратегія сталого розвитку Харківської області до 2020 року [Електронний ресурс] // Харківська ОДА //. – Режим доступу: www.kharkivoda.gov.ua/documents/2922/104.pdf

7. Богданова Е.А. Стратегия формирования агропромышленного кластера региона /Е.А. Богданова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://journal.vlsu.ru/index.php?id.

8. Грядов С.И. Агропромышленный кластер: проблемы и перспективы развития /С.И. Грядов, И.В. Ковалева // Вестник Алтайского государственного аграрного университета. – 2009. – № 4 (54). – С. 74–79.

9. Концепція створення кластерів в Україні від 29.08.2008 р. [Електронний ресурс] // Міністерство економіки України //http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable;

10. Куцина Л.В. Управління розвитком аграрної сфери на основі кластерного підходу / Л.В. Куцина. — [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://khntusg.com.ua/files/ sbornik/vestnik_125/24.pdf;

11. Саблук П.Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – № 1 (183). – С. 3-12.

УДК 331.5.024.5

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

БОЯРЧУК Л.В., ВИКЛАДАЧ,
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ І УПРАВЛІННЯ

В статті проаналізовані теоретичні підходи трансформації зайнятості населення. А також виявлені шляхи створення надійного фундаменту зростання добробуту громадян, стимулювання швидкого економічного зростання, підвищення продуктивності праці та створення умов для зростання реальних доходів населення і його зайнятості.

In article the analysis theoretical approaches of transformation employment the population is made. And also ways of creation the reliable base of growth incomes citizens, stimulations fast economic growth, increase labour productivity and creation conditions for growth real incomes the population and its employment are found.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Дослідження трансформації зайнятості населення в сучасних умовах є дуже важливою науково-практичною задачею. Питання трансформації зайнятості досить активно досліджується, але поки що важко виявити характер змін зайнятості від характеру змін суспільства та правильно відобразити роль різних суб'єктів зайнятості. Тому оцінка трансформаційних тенденцій розвитку зайнятості населення враховує специфіку певних виробництв та диктує необхідність здійснення досліджень в цьому напрямку. Оскільки одним з важливих факторів, які сприяють успішному розвитку, як конкретного регіону так і країни в цілому є зайнятість населення, яка забезпечує високий рівень доходу, розвиток людського потенціалу та якісне відтворення трудових ресурсів. Тому соціально-економічні перспективи нашої країни в значній мірі детерміновані поняттям трансформаційних тенденцій зайнятості, які сприяють сучасному розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Становлення ринку праці в Україні як підсистеми ринкової економіки відбувається під впливом загальних закономірностей її розвитку на етапі трансформацій і специфічних внутрішніх законів. Дослідженню цих

питань присвячені роботи таких українських вчених, як: О.В. Бондаря [1], Д.П.Богині[2], Е.М.Лібанової [3], В.В. Онікієнка [4], Т.А. Писаревської [5],А.М. Колота [6], Криклія [7] та інших.

Особливо слід відмітити наукові праці знаменитих зарубіжних вчених: Г.Беккера, Дж.К.Гелбрейта, Л.Ерхарда, Дж.М. Кейнса, А.Маршалла, Д.Рікардо, П.Самуельсона, А.Сміта, Ф. Махлупа, Г.Стендінга, І.Фішера, Л. Туроу, Дж. Кендрика, Я.Мінсера і Е.Хата.

Формулювання цілей статті. Зайнятість населення України має суттєві зміни, які пов'язані з кризою демографічних процесів, деформацією соціально-трудових відносин, зростанням трудової міграції, поглибленням диференціації доходів. В основному негативні тенденції трансформації зайнятості проявляються серед населення у якого менше можливостей для працевлаштування, що пов'язано з «вузькістю» ринку праці окремих регіонів країни. В цих умовах однією з стратегічних цілей соціальної політики зайнятості є створення нових робочих місць, які б оптимально співвідносились з професійними характеристиками та запитами суспільства. Тому саме розвиток зайнятості населення країни може сприяти виявленню тенденцій трансформації зайнятості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансформацію зайнятості населення, слід розглядати як соціально-економічний процес, який знаходить своє відображення в якісних і кількісних змінах параметрів зайнятості населення, а саме:

— зміни структури;
— співвідношення різних сфер і форм зайнятості;
— появою нових форм зайнятості;
— зміни інтересів і цінностей зайнятого населення.

У процесі переходу нашого суспільства від командно-адміністративної до соціально орієнтованої ринкової економіки повинна відбуватися докорінна трансформація зайнятості. Дуже важливо, щоб ця трансформація відбувалася в напрямку забезпечення громадянам можливостей повної, раціональної, вільно обраної зайнятості.

Трансформація зайнятості проходить в декілька етапів:

1. Етап безпосередньої трансформації.
2. Етап інтерформації.
3. Етап інтоформації.
4. Етап посттрансформаційний.

В процесі трансформацій для встановлення балансу на ринку праці необхідно: активізувати роботу з працевлаштування безробітних за допомогою гнучких форм зайнятості із залученням міжрегіонального банку трудових вакансій; активніше залучати роботодавців до фінансування цільової підготовки (перепідготовки) працівників дефіцитних професій; розвивати технологію самостійного інтернет - пошуку зайнятості.

Хотілося б відмітити найбільш чуттєві до трансформацій зайнятості суб'єкти соціально – трудових відносин – це молодь і працездатні люди пенсійного віку. Тому з метою сприяння молодіжній зайнятості в цих умовах необхідно:

— удосконалювати роботу з професійної орієнтації;

— відродити практику наставництва;

— активізувати взаємодію навчальних закладів з працедавцями.

Також пріоритетним завданням повинно стати створення умов для підготовки якісних трудових ресурсів, що володіють необхідними характеристиками та відповідають інтересам розвитку конкретного регіону країни.

Як уже відмічалось, слід передбачити розширення політики зайнятості за рахунок включення в неї питань регулювання зайнятості громадян пенсійного віку. У зв'язку з цим необхідно виконати такі заходи:

— введення преференцій, що спонукають роботодавців і працівників пенсійного віку до продовження соціально-трудових відносин;

— удосконалення законодавства щодо трудової зайнятості громадян похилого віку;

— спонукання роботодавців до перепідготовки літніх працівників та отримання ними нових спеціальностей;

— формування інформаційної бази про чисельність зайнятих працівників літнього віку.

Ці рекомендації дозволять знизити коефіцієнт навантаження на одного працюючого і використати потенціал громадян пенсійного віку для вирішення проблеми дефіциту трудових ресурсів.

Державна соціально-економічна політика, виходячи зі стратегічних пріоритетів України, має бути спрямована на формування та ефективне використання людського капіталу, а цього можна досягти шляхом вивчення груп чинників, що впливають на трансформацію зайнятості (табл.).

Таблиця

Групи чинники, що впливають на трансформацію зайнятості

Групи чинників та їх зміст	Позитивний вплив	Негативний вплив	Суперечливий вплив
Державного регулювання			
Сприятливий економічний клімат	+		
Економічне зростання	+		
Державний протекціонізм на ринку праці	+		
Послаблення податкового тиску	+		
Інвестування в людський капітал	+		
Детінізація економіки	+	+	+
Посилення соціальних гарантій	+		
Науково-технічного прогресу			
Зростання значення людського капіталу	+		
Зростання попиту на інтелектуальну працю	+		
Нові технологічні процеси	+	+	+
Нестандартні форми зайнятості	+	+	+
Зростання вимог до кваліфікації робітників	+	+	+
Глобалізації			
Поглиблення міжнародного поділу праці	+	+	+
Посилення конкуренції	+	+	+
Посилення позицій висококваліфікованих працівників	+		
Інтелектуальна міграція	+	+	+
Структурної трансформації			
Диверсифікація видів форм зайнятості	+		
Збільшення зайнятості у сфері інтелектуальних послуг	+		
Підвищення мобільності зайнятості	+	+	+
Покращення освітньо-кваліфікаційної структури зайнятих	+		

В силу зниження зайнятості в галузях, які потребують висококваліфікованої праці, відбувається погіршення структури робочих місць і зниження людського потенціалу. В цьому випадку потрібно створювати нові робочі місця. При цьому важливо домагатися оптимального співвідношення нових робочих місць з професійними характеристиками і запитами тих членів суспільства, які їх потребують. Стратегічним завданням політики зайнятості сучасності має стати завдання забезпечення працездатної частини населення робочими місцями з можливостями розвивати і реалізувати їх творчий потенціал та отримувати гідну оцінку своєї праці. Оскільки людський

капітал має спільні компоненти з якістю персоналу та якістю робочої сили, проте відрізняється здатністю забезпечувати зиски його власникам.

Політика зайнятості на державному рівні є визначальною і тому повинна мати комплексний характер та спрямовуватися на досягнення поставлених перспективних цілей в цій сфері, а саме забезпечення повної і раціональної зайнятості, як необхідної передумови не лише реалізації права громадян на працю та досягнення високого рівня життя населення, але й загального соціально-економічного прогресу в країні.

Висновки. Найважливішими напрямками соціально-економічної політики держави, щодо трансформації зайнятості населення повинні стати:

— сприяння самозайнятості населення, зайнятості молоді та вивільнюваних працівників;

— розвиток системи інформування роботодавців та населення щодо ситуації на ринку праці;

— створення нових форм зайнятості населення, надання інтелектуальних послуг, інвестування в людський капітал;

— інституціоналізація соціального партнерства.

При цьому потрібна зміна методології розвитку зайнятості за рахунок регулярних соціологічних обстежень населення з питань трансформації зайнятості із залученням роботодавців, освітніх установ, а також врахуванням міграційних потоків. В результаті такого управління зайнятістю відбудеться включення населення в процес розробки стратегії розвитку країни, що сприятиме формуванню спільності, солідарності, консолідації зусиль всієї спільноти з державними органами влади в процесі вдосконалення державної системи зайнятості.

Література.

1. Бондар О.В. Методологічні та концептуальні основи трансформації економіки України на шляху інноваційного розвитку / О.В. Бондар // Інноваційна економіка. – 2010. – №5. – С. 13-19.

2. Богиня Д.П., Грішнова О.А. Основи економіки праці: – 2-е вид., стереотип / За заг. ред. Богині Д.П. – Київ: Знання-Прес, 2001. – 313 с.

3. Лібанова Е.М. Ринок праці: Навч. Посібник / За заг. ред. Е.М. Лібанової.– К.: Центр навчальної літератури. – 2003. – 224с.

4. Онікієнко В.В. Зайнятість і ринок праці. Навчальний посібник/За заг. ред. В.В. Онікієнко. - К.: НЦЗРТ. -2008- 135 с.

5. Писаревська Т.А. Інформаційні системи і технології в управлінні трудовими ресурсами: Навчальний посібник: Навчальне видання: –2-е вид., перероб. і доп./ За заг. ред. Т.А. Писаревської. – К.: КНЕУ.-2000.– 279с.

6. Колот А.М. Соціально-трудові відносини: теорія і практика регулювання: Монографія /А.М. Колот — К.: КНЕУ.-2004. — 230 с.

7. Криклій А.С. Формування трудового потенціалу в умовах трансформаційної економіки: Автореферат дис. д-ра екон. наук / А.С. Криклій .-К.: КНЕУ.- 2005. - 32 с.

УДК 631.15.2

ТЕНДЕНЦІЇ ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

ВАСЮРЕНКО Л.В., АСПІРАНТ*,
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П.ВАСИЛЕНКА

У статі проведено аналіз тенденцій відтворення основного капіталу в сільськогосподарських Харківської області та викладено його результати.

The analysis of the economic reprodiction of Kharkiv oblast agricultural enterprises' fixed assets has been conducted. The results of the analysis are presented.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Процес відтворення є необхідною умовою функціонування капіталу в системі економічних відносин. Тип процесу відтворення основного капіталу характеризує рівень ефективності та соціально-економічного розвитку сільськогосподарського підприємства. Метою відтворювального процесу основного капіталу є досягнення його максимально ефективного використання при мінімальних витратах на утримання та обслуговування. Тому забезпечення методичних підходів на етапі формування та експлуатації основного капіталу є основою стратегічного управління процесом відтворення основного капіталу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В розробку теорії та методології підвищення ефективності відтворення і використання основного капіталу значний внесок зробили А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, А. Маршалл та інші вчені.

* *Науковий керівник – Литвинов А.І., к. е. н., доцент*

Аналізу досягнення та забезпеченості раціонального відтворення основного капіталу у сільськогосподарських підприємствах приділялась значна увага таким економістами як Г.М. Підлісецький, П.Т. Саблук, М.І. Кісіль, Л.В. Канторович, М.Г. Лобас, Т.М. Старицький.

Структурні зміни в економічному механізмі господарювання вимагають подальшого дослідження особливостей процесу відтворення основного капіталу сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах та розробці на цій основі науково-обгрунтованих методів досягнення суб'єктами господарювання раціональних темпів відтворення та більш ефективного використання всіх складових елементів основного капіталу.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є дослідження особливостей процесу відтворення основного капіталу сільськогосподарських підприємств Харківської області та виклад його основних результатів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відтворення основних засобів сільськогосподарського підприємства включає два етапи:

— формування, тобто авансування грошових коштів, придбання на них засобів праці та введення їх в дію;

— використання, тобто споживання їх в процесі функціонування та підтримання у працездатному стані.

Формування основних засобів для сільськогосподарського підприємства - це умова, яка визначає кількість та якість придбаних засобів праці, їх потенційні можливості.

Використання основних засобів на сільськогосподарських підприємствах полягає в забезпеченні раціональної організації трудової діяльності в конкретних умовах для максимального отримання прибутку з мінімальними витратами на одиницю продукції [1, с.83].

При цьому розрізняють два типи відтворення:

— просте, при якому обсяг наявних основних засобів у господарстві дорівнює аналогічному показнику попереднього циклу;

— розширене, при якому обсяг наявних основних засобів збільшується в порівнянні з попереднім циклом.

Розрізняють два типи розширеного відтворення основних засобів в сільському господарстві;

— екстенсивне, при якому оновлення основних засобів відбувається при їх незмінному технічному рівні;

— інтенсивне, при якому на підприємстві відбувається впровадження нових вдосконалених, модернізованих основних засобів для зростання продуктивності праці.

Проте, в сучасних умовах господарювання інколи має місце звужене відтворення, при якому кількість основних засобів зменшується в порівнянні з попереднім циклом.

Для аналізу загальної картини процесу відтворення основного капіталу в сільськогосподарських підприємствах Харківської області були використані статистичні та бухгалтерські дані по вибірці із майже 200 підприємств Харківської області за 2010-2011 роки на основі яких проведені розрахунки коефіцієнтів відтворювального процесу основних фондів (табл.).

Таблиця

Аналіз типів відтворення основних фондів в сільськогосподарських підприємствах Харківської області за 2010-2011 роки*

2010 рік				
Звужене	17	0,01	-0,07	-0,06
Просте	23	0,07	0,00	0,07
Розширине	60	0,10	0,17	0,27
2011 рік				
Звужене	12	-0,04	-0,20	-0,24
Просте	11	0,05	0,00	0,05
Розширине	77	0,10	0,25	0,35

**Джерело: розроблено автором*

Розглядаючи динаміку показників в аналізованому періоді, слід відмітити, що темпи зростання показників мають позитивний характер і, на кінець 2011 року 77 % підприємств мали розширений тип відтворення основних фондів. Динаміка була позитивною за рахунок скорочення груп із простим і звуженим типом відтворення.

Коефіцієнт вибуття, як відношення вартості вибулих за рік основних засобів до суми всіх основних засобів на початок року, показує розмір основних засобів що надійшли на заміну, тобто на забезпечення простого відтворення, яке тільки оновлює основні фонди, не забезпечуючи підвищення продуктивності праці.

Коефіцієнт приросту, як відношення зміни вартості основних засобів за рік до вартості основних засобів на початок року, показує частку основних засобів, направлену на розширення, тобто на

забезпечення інтенсивного розширеного відтворення основних фондів, яке омолоджує процеси виробництва, підвищує продуктивність праці на технічно новій основі.

Коефіцієнт сукупного відтворення акумулює в собі значення коефіцієнта вибуття і приросту основних засобів, і узагальнює тип відтворення, який має місце на підприємстві.

З даних таблиці 1 видно, що підприємства зі звуженим типом відтворення в 2010 році мають незначну частку основних засобів, яка введена для заміни вибулих, у порівнянні з 2011 роком де коефіцієнт вибуття має негативне значення, тобто підприємства цього типу не використовують кошти навіть для часткового оновлення вибулих основних засобів. Припустимо, що ці підприємства лише підтримують основні засоби в придатному для експлуатації стані завдяки ремонтам для збереження економічної вигоди від їх експлуатації. Негативне значення коефіцієнту приросту свідчить, що вартість основних засобів на підприємствах за рік значно знизилась, тобто частина вибулих засобів не відшкодована новими. Коефіцієнт сукупного відтворення має також негативне значення і показує частку основних засобів, яка необхідна підприємству щоб досягти простого відтворення.

Стан підприємств зі звуженим типом погіршився в 2011 році в порівнянні з 2010 роком, на 11 % збільшилась за рік невідшкодованої вартості використаних у виробництві основних засобів.

Також серед причин такого погіршення слід розглянути і якісні зміни у цій групі, тобто підприємства з кращими показниками змогли покращити свій стан та перейти до групи вищого рівня. Відповідно, середній рівень показника став нижчим.

В розглянутому періоді підприємства з простим типом відтворення мають коефіцієнт приросту рівним нулю, що свідчить про незмінювану вартість основних засобів за рік. Незначне, але позитивне значення коефіцієнту вибуття, який дорівнює коефіцієнту сукупного відтворення, свідчить що підприємства мають можливість оновлювати використані основні засоби в процесі виробництва.

Показано, що підприємства з розширеним типом відтворення збільшили приріст вартості основних засобів на 17% в 2010 році, на 25 % в 2011 році, що відображає коефіцієнт приросту і свідчить що ця частка введених засобів направлена на розширення, тобто на зміну первісної форми основних засобів на новій технічній основі, що супроводжується зміною їх технічного рівня, а отже і якості.

Висновки. Проведений аналіз свідчить, що у 77% досліджених сільськогосподарських підприємств Харківської області переважає

розширений тип відтворення основного капіталу, з позитивною тенденцією, тобто суб'єкти господарювання акумулюють та направляють кошти на модернізацію та покращення технічного стану засобів виробництва. Але залишається частка підприємств зі звуженим типом відтворення капіталу, які мають негативною тенденцією динаміки показників діяльності.

Отже подальші дослідження мають бути спрямовані на раціональнішу організація господарської діяльності в таких підприємствах, таку, яка має привести до зміни типу відтворення основних засобів на розширений, а це, у свою чергу - до підвищення продуктивності праці, економічної ефективності господарювання, а отже і прибутковості підприємства.

Література.

1. Андрійчук В.М. Економіка аграрних підприємств. – К.: КНЕУ, 2002.-624с.

2. Статистичний збірник-Сільське господарство України 2011 року. – Київ-2012.-386с.

3. Старицький Т.М. Відтворення основних фондів // Ефективна аграрна економіка. -Тернопіль.: Економічна думка, 2003. - № 4. – С. 63-70.

4. Кісіль М.І. Вартість капіталу //Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник. – К., 2000. – Вип.4. Розд.14. гл. 14.8.- С. 598 – 601.

УДК 657

ОБЛІК І КАЛЬКУЛЮВАННЯ СОБІВАРТОСТІ ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ: ПИТАННЯ ОБ'ЄКТУ ТА НОМЕНКЛАТУРИ ВИТРАТ

ВИСОЧАН О.С., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

У статті проведено аналіз досліджень вчених, пов'язаних із формуванням та відображенням в обліку витрат на виробництво (створення) туристичного продукту. Виділено низку пропозицій щодо облікової термінології, встановлення об'єкту витрат, визнання й розподілу витрат на виробництво (створення) продукту, які одночасно відповідають кільком ознакам декомпозиції.

The article analyzes research scientists associated with the formation and recording of costs of production (creation) tourism product. Highlight a number of proposals on accounting terminology, installation cost object recognition and distribution costs of production (creation) of the product that simultaneously meet multiple signs of decomposition.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Динаміка розвитку туризму останніх років чітко демонструє важливість цієї галузі для світової економіки. Розглядаючи туризм як джерело валютних надходжень для країни, засіб забезпечення зайнятості населення її регіонів (особливо для депресивних щодо розвитку інших індустрій), стимулятор притоку інвестицій в суміжні галузі і, нарешті, цивілізаційний шлях закріплення міжкультурних зв'язків між всіма народами земної кулі, можна стверджувати про необхідність полідисциплінарного дослідження феномену туризму на академічному рівні.

Господарська діяльність підприємств, пов'язана з виробництвом нематеріальних благ є повноцінною складовою народного господарства України, а облік процесів, пов'язаних з її здійсненням повинен забезпечувати як виконання загальнодержавних функцій, реалізацію галузевих програм, задовольняти інформаційний попит зацікавлених авторизованих осіб так і формувати підґрунтя для вирішення управлінських задач керівництвом підприємств.

Основною метою господарської підприємницької діяльності туристичних підприємств є не лише отримання прибутку, але й формування якісного продукту, який максимально задовольнятиме вимогам споживачів. Баланс між цими часто взаємовиключаючими цілями і є основним завданням для менеджменту туристичних підприємств, інформаційну підтримку вирішення якого повинна забезпечити підсистема бухгалтерського обліку.

Витрати на створення туристичного продукту є важливим об'єктом обліку, оскільки будучи базовим фактором ціноутворення напряму впливають на купівельну поведінку споживачів в умовах жорсткої конкуренції на туристичному ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки спостерігається стабільний інтерес науковців до розв'язання проблем в галузі обліку і калькулювання собівартості туристичного продукту. Цьому підтвердженням є роботи: Балченко З.А., Богданової Ж.А., Гончаренко О.М., Король С.Я., Любіцевої О.О., Пожарицької І.М., Сметанко А.В. та інших дослідників.

Низка робіт вирішують деякі питання методологічного та організаційного характеру, однак не знімають всіх суперечностей, що виникають останнім часом в практиці ведення обліку на ділянці витрат, пов'язаних з туристичною діяльністю.

Формулювання цілей статті. Метою роботи є вдосконалення методики обліку і калькулювання собівартості туристичного продукту шляхом зняття низки невизначеностей щодо складу та структури окремих калькуляційних статей зважаючи на нематеріальну природу кінцевого продукту діяльності туристичних підприємств. На виконання цієї мети ставимо завдання:

— дослідити підходи науковців до формування собівартості виготовлюваного турпродукту;

— виявити складнощі в імплементації положень діючого П(С)БО 16 "Витрати" в практику вітчизняних туристичних підприємств;

— усунути неузгодженості, що виникають при побудові калькуляції туристичного продукту, враховуючи специфіку формування його споживчої вартості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно П(С)БО 16 "Витрати", об'єктом витрат є продукція, роботи, послуги або вид діяльності підприємства, які потребують визначення пов'язаних з їх виробництвом (виконанням) витрат [1]. Може виникнути хибне враження, що об'єктом витрат в туристичній діяльності є тур або туристична послуга.

Звернемося до визначень. Тур – це туристична подорож (поїздка) за визначеним маршрутом у конкретні терміни, що забезпечена комплексом туристичних послуг (бронювання, розміщення, харчування, транспорт, рекреація, екскурсії тощо) [2, с.98].

Для потреб планування, калькулювання, обліку та, в кінцевому результаті, управління, доречніше використовувати поняття "туристичний продукт" як сукупність товарів і послуг (базово – пов'язаних із перевезенням та розміщенням), призначених для реалізації кінцевому споживачу напряму або за посередництва туристичних агентств. Загалом вартість туру для подорожуючого виявляється вищою аніж ціна, сплачена за пропонований на ринку туристичний продукт (за умови його придбання), оскільки включає низку додаткових особистих витрат (сувеніри; відвідання об'єктів, не включених у програму; додаткове харчування тощо). Тобто придбання туристичного продукту лише забезпечує досягнення подорожуючим власних цілей та задоволення особистих потреб під час туру, допомагає вирішити певні організаційні та комунікаційні проблеми. Оскільки розв'язання завдань пізнавального характеру, досягнення професійної мети, задоволення рекреаційних потреб людини, які і є основними цілями поїздки, залежить від індивідуальних особливостей

туриста (психологічних, світоглядних, фізіологічних, ділових тощо) будь-який туристичний продукт вирішує поставлені завдання лише в більшій чи меншій мірі. Це завжди компроміс між вартістю туристичного продукту та рівнем задоволення споживача.

А.В. Горшков та Ю.В. Петриченко визначають туристичний продукт як у вузькому значенні стосовно кожного сектору індустрії туризму (оскільки індустрія туризму виготовляє туристичні послуги, то в цьому значенні туристичний продукт співпадає за змістом з туристичною послугою) та в широкому сенсі (як комплекс одиничних туристичних послуг, які споживаються людиною в процесі діяльності, пов'язаної з проведенням часу поза постійним місцем проживання – турпакет) [3, с. 71].

Таким чином, об'єктом бухгалтерського обліку виробничих витрат в туристичних підприємствах є туристичний продукт, навіть якщо в організаційно-функціональному сенсі він співпадає з туристичною послугою.

Специфічність туристичної послуги полягає … в тому, що споживча вартість може не бути корисним ефектом діяльності людини або живої праці саме в момент надання послуги. Тому споживчі вартості, які використовуються туристом, можемо згрупувати таким чином:

— споживчі вартості, які задовольняють потреби людини через товари або платні послуги;

— споживчі вартості, якими користується турист в основному безкоштовно, але які передбачають постійні витрати уречевленої праці (роботи з озеленення, будівництво доріг, благоустрій пляжів та ін.);

— споживчі вартості, які є продуктами людської праці, затраченої в минулому, не приймають товарної форми для туриста (архітектурні комплекси та ін.);

— споживчі вартості, які не є продуктами людської праці, а дані природою в готовому вигляді (повітря, гори і т.д.) [3, с. 71-72].

А.В. Лазарєв стверджує: "туроператори і турагенти формують тур і створюють путівку, тобто витрачають на її створення працю, оплата якої входить у вартість туру, але передають (продають) путівку не як споживчу вартість, а як продукт власної праці і права на результати праці постачальників реальних послуг (перевізника, засобів розміщення, підприємств харчування та ін.)" [4, с. 59].

В цілому погоджуючись з думкою дослідників, зауважимо, що

така інтерпретація туристичного продукту в руслі політекономічних категорій, призводить до двох висновків:

— по-перше, частка прямих матеріальних витрат у собівартості турпродукту – мізерна. В основному, це канцелярське приладдя та витратні матеріали до комп'ютерної й телекомунікаційної техніки, що забезпечує роботу менеджерів;

— по-друге, використання понять "витрати на проживання", "витрати на транспортування (транспортні витрати)" в обліковій практиці та при формуванні калькуляційних статей є некоректним. Суб'єктом прикладання таких витрат є турист (а не туристичне підприємство), а об'єктом – тур (а не туристичний продукт). Для туркомпаній такі витрати узагальнюються поняттям "витрати на придбання прав на послуги сторонніх суб'єктів, використовувані при створенні туристичного продукту".

Так, наприклад, О.Є. Воскресенська включає до виробничих витрат: розміщення і проживання; транспортне обслуговування; бронювання місць у готелях і на транспорті; харчування; трансферт (зустріч в аеропорту та доставка в готель і назад); екскурсійне обслуговування; страхування туристів; медичне обслуговування; візове обслуговування та інші витрати з оформлення туристської поїздки; культурне, розважальне, спортивне обслуговування; обслуговування гідами, перекладачами та супроводжуючими груп [5, с. 44].

Такий підхід дещо спотворює розуміння економічної сутності та джерела походження витрат на виробництво (створення) туристичного продукту. Потрібно чітко усвідомити як їхню екзогенну природу, так і посередницький характер діяльності туристичних операторів та агентств, що чинить вплив на визнання та відображення в обліку таких витрат.

Узагальнюючи положення Методичних рекомендацій з планування, обліку і калькулювання собівартості туристичного продукту і формування фінансових результатів в організацій, які займаються туристичною діяльністю, що діють на території Росії, О. Антошина звертає увагу на групування таких витрат на виробничі (пов'язані з виготовленням турпродукту) та комерційні (пов'язані з просуванням і продажем турпродукту).

Виробничі витрати включають:

— витрати на придбання прав на послуги сторонніх організацій, використовувані при виробництві турпродукту. До них відносяться витрати на придбання прав на послуги з розміщення і проживання,

харчування; транспортному (перевезення), екскурсійному, медичному і візовому обслуговуванню (а також витрати, пов'язані з оформленням турпоїздки); лікуванню і профілактиці захворювань; на послуги культурно-просвітницького, культурно-розважального і спортивного характеру; з добровільного страхування від нещасних випадків, хвороб і медичного страхування в період турпоїздки; обслуговування гідами-перекладачами і супроводжуючими, а також інші послуги, які використовуються при виробництві турпродукту;

— витрати, пов'язані з діяльністю виробничого персоналу;

— витрати підрозділів туристичної фірми, які беруть участь у виробництві турпродукту (готелі, будинки відпочинку, мотелі, кемпінги, спортивні споруди, спеціальний туристичний транспорт і т.п.);

— непрямі (накладні) витрати.

Комерційні витрати включають:

— витрати, пов'язані з діяльністю точок реалізації (турагенств) в якості підрозділів туристичної організації, як виділених на окремий баланс, так і неуособлених. При цьому склад комерційних витрат в більшій частині дублює склад накладних витрат туристичної організації з туроператорської діяльності, лише в цьому випадку накладні витрати за своїм змістом відносяться до діяльності точок реалізації (турагенств). Виключення складає категорія інших витрат (якої немає в складі витрат турагента) і категорія витрат на рекламу (якої немає в складі витрат туроператора);

— витрати на рекламу (цілеспрямований інформаційний вплив на споживача з метою просування туристичних продуктів на ринку збуту). До них відносяться витрати на розробку і видання рекламних виробів (ілюстрованих каталогів, брошур, альбомів, проспектів, плакатів, афіш, рекламних листів, відкриток і т.п.); розробку і виготовлення ескізів етикеток, зразків оригінальних фірмових пакетів, придбання і виготовлення рекламних сувенірів; рекламні заходи через засоби масової інформації (оголошення в друці, передачі на радіо і телебаченні); світлову та іншу зовнішню рекламу; придбання, копіювання, дублювання і демонстрацію рекламних кіно- і відеофільмів; виготовлення стендів, муляжів, рекламних щитів, вказівників; зберігання, експедирування і митне оформлення рекламних матеріалів; просування інших рекламних заходів; на організацію і участь у виставках, спрямованих на просування турпродукту [6].

Попри ґрунтовність та максимальну облікову прив'язку такого переліку, не можна не відмітити відсутність в ньому такої важливої складової, як адміністративні або загальногосподарські витрати, а також інші операційні витрати, які не включаються у виробничу собівартість, однак пов'язані з основною діяльністю туристичного підприємства.

У роботі Є.В. Устюгової та Т.О. Попової знаходимо такий склад витрат, які включаються до собівартості туристичного продукту:

1. Витрати на отримання прав у сторонніх організацій на такі базові послуги: з розміщення і проживання туристів; витрати на послуги перевізників; витрати на харчування; екскурсійне і медичне обслуговування, включно з лікуванням і профілактикою захворювань; з візового обслуговування, а також інші подібні витрати.

2. Витрати, пов'язані з освоєнням нових туристичних маршрутів, включаючи стажування працівників туристичних організацій щодо вивчення іноземної мови в країнах, в яких організаціями, що займаються туристичною діяльністю, проводяться тури.

3. Витрати на організований набір співробітників, пов'язані з оплатою послуг кадрових агенцій.

4. Представницькі витрати, пов'язані з прийомом і обслуговуванням представників інших туристичних фірм, включаючи співробітництво з іноземними туристичними компаніями.

5. Витрати по незатребуваних туристичних продуктах в частині послуг, права на які придбавались туроператором наперед крупними партіями, оптовими блоками та іншими комплексами для цілей формування турів [7, с. 60].

Однак виникає сумнів щодо можливості включення останніх двох видів витрат до виробничої собівартості. Зокрема, на наш погляд витрати по нереалізованих місцях в готелях і транспорті, придбаних на умовах комітменту логічніше списувати на інші витрати операційної діяльності (детальніше про це – в статті [8]).

Схиляючись до обліково-управлінського підходу, С. Король виділяє серед виробничих витрат, які виникають при формуванні туристичного продукту, прямі та непрямі, відносячи до останніх: витрати на оплату праці виробничого персоналу, що формує туристичні продукти, якщо розрахунок проводиться за погодинною системою оплати праці або штатним розписом; нарахування єдиного соціального внеску на фонд оплати праці виробничого персоналу; амортизація офісної техніки, меблів, предметів інтер'єру та інших

основних засобів виробничого призначення; амортизація нематеріальних активів виробничого призначення, зокрема спеціального програмного забезпечення, ліцензії на туристичну діяльність тощо; вартість канцелярських товарів, візиток, витратних матеріалів для ксероксів, принтерів та інших матеріалів, що використовуються за виробничим призначенням; вартість послуг сторонніх організацій, пов'язаних із забезпеченням виробничого процесу; інші непрямі виробничі витрати [9, с. 74-76].

В цьому плані слід особливо зауважити на технічних складнощах, що виникають при розподілі більшості непрямих витрат. Наприклад, в невеликих підприємствах один і той самий менеджер може мати низку функціональних обов'язків, які зачіпають різні сфери діяльності компанії. В багатьох випадках, розподіл цих обов'язків відбувається не за професійним принципом, а в прив'язці до видів турів, продукти по яких реалізуються або географічних напрямків подорожі. Часто менеджер напрямку (скажімо, балканські країни) займається прямими продажами, укладає від імені підприємства договори з приймаючою стороною в цих країнах, консультує турагенції щодо готельної бази і деталей туру, здійснює первинний контроль поданих клієнтом документів на відкриття візи тощо. В таких випадках, розподіл витрат на оплату праці часто буває утруднений.

Як зазначає Р.П. Нічук, безпосередньо на рахунку основного виробництва збирають "Витрати з придбання прав на послуги сторонніх організацій, які використовуються при виробництві туристичного продукту" і "Витрати, пов'язані з діяльністю виробничого персоналу". Аналітичний облік по рахунку будують в розрізі основних напрямків діяльності, які здійснюються туристичною організацією (організація виїзного туризму, організація приймання туристів і т.п.) або за видами туризму (водний, гірський, піший і т.п.). В кінцевому рахунку аналітичний облік витрат на виробництво туристичного продукту необхідно вести в розрізі окремих замовлень на виробництво туристичного продукту або сукупностей таких замовлень, які є об'єктами обліку витрат.

На рахунку допоміжних виробництв акумулюють "Витрати підрозділів туристичної організації, які беруть участь у виробництві туристичного продукту". Вартість робіт і послуг, які виконуються цими підрозділами для інших підрозділів туристичної організації, визначається із суми витрат, яка фактично склалася і по мірі виконання вказаних робіт (послуг) відноситься на відповідні аналітичні рахунки

обліку виробничих витрат.

Витрати з групи "Непрямі витрати" по суті представляють собою управлінські витрати турфірми, тому їх слід узагальнювати на рахунку загальногосподарських витрат.

До комерційних витрат, пов'язаних з просуванням і продажем туристичного продукту, які підлягають обліку на рахунку витрат на збут, відносяться витрати: пов'язані з діяльністю точок реалізації (турагенств) в якості підрозділів туристичної організації, як виділених на окремий баланс, так і неуособлених; на комісійні, агентські та інші винагороди стороннім організаціям (турагенствам), які надають туристичній організації комерційні послуги; на оплату праці працівників туристичної організації, які безпосередньо займаються просуванням туристичного продукту, а також страхові внески; на рекламу; на організацію або участь у виставках, що сприяють просуванню туристичного продукту [10, с. 86].

Такий підхід є максимально простим і впорядковує витрати відповідно до рахунків бухгалтерського обліку, визнаючи, при цьому об'єктом витрат не лише турпродукт, але й замовлення (індивідуальне та групове), однак не вирішує проблем із витратами, які не призначені для списання у звітному періоді, наприклад витратами на розробку та виведення на ринок нових турпродуктів. Чітке диференціювання витрат на поточні та накопичувальні (капіталізовані) з відображенням останніх на рахунку обліку витрат майбутніх періодів дозволяє раціоналізувати інформаційні потоки та забезпечити дотримання принципу нарахування й відповідності доходів і витрат.

Висновки. Слід визнати, що в академічних дослідженнях та в практичній діяльності турпідприємств немає одностайності щодо складу, визнання та відображення в обліку витрат, які формують собівартість туристичного продукту. Проведене дослідження продемонструвало

— об'єктом обліку витрат в туристичних підприємствах є туристичний продукт (у формі сукупності туристичних послуг та підтверджений замовленням);

— основною частиною витрат на створення турпродукту є витрати на придбання прав на послуги сторонніх суб'єктів, використовувані при створенні туристичного продукту. Слід утриматись від недоречного вживання термінів "витрати на проживання", "транспортні витрати" та подібних;

— потрібно чітко розмежовувати витрати, які включаються до

виробничої собівартості турпродукту і такі, що списуються на витрати періоду, а також прямі й непрямі витрати. Існує ціла низка витрат, які можуть за певних умов відноситися до того, чи іншого виду. Вірний вибір методу їхнього розподілу є пріоритетним;

— практичне застосування на підприємствах туристичного бізнесу рахунку 39 "Витрати майбутніх періодів" є методологічно виправданим через сезонність діяльності та значну номенклатуру витрат, які вимагають капіталізації та подальшого розподілу їхньої величини в інших звітних періодах для належного дотримання базового принципу бухгалтерського обліку нарахування та відповідності доходів і витрат.

Література.

1. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 "Витрати": Наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999 № 318.
2. Стецько Н.П. Основні поняття і визначення туризму як сфери діяльності / П.Н. Стецько // Наукові записки ТНПУ. Серія: географія. – 2011. – №1 (вип. 29). – С. 96-101.
3. Горшков А.В. Туризм как экономический феномен: опыт политэкономического анализа / А.В. Горшков, Ю.В. Петриченко // Известия УрГЭУ. – 2003. – №7. – С. 70-76.
4. Лазарев В.А. Услуга и продукт как результат труда в сфере услуг населению / В.А. Лазарев // Известия УрГЭУ. – 2012. – №3 (41) – С. 55-59.
5. Воскресенська О.Є. Витрати та ефективність діяльності суб'єктів туристичного бізнесу України / О.Є. Воскресенська // Економічні інновації. – 2013. – Вип. 53. – С. 43-48.
6. Антошина О. Формирование себестоимости туристических услуг / О. Антошина // Финансовая газета. Региональный выпуск. – 2007. – № 31. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.lawmix.ru/bux/62970/
7. Устюгова Е.В. Туристский продукт и туристские услуги / Е.В. Устюгова, Т.О. Попова // Транспортное дело России.- 2009. – № 10. – С. 59-60.
8. Височан О.С. Елотмент та комітмент у зовнішньоекономічній діяльності туристичних операторів: проблеми облікового відображення / О.С. Височан // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2012. – № 722. – С. 32-37.
9. Король С. Облік витрат туристичного підприємства / С. Король // Вісник КНТЕУ. – 2011. – №4. – С. 72-84.
10. Ничук Р.П. Туризм: учет и налогообложение / Р.П. Ничук // Бухгалтерский учет. – 2012. – №8. – С. 83-89.

УДК 657.44

ФОРМУВАННЯ ПРИБУТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

ДУБИНА О.Л., ЗДОБУВАЧ*,
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО–ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Розглядається поняття прибутку, як одного з основних господарських показників роботи сільськогосподарського підприємства, а також порядок його формування та відображення в обліку.

The concept of income is examined, as one of basic economic indexes of work of agricultural enterprise, and also order of his forming and reflection in an account.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У період становлення ринкових відносин в Україні значно зростає роль прибутку як джерела забезпечення інтересів держави, власників та персоналу підприємств. Тому, однією з актуальних задач, яка постає перед керівниками підприємств, бухгалтерами та науковцями, є розробка і впровадження методів ефективного управління формуванням прибутку в процесі господарської діяльності. Це передбачає удосконалення існуючих методів його обліку і аналізу, з врахуванням вимог національних, міжнародних стандартів та сучасних досягнень інформаційних технологій. Розв'язання цих завдань потребує ретельного дослідження існуючого на сьогоднішній день досвіду, що необхідно для встановлення об'єктивності у визначенні напрямків удосконалення методики обліку і аналізу фінансових результатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем обліку і аналізу прибутку представлені в працях таких відомих вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, як Бриттон Э., Ватерсон К., Велш Г.А., Білуха М.Т., Голов С.Ф., Єфіменко В.І., Костюченко В.М., Нападовська Л.В., Нечитайло

А.И., Соколов Я.В., Сопко В.В., Ковалев В.В., Кужельний М.В., Мних Є.В., Пушкар М.С., Чумаченко М.Г., Хелферт Е, Шорт Д.Г.

---

* *Науковий керівник – Плаксієнко В.Я., д.е.н., професор*

Аналіз останніх досліджень показав, що основним призначенням сфери матеріального виробництва є виробництво суспільно необхідного продукту, створення якого відбувається в процесі виробництва. Для забезпечення виробництва має здійснюватись процес постачання необхідними предметами праці. За виробництвом продукції відбувається процес реалізації. Всі три процеси взаємопов'язані, постійно змінюють один одного і на підприємстві відбувається безперервний кругообіг засобів, на останньому етапі якого натуральна їхня форма набуває характеру грошової.

Отже, прибуток, створений у процесі виробництва, набуває грошової форми у процесі реалізації. Інакше кажучи, фінансовий результат – це кінцевий економічний підсумок господарської діяльності підприємства, виражений у формі прибутку (збитків). Тому метою статті є дослідження порядку обліку формування прибутку сільськогосподарського підприємства.

На думку вченого Бланка І.О. прибуток – це втілений в грошовій формі чистий дохід підприємця на вкладений капітал, що характеризує його винагороду за ризик здійснення підприємницької діяльності та є різницею між сукупним доходом і сукупними витратами у процесі здійснення цієї діяльності.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є аналіз формування прибутку сільськогосподарського підприємства та визначення напрямків його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. На даний час найбільшого поширення набули дві концепції прибутку: економічна та бухгалтерська. Згідно економічної концепції прибуток – це перевищення виручки над зовнішніми та внутрішніми видатками (включаючи нормальний прибуток підприємця).

Поряд з трактуванням прибутку з точки зору економічної теорії не менш важливим є історичний аналіз методології його обліку. Питання виміру і відображення прибутку є одним із найскладніших, і тому на всіх етапах розвитку бухгалтерського обліку воно поставало проблемою перед мислителями та вченими.

Бухгалтерська (функціональна) концепція розвиває уявлення класиків про фінансовий результат діяльності підприємств як про приріст капіталу підприємства, який еквівалентний величині доходів за вирахуванням витрат.

Саме бухгалтерський прибуток, якому на відміну від економічного властивий атрибут вимірності, є основою розрахунку прибутку оподаткованого, що представлений у податкових деклараціях підприємства.

Прибуток підприємства являється бухгалтерською величиною, оскільки саме з даних бухгалтерського обліку можна отримати інформацію про його величину, тому можна сказати, що коректність цієї величини значною мірою залежить від належної організації облікового процесу на підприємстві.

Окрім того, ведення обліку передбачає застосування низки суджень та припущень, від обґрунтованості яких теж залежатиме величина зароблено прибутку. Це судження про ймовірність настання чи не настання тої чи іншої події, тривалість корисного використання активів, величина одержуваної економічної вигоди від використання того чи іншого активу, ймовірність одержання оплати від покупця чи замовника та інше. Ці судження залежать від обізнаності та професіоналізму тих осіб, хто приймає та застосовує ці судження.

Прибуток – один з основних господарських показників роботи підприємства. Його одержання є основною метою підприємницької діяльності в умовах сучасного розвитку країни та формування реальної самостійності суб'єктів господарювання. Будучи головною рушійною силою ринкової економіки, прибуток забезпечує інтереси держави, власників та персоналу підприємства. Невміння аналізувати господарську ситуацію, неможливість визначення "вузьких місць" в економічній діяльності підприємства, а також факторів, які впливають на неї, так чи інакше призводять до зниження ефективності роботи, до прийняття хибних управлінських рішень і, в кінцевому результаті, до збитків та фінансового краху.

Однією з актуальних задач сучасного етапу становлення ринкових відносин є оволодіння керівниками, бухгалтерами та фінансовими менеджерами сучасними методами ефективного управління формуванням прибутку в процесі операційної, інвестиційної і фінансової діяльності підприємства, що передбачає використання новітніх методів його обліку, аналізу і планування.

Щодо питань формування та розподілу прибутку як об'єкта бухгалтерського обліку існує ряд невирішених теоретико-методологічних проблем. До таких проблем слід віднести:

1) відсутність цілісної та комплексної системи бухгалтерського обліку операцій з формування, розподілу та використання прибутку, як об'єкта бухгалтерського обліку, який набуває особливого значення в умовах поширення глобалізацій цих процесів, розвитку інформаційного суспільства та активного формування економіки знань на макрорівні, переорієнтації в меті діяльності господарюючих суб'єктів та зростання ролі прибутку як джерела фінансування розвитку підприємства та інвестиційного ресурсу на мікрорівні;

2) недостатня розробленість організаційно-методичних засад контролю (в частині внутрішнього та зовнішнього контролю) та економічного аналізу як його методу, що спрямований на встановлення законності та доцільності операцій з розподілу та використання прибутку підприємства та не пов'язаний з фіскальною направленістю дій контролюючих органів та сприяє крім виявлення деструктивних явищ в діяльності пошуку резервів підвищення її ефективності. Наявність виділених методологічних проблем обумовлена існуванням ряду факторів таких як: здійснення податкової реформи та постійні зміни податкового законодавства в частині оподаткування прибутку підприємств та здійснення заходів з його адміністрування податковими органами, посилення вимог користувачів до облікової інформації щодо її аналітичності, об'єктивності та достовірності, як одного із основних джерел інформації при прийнятті управлінських рішень, що пов'язано з необхідністю адаптації до кризових явищ в економіці та забезпечення інвестиційної привабливості бізнесу.

Важливість вирішення вище наведених теоретико-методологічних проблем як на теоретичному так і на практичному рівнях пов'язана з необхідністю розробки та впровадження таких економічних реформ, які б забезпечили стійкий соціально-орієнтований економічний розвиток як окремого суб'єкта господарювання, так і держави в цілому.

Становлення ринкових відносин супроводжується підвищенням ролі прибутку як матеріальної основи руху економічних інтересів підприємства і держави. Тому, реформування бухгалтерського обліку, орієнтоване на ринкові перетворення, обумовлює потребу перегляду методики формування фінансових результатів господарюючих суб'єктів.

Методика обліку "чистого доходу (виручки) від реалізації"

широко використовується в міжнародній практиці і на нашу думку має ряд переваг:

— податки з продажу не є доходом (згідно МСБО 18 "Дохід" та П(с)БО 15 "Дохід"), тому неправомірно їх відображати у складі доходів;

— відображення в бухгалтерському обліку на рахунку "Продаж" ("Дохід від реалізації") чистого доходу (виручки) від реалізації підвищує наочність інформації і позбавляє необхідності додаткових вирахувань;

— скорочує алгоритм обчислення прибутку (збитку) від операційної діяльності для складання Звіту про фінансові результати.

Чітке розмежування результатів за видами діяльності має принципове значення для оцінки фінансово-господарської діяльності підприємства, його стратегічного розвитку, що доводить доцільність та важливість запропонованого в роботі розподілу доходів, витрат і фінансових результатів в розрізі операційної, фінансової, інвестиційної діяльності та надзвичайних подій.

З розподілом доходів, витрат та фінансових результатів по видах діяльності безпосередньо пов'язано формування фінансової звітності, а саме Звіту про рух грошових коштів та Звіту про фінансові результати. Проте, якщо при складанні Звіту про рух грошових коштів використовується розподіл на операційну, фінансову та інвестиційну діяльність, то Звіт про фінансові результати передбачає розподіл на операційну діяльність та іншу діяльність.

Сучасна методика розподілу прибутку підприємств передбачає розподіл прибутку між підприємством і державою та використання чистого прибутку на власні цілі підприємства, що виступає реальним стимулом для господарської діяльності підприємства. З метою забезпечення ефективного розподілу прибутку між підприємством та державою доцільним є запровадження регресивної системи оподаткування прибутку, що обумовить потребу удосконалення обліку і аналізу для управління формуванням фінансовими результатами.

Концепція безперервного аналізу основних показників фінансово-господарської діяльності підприємства на основі даних бухгалтерського обліку потребує активного використання сучасних можливостей ЕОМ. Проведене дослідження використання ЕОМ в практиці обліку дозволили встановити, що специфіка роботи крупних компаній вимагає комплексного підходу до автоматизації всіх ділянок роботи. Використання середніх та крупних інтегрованих систем, таких

як SAP, SUN SYSTEMS, SCALA, Галактика дозволять одержувати оперативну та надійну інформацію для прийняття важливих рішень з метою покращення фінансових показників, вирішити питання організації та побудови системи управлінського обліку, поточного та перспективного аналізу фінансових результатів, процесу контролінгу та бюджетного планування.

Висновки. Метою діяльності кожного сільськогосподарського підприємства є отримання максимального прибутку, основним джерелом якого є виробництво конкурентоспроможної продукції. В умовах кризи в Україні вітчизняні підприємства свою діяльність спрямовують на забезпечення зростання прибутку, за рахунок якого відбувається формування ресурсів, здійснюється матеріальне стимулювання працівників та проводиться фінансування заходів [1,с.119]. При цьому важливу роль відіграє державна підтримка сільськогосподарських виробників шляхом встановлення цін на сільськогосподарську продукцію та зменшення податкового тиску.

Література.

1. Бланк И.А. Управление прибылью / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 1998. – 544с.

2. Залєтов О.М. Убезпечення життя: [монографія] / О.М. Залєтов. – К.: Міжнародна агенція "БІЗОН", 2006. – 688 с.

3. Іванов Ю.Б. Альтернативні системи оподаткування: [монографія] / Ю.Б. Іванов – Харків: ХДЕУ – Торнадо. – 517 с.

4. Костіна М.І. Моделювання фінансів: [монографія] / М.І. Костіна – Ірпінь: Академія ДПС України, 2002. – 224 с.

5. Криклій О.А. Управління прибутком банку: [монографія] / О.А. Криклій, Н.Г. Маслак. – Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2008, – 136 с.

6. Словінська Л.Г. Оцінка в бухгалтерському обліку: [монографія] / Л.Г. Ловінська – К.: КНЕУ. 2006. – 256 с.

7. Малюга Н.М. Розвиток теорії бухгалтерського обліку: [монографія] / Н.М. Малюга – Житомир: ПП "Рута", 2005. – 388 с.

8. Нечитайло А.И. Бухгалтерский и налоговый учет прибыли / А.И. Нечитайло – СПб.: Издательство "Юридический центр Пресс", 2003. – 326 с.

9. Хомин П.Я. Облікове забезпечення звітності сільськогосподарських підприємств (методологія і методика): [монографія] / П.Я. Хомин – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 453 с.

УДК 005.334

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

ДУДНИК О.В., АСПІРАНТ*,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА

Определена сущность управления рисками как одного из основных направлений деятельности менеджеров. Рассмотрены основные составляющие системы управления финансовым риском

Defined the essence of risk management as an integral components of the economic activity of the enterprise. Considered are the main components of financial risk management

Постановка проблеми у загальному вигляді. В останні роки (2009-2012 рр.) за даними Державної служби статистики України більше 30% сільськогосподарських підприємств України є збитковими, ще більше мають незадовільний фінансовий стан, що підвищує фінансовий ризик їх діяльності і може призвести до банкрутства. Запобігання банкрутству і стабілізація фінансового стану сільськогосподарських підприємств вимагає формування дієвого механізму контролю фінансових ризиків в умовах нестійкої економічної ситуації. Фінансові ризики – основний вид ризику на підприємстві, оскільки ставить під сумнів ефективність його діяльності, знижує фінансові результати і фінансову стабільність підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема управління фінансовими ризиками є предметом наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених. І знайшла своє відображення в роботах економістів І.А. Бланк, О.Є. Гудзь, Є.В. Левицької, Л.О. Лігоненко, М. Міллер, Ф. Модільяні, О. І. Ястремського та ін.

Узагальнення вивченого матеріалу свідчить, що діяльність сільськогосподарських підприємств відбувається, як кажуть «за течією», реагуючи лише на явні сильні загрози прояву фінансового ризику, в момент їх найбільшого впливу на підприємство. Це скорочує термін реагування, якість прийняття заходів щодо зменшення впливу ризиків. Тому залишається необхідність подальшого обґрунтування специфіки управління фінансовими ризиками сільськогосподарських підприємств України в сучасних умовах ринкової економіки. Одним з таких напрямів є використанням теорії « Сильних і слабких сигналів ».

Формулювання цілей статті. Мета роботи – визначення основних складових управління ризиками на сільськогосподарських

* *Науковий керівник – Мазнєв Г.Є., професор*

підприємствах і пропозиція методики зворотного реагування залежно від ступеня інформаційного забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі вивчення літературних джерел визначено, що фінансовий ризик в сільському господарстві розглядають як результат вибору власником або менеджером альтернативного фінансового рішення, спрямованого на досягнення бажаного результату в умовах невизначеності його реалізації [1], характеризується специфічними характеристиками, які визначаються особливостями галузі сільського господарства: природно-кліматичні умови; сезонний характер виробництва; подовжений операційно-фінансовий цикл; залежність від розвитку регіонального ринку, коливання цін на сільськогосподарську продукцію, що ускладнює планування грошових надходжень від реалізації, особливо на етапі посівних робіт (найбільш витратного періоду) та ін. Управління системою фінансових ризиків – основна умова економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, яке передбачає сукупність методів з визначення, вивчення, нейтралізації ризиків та контролю за ефективністю прийнятих фінансових рішень (рис.1):

В управлінні фінансовими ризиками сільськогосподарських підприємств можна виділити наступні функції (рис.2) :

1. Інформаційна – постійне інформування управлінських суб'єктів про фінансовий стан підприємства і навколишнього середовища; про реальні і потенційні загрози.

2. Попереджувальна – використання комплексу заходів, спрямованих на попередження необґрунтованого збільшення фінансових витрат і погіршення фінансового стану сільськогосподарського підприємства.

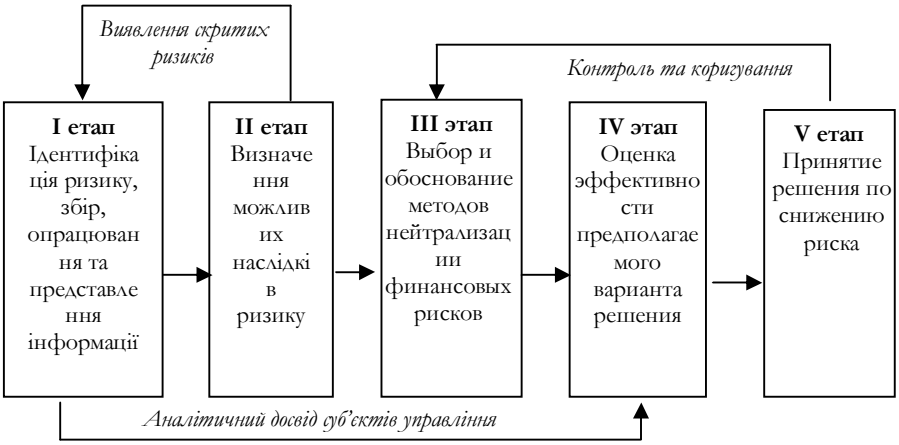

Рис. 1. Модель управління фінансовим ризиком

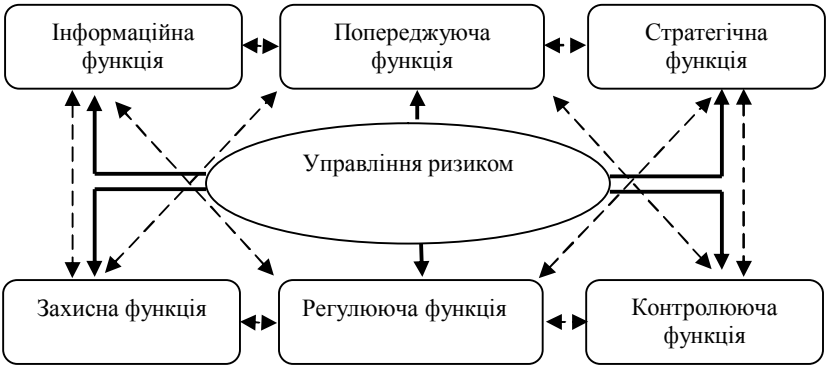

Рис. 2. Функції управління ризиками

3. Стратегічна – розробка і використання наукових основ прогнозування розвитку фінансових загроз підприємства в майбутньому періоді (методика сильних і слабких сигналів).

4. Регулююча – припускає посилення взаємозв'язку менеджменту організації виробництва сільськогосподарської продукції та фінансового управління: контроль за кількістю і доцільністю використання ресурсів підприємства.

5. Захисна – гарантування внутрішньої та зовнішньої фінансової безпеки сільськогосподарського підприємства.

6. Контролююча – контроль якості прийнятих рішень про мінімізацію ризиків, вибору фінансових методів і важелів впливу в конкретній ситуації з метою захисту економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.

Система управління фінансовими ризиками сільськогосподарських підприємств неможлива без узгодженого використання кожної функції . Їх сукупність в змозі забезпечити стабільність у системі управління фінансовими ресурсами .

Фінансові ризики залежно від сфери формування можна поділити на внутрішні і зовнішні. До внутрішніх фінансових ризиків відносяться ризики пов'язані з різними напрямками діяльності підприємства, які можуть вплинути на величину чистого грошового потоку, рівень стійкості і платоспроможності сільськогосподарського підприємства.

За результатами дослідження вибіркової сукупності сільськогосподарських підприємств Красноградського району Харківської області України (34 підприємств) методом факторного аналізу визначено, що переважаючими внутрішніми чинниками виникнення фінансових

ризиків є:

1) відсутність достатнього розміру власного капіталу і формування неоптимальною структури джерел фінансування (39% загальної кількості досліджуваних підприємств);

2) не достатня кількість власних оборотних коштів і погіршення маневреності оборотних активів (23%);

3) нераціональне розміщення залучених коштів в активах (18%);

4) неоптимальний співвідношення між оборотними засобами і основними засобами (5%);

5) неефективне ведення господарської діяльності , використання землі та активів (3%) і т.п.

Для визначення необхідної швидкості і методу реагування на зміни внутрішнього і зовнішнього середовища можливим і дуже доречним є підхід «Сильних і слабких сигналів», запропонований І.Ансоффом. Він у своїх працях зазначає, що «Замість того, щоб чекати повної інформації, фірмі слід визначити, які послідовні кроки в плануванні та на практиці можуть бути зроблені при різному розвитку подій, що створюють загрози, і можливості» [2]. Володіння інформацією щодо джерела можливого впливу на підприємство, в період нестабільної ринкової економіки, вже достатньо для того, щоб розробити програму активної підготовки матеріально-технічного забезпечення та активізації резервів підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств. Якщо отримана інформація про ризик є очевидною, визначеною і можливою для розрахунку розміру її впливу на сільськогосподарське підприємство, то це слід розглядати як сильний сигнал. У цьому випадку робиться все можливе для швидкого початку мінімізації впливу ризику або повного його нейтралізації. При цьому порушується ритмічна діяльність на підприємстві, відбувається активізація всіх зусиль на проблемну ділянку, що тягне зменшення уваги до першорядних питань діяльності підприємства, порушення планових показників, дублювання деяких операцій, вводиться понаднормова робота і так далі. Проте, можна уникнути кризового стану на підприємстві, якщо реагувати на слабкі (неточні сигнали) змін в середовищі підприємства. Це дозволяє провести надійний розрахунок прибутку і надходження готівки.

Маючи слабкі (неточні) сигнали про наближення якої-небудь зміни середовищі - слабкі сигнали - за допомогою експертних методів прогнозування можна підготувати сільськогосподарське підприємство до того моменту, коли сигнали зі стану слабких перейдуть в сильні і потрібно вживати заходів для нейтралізації негативного впливу. Основна перевага: чим краще підготовлене підприємство до моменту початку дії

негативного чинника, тим менше часу потрібно для його нейтралізації .

У теперішній час система внутрішніх механізмів нейтралізації фінансових ризиків сільськогосподарських підприємств передбачає використання наступних основних методів [3]:

1. Уникнення ризику. Метод полягає в розробці таких заходів внутрішнього характеру, які повністю виключають конкретний вид фінансового ризику. В умовах ринкової економіки, яка передбачає розвиток конкуренції, даний метод, на нашу думку, негативно позначиться на кінцевих результатах діяльності підприємства, так як ринкова економіка передбачає постійний розвиток підприємства, нескінченний пошук конкурентних переваг.

2. Лімітування концентрації ризику. Механізм лімітування концентрації фінансових ризиків використовується зазвичай для тих видів, які виходять за межі допустимого рівня, тобто для фінансових операцій, які здійснюються в зоні критичного чи катастрофічного ризику.

3. Механізм диверсифікації ризику використовується, насамперед, для нейтралізації негативних фінансових наслідків несистематично (специфічних) видів ризиків. Принцип дії механізму диверсифікації заснований на поділі ризиків. Вчені відзначають, що в сільському господарстві обмежена можливість знизити рівень ризику за рахунок диверсифікації основного виробництва. Оскільки «через суттєву залежність сільського господарства від погодних умов їх негативний вплив позначається, як правило, одночасно на всіх сільськогосподарських культурах, хоча ступінь такого впливу може бути різним. Зменшення врожаю одночасно всіх культур - різко зменшує доходи підприємства або призводить до збитків у несприятливі роки» [4]. Але все ж, і в цьому випадку, можливим стає висівання різноманітних культур з метою уникнення ризику втрати всієї продукції; використання іригаційної системи, як захисту від посухи; вирощування рослин у закритому ґрунті, системне використання добрив і засобів захисту рослин і тварин.

4. Механізм трансферту (мінімізації) фінансових ризиків передбачає їх передачу партнерам під час окремих фінансових операцій. Цей механізм нейтралізації фінансових ризиків, на нашу думку є найбільш ефективним і надійним, тому що він значно зменшує кількість часу на ліквідацію ризику , що є дуже цінним чинником в умовах постійної зміни зовнішнього середовища і чутливого реагування фінансового стану підприємства на фактори внутрішнього середовища.

5. Механізм самострахування фінансових ризиків заснований на резервуванні підприємством частини фінансових ресурсів, що дозволяє подолати негативні фінансові наслідки від тих фінансових операцій, де

дані ризики не пов'язані з діями контрагентів.

6. Серед інших методів внутрішньої нейтралізації фінансових ризиків, які використовуються підприємством, можуть бути: забезпечення вимоги контрагента з фінансової операції додаткового рівня премії за ризик, отримання від контрагентів певних гарантій, забезпечення компенсації можливих фінансових втрат від ризиків за рахунок системи штрафних санкцій

Висновки. Отже, що б вижити в конкурентному ринковому середовищі, підприємству необхідно приймати сміливі, обґрунтовані ризикові рішення, спрямовані на підвищення конкурентних переваг. При цьому неминуче підвищується рівень економічного і фінансового ризику. У таких умовах сільськогосподарські підприємства повинні регулярно проводити збір та обробку релевантної інформації , визначати і оцінювати можливе джерело ризику внутрішнього і зовнішнього середовища, ефективно управляти ними з метою зменшення його негативного впливу на фінансовий стан підприємство. На будь-якому рівні обізнаності можна вжити заходів реагування на приховане явище, що поступово підготує сільськогосподарське підприємство до дій в умовах небезпеки, що загрожує. Перевага завчасному реакції полягає в тому , що дозволяє вжити своєчасних кроки до усунення небезпеки, чого не трапиться, якщо підприємство буде очікувати остаточного розвитку подій. Якщо, незважаючи на всі попереджувальні заходи, сільськогосподарське підприємство відчуває наближення швидко наростаючої небезпеки, варто задуматися про фінансування програми з підготовки керівництва до дій в умовах кризової ситуації. Результатом буде скорочення часу реакції і відпрацювання запланованої реакції в кризовій ситуації.

Література.

1. Фінансове забезпечення розвитку підприємства: монографія / І.О. Бланк, Л.О. Лігоненко , М.М. Гуляєва та ін; за ред. І. О. Бланк. - К.: Київ. нац. торг. - екон ун -т , 2011. - 344с. - С.267.

2. Igor H. Ansoff. Strategic Management. 1979. Ігор Ансофф . Стратегічне управління. М.: 1989. [Електронний ресурс] // Центр гуманітарних технологій. URL: http://gtmarket.ru/laboratory/basis/4155.

3. Вішнівська Б. Методи мінімізації фінансових ризиків /Б. Вішнівська // Економіст. - 2007. - № 6 - С. 58-59.

4. Гудзь О.Є. Ризики в системі управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств / О.Є. Гудзь // Агроінком. - 2007 р. - № 5. - С. 92 – 95.

УДК 338.26:336.3

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЗОВНІШНЬО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА АГРАРНИЙ СЕКТОР

ЖЕЛЄЗНЯК А.М., К.Е.Н.,
ЧЕРЕВКО В.Д., К.Е.Н
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

В цій статті розглянуто питання трансформації зовнішньоекономічної політики України в умовах євроінтеграції. Проведено оцінку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств. Розглянуто можливі наслідки підписання Угоди про всеохоплюючу зону вільної торгівлі на розвиток аграрної сфери України.

This paper deals with the transformation of foreign policy of Ukraine in terms of European integration. Evaluation of foreign economic activity of agricultural enterprises. The possible consequences of the signing of a comprehensive free trade area for the development of agrarian sector of Ukraine.

Постановка проблеми: Підвищення ефективності розвитку сільського господарства та здійснення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств України є стратегічним завданням державної політики в контексті інтеграції національної економіки в світову економічну систему. Підписання політичної частини Угоди про всеохоплюючу зону вільної торгівлі з Європейським Союзом, ліквідація мит на продукцію на визначений термін в односторонньому порядку, напружені політичні та економічні стосунки з Росією зумовлюють необхідність в оцінці перспектив та загроз розвитку вітчизняного аграрного сектора в нових умовах.

Сьогодні виникає необхідність дослідити основні етапи євроінтеграційних процесів України та оцінити їх вплив на розвиток сільського господарства. Це дасть змогу виявити загрози, пов'язані з реалізацією євроінтеграційних намірів, змінах зовнішньої політики, митного законодавства тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблематики взаємовідносин Україна-Європейський Союз зробили такі зарубіжні і вітчизняні вчені як В. Копійка, Н.Антонюк, Н. Мусис, Д. Дайнен, О.Краєвська. В їх працях проаналізовано структуру, функції та механізми ЄС, спільних політик ЄС та історію та перспективи євроінтеграції України. Питання розвитку сільського господарства в умовах глобалізаційних процесів

неодноразово досліджували науковці Губені Ю.Е., Вардовський В., які в своїх дослідженнях акцентували увагу на перспективи євроатлантичної інтеграції України. Глибокий аналіз євроінтеграційних проблем України, у тому числі і з особливостями розвитку галузі сільського господарства, в своїх дослідженнях здійснив Гайдуцький П.

Разом з тим автори в недостатній мірі розкривають питання впливу трансформацій процесів зовнішньої торгівлі аграрною продукцією в нових умовах зовнішньоекономічної політики держави.

Мета статті. Проаналізувавши стан трансформаційних процесів в зовнішньоекономічній політиці держави, оцінити їх вплив на розвиток вітчизняного аграрного сектора.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання впливу євроінтеграційних прагнень України, які на сьогоднішній день визначені в якості пріоритетних на найвищому державному рівні, на формування національної політики щодо державної підтримки сільського господарства набувають все більшої актуальності. Інтеграція нашої країни до європейського торгівельного простору несе і позитивні зрушення, і серйозні виклики, серед яких – необхідність забезпечення національного інтересу у сфері продовольчої безпеки та конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника. Так, за оцінками експертів проєвропейської орієнтації, від впровадження Угоди про ЗВТ між ЄС та Україною остання може отримати чималі вигоди в сфері сільського господарства, зокрема внаслідок: 1) зростання експорту української продукції в ЄС; 2) розширення доступу на ринки третіх країн через гармонізацію стандартів з ЄС; 3) покращення інвестиційного клімату внаслідок пристосування національного законодавства до норм і правил ЄС; 4) скасування субсидування експорту сільськогосподарської продукції з ЄС до України; 5) поступове збільшення квот на експорт з України до ЄС окремих видів сільськогосподарської продукції. Однак ґрунтовний аналіз основних положень угоди свідчить, що можливі також чималі втрати від впровадження Угоди про ЗВТ між ЄС та Україною, зокрема внаслідок: посилення конкуренції на внутрішньому ринку, особливо в короткостроковій перспективі, за рахунок усунення тарифних і скорочення нетарифних бар'єрів; обмеження доступу українських товарів на європейські ринки під приводом їх невідповідності європейським стандартам і сертифікатам; вилучення з режиму вільної торгівлі майже 400 товарних позицій, в основному сільськогосподарських товарів, лібералізація експорту яких на ринки

ЄС була б для України найбільш вигідною; запровадження з боку ЄС для України дискримінаційної системи тарифних квот на дуже низькому рівні (для більшості видів продукції ці квоти становлять менше 6% від обсягу ринку ЄС із цих видів продукції (зерно, м'ясо тощо); скасування вивізного мита на насіння соняшнику, що може позбавити вітчизняні олієжиркомбінати сировини; збереження в ЄС системи багатомільярдних дотацій аграрного сектора, що робить експорт української продукції в ЄС та в третіх країнах неконкурентоспроможним [1].

Загалом можна виділити наступні ключові моменти, пов'язані з експортом сільськогосподарської продукції в ЄС після підписання Угоди про ЗВТ з ЄС в повному обсязі:

1) ЄС знижує і скасовує митні ставки для українських товарів відразу ж після підписання Угоди, Україна – поступово протягом 10 років

2) ставки ввізного мита ЄС залежатимуть від пропозиції: чим більше пропонують товарів внутрішні виробники – тим вищі ставки ввізного мита і навпаки;

3) весь процес виходу на ринок певного виду продукції займатиме в середньому 1,5 роки;

4) необхідність запровадження норм ЄС на українських фермах, що під силу на сьогоднішній день великим сільськогосподарським підприємствам;

5) необхідність в наближенні українського законодавства у сфері санітарних і фіто санітарних заходів та добробуту тварин до законодавства ЄС;

6) існування потенційної вигоди від скасування мит для експортоорієнтованої продукції – зерна і м'яса птиці [5].

У цьому контексті аграрно-правові відносини у сфері державної підтримки сільського господарства повинні набути нового змісту, який би відображав прийнятний досвід інших країн та відповідати зобов'язанням, які прийняла Україна, вступаючи до відповідних міжнародних організацій.

Нажаль, аналіз чинної нормативно-правової бази щодо державної підтримки сільського господарства свідчить про певну декларативність низки положень, фрагментарність та розпорошеність норм щодо спеціалізованої підтримки за окремими напрямами та програмами. Надзвичайно мало зроблено у напрямі розвитку правового забезпечення розширення обсягу заходів аграрного протекціонізму за рахунок підвищення інвестиційного, інноваційного, екологічного та, особливо, соціального аспекту державної політики

підтримки аграрної сфери. Закріплений у низці національних та міжнародних правових актах курс на узгодження та гармонізацію вітчизняного законодавства із актами acquis ЄС, зокрема і в сфері державної підтримки сільського господарства (наприклад, Указ Президента України «Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу» від 14 вересня 2000 р., Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 р., Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію, що набрала чинності 23 листопада 2009 р. не знайшов належного правового забезпечення на рівні державних програм та спеціального законодавства.

Намір керівництва країни найближчим часом укласти Угоду про асоціацію та Зону вільної торгівлі з ЄС потребує активізації процесу оновлення та вдосконалення законодавства в сфері державної підтримки сільського господарства з урахуванням нових вимог. Глава 17 розділу 5 згаданої Угоди, присвячена сільському господарству та розвитку сільських територій, визначає основні напрями співпраці сторін, що охоплюватиме, серед іншого, наступні сфери: «сприяння взаємному розумінню політик у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій; посилення адміністративних спроможностей на центральному та місцевому рівнях щодо планування, оцінки та реалізації політики; заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва із урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища та тварин, зокрема поширення застосування методів органічного виробництва та використання біотехнологій, серед іншого впровадження найкращих практик у цих сферах; обмін знаннями та найкращими практиками щодо політики розвитку сільських територій з метою сприяння економічному добробуту сільських громад; покращання конкурентоспроможності сільськогосподарського сектора та ефективності і прозорості ринків, а також умов для інвестування; поширення знань та шляхом проведення навчальних та інформаційних заходів; сприяння інноваціям шляхом проведення досліджень і просування системи дорадництва до сільськогосподарських виробників; посилення гармонізації з питань, які обговорювалися в рамках міжнародних організацій; обмін найкращими практиками щодо механізмів підтримки політики у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій; заохочення політики якості сільськогосподарської продукції у сферах стандартів

продукції, вимог щодо виробництва та схем якості [2].

Наведені вище положення визначають лише основні напрями співробітництва щодо сільського господарства та не є принципово новими, порівняно із попередніми євроінтеграційними міжнародно-правовими угодами України. Більш конкретними щодо визначення змісту, наближення та гармонізації вітчизняного законодавства із правом та регуляторними актами ЄС є положення відповідного Додатку XXXVII до цієї Угоди, які передбачають необхідність імплементації 60 директив, регламентів та рекомендації, що є складовими acquis ЄС та стосуються: а) політики якості (захист географічних зазначень і позначень походження сільськогосподарської продукції та продуктів харчування; визначення, опис/зображення, представлення, маркування та захист географічних зазначень алкогольних напоїв; про програми підтримки, торгівлю з третіми країнами, виробничий потенціал та контроль виноробної галузі, про гарантований традиційний склад та спосіб виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів харчування); б) органічного фермерства (про органічне виробництво та маркування органічної продукції стосовно органічного виробництва, маркування і контролю; про умови імпорту органічних продуктів з третіх країн); в) генетично модифікованих зернових (щодо принципів розвитку національних стратегій та найкращих практик задля забезпечення співіснування генетично модифікованих зернових та традиційного і органічного виробництва (фермерства); г) біорозмаїття (щодо збереження, характеристики, збору та використання генетичних ресурсів у сільському господарстві); д) різноманітних стандартів торгівлі рослинами, насінням рослин, продуктами, отриманими з рослин, фруктами та овочами та стандартів торгівлі живими тваринами та продуктами тваринництва [3].

Необхідність імплементації зазначених норм суттєво вплине на зміст аграрно-правового інституту державної підтримки сільського господарства і потребує вже у найближчому часі розробки та прийняття спеціальних програм. Так, слушним є пропозиція фахівців щодо прийняття Програми адаптації АПК до роботи в умовах спільного європейського ринку [4]. Складовою такої Програми або в якості самостійного документа пропонуємо розробити та прийняти також Програму (План, Порядок) імплементації acquis ЄС в сфері сільського господарства в рамках Угоди про ЗВТ із чітким визначенням нормативно-правових актів, які необхідно прийняти та чітких строків її виконання. Одним із таких майбутніх актів повинен

стати Закон України «Про державну підтримку сільського господарства та сільських територій в умовах євроінтеграції», який, з однієї сторони повинен бути спрямований на приведення законодавства до вимог Угоди про ЗВТ з ЄС, з іншої – мінімізувати та нейтралізувати можливі негативні наслідки євроінтеграції у сфері сільського господарства.

Висновки. В умовах підвищених економічних ризиків здійснення міжнародної торгівлі з Росією, для вітчизняних експортерів-аграрників постає велика необхідність адаптації та пошуку нових ринків. Практична реалізація цих намірів сьогодні можлива через підписання Угоди про ЗВТ з ЄС в повному обсязі. Оскільки за даними представництва Європейської комісії в Україні зазначені зміни стосуватимуться 82,2% українського експорту сільськогосподарських товарів і тимчасове зниження митних зборів триватиме мінімум до 1 листопада, можна очікувати позитивний ефект для аграрного сектора в найближчій перспективі.

Література.

1. Гайдуцький П. Україна – ЄС : проблеми інтеграції [Електронний ресурс] / П. Гайдуцький // Дзеркало тижня. Україна. – 7 червня 2013 р.. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/international/ukrayina-yes-problemi-integraciyi-_.html.

2. Угода про асоціацію між Україною та ЄС і його державами-членами (текст) / Комітет з питань європейської інтеграції Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://comeuroint.rada.gov.ua/komevroint/control/uk/publish/article?art_id=56220&cat _id=45826.

3. Додатки до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і його державами-членами (текст) / Комітет з питань європейської інтеграції Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://comeuroint.rada.gov.ua/komevroint/doccatalog. document; jsessionid=DDC21D4895C63768E7ED7FCC6D275A86?id=56397.

4. Рекомендації учасників Другого засідання Робочої групи: «Україна – ЄС на шляху до розширеної зони вільної торгівлі» на тему: Потенціал Зони вільної торгівлі між ЄС та Україною для розвитку аграрного сектору економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2011_table/0609_rekom.pdf.

5. Експорт в ЄС: товари сільського господарства / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://img.pravda.com.ua/files/0/0/ugoda5.html.

УДК 620.92:338.433

СВІТОВІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА БІОПАЛИВА

ЗАЇКА С.О., СТ. ВИКЛАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА

В статті досліджено питання залучення інвестицій у виробництво біопалива в Україні і світі, розкрито основні проблеми, які перешкоджають нарощенню виробництва біопалива в Україні та наведено прогноз використання біопалива провідними країнами світу на найближчу перспективу.

The article investigates the issue of investment attracting to biofuel production in Ukraine and in the whole world; the forecast of utilization of the biofuel in the leading world countries in the near future was made here too.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В XXI столітті головною ознакою сильної економіки будь-якої держави в світі є оптимальне забезпечення її потреб енергетичними ресурсами. Важливий світовий тренд у споживанні паливних ресурсів - дедалі більш активніше використання біопалива, у першу чергу, біоетанолу й біодизелю.

У світі дедалі більш активно випускаються нові транспортні засоби, здатні споживати як традиційні види палива, так і суміші із вмістом понад 80 % біопалива. Отже, питання пошуку шляхів залучення інвестицій у виробництво біопалива не втрачає своєї актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі нарощення темпів виробництва біопалива присвячено багато наукових праць вітчизняних вчених-економістів, серед яких: Голуб Г.А. [1], Гончарук І.В. [2], Калетнік Г.М. [6], Кириленко І.Г. [7], Кобець М.І. [8], Коденська М.Ю. [9], Месель-Веселяк В.Я. [11], Мусієнко О.Л. [12], Скорук О.П. [14, 15], Соловей О.І. [16] та інші. Але питання залучення інвестицій у виробництво біопалива в працях цих науковців висвітлені недостатньо.

Формулювання цілей статті. Метою нашого дослідження є вивчення світового досвіду залучення інвестицій у виробництво

біопалива та дослідження потенційних можливостей створення ефективного ринку біопалива Україні.

Виклад основного матеріалу. Біопаливо є альтернативою традиційним видам палива, отриманим із нафти. Постійно зростаючий на нього попит у довгостроковій перспективі може сильно змінити ситуацію на світовому ринку енергоносіїв.

Темпи збільшення виробництва біопалива набагато відстають від темпів зростання потреби в ньому. Причинами цього є відсутність необхідної кількості дешевої сировини і недостатність фінансування.

В структурі світової альтернативної енергетики енергія біомаси становить близько 13 % (рис. 1).

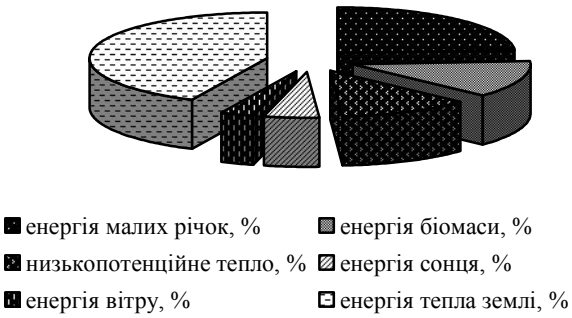

Рис. 1. Частка біопалива в структурі світового виробництва альтернативної енергії [17].

Наразі біопаливо виробляють більше 40 країн світу. Лідерами виробництва в 2012 році були США, Бразилія та Європейський Союз. В 2010 році вони сконцентрували 85 % світового виробництва біологічного палива. Найбільша частка - 48 %, припадає на Сполучені Штати Америки.

Найпоширеніший вид біопалива в світі - біоетанол, його частка становить 82 % від загального виробництва біопалива. Основними виробниками біоетанолу є США і Бразилія. 2-ге місце в світовому виробництві біопалив посідає біодизель. В Європейському Союзі зосереджено 49 % його виробництва.

З 2004 року, зростаючий глобальний попит на альтернативні види енергії, зростання цін на нафту та податкові стимули сприяли

тому, що багато країн світу почали нарощувати потенціал виробництва біопалива. Загальний ріст економіки, виробничі субсидії і підтримка з боку законодавства викликали швидке зростання інвестицій в сектор біопалива в 2004-2007 роках та збільшення його частки в загальному споживанні пального в ряді країн світу.

Згідно з дослідженнями МЕА, після піку інвестицій у виробництво біопалива в 2007 році (28 млрд. доларів США), в 2012 році обсяг інвестицій скоротився на 90 %, склавши 2,8 млрд. дол. США (рис. 2).

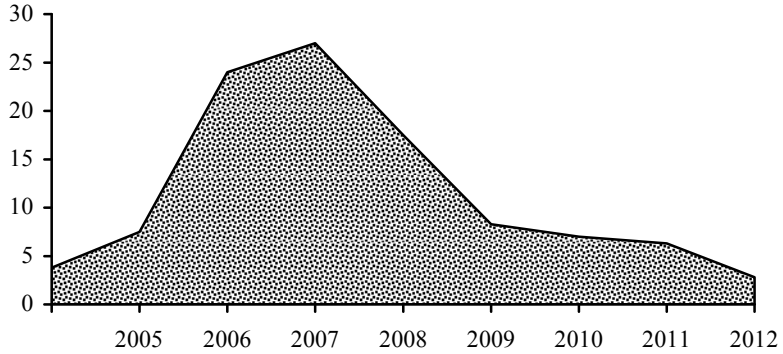

Рис. 2. Обсяг інвестицій у виробництво біопалива в 2004-2012 рр., млрд. дол. [17].

Обсяг світового виробництва біопалива за останні 12 років збільшився в сім разів - з 16 млрд. літрів в 2000 році, до 110 млрд. літрів в 2012 році (рис. 3). При цьому біопаливо становить лише 2,3 % від загального обсягу використовуваного рідкого (моторного) палива. Вище за середньосвітовий рівень цей показник - в Бразилії (20,1 %), Сполучених Штатах Америки (4,4 %) та Європейському Союзі (4,2 %).

Протягом 7 років (з 2000 по 2007 рік) виробництво паливного біоетанолу збільшилось в три рази і перевищило 60 млн. літрів, причому основна частина цього зростання припала на частку Бразилії та Сполучених Штатів Америки. Виробництво біодизелю, в країнах Євросоюзу, за цей же період відзначилось більш значним зростанням, в результаті чого обсяг виробництва збільшився з менш ніж 1 млрд. літрів до майже 11 млрд. літрів, тобто в 11 разів.

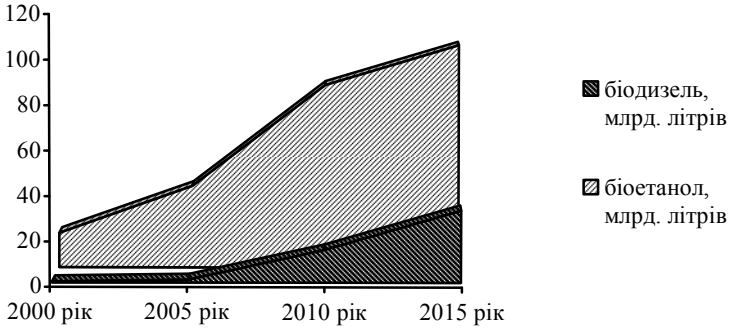

Рис. 3. Динаміка обсягу світового виробництва біопалива [17].

Частка біодизелю в світовому обсязі біопалива швидко зростає, у зв'язку з появою нових країн-виробників з Південно-Східної Азії і швидкого збільшення виробництва біодизельного палива (порівняно з біоетанолом) в інших країнах.

В ЄС зосереджені три найбільші держави-виробники біодизельного палива - Німеччина, Франція та Італія. Також, Франція і Німеччина є найбільшими споживачами біопалива в серед країн Європейського Союзу.

Застосовування сільськогосподарської сировини для виготовлення рідкого біопалива та зростання обсягів його використання обумовили попит на сільськогосподарську продукцію, що вплинуло на ціни продовольчих культур, з яких виробляють біопаливо. Як наслідок у 2007-2008 роках ціни на сільськогосподарську продукцію різко зросли.

У 2012 році темп зростання виробництва біопалива сповільнився через високі ціни на сировину, пов'язані, головним чином, з екстремальними погодними умовами, тому що витрати на сировину в структурі виробничої собівартості біопалива складають 50-80 %. Однак якість біопалива стала вищою приблизно на третину порівняно з 2011 роком.

Загальний обсяг виробництва біопалива - в тому числі біоетанолу та біодизелю – 2012 році становив 110 млрд. літрів, що більше порівняно з 2011 роком на 7 %. Виробництво біодизелю в США склало близько 4 млрд. літрів і в Латинській Америці - 7 млрд. літрів.

Для виробництва біопалива в 2012 році освоєна переробка понад 100 нових видів рослин. Тим не менш, деякі великомасштабні проекти не були реалізовані через відсутність адекватних механізмів для їх впровадження. У 2012 році інвестиції в наукові розробки у сфері біопалива склали близько 1,7 млрд. дол. З них понад 2/3 (близько 1,1 млрд. дол.) - з державних бюджетів, в той час як інвестиції з приватного сектора склали близько 500 млн. дол. При цьому, загальний обсяг інвестицій був аналогічний рівню 2011 року, але на 600 млн. дол. (44 %) менше, ніж у 2009 році (рис. 4).

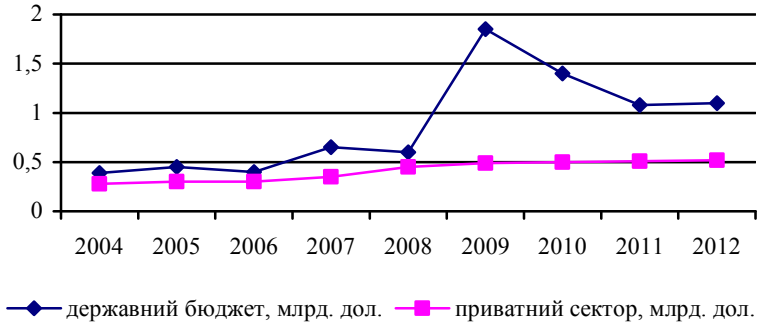

Рис. 4. Обсяги приватних і державних інвестицій в науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки сектора виробництва біопалива, млрд. дол. [17].

Загальний обсяг інвестицій у НДДКР сектора виробництва біопалива в 2012 році досяг рівня, вище середнього за останні дев'ять років (1,2 млрд. доларів США).

Для стимулювання виробництва біопалива або використання його в суміші з бензином застосовуються різні заходи політичного регулювання, наприклад, податкові пільги та податкові кредити. У 2011 році субсидії на відновлювану енергетику (включаючи біопаливо) досягли 88 млрд. дол.

Обсяги фінансової підтримки, що здійснюються в інтересах виробництва біопалива Канадою, Євросоюзом та Сполученими Штатами Америки до 2015 року досягне 25 млрд. дол.

Багато країн все частіше приймають законодавчі акти про введення частки біопалива до складу звичайного моторного палива, необхідні для розвитку та розширення більшості сучасних галузей з виробництва біоенергії (табл. 1).

Таблиця 1

Прогноз використання біопалива в провідних країнах світу [4, 6, 17]

Австралія	Планується ввести до 2020 року 5,75 % біопалива від загальної кількості палива, що використовується
Бразилія	В 2013 році досягнуто використання біодизелю на рівні 2,5 млрд. л. В 2015 році планується використання палива з 5 % вмістом біодизелю. Вміст біоетанолу в бензині складає близько 27 %
Європейський Союз	Планується до 2020 року використання біопалива в загальних витратах транспортного палива на рівні не менше 10 %
Індія	Рівень використання біопалива складає понад 10 %
Канада	Планується до 2015 року використовувати паливо з 10 % вмістом біоетанолу
Китай	В 2020 році планується використання біопалива в загальній кількості транспортного палива на рівні 15 %
Сполучені Штати Америки	В 2030 році планується використання біопалива на рівні 227 млрд. дол. на рік
Україна	До 2020 року планується річне виробництво біоетанолу довести до рівня 4,5-5 млн. т, біодизелю – близько 6 млн. т

Політика, яка проводиться провідними країнами світу в даний час фактично веде до зниження цін на біоетанол приблизно на 9 % і до зростання цін на біодизель приблизно на 18 %. Скасування політики підтримки виробництва біопалива призвело б до зменшення світового виробництва біоетанолу більш ніж на 10 % і біодизельного палива - на 60 %, що чітко свідчить про те, що заходи політичного регулювання мають істотний вплив на ринки біопалива на глобальному рівні.

Відкрите субсидування, стимулююче виробництво біопалива веде до підвищення вартості основних факторів виробництва. Будь-які заплановані заходи на підтримку виробництва біопалива повинні бути ефективними з точки зору витрат, екологічно обґрунтованими і передбачати зведення до мінімуму негативних побічних наслідків для інших ринків. Однак, прийняті урядами багатьох країн настанови щодо виробництва та споживання біопалива мають безліч недоліків, вони забезпечують певну впевненість для інвесторів, при цьому перекладаючи ринкові ризики на інші сектори та суб'єкти економічної діяльності.

Україна належить до енергодефіцитних країн, оскільки покриває свої потреби в енергоспоживанні приблизно на 53 % й

імпортує 85 % необхідного обсягу сирої нафти і нафтопродуктів. Це породжує залежність економіки країни від країн-експортерів нафти і створює загрозу енергетичній і національній безпеці держави [6].

В Україні існує значний нереалізований потенціал виробництва біопалива з сільськогосподарських культур. Він обумовлений наявністю придатних для сільського господарства земель, сприятливим кліматом, потенціалом підвищення врожайності, можливістю зниження витрат за рахунок використання ефекту масштабу, а також можливістю тісної інтеграції України з європейським економічним і технологічним простором. З урахуванням цих чинників, Україна може стати важливим учасником європейського ринку біопалив, вирощувати відповідні сільськогосподарські культури й активно розвивати власне виробництво. Перехід на біопаливо дозволить державі досягти декількох основних цілей:

— підвищити енергетичну безпеку країни за рахунок зниження залежності від імпорту енергоресурсів;

— забезпечити зростання ВВП за рахунок розвитку сільського господарства і передових галузей промисловості;

— поліпшити екологію і скоротити обсяг шкідливих викидів в атмосферу.

Поточний рівень розвитку технологій дозволяє виробництву біопалива з рослинних культур виходити на економічну окупність при цінах на нафту на рівні 100-110 дол. США за барель – для біоетанолу, і близько 170 дол. США за барель – для біодизелю. Завданням держави має бути сприяння активному впровадженню біопалива при наближенні собівартості його виробництва до порога самоокупності. Державна підтримка в цій області потребує розроблення та реалізації цілеспрямованих програм розвитку біопалива.

У відповідності з «Програмою розвитку виробництва дизельного біопалива» [13] планувалось залучати інноваційні кошти, кошти вітчизняних та іноземних інвесторів для створення зон концентрованого вирощування ріпаку та будівництва заводів з виробництва дизельного біопалива.

Державна фінансова підтримка, як один із способів прискорення розвитку виробництва дизельного біопалива, повинна була використовуватися лише для проведення наукових досліджень, розроблення та випробувань технологій, дослідних зразків техніки, перспективних сортів рослин, розроблення нормативної документації, стандартів.

Згідно «Концепції державної цільової науково-технічної програми виробництва і використання біологічних видів палива», частка біопалива у загальному балансі України в 2014 році повинна була збільшитись до 5-7 %. Але обсяги потрібного фінансування (7478,19 млн. грн.) та можливі джерела їх надходження, головним чином, за рахунок державного і місцевих бюджетів, інвестицій та інших джерел не сприяли здійсненню цих планів. Низький рівень виконання прийнятих рішень та нормативно-законодавчих актів на всіх рівнях влади, економічна криза та політична нестабільність створюють в Україні несприятливі умови для залучення інвестицій, у тому числі закордонних .

Відповідно до «Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2015 роки» в Україні планується реалізувати проекти з будівництва установок для виробництва біодизелю і паливного біоетанолу, які за даний період мають виробити 0,08 млн. т (0,07 млн. т умовного палива) та 0,6 млн. т (1,4 млн. т умовного палива) відповідно. Прогнозний обсяг фінансових ресурсів для виконання цих завдань складає 4,2 млн. грн. для біодизелю та 1903 млн. грн. – для паливного біоетанолу [3]. Виділення коштів з державного бюджету на реалізацію цих заходів Програмою не передбачається, а планується залучення інших джерел фінансування. Отже, Україні необхідне термінове покращення інвестиційного клімату для нарощування обсягу інвестицій, які на сьогодні стримує ряд чинників, найважливішими серед яких є: непослідовна і недосконала інвестиційна політика держави в аграрній сфері, в якій переважають принципи залишкового виділення бюджетних коштів; недосконалі механізми та схеми їх використання; низька ліквідність інвестицій тощо [18].

В «Енергетичній стратегії України на період до 2030 р.» передбачено декілька сценаріїв переходу на використання бензину з вмістом 10 % етанолу до 2020 р. і 15 % - до 2030 р. Це потребуватиме здійснення інвестицій у розмірі 6-8 млрд. грн. У базовому сценарії поширення біодизелю відбуватиметься після 2020 р. у результаті розвитку технологій і зниження собівартості виробництва, і до 2030 р. буде здійснено перехід на використання дизельного палива з 7 % вмістом біодизелю. При реалізації оптимістичного сценарію очікується перехід на використання бензину з вмістом 10 % етанолу до

2020 р. і 20 % - до 2030 р., а також дизельного палива з вмістом 7 % біодизелю до 2020 р. і 15 % - до 2030 р. У песимістичному сценарії при сучасному рівні розвитку технологій ступінь використання біопалива в Україні буде незначним [5].

Прогноз динаміки використання біопалива до 2030 р. у базовому сценарії виглядає таким чином (табл. 2):

Таблиця 2

Динаміка виробництва та споживання біопалива у 2010-2030 рр., млн. т [5]

Показник	2010	2015	2020	2025	2030
Біоетанол	<0,1	0,3	0,6	0,8	1,1
Біодизель	~0	~0	<0,1	0,3	0,8
Разом споживання біопалива	<0,1	0,3	0,6	1,1	1,9

Біопаливна промисловість може відродити аграрну економіку, адже біоенергетичні культури створюють сільськогосподарським товаровиробникам нове джерело доходів і зменшують залежність від державних коштів, що виділяються на підтримку сільського господарства. При цьому сприятливе поєднання кліматичних умов та доступна робоча сила є надзвичайно привабливим мотивом для потенційних інвесторів.

Висновки. Для створення ефективного ринку біопалива та залучення в даний сектор національної економіки серйозних інвесторів нашій країні необхідний чіткий і стабільний політичний курс та збалансована системи правових, регуляторних та інших ринкових інструментів, які б дозволяли проводити ефективну економічну діяльність у сфері виробництва та споживання біопалива, а також створювала відповідні гарантії для потенційних інвесторів.

Література.

1. Голуб Г.А Інвестиційна привабливість виробництва і використання дизельного біопалива / Г.А. Голуб, С.В. Лук'янець // Економіка АПК. - 2013. - № 2. - С. 54-61.

2. Гончарук І.В. Інституційні аспекти розвитку підприємницької діяльності на ринку біопалива / І.В. Гончарук // Економіка АПК. - 2013. - № 8. - С. 133.

3. Державна цільова економічна програма енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2015 роки [Електронний ресурс] / Режим доступу http://zakon2.rada.gov.ua.

4. Дубнова О.С. Современные тенденции развития мирового рынка биотоплива / О.С. Дубнова // Сегодня и завтра российской экономики. - 2010. - № 37. – С. 58-64.

5. Енергетична стратегія України на період до 2030 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://iccua.org/sites/default/files/energy_strategy_minenergo.pdf.

6. Калетнік Г.М. Біопалива: ефективність їх виробництва та споживання в АПК України [Навч. посібник] / Г.М. Калетнік, В.М. Пришляк – К: Аграрна наука, 2010. – 327 с.

7. Кириленко І.Г. Формування ринку українського біопалива: передумови, перспективи, стратегія / І.Г. Кириленко, В.В. Дем'янчук, Б.В. Андрющенко // Економіка АПК. – 2010 . – № 4. – С. 62.

8. Кобець М.І. Проблемні питання розвитку біодизельного виробництва в Україні. [Електронний ресурс] / М.І. Кобець. – Режим доступу: http://brc.undp.org.ua/img/publications/Problems_of_biodiesel_production_ua.pdf.

9. Коденська М.Ю. Обґрунтування необхідності розробки інвестиційних проектів у розвиток біоетанолової галузі на базі продукції цукровобурякового виробництва / М.Ю. Коденська. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2010. – 12 с.

10. Концепція державної цільової науково-технічної програми виробництва і використання біологічних видів палива [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua.

11. Месель-Веселяк В.Я. Ефективність альтернативних видів енергії в сільському господарстві України / В.Я. Месель-Веселяк, В.С. Паштецький // Економіка АПК. – 2011. – № 12. – С. 3-9.

12. Мусієнко О.Л. Проблеми та умови розвитку біоенергетики в Україні // Збірник наукових праць ВНАУ Серія: Економічні науки. - № 1 (48). - 2011. – С. 53-58.

13. Програма розвитку виробництва дизельного біопалива [Електронний ресурс] / Режим доступу http://zakon2.rada.gov.ua.

14. Скорук О.П. Перспективи розвитку відновлювальної енергетики в Україні / О.П. Скорук // Економіка АПК. - 2013. - № 5. - С. 63-67.

15. Скорук О.П. Пріоритетні напрями виробництва біоетанолу в Україні / О.П. Скорук, І.В. Зубар // Економіка АПК. - 2014. - № 2. - С. 36-42.

16. Соловей О.І. Нетрадиційні та поновлювані джерела енергії [Навчальний посібник] / О.І. Соловей, Ю.Г. Лега, В.П. Розен та інші; [За заг. ред. О.І. Солов'я] - Черкаси: ЧДТУ, 2007. – 490 с.

17. Статистичні дані Міжнародного енергетичного агентства [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.iea.org/.

18. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року /за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с.

УДК 631.164.23

ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗАЛЕЖНО ВІД ЕФЕКТИВНОСТІ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ

КАЛАШНІКОВ А.О., АСПІРАНТ*,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. В.В. ДОКУЧАЄВА

Проаналізовано особливості інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств в залежності від ефективності їх діяльності. Здійснено оцінку впливу окремих факторів на інвестиційне забезпечення підприємств, що здійснюють прибуткову та збиткову діяльність.

The features of the investment ensure of agricultural enterprises depending on their performance was analyzed. The estimation of the impact of individual factors on investment ensure of agricultural enterprises engaged in profitable and unprofitable activities.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Підвищення рівня інвестиційного забезпечення сільського господарства сприяє нарощуванню обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та поліпшенню її якості, отриманню конкурентних переваг, зростанню результативності галузі, а також зміцненню продовольчої безпеки країни. Можливості здійснення інвестиційної діяльності підприємств формуються за рахунок різноманітних ресурсів, однак основним джерелом фінансування інвестицій в основний капітал у сільськогосподарських підприємствах України є власні кошти, отримані у результаті звичайної господарської діяльності та за рахунок амортизаційних відрахувань. Саме генерування власних інвестиційних ресурсів завдяки прибутковій господарській діяльності є найстабільнішим джерелом і передумовою інвестиційного процесу в державі [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств досить ґрунтовно досліджуються у наукових працях таких вчених як Ю.О. Лупенко та М.І. Кісіль [2], Т.В. Майорова [3], А.П. Павлюк, П.Т. Саблук та М.Ю. Коденська [4] та ін. Однак, на наш погляд, недостатньо уваги приділяється визначенню особливостей інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств в залежності від ефективності їх діяльності.

---

* *Науковий керівник – Гуторов О.І., д.е.н., професор*

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є оцінка впливу окремих факторів на рівень інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств в залежності від ефективності їх діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою поглибленого аналізу особливостей впливу різних факторів на рівень інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств, нами було сформовано досліджувану сукупність, у яку увійшли 376 підприємств Харківської області, що мають у розпорядженні площу сільгоспугідь, складають форму 50 с.-г. і здійснювали у 2012 році інвестиції.

В цілому по сукупності підприємств, рівень рентабельності яких дорівнює 21,5%, в розрахунку на одиницю площі угідь отримано 1123 грн. прибутку та здійснено інвестиції в основний капітал на суму 864 грн. (табл. 1). Водночас, по групах підприємств з різною ефективністю діяльності мають місце відмінності як у рівні інвестиційного забезпечення, так і в показниках діяльності. Так, до групи прибуткових підприємств (понад 86% сукупності) увійшли суб'єкти господарювання з середнім розміром землекористування 2,7 тис. га, чисельністю працюючих 58 осіб, більш високим рівнем спеціалізації на виробництві продукції тваринництва, рівень рентабельності яких перевищує 30%, а розмір прибутку на одиницю площі становить 1,5 тис. грн. При цьому, даними підприємствами здійснюються інвестиції в розмірі 848 грн. на 1 га, що на 107 грн. менше, ніж в групі збиткових підприємств. Як бачимо, підприємства, що більше забезпечені земельними та трудовими ресурсами, мають переважно рослинницьку спеціалізацію і здійснюють збиткову діяльність в галузі рослинництва та тваринництва, отримуючи 1055 грн. збитку на 1 га інвестують, у свою чергу, 955 грн. на одиницю площі угідь.

Для поглиблення дослідження впливу окремих факторів на рівень інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств Харківської області було здійснено кореляційно-регресійний аналіз. При проведенні аналізу результативним показником (y) визначено інвестиції на 1 га сільгоспугідь, грн., у якості факторів: X_1 – рівень рентабельності (збитковості), %; X_2 – частка зернових в доході від реалізації, %; X_3 – частка соняшнику в доході від реалізації, %; X_4 – частка молока в доході від реалізації, %; X_5 – дохід від реалізації в розрахунку на 1 га сільгоспугідь, грн.; X_6 – площа угідь на 1 працівника, га/чол.

Таблиця 1

Показники інвестиційного забезпечення та ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств Харківської області у 2012 р.

Показники	Всього по підприємствах	з них	
		прибуткові	збиткові
Кількість підприємств	376	325	51
Площа с.-г. угідь на 1 підприємство, га	2765	2735	3014
Кількість працюючих на 1 підприємство, чол.	61	58	79
Інвестиції на 1 га с.-г. угідь, грн.	864,0	848,2	954,9
Дохід від реалізації с.-г. продукції на 1 га, грн.	6335,4	6465,8	5581,7
Частка галузі тваринництва в доході від реалізації, %	16,2	17,1	10,5
Прибуток (збиток) на 1 га с.-г. угідь, грн.	1123	1500	-1055
Рівень рентабельності (збитковості), %	21,5	30,2	-15,9
у т.ч. рослинництва	24,8	35,0	-14,9
тваринництва	7,1	11,1	-23,4

Джерело: розраховано автором на підставі даних Головного управління статистики у Харківській області [5]

Водночас, нами було поставлено на меті визначити особливості впливу даних факторів на інвестиційне забезпечення в прибуткових та збиткових підприємствах (табл. 2).

Виконаний статистичний аналіз даної вибірки в цілому показує, що залежність рівня інвестиційного забезпечення від заданих факторів відбувається за лінійним законом:

$$y = -66708{,}7-23{,}1+703{,}8+668{,}5+793{,}9+0{,}3+32{,}1 \quad (1)$$

Коефіцієнт кореляції по даній сукупності підприємств складає 0,990, а коефіцієнт детермінації 0,981, що свідчить про високий ступінь зв'язку між інвестиційним забезпеченням та досліджуваними факторами. За результатами проведеного дослідження можна стверджувати, що рівень інвестиційного забезпечення тим вищий, чим менший рівень рентабельності та чим більші земленавантаження,

обсяги чистого доходу від реалізації на одиницю площі та питома вага зернових, соняшнику та молока в структурі чистого доходу. Однак, виходячи із значень t-критерію Стьюдента для кожного фактора, статистично незначущими у даній моделі є фактори рентабельності та земленавантаження. В свою чергу, згідно значень бета-коефіцієнтів, значну ступінь впливу на інвестиційне забезпечення підприємств мають лише обсяги чистого доходу в розрахунку на одиницю площі та у меншій мірі - частка в доході від реалізації зернових, соняшнику та молока. Так, чистий дохід від реалізації сільськогосподарської продукції є найбільш вагомим фактором – його питома вага серед інших складає понад 98%.

Проведений статистичний аналіз вибірки прибуткових підприємств показує, що залежність рівня інвестиційного забезпечення від заданих факторів визначається рівнянням:

$$y = - 68549{,}6 - 21{,}3 + 741{,}8 + 697{,}9 + 792{,}6 + 0{,}3 + 17{,}9 \qquad (2)$$

В свою чергу, у вибірці збиткових підприємств залежність рівня інвестиційного забезпечення від заданих факторів визначається рівнянням:

$$y = 6630{,}898 + 2{,}051 - 49{,}867 - 68{,}019 - 50{,}935 + 0{,}066 - 15{,}232 \qquad (3)$$

Коефіцієнти кореляції та детермінації по групах прибуткових і збиткових підприємств свідчать про щільний зв'язок між рівнем інвестиційного забезпечення та досліджуваними факторами. Так, коефіцієнт кореляції по сукупності прибуткових підприємств дещо вищий, ніж у збиткових - 0,993 і 0,920, а коефіцієнти детермінації – 0,986 і 0,846 відповідно. За результатами проведеного аналізу встановлено, що частина виділених факторів знаходиться в оберненому зв’язку з рівнем інвестиційного забезпечення. Насамперед це стосується рівня рентабельності у прибуткових підприємствах, тоді як у збиткових - земленавантаження та питомої ваги зернових, соняшнику і молока в загальних обсягах чистого доходу. Згідно з аналізом значущості коефіцієнтів рівняння множинної регресії за t-критерієм Стьюдента значна частина виявлених факторів несуттєво впливає на рівень інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств Харківської області. Якщо у групі прибуткових підприємств до таких факторів належать лише показники рентабельності та земленавантаження, то у збиткових - статистично значущим є лише чистий дохід від реалізації сільгосппродукції.

Таблиця 2

Показники інвестиційного забезпечення та ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств Харківської області у 2012р.

	Бета-коефіцієнти	Коефіцієнти регресії	Парні коефіцієнт и кореляції	Питома вага окремих факторів, %
в цілому по сукупності підприємств				
Початок відліку	-	-66708,7	-	-
x_1	-0,004571	-23,1	-0,024246	0,1
x_2	0,070168	703,8	-0,107707	0,7
x_3	0,068641	668,5	-0,104467	0,7
x_4	0,052380	793,9	-0,024934	0,1
x_5	1,009578	0,3	0,987693	98,2
x_6	0,009119	32,1	-0,071615	0,1
Сума	-	-	-	100,0
по прибуткових підприємствах				
Початок відліку	-	-68549,6	-	-
x_1	-0,003704	-21,3	-0,035992	0,1
x_2	0,065691	741,8	-0,117054	0,8
x_3	0,065039	697,9	-0,115805	0,7
x_4	0,045334	792,6	-0,026136	0,1
x_5	1,011520	0,3	0,990964	98,1
x_6	0,004807	17,9	-0,075922	0,1
Сума	-	-	-	100,0
по збиткових підприємствах				
Початок відліку	-	6630,898	-	-
x_1	0,005269	5,051	-0,097642	0,1
x_2	-0,093119	-49,867	-0,342492	3,8
x_3	-0,104080	-68,019	-0,327948	4,0
x_4	-0,067317	-50,935	-0,072841	0,6
x_5	0,835646	0,066	0,911286	89,9
x_6	-0,052435	-15,232	-0,276516	1,7
Сума	-	-	-	100,0

Джерело: розраховано автором

Висновки. За результатами проведених досліджень виявлено відмінності у формуванні інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств Харківської області залежно від ефективності їх діяльності. В збиткових підприємствах на рівень інвестиційного забезпечення суттєвий вплив здійснює лише один з досліджуваних факторів – чистий дохід від реалізації сільгосппродукції, тоді як в прибуткових підприємствах на збільшення рівня інвестиційного забезпечення впливають не лише обсяги, а й структура чистого доходу. Причиною таких відмінностей є те, що являючись найбільш рентабельними, соняшник та зернові культури виступають одними з головних джерел прибутку та подальших інвестиційних вкладень сільгосппідприємств, в той час як виробництва молока потребує додаткових інвестиційних вкладень у виробничі потужності.

Література.

1. Павлюк А.П. Щодо особливостей та напрямів стимулювання інвестиційної діяльності підприємств у післякризовий період / А.П. Павлюк, Н.С. Медведкова // Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1053/

2. Лупенко Ю.О. Інвестиційний розвиток сільського господарства Київської області / Ю.О. Лупенко, М.І. Кісіль, М.Ю. Кожем'якіна, М.М. Кропивко, С.В. Лук'янець, С.М. Ковальов, Т.В. Мацибора. - К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 86 с.

3. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / [Т.В. Майорова]; - К.: Центр учбової літератури, 2009. - 472 с.

4. Саблук П.Т. Концептуальні засади розробки і реалізації інвестиційних програм в аграрно-промисловому виробництві / П.Т. Саблук, М.Ю. Коденська. – ННЦ ІАЕ, 2012. – 46 с.

5. Офіційний сайт Головного управління статистики у Харківській області // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kh.ukrstat.gov.ua/

УДК 338.432:633.63

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ІНТЕГРАЦІЇ ВИРОБНИКІВ ЦУКРУ ТА ЦУКРОСИРОВИНИ

Калініченко С.М., старший викладач,
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

В статье рассмотрены основные принципы функционирования организационно-экономического экономического механизма интеграционных процессов производителей сахара.

The article describes the basic principles of organizational-economic mechanism of economic integration processes sugar producers.

Постановка проблеми. Основне завдання, яке стоїть перед виробниками цукру та цукросировни – є зменшення, а навіть і ліквідація міжвідомчих перешкод між сферами та галузями, зміцнення цілісності на базі інтеграційних процесів в бурякоцукровому підкомплексі.

Агропромислова інтеграція явище не нове, ці процеси спостерігаються ще за часів Радянського Союзу, але питання не вирішено й досі.

Тому для підвищення ефективності виробництва цукру потрібно поглибити та розробити механізм інтеграційних процесів в галузі, так як це сприятиме динамічному та стабільному розвитку агропромислового комплексу України, стан якого визначає продовольчу безпеку країни, її експортного потенціалу інших галузей харчової промисловості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Бурякоцукровий підкомплекскомплекс був об'єктом дослідження багатьох наукових установ і окремих вчених. Вагомий внесок у розробку проблем розвитку бурякоцукрового виробництва внесли Інститут економіки НАН України, Інститут аграрної економіки УААН, Інститут цукрової промисловості та інші наукові установи, а також окремі вчені: Борщевський П.П., Бондар В.С., Бронштейн М.Л., Дусановський С.Л., Зелінський А.А., Зубенко В.Ф., Іванух Р.А., Лебединський Ю.П., Лукінов І.І., Маракулін П.П., Пантелеєва З.Н., Паламарчук М.М., Поплавський В.Г., Саблук П.Т., Слюсар В.Д., Шпичак А.В., Яремчук І.Г. та інші. В публікаціях усіх перелічених авторів чимало теоретико-методологічних положень відносно розвитку і галузевої

організації бурякоцукрового виробництва та цінних рекомендацій і пропозицій, спрямованих на підвищення його економічної ефективності. Однак проблеми не вирішені та існує багато питань, на які потрібно знаходити відповіді. Тому ми вважаємо, що дослідження є актуальним.

Формування цілей. Метою дослідження є обґрунтування організаційно-економічного механізму інтеграції виробників цукру та цукросировини. Та шляхи підвищення на основі інтеграційних процесів економічної ефективності бурякоцукрового підкомлексу.

Виклад основного матеріалу. Інтеграційні процеси в аграрній сфері в цукробуряковій галузі мають розпочатися зі створення і еволюції ряду комбінованих виробництв, де організаційно-правові форми нерідко стають складними.

Найпростішою формою синтезування називають контрактову, де взаємовідношення сторін регульовані відповідним договором, контрактом. Цукрозаводи вправі засновувати ряд машинно-технологічних станцій із ресурсозберігаючими технологіями, щоб допомогти бурякосійним господарським установам. В учасників інтегрованих виробництв існує можливість використовувати кредитні кошти, користуватися орендою земельних ділянок, щоб виростити цукросировину.

З нашого погляду, зважаючи на вищерозглянуті положення, найдоцільнішим різновидом інтегрованого цукробурякового виробництва можна зазначити залучення зарубіжних компаній-інвесторів до зведення спільного аграрно-промислового господарства. Якщо акціонерні товариства будуть створені в рамках існуючих цукрозаводів, враховуючи розмір контрольного пакету акцій, господарства-виробники можна оформити як дочірні підприємства. Звичайно, існують й інші методи, гідні для подальшого втілення в цукробуряківництві.

Ефективна інтегрована діяльність в будь-якій організаційній виробничій формі передбачає додержання всіма суб'єктами чіткого і послідовного організаційно-технологічного алгоритму під час забезпечення фінансово-економічних зацікавлень у суспільній праці, що можливе при поетапному створенні регуляторного апарату виробничо-економічних відношень системи становлення та вдосконалення ресурсно-матеріальної складової цукробуряківництва.

Економічні відносини матеріально-ресурсної бази інтегрованого цукробурякового підкомплексу мають взаємодіяти й вдосконалюватися, поєднуючись із галузевими розгалуженнями

сільськогосподарського конгломерату, налагоджуючи організаційно-виробничі зв'язки. Але невиконання ЗУ «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру» від 17.06.1999 р., спрямованого державою врегулювати виробництво та цукрову реалізацію, регламентуючого впровадження єдності в державній галузевій політиці, постає потреба у державному управлінському органі. Це має бути агропромислова палата – Державна агенція з ряду питань: виробництво, бурякова переробка, оптова цукрова торгівля.

Юридичні та фізичні особи – суб'єкти на українському бурякоцукровому ринкові – мають об'єднатися в рамках агентства: це сприятиме цукробуряковому виробничому розвиненню, економічному зміцненню, появі галузевої сучасної правової ринкової структури, науково-технічним й торговельним зв'язкам та іншим законним досягненням підприємницького розвитку; окрім того, внутрішній та зовнішній цукрові ринки стабілізуються, підвищиться експортна варіативність. Національна Агенція повинна слідкувати за додержанням єдиної державної бурякоцукрової політики й відстоювати державу у відповідній виробничій площині. Зведення юридично-правової документації і перші організаційні заходи зі створення Державної агенції та її обласних утворень у регіонах має бути зроблено в надкороткий термін.

Наразі вже створено Координаційну раду, її безпосереднім завданням стоїть потреба відрегулювати цукровий ринок і звести насіннєві вимоги до коренеплодів. Нове організаційне утворення буде врегульовувати економічні відносини і здійснювати реструктуризацію в бурякоцукровій виробничій галузі відповідно до сучасних потреб. Єдину галузеву державну політику впроваджують і Національні асоціації «Укрцукор» і «Буряківники України».

Спеціалізованою інформаційно-аналітичною системою бурякоцукрової галузі країни мають охопити:

— дослідницькі роботи інформаційного, статистичного характеру плюс маркетингові напрацювання;

— аналітична обробка первинних інформаційних даних;

— моніторингова діяльність з акумульованою науково-технічною інформацією;

— висвітлення ринкового погляду в інформаційному просторі.

Отже, важливим етапом під час формування цукробурякової галузі є визначення переваг економічно більш схильних до інтеграційних процесів установ. До речі, слід чітко зрозуміти, що в результаті інтеграції в більшості випадків привілеї отримує та сторона,

де проходить заключний цикловий етап із виготовлення кінцевої продукції – цукру, тобто матеріально-технічну базу будуть розподіляти відповідно до цього принципу.

Таким чином, виникнення і становлення харчових підгалузевих відокремлень, включаючи цукробурякове виробництво, неможливе без вирішення певних труднощів організаційно-технічного й економічного характеру, пов'язаних зі специфікою праці, а саме без участі як сільськогосподарських сировинних виробників, працівників переробної промисловості, так і інфраструктурних установ – виробничих і соціальних. Зокрема, сировинні фабричні виробництва потребують селекційних станцій для виведення продуктивних сортових і гібридних варіацій, насінницьких господарств, наукових установ із конструкторськими відділами, спрямованих на розробку технологічного машинного устаткування, обладнання, відповідності сучасним технологіям по вирощуванню й переробці цукросировини, а також важливим є створення ряду підприємств та організацій для здійснення заготівельних робіт, транспортуванню, для зберігання й подальшої реалізації кінцевих галузевих продуктів.

Окреслені загальнометодологічні положення мають місце під час формування тих чи інших інтегрованих угрупувань, в рамках певних територій, що зводяться в регіональних харчових підкомплексах, що в свою чергу складають агрокомплекс державного рівня.

Варто відзначити за важливу особливість під час становлення в регіонах низки підприємств, що мають відношення до цукробурякового агропромислового підкомплексу, організаційно-економічну й соціальну підготовленість учасників установ комбінованого типу - спільно співпрацювати. Дане положення є черговим доведенням проходження складного неодночасного процесу становлення інтеграції в бурякосійному виробництві різних районів України, що залежить від багатьох факторів. Коли подібні формування почнуть створюватися, варто виважено визначити підприємства для синтезування, визначити їхню функціональність і напрями роботи, зрештою, і порядок врегулювання фінансового та економічного боку в агропромисловій сфері, розвиток ринку кінцевих продуктів.

За результатами раніш отриманого досвіду, доцільно доручати головним підприємствам у комбінованих структурах не лише виконання функцій, напряму пов'язаних із цукровиробництвом, але і давати можливість брати участь у технологічних операціях, які будуть

виконувати інші галузі сільськогосподарських партнерів (поставки технічного устаткування, насіннєве постачання, забезпеченість пальномастильними матеріалами, мінеральними добривами, хімічними рослинними засобами, наявність різноманітних машинних знарядь по вирощуванню і збиранню).

Таким чином, агропромислові продуктові підкомплекси, формуючись, розширюють територіальні установки комплексного аграрного виробничого процесу й індустріальної переробки.

Робота із вдосконалення в бурякоцукровій галузі йдеться шляхом взаємного впливу діяльностей, що включає чотири рівні – технологічний, економічний, організаційний та соціальний, в центрі ж знаходиться фінансово-економічна узгодженість бурякосійних господарств і цукрових заводів. Розвиток сфери повинен відбуватися за рахунок зменшення витрат, при цьому мають збільшитися кількості вихідної готової продукції. Отже, раціональність – це головна засада при користуванні під час виробничих процесів природними, матеріальними і трудовими ресурсами.

Сезонний характер аграрної виробничої діяльності потребує вдосконалень економічного характеру у суб'єктних відношеннях бурякосійних господарств та цукрових заводів [1]. В іншому разі отримаємо занизьку функціональну ефективність усього підкомплексу.

Якщо звернутися до історії, то раніше, до 1995 р., взаєморозрахунки в межах України мали специфічний характер: існували так звані «державні замовлення» – треба було досягти певної запланованої кількості, яку потребували переробні підприємства [2]. Під час розрахунків працівникам сплачували або в грошовому еквіваленті, або ж розплачувалися цукровою продукцією. Проте подібний підхід був можливим до інфляційних процесів, існував стабільний грошовий еквівалент і були наявні дешеві сільськогосподарські кредити [3], оскільки президентський указ № 63 «Про заходи щодо регулювання аграрних відносин» від 18.01.1995 р. скасував практику аграрних замовлень [4]. Це стало своєрідною відмовою від опту, втратою значних заводських закупок, внаслідок чого попит і пропозиція позбулися віднайденого балансування.

За півтора роки нова постанова Кабміну «Про збільшення обсягів виробництва цукру й упорядкування його реалізації» № 1062 від 06.09.1996 р. [5] запровадила нову «давальницьку» схему розподілення кінцевого продукту: цукрозаводи стали розраховуватися виключно власною продукцією у пропорції 30/70, слідкуючи за співвідношенням витрат на всіх технологічних рівнях. Тобто 30 %

цукрового продукту отримував сам завод за переробку продукції, 70% мали бурякосійні підприємства [6]. Отже, таким чином за відсутністю фінансового обігу цукропромисловість змогла лише таким єдиним способом підтримати інтереси виробників сировини, яким довелося самостійно відшукувати витрати покупців як на отриманий за працю цукор, мелясу та жом, так і на цукрові буряки, що вироблялися галуззю. Вартість цукрових буряків оцінювалася не для продажу, а залежно від того, скільки склали витрати, оскільки на момент прийняття закону можна було звернутися і до розподілу, пропорційного обсягам буряків і їхній цукристості, або ж забезпечити рівновеликий рівень виробничої рентабельності.

Така ситуація призвела до порушення головного постулату ринкової системи – цінотворення має засновуватися на попиті з пропозицією. А в даному разі цукрозаводи, для покриття своїх переробних витрат, мали 30,0 % цукру оцінити десь вдвічі дорожче, ніж коштували 70,0 % у аграріїв. Тому внутрішній цукровий ринок розколовся.

Значна кількість цукру з низькими цінами від буряковиробників перешкоджала заводським промисловцям знаходити своїх покупців, тому грошова вартість кінцевого продукту здебільшого занижувалася і подекуди навіть не могла покрити собівартості [7]. Як наслідок – з'явилося безліч посередників, додаючих цукровому ринку рис хаотичності.

Таким чином, розподіляючи цукор складанням пропорції, звернення до собівартісних реалій знизило мотиваційну зацікавленість і аграріїв, і промисловців у зменшенні витрат під час виробництва. Так, вони, навпаки, зростали для отримання більшої кількості цукрової продукції. Щоправда, процес підвищення грошових затрат був дещо фіктивним: нібито зменшувалася урожайність і цукристість коренеплодів, скорочувався відсоток кінцевого продукту до перероблених буряків, знижувався виробничий коефіцієнт на цукрозаводах. Отже, на паперах функціональність сільськогосподарських підприємств з цукрозаводами не змогла стати ефективно виправданою.

За наступні роки, щоправда, здійснили ряд спроб реорганізаційного характеру – для підняття цукрового рівня країни. Спочатку завдяки Постанові Кабміну «Про регулювання ринку цукру» від 24.05.1997 року за № 490 [8] було встановлено квоту, щоб реалізувати цукор за майбутній рік у вітчизняному масштабі – 1, 5 мільйонів тонн із мінімальною реалізаційною ціною 1190 гривень за

тонну (≈ 625$), тоді як коренеплоди оцінили всього лише за 76 гривень за тонну (≈ 40$). Все, що виходило за рамки вітчизняної потреби, мало йти на експорт.

Проте через пару місяців Постанову було скасовано – через тиск Міжнародного Валютного Фонду. Україні було повернено давальницькі засади.

Повернення до цукрового питання відбулося за три роки, коли успішно почергово затвердили ряд документів із правовими, економічними та організаційними засадами:

1) 17.06.1999 р. – ЗУ «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру» (№ 758);

2) Постанови Кабінету Міністрів з держрегулювання виробництва та цукрової реалізації (№ 868 від 02.06.2000 р., № 201 від 01.03.2001 р., № 1977 від 25.12.2002 р.

Хоча у вищеназваних документах окреслювалася державна політика по вирощуванню коренеплодів, йшлося про цукровиробництво, експортні та імпортні питання, умови опту й роздрібного цукрового продажу, було розроблено схему відношень усіх учасників бурякоцукрової галузі й окреслені положення по кредитуванню, постановами не вдалося дійти до врегулювання товарно-грошових відносин в бурякоцукровиробництві, бо уряд не відмінив давальницьку схему і суперечності бурякосійних організацій і цукрових заводів продовжувались – з недобросовісною конкуренцією і демпінгом. Внаслідок цього фінансовий стан галузевих установ підприємницького характеру погіршився: банкрутство на перших порах торкнулося цукрозаводів, трохи згодом – аграрних організацій.

Грошова розрахункова схема хоча спроможна ліквідувати витратні акценти і слугувати для стимулювання партнерських зацікавлень знизити виробничу собівартість і досягти високоефективності власної праці, проте варто наголосити, що давальницькі механізми теж мають мати місця – як явище вимушене й тимчасове, оскільки сучасні умови, запроваджуючі ринкові принципи в господарюванні, ускладнені, а майбутні форми переходу до ринкової взаємодії – проблемні. Причиною складнощів є нестача фінансів в обігу, відсутність збутових ринків, нестабільність в державній кредитній політиці.

Отже, щоб всебічно узгодити зацікавлення, недостатньо розглядати тільки ліквідацію давальницьких механізмів. Перед змінами треба удосконалити суб'єктні взаємовідносини «виробниче виробництво» - буряківництво - переробні підприємства -

обслуговуюча сфера. Тобто доцільніше підприємницькі організації у різноманітних сферах бурякоцукрової галузі вважати компонентами єдиної підкомплексної системи з отримання кінцевої цукрової продукції. Буряковирощувальні господарювання і цукрозаводи – основні споживачі продуктів виробничих засобів сфер виробництва й обслуговування. До першої відносять техніку й устаткування, добрива і засоби для рослинного захисту, до другої – транспортну і ремонтну базу, наукові дослідження та розробка теоретичних положень.

Попитом на ринку користуватимуться засоби для виробничої діяльності й знаряддя для роботи в бурякоцукровій сфері тільки в умовах високоефективного розвинення сировинної і переробної сфер, за еквівалентності вартості аграрної та промислово-виробничої продукції. Отже, всім учасникам цукробуряківництва дісталися свої задачі, що пов'язали їх один з одним, внаслідок чого неефективність їхнього виконання з негацією зацікавлень того чи іншого суб'єкта, порушує взаємовідносини всіх партнерів у підкомплексі.

Таким чином, спроби оптимізувати партнерські зв'язки в бурякоцукровому підкомплексі варто розпочинати із запровадження систем держрегулювання цукрового ринку, із становлення й розвитку інтеграційного підходу в бурякоцукровій галузі.

Висновки. Таким чином, проблема взаємовідносин учасників бурякоцукрового комплексу є складною та багатогранною. Щоб її вирішити, необхідно відмовитися від давальницької схеми переробки буряку та витратного механізму господарювання; перейти до грошових відносин, комерційного розрахунку і справедливого розподілу доходів;визначати інтегральну ефективність бурякоцукрового комплексу; впроваджувати різні моделі агропромислової інтеграції.

Слід відзначити, що дрібновласницька система в сучасну епоху науково-технічного прогресу, як засвідчує досвід багатьох економічно розвинутих країн, не є найкращою. Національні, транснаціональні корпорації, кооперовані і інтегровані системи поступово втягують дрібні структури в більш інтенсивні, високоефективні господарські і ринкові структури. Загальносвітові тенденції до інтеграції спеціалізованих і кооперованих структур, формування великих світових ринків нині очевидні.

В цілому агропромислова інтеграція забезпечить вирішення таких питань бурякоцукрового виробництва:

— поєднання економічних, фінансових інтересів цукрових заводів і бурякосіючих господарств, збереження діючих і створення нових

робочих місць, оновлення соціальної інфраструктури бурякоцукрового виробництва;

— збільшення тривалості виробничого сезону цукрових заводів до 100 днів, що забезпечить зниження собівартості цукру і підвищення його конкурентоспроможності;

— вирішення сировинної проблеми за рахунок підвищення урожайності цукрових буряків.

Використання запропонованої нами системи взаємовідносин між партнерами бурякоцукрового виробництва дасть можливість погодити їх інтереси, інтереси держави та споживачів. Вона забезпечить державі регулярні надходження до бюджету від податків і реалізації цукру на внутрішньому та зовнішньому ринках, бурякосіючим господарствам і цукровим заводам – умови для рентабельної діяльності, а споживачам – гарантію наявності в продажі вітчизняного цукру за стабільними і прийнятними цінами.

Література.

1. Турченко М.М. Стратегічна організаційно-економічна реструктуризація організацій аграрного сектора : монографія. — Харків : ТОВ «ЕДЕНА», 2006. — 537 с.

2. Бровко О.Г. Стан та проблеми виробництва і якості цукру в Україні / О.Г. Бровко, Г.С. Гордієнко // Вісник Дон дует. — 2002 — № 2(14). — С. 15–21.

3. Сітнікова Н.П. Цукрова промисловість України: стан та проблеми / Н. П. Сітнікова // Моніторинг інвестиційної діяльності в Україні. — 1999. — № 8. — С. 72–77.

4. Про заходи щодо регулювання аграрних відносин : Указ президента України № 63 від 18 січня 1995 року // Урядовий кур'єр. — 1995. — № 11 від 21 січня.

5. Про збільшення обсягів виробництва цукру та впорядкування його реалізації: Постанова Кабінету Міністрів України № 1062 від 6 вересня 1996 р. // Урядовий кур'єр. — 1996. — № 171 — 172 від 12 вересня — С. 7.

6. Багрій Т. В. Розвиток економічних відносин в інтегрованому цукробуряковому виробництві / Т. В. Багрій // Економіка АПК. — 2003. — № 4. — С. 117–119.

7. Палюх Т. Аналіз стану та перспектив розвитку цукрової галузі / Т. Палюх // Економіка АПК. — 2002. — № 5. — С. 241–246.

8. Про регулювання ринку цукру: Постанова Кабінету Міністрів України № 490 від 24 травня 1997 року // Урядовий кур'єр. — 1997. — № 96 – 97 від 31 травня. — С. 12.

УДК: 339.137.2

АНАЛІЗ МЕТОДІВ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Квятко Т.М., к.е.н., доцент,
Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка

У статті розглянуто підходи науковців, щодо методики оцінки рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції. Встановлено, що нині існує велика кількість методів оцінки конкурентоспроможності, проте жодної інтегральної системи показників не узгоджено. Запропоновано авторський підхід щодо розв'язання даного питання.

In the article author were examined views of scientists to assess level of competitiveness of agricultural products. There were established, that now have stand out a large amount of current methods for assessing competitiveness, but any integrated system of indicators hasn't been agreed upon. There was suggested authors determination solving this problem.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Питання підвищення конкурентоспроможності продукції є одними з ключових для економічних систем всіх рівнів, адже відповіді на них спроможні забезпечити зростання рівня добробуту населення, який є основним показником ефективності функціонування економічної сфери. Не є виключенням в цьому економіка України, для якої дане питання набуло ще більшої гостроти після вступу до СОТ 16 травня 2008 р. Проте, зважаючи на актуальність даної тематики та беручи до уваги велику кількість здійснених досліджень, варто зазначити, що і досі залишається теоретично та методологічно не вирішеною проблема взаємозв'язку між конкурентоспроможністю продукції та економічною ефективністю діяльності вітчизняних товаровиробників. Підвищення конкурентоспроможності продукції є важливим як для економіки України вцілому, так і для окремих її секторів. У тому числі, такого динамічного сектору як сільське господарство.

Сучасна економічна наука пропонує значну кількість методик, пристосованих до регіональних, об'єктових та інших особливостей товарних ринків, за якими можливо оцінити рівень конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції вітчизняного виробництва, однак саме багатоплановий індивідуальний

характер вказаних досліджень та методичних підходів не дозволяє дійти до застосування цілісної системи показників, які б повною мірою дозволяли оцінити конкурентоспроможність продукції на макрорівні. Отже вказане питання залишається остаточно не вирішеним.

При цьому в сучасній економічній науці не існує також єдиної загальноприйнятої методики оцінювання рівня конкурентоспроможності певного виду сільськогосподарської продукції та методики розрахунку конкурентоспроможності окремого підприємства чи галузі в цілому. Дане питання ускладнюється і невизначеністю категоріального апарату подібних досліджень, адже єдиного, визнаного та універсального визначення дефініцій «конкурентоспроможність продукції», «конкурентоспроможність підприємства» тощо, не існує. Вказаними обставинами обумовлюється актуальність теоретичних досліджень та практичних питань, пов'язаних з підвищенням конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників та її оцінкою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Конкуренція та пов'язанні з нею питання завжди були і залишаються в центрі уваги вчених-економістів. Вперше категорію «конкуренція» у термінологію економічної науки ввів А. Сміт, який визначив її роль та місце у функціонуванні ринкової економіки, а також фактори, що на неї впливають. В подальшому, продовжуючи аналізувати категорію «конкуренція» інший відомий представник класичної політичної економії Д. Рікардо сформулював теорію порівняльних переваг, яка пояснювала причини і вигоди які отримують країни, що беруть участь у міжнародній торгівлі. Проте, на шляху переходу до постіндустріального етапу розвитку та зміни умов здійснення економічної діяльності, виникла необхідність подальшого дослідження конкуренції, адже існуючі теорії не завжди могли обґрунтовано пояснити певні економічні процеси у сучасній економіці.

Також вивченням конкурентоспроможності займалися і К. Менгер, Є. Бем-Баверк, Ф. Візер, А. Маршалл, В. Парето. Вагомий внесок у дослідження конкуренції зробила Дж. Робінсон. Висновки Робінсон про можливість монополістичного регулювання цін і обсягів виробництва великими фірмами суперечили постулатам неокласичної теорії. Також був поставлений під сумнів і ключовий неокласичний принцип ототожнення рівноваги попиту і пропозиції, тобто ринкової рівноваги, з оптимальним розподілом і використанням ресурсів та максимізацією суспільного добробуту [1]. У подальшому питаннями

конкуренції та конкурентоспроможності займалися М. Портер, Н.П. Тарнавська та інші.

Серед вітчизняних науковців увагу питанням конкурентоспроможності аграрної продукції приділяли В.Г. Андрійчук, С.М. Кваша, П.Т. Саблук, Б.Й. Пасхавер та інші. Проте, зважаючи навіть на численні здобутки вчених-економістів і досі методично невирішеним є питання оцінки рівня конкурентоспроможності аграрної продукції. Не існує єдиної інтегральної методики оцінки, а використання різних неузгоджених між собою методик дає суперечливі результати.

Формулювання цілей статті. Метою даної публікації є формалізація переваг та недоліків існуючих методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності з огляду на їх відповідність особливостям ринку сільськогосподарської продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній економічній літературі виділяється понад 100 методів оцінки конкурентоспроможності та понад 300 показників рівня конкурентоспроможності підприємства [2]. Оцінюючи конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції науковці схиляються до думки, що необхідно оцінювати як і кількісні, так і якісні показники [3]. При цьому останні часто є більш інформативними. Однак, сьогодні не існує жодної інтегральної системи показників, яка б враховувала основні характеристики та мала не тільки теоретичне, але і прикладне значення при оцінці рівня конкурентоспроможності сільгосппродукції, а також враховувала унікальність продукції АПК порівняно з продукцією інших галузей національної економіки.

На основі аналізу пропонованих методів, нами було встановлено, що більшість вчених-економістів (наприклад, В.К. Савчук, О. Богданюк, С.Г Свєтунькова, Л.Р. Ільясова, Г.В. Савицька, Н.О. Криковцева, А.А. Степанова та інші) схиляються до думки, що узагальнюючим показником конкурентоспроможності продукції повинен бути інтегральний показник. Ми також поділяємо дані погляди, однак дотримуємося дещо іншої думки стосовно методів розрахунку цього показника. Також варто зазначити, що думки науковців стосовно останнього суттєво різняться та формуються у різних напрямках. Підтвердженням цього є те, що в одних випадках для оцінки конкурентоспроможності продукції першочерговими характеристиками є біолого-господарські (генетичні параметри, які закладаються селекціонерами), еколого-господарські (параметри, які

містяться в нормативних документах, стандартах) та виробничо-господарські параметри (виробнича собівартість) продукції. В інших – пропонується основну увагу приділяти вартісним показникам і на їх основі розраховувати інтегральний показник.

Також ми не зовсім погоджуємося із думкою науковців, які вважають, що конкурентоспроможність продукції, а також рентабельність її виробництва інтегрується в конкурентоспроможність підприємства і на основі цього оцінюється рівень конкурентоспроможності підприємства. Продовжуючи цю думку, можна зробити висновок, що в подальшому конкурентоспроможність підприємства інтегрується в конкурентоспроможність галузі, регіону і т.д. Тобто конкурентоспроможність продукції визначає рівень конкурентоспроможності національної економіки. На наш погляд, дане обґрунтування є упередженим та сумнівним. Ми вважаємо, що конкурентоспроможність та економічна ефективність продукції впливає на формування рівня конкурентоспроможності підприємства, проте не є вичерпною основою для його визначення, адже вказані групи показників враховують результати реалізації економічного потенціалу суб'єкта, втім прямо не враховують рівень його розвитку та стан зовнішнього середовища, за якого розкриваються та реалізуються певні можливості та складові цього потенціалу.

Оцінювати рівень конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, на думку деяких науковців, необхідно за рахунок використання вагових коефіцієнтів [4]. Такий порядок розрахунку показників конкурентоспроможності застосовується під час підготовки Звіту про глобальну конкурентоспроможність країн світу. Але, в попередніх наших дослідженням було доведено, що використовувані методи (на світовому рівні) не відображають реальної ситуації в економіці України, а тому доцільним є застосування поряд з ваговими коефіцієнтами інших більш об'єктивних методів при оцінці рівня конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції.

На думку Малиша М.І. для повноцінної характеристики конкурентоспроможності продукції слід застосовувати три групи показників: технічні, економічні, організаційні. До технічних автор відносить показники, які визначаються певними нормами, стандартами і технічними рекомендаціями. До економічних – показники, які визначають, в першу чергу, витрати споживача на придбання та подальшу експлуатацію товару. Організаційні – це умови по дотриманню сервісу підприємством, що реалізувало продукцію [5]. Врахування даних показників є важливим, проте, ми

вважаємо, що для більш повного аналізу ці показники потрібно доповнити і експертними.

Питання конкурентоспроможності продукції та маркетингу нерозривно пов'язані між собою та за сучасних умов не можуть повністю існувати окремо один від одного. Врахувавши ці особливості, науковці (з позиції маркетологів) при оцінці рівня конкурентоспроможності продукції виділили ще дві групи показників, а саме: показники зовнішнього формування (тенденції розвитку економіки, ринку, тенденції НТП, коливання кон'юнктури, загроза конкурентів та ін.) і показники якості (ергономічні, патентно-правові, показники безпеки, екології та ін.) [6]. На нашу думку, якщо застосовуються показники маркетингу то їх необхідно використовувати в повній мірі, тобто використовувати і показники, що характеризують комунікаційну політику підприємства. Це дозволить враховувати обсяг продажів який, в свою чергу, впливає на конкурентоспроможність продукції.

Необхідною складовою ефективного розвиту вітчизняної економіки є забезпечення конкурентоспроможності продукції, яка виробляється в аграрній сфері не лише на внутрішньому, але і на зовнішньому ринку. Продукція повинна відповідати вимогам міжнародних стандартів, тобто бути високоякісною, щоб забезпечити підвищення ролі країни на міжнародному ринку. Однак через недостатнє застосування фахівцями класичних (системи загальноприйнятих) методів оцінки конкурентоспроможності аграрної продукції, які узгоджуються із методами, що є в основі сертифікації продукції у країнах основних торговельних партнерах, неможливо визначити дійсні якісні показники продукції, а отже і її фактичний рівень конкурентоспроможності. А тому, слід запроваджувати і застосовувати нові методи визначення конкурентоспроможності, що в подальшому дасть можливість виявляти невикористані резерв у процесі виробництва та реалізації аграрної продукції.

Беручи до уваги особливості розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні, вважаємо, що нині рівень конкурентоспроможності продукції доцільно оцінювати за трьома групами показників: аналітичними, експертними та комбінованими.

Висновки. У сучасній економічній науці та господарській практиці використовуються різноманітні методи оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції. Не зважаючи на це, не існує універсальної системи показників яка б мала прикладне загальногосподарське значення. Науковці пропонують для

оцінки конкурентоспроможності розраховувати біолого-господарські, еколого-господарські, виробничо-господарські, вартісні, організаційні, технічні, економічні та інші показники. Пропонуємо узагальнити існуючі методи за такими напрямами: аналітичні, експертні та комбіновані.

Література.

1. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции [пер. с анг.]/ Робинсон Дж. – М.: Прогресс, 1986. – 469 с.

2. Ламбен Ж.-Ж. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива /Ламбен Ж.-Ж. – СПб.: Наука, 1996. – 589 с.

3. Богданюк О. Удосконалення оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції [Електронний ресурс] /Богданюк О. – Режим доступу: http://sophus.at.ua

4. Кулешова Г.М. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності продукції АПК /Кулешова Г.М./ Вісник ЖДТУ. – 2009. – № 1 (47). – С. 176-179.

5. Аграрная экономика: учеб. 2-е изд. перераб. и доп. / Под ред. М.И. Малыша. – СПб.: Изд-во «Лань», 2002. – 688 с.

6. Ахметджанова С. Параметры конкурентоспособности пищевой продукции /С. Ахметджанова // Маркетинг. – 2001. – № 2. – С. 70-75.

7. Луцький М.Г. Конкурентоспроможність продукції українських корпорацій на міжнародних ринках / М. Г. Луцький, Е. І. Данілова // Інститут економіки і менеджменту: електронне наукове фахове видання. – 2007. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/PSPE/2007-1/Luckiy_107.htm

УДК 657.62

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛІКВІДНОСТІ ТА ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

КЛИМЕНКО С.О., К.Е.Н.,
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті акцентовано увагу на важливості відповідного обліково-аналітичного забезпечення ліквідності та платоспроможності підприємства, що визначають його задовільний фінансовий стан та дають можливість контролювати загрозу банкрутства.

An article is about the accounting-analytic ensuring for the definition of liquidity and solvency enterprise. These markers value his satisfactory financial condition and it is possible to control a bankruptcy risk.

Постановка проблеми у загальному вигляді. При управлінні діяльністю підприємства у сучасних умовах постійної уваги потребує збереження його ліквідності і платоспроможності на належному рівні. Аналіз фінансового стану з погляду оцінки можливості відповідати за своїми зобов'язаннями, тобто, підтримувати високу платоспроможність, має суттєве практичне значення. На цій основі приймаються рішення надати кредити, особливо короткострокові. При обґрунтуванні можливості довгострокового кредитування, а також аналізі платоспроможності і фінансової стійкості потенційного позичальника на всіх етапах кредитування проводиться глибоке дослідження виробничих, технологічних, маркетингових та фінансових аспектів. Беруться до уваги найтяжчі, до банкрутства, наслідки, до яких можуть призвести прорахунки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний вклад у розробку теоретичних засад та практичного використання аналізу ліквідності та платоспроможності підприємств внесли наші вчені Білик М.С., Завгородній А.Г., Кіндрацька Г.І., Цигилик І.І., Кропельницька С.О, Мозіль О.І., Дєєв Н.М. і Дедіков О.І., зарубіжні автори.

Формування цілей статті. Дослідити важливість платоспроможності та ліквідності як визначальних чинників фінансової стійкості підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. За визначенням Білик М.С., Завгороднього А.Г., Кіндрацької Г.І. та ін. платоспроможність підприємства – це його спроможність своєчасно і повністю розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що випливають з торговельних, кредитних та інших операцій грошового характеру [2, с. 126]. Фінансовий стан підприємства, за якого воно не своєчасно виконує свої грошові зобов'язання перед кредиторами, в тому числі, із заробітної плати, визначається як його неплатоспроможність. Остання виникає внаслідок різних обставин, пов'язаних з фінансово-господарською діяльністю, і супроводжується нестачею власних оборотних коштів. Тривала неплатоспроможність може призвести до банкрутства підприємства.На думку вчених Цигилик І.І., Кропельницької С.О, Мозіль О.І. платоспроможність (ліквідність) – це здатність розраховуватися за своїми фінансовими зобов'язаннями за рахунок наявних активів, що можуть бути використані для погашення боргів. Як зазначає ця група економістів, до них належать ті елементи оборотних засобів, які можна реалізувати, а також залишки готової продукції на складі і відвантажені покупцям, дебіторська

заборгованість (крім безнадійної), цінні папери, грошові кошти на розрахунковому рахунку, у тому числі на депозитних рахунках, касова готівка [5, с. 80].

Платоспроможність означає наявність у підприємства грошових коштів і еквівалентів, достатніх для розрахунків по кредиторській заборгованості, що вимагає негайного погашення. До цього визначення терміну Дєєва Н.М. і Дедіков О.І. додають дві ознаки платоспроможності, а саме: наявність грошей у касі і на розрахунковому рахунку; відсутність простроченої кредиторської заборгованості. Причому наявність незначних залишків грошей на розрахунковому рахунку ще не означає, що підприємство неплатоспроможне, бо кошти на розрахунковий рахунок можуть надійти впродовж кількох днів [1, с. 111].

У практиці сучасного підприємства досі існує розбіжність між двома поняттями: ліквідність і платоспроможність. За визначенням Ткачук М. І. і Кірєєва Е.Ф., платоспроможність - це реальний стан фінансів підприємства, який можна окреслити на конкретну дату чи аналізований період [4, с. 207]. Савицька Г.В. дає таке визначення платоспро-можності: платоспроможність - це можливість своєчасно погашати свої платіжні зобов'язання готівкою, тобто, ресурсами [3, с. 383]. На думку Шеремета А.Д., платоспроможність організації є сигнальним показником, у якому проявляється її фінансове становище. Під платоспроможністю він розуміє здатність організації вчасно задовольняти платіжні вимоги постачальників відповідно за господарськими договорами, повертати кредити, оплачувати працю персоналу, вносити платежі до бюджетів і, також, у позабюджетні фонди [6, с. 217].

Баланс вважається абсолютно ліквідним, якщо: найбільш ліквідні активи перевищують негайні пасиви або дорівнюють їм; активи, що швидко реалізуються, дорівнюють короткостроковим пасивам або більші за них; активи, що реалізуються повільно, дорівнюють довгостроковим пасивам або більші за них; активи, що важко реалізуються, менші за постійні пасиви.

Для визначення ліквідності балансу зіставляються підсумки наведених груп за активами й пасивами. Баланс вважається абсолютно ліквідним, якщо мають місце співвідношення: А 1 > П 1; А 2 > П 2; А 3 > П 3; А 4 < П 4 [3, с. 208].

У сучасній економіці одним із найважливіших показників фінансового стану підприємства є ліквідність – спроможність перетворювати свої активи на гроші для покриття необхідних

платежів. Центральне місце у процесі аналізу ліквідності та платоспроможності займає аналіз ліквідності балансу підприємства, представлений у таблиці 1.

Таблиця 1

Аналіз ліквідності балансу ТОВ «АПК «АДА-М» за 2011-2012 роки

Групи активів	Рядки балансу	Станом на (тис. грн.)		Групи пасивів	Рядки балансу	Станом на (тис. грн.)	
		31.12.11 р.	31.12.12 р.			31.12.11 р.	31.12.12 р.
А 1	230+240	384,6	0	П 1	530+ 610	2159	2610,9
А 2	160+170+ 210+ 250	702,5	267,0	П 2	500	0	599,3
А 3	100+110+ 130	79,7	912,1	П 3	510	1066	0
А 4	030+040	106,9	106,2	П 4	380+550+ 570+ 580	-1952	-1925

Баланс вважається абсолютно ліквідним, якщо: найбільш ліквідні активи перевищують негайні пасиви або дорівнюють їм; активи, що швидко реалізуються, дорівнюють короткостроковим пасивам або більші за них; активи, що реалізуються повільно, дорівнюють довгостроковим пасивам або більші за них; активи, що важко реалізуються, менші за постійні пасиви. Після порівняння підсумків груп по активу та пасиву, можна зазначити, що баланс ТОВ «АПК «АДА-М»» є не ліквідним. Як показують результати (табл. 2), для задоволення поточних зобов'язань підприємство не має достатньої кількості оборотних активів, про що свідчить величина коефіцієнта покриття, який на початок 2012 р. склав 0,3, а на кінець 2012 р. - 0,4, що значно нижче нормативного значення. Це означає, що підприємство не в змозі вчасно ліквідовувати свої борги. Коефіцієнт швидкої ліквідності за аналізований період знизився з 0,03 до 0,1, що також значно нижче нормативного значення (1), тобто підприємство не має можливості сплатити поточні зобов'язання за умови своєчасного розрахунку з дебіторами і така ситуація погіршується, про що свідчить динаміка коефіцієнта.

Таблиця 2

Аналіз показників ліквідності ТОВ «АПК «АДА-М»

№	Показники	Індекс показника	Оптимальне значення	На початок року	На кінець року
1	Коефіцієнт поточної ліквідності	$K_{пл}$	>2	0,3	0,4
2	Коефіцієнт швидкої ліквідності	$K_{кл}$	>1	0,3	0,1
3	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	$K_{аб}$	> 0,2	0,1	0
4	Чистий оборотний капітал	$Ч_{ок}$	> 0	-2118,0	-2080,

Про нездатність підприємства ліквідувати короткострокову заборгованість свідчать фактичні дані щодо коефіцієнта абсолютної ліквідності, який на початок 2012 р. складав 0,1, а на кінець 2012 р. – 0 при нормативному значенні 0,2. Отже у підприємства не вистачає також і грошових коштів на покриття невідкладних зобов'язань. Таким чином, аналізоване підприємство можна охарактеризувати як фінансово не стійке. Оцінка рівня платоспроможності дається за даними балансу на основі характеристики ліквідності оборотних коштів, тобто з урахуванням часу, необхідного для перетворення їх у готівку.

На досліджуваному підприємстві – низький рівень платоспроможності, відбуваються негативні модифікації фінансового стану підприємства. Результати досліджень свідчать, що ТОВ «АПК «АДА-М» всі власні кошти вкладає в оборотні активи. Це пояснюється великою потребою підприємства у вільних грошових коштах для забезпечення основного виду діяльності, адже велику питому вагу складає придбання сільсько-господарської продукції у постачальників за готівку.

Висновки. Як показали результати дослідження, для задоволення поточних зобов'язань підприємство не має достатньої кількості оборотних активів. Це означає, що ТОВ «АПК «АДА-М» не в змозі вчасно ліквідовувати свої борги, не має можливості сплатити поточні зобов'язання за умови своєчасного розрахунку з дебіторами, у

товариства не вистачає грошових коштів на покриття невідкладних зобов'язань. У результаті аналізу платоспро-можності виявлено, що кошти підприємства створені в основному за рахунок короткострокових зобов'язань, внаслідок чого його фінансове положення визначається нестійким.

Перспективи покращення показників ліквідності наступні. Пропонується ввести управління запасами підприємства з метою оптимізації запасів матеріалів, готової продукції. Оптимізація рівня запасів має вплинути на перерозподіл обігових коштів підприємства, в результаті чого очікується збільшення величини ліквідних грошових коштів та зменшення величини неліквідних виробничих запасів. Оптимізація ліквідності підприємства реалізується за рахунок оперативного механізму фінансової стабілізації – системи заходів, спрямованих, з одного боку, на зменшення фінансових зобов'язань, а з іншого – на збільшення грошових активів, що забезпечують ці зобов'язання. З капіталом короткострокового використання необхідна постійна оперативна робота, націлена на контроль за своєчасним поверненням його і залученням в обіг. Відповідно від того, наскільки оптимальне співвідношення власного і позичкового капіталів, тобто, структура капіталу підприємства, буде забезпечено його належний фінансовий стан. Розробка правильної фінансової стратегії в цьому питанні допоможе підприємству підвищити ліквідність і платоспроможність.

Література.

1. Дєєва Н.М., Дедіков О.І. Фінансовий аналіз: навчальний посібник. – К: ЦУЛ, 2007. – 328 с.

2. Кіндрацька Г.І., Білик М.С., Загородній А.Г. Економічний аналіз: навчальний посібник / За ред. А.Г. Загороднього. Львів: Видавництво Нац. Ун-ту "Львівська політехніка", 2007. – 428 с.

3. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. 5-е изд., перераб. и доп. - М.: Инфра-М, 2009. – 536 с.

4. Ткачук М.И., Киреева Е.Ф. Основы финансового менеджмента: Учеб. пособие. - М.: Интерпрес-сервис, Экоперспектива, 2002. - 416 с.

5. Цигилик І.І., Кропельницька С.О., Мозіль О.І., Ткачук І.Г. Економіка й організація інноваційної діяльності [Текст]: навчальний посібник К.: Центр навчальної літератури, 2004. - 128 с.

6. Шеремет А.Д. - Методика финансового анализа деятельности коммерческих организаций / А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулин, Е.В. Негашев. — М.: ИНФРА-М, 2000 – 692 с.

631.15.33

ОСНОВНІ ЕТАПИ ПРОЕКТНИХ ПРОРОБЛЕНЬ ЩОДО ПОБУДОВИ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙ АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ

КРАЛЯ В.Г., АСИСТЕНТ*,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА

У статті розглянуто основні етапи щодо вдосконалення організаційних структур управління організацій аграрного профілю.. Сталий розвиток підприємств можливий за умови здійснення змін, що забезпечать ефективність управлінських структур.

In the article the basic stages are considered in relation to perfection of organizational structures of management enterprises. Steady development of enterprises is possible on condition of realization of changes that will provide efficiency of administrative structures.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Однією з основних причин неефективного функціонування господарств України, низьких темпів науково-технічного прогресу, складностей в реалізації ринкового механізму господарювання є організаційні структури, що засновані на централізації, багатоступінчастій ієрархії, незмінності методів управління. Тому актуальною стає проблема перебудови організаційних структур, тому що навіть добре спроектована організаційна структура за збігом часу починає ставати неадекватною як зовнішньому так і внутрішньому середовищу. Виникає потреба в реструктуризації організаційної структури, що є не тільки невід'ємною частиною комплексу заходів радикальної економічної реформи, але і неодмінною умовою її здійснення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Свій внесок у розв'язання проблем перебудови організаційних структур підприємства здійснили такі вітчизнянні вчені: І.А. Кімова, В. Базилевич, Н. Гончарова, Ю. Каракай, А. Мазур, Т. Мізерна, С. Соколенко, О. Терещенко, Г. Швиденко та інші. Світовий досвід проектних проробленьщодо побудови раціональної організаційної структури управління організацій аграрного профілю навчає що їх успіх багато в чому залежить від обраного алгоритму здійснення. Цей останній обов'язково має базуватися на положеннях нової парадигми управління та засадах стратегічного менеджменту. Саме про такий алгоритм, який включає 12 етапів йдеться в даній статті.

Формулювання цілей статті. Основною метою статті є ознайомлення читачів з основними етапами прорублень щодо побудови організаційної структури управління організацій аграрного профілю

Викладення основного матеріалу дослідження. Алгоритм здійснення побудови раціональної структури управління організацій аграрного профілю:

Етап 1. Не є секретом,що немало організацій аграрного профілю України демонструють суттєве відставання з позицій ефективності та продуктивності господарювання від організацій аграрного профілю розвинених країн Заходу. Цим останнім вдалося досягти високого рівня організаційно-економічного розвитку завдяки послідовному використанню рекомендацій ««батьків» нової парадигми управління» та стратегічного менеджменту: видатних зарубіжних вчених-економістів А.Д. Чандлера, К. Ендрюса, І. Ансоффа, М. Портера, Г. Мінцберга та інших. Практичне використання там напрацювань згаданих вчених-економістів дозволило врегулювати проблеми які гальмували організаційно-економічний та соціально-економічний розвиток господарських організацій, в тому числі організацій аграрного профілю.

Етап 2. Згадані вище проблеми можна було згрупувати у шість пакетів. Їх виникнення було пов'язане відповідно:

1) із визнанням організацій аграрного профілю та їх об'єднань як закритих систем;

2) із неоптимальності блоку структурних змінних організацій аграрного профілю;

3) із вкрай обмеженим рівнем концентрації виробництва;

4) із усуненням персоналу від права володіння на засоби виробництва та на вироблену продукцію;

5) із усуненням персоналу від управління виробництвом;

6) із ігноруванням вимог концепції соціальної відповідальності перед суспільством в цілому і власним персоналом зокрема.

Етап 3. Основними положеннями нової парадигми управління, відомої як тиха управлінська революція і була сформована у 50-х роках минулого століття) є наступні шість, що стосуються будь-якої господарської організації:

1) організація є відкритою системою;

2) успіх організації залежить від того наскільки вона адаптована до

факторів зовнішнього середовища;

3) для організацій повинно бути притаманне постійне оновлення;

4) організація має робити ставку на працівника, який здатний себе само реалізувати, що є можливим лише в системах внутрішньогосподарського підприємництва (інтрапренерства);

5) організація має додержуватися вимог соціальної відповідальності в цілому і перед власним персоналом зокрема;

6) організація має орієнтуватися на нову соціальну групу – когнітаріат, сила якої базується на знаннях та використанні інтелекту, а не фізичної сили.

Етап 4. Перераховані положення нової парадигми управління складають основу стратегічного менеджменту, сформованого та введеного до вжитку на межі 60-70 років минулого століття. Стратегічний менеджмент – це управління поведінкою будь-яких господарських організацій та їх об'єднань, яке має бути орієнтоване на досягнення надзвичайно важливих цілей у більш віддаленій перспективі. Стратегічному менеджменту властиві багаточисельні компоненти. Особливо важливими серед них є наступні два:

— об'єкти стратегічного менеджменту;

— алгоритм стратегічного менеджменту.

Етап 5. Основними об'єктами структурного менеджменту в системі «організація аграрного профілю - зовнішнє середовище», принципова блок-схема якої приведена на рис.1, є наступні чотири:

1) внутрішнє середовище 2-го рівня – внутрішнє середовище адміністративного району;

2) внутрішнє середовище 1-го рівня – внутрішнє середовище окремої сільської агломерації;

3) внутрішнє середовище окремого стратегічного сегменту;

4) внутрішнє середовище окремої організації аграрного профілю.

Етап 6. Достовірний алгоритм стратегічного менеджменту організацій аграрного профілю обов'язково має підпорядковуватися механізму зворотної адаптації. Тому в даному випадку він повинен мати наступний вигляд:

1) стратегічна сегментація внутрішнього середовища адміністративного району;

2) стратегічна сегментація внутрішнього середовища сільської агломерації;

3) стратегічна сегментація внутрішнього середовища

міжгосподарського виробничого об'єднання організацій аграрного профілю;

4) стратегічна сегментація внутрішнього середовища окремих організацій аграрного профілю.

Етап 7 Продуктом стратегічної сегментації внутрішнього середовища адміністративного району має бути проект внутрішньорайонної системи концентрації та спеціалізації тваринництва.

Етап 8 .Продуктом стратегічної сегментації внутрішнього середовища міжгосподарського локального горизонтально інтегрованого виробничого об'єднання організацій аграрного профілю має бути проект відбору з їх числа тих, які заслуговують на одержання статусу організації - лідера і організацій-сателітів.

Етап 9 Продуктом стратегічної сегментації внутрішнього середовища окремої організації аграрного профілю яка є учасником локального горизонтально інтегрованого виробничого об'єднання кластерного типу має бути оптимальна для даних умов її виробнича структура.

Етап 10. Загальновідомо що оптимальна виробнича структура будь-якої господарської організації мало що дасть якщо не буде кореспондуватися із організаційною структурою цієї останньої (ОС).

Етап 11. Також загальновідомо, що оптимальна організаційна структура будь-якої господарської організації мало що дасть, якщо не буде кореспондуватися з оптимальною структурою управління цією останньою (ОСУ).

Етап 12 Як навчає світовий досвід впровадження в життя проектних проробленьщодо формування раціональних організаційних структур управління (ОСУ) таке формування мало що дасть якщо воно не передбачатиме реалізацію вимог концепції стратегічних господарських підрозділів (СГП).

Представлений вище стислий виклад завдань дванадцятьох етапів процесу проектування організаційної структури управління організацій аграрного профілю був використаний на кафедрі організації виробництва, бізнесу та менеджменту ХНТУСГ ім. Петра Василенка у ході виконання науково-дослідної роботи «Стратегічна ринково-підприємницька трансформація внутрішнього середовища сільських агломерацій Богодухівського району Харківської області».

Згадана науково-дослідна робота виконується на засадах творчої співдружності з працівниками Управління агропромислового розвитку Богодухівської районної державної адміністрації. Одним із її завдань було опрацювання серії пілотних проектів ринково-підприємницької трансформації внутрішнього середовища запроектованих на перспективу стратегічних зон господарювання (СЗГ). Об'єктом одного з таких проектів, який знайшов відображення в даній статті була перспективна Губарівсько-Дмитрівська сільська агломерація, на базі якої рекомендовано створення СЗГ, спеціалізованої на вирощуванні, до рощенні та відгодівлі понадремонтного молодняка великої рогатої худоби. Організаційно-правовою формою згаданої СЗГ має стати локальне, горизонтально інтегроване виробниче об'єднання. Організацією-лідером цього об'єднання має стати фермерське господарство «Промінь», яке в даний час володіє площею ріллі яка дорівнює 4004,6 га. Разом з фермерським господарством «Промінь» до складу згаданого виробничого об'єднання мають увійти ще 38 організацій аграрного профілю(без урахування особистих селянських господарств (ОСГ), які матимуть статуси сателітів. Загальна плаща ріллі яку контролюватиме перспективна Губарівсько-Дмитрівська СЗГ складатиме 14655,3 га. А це дозволяє встановити потужність перспективної Губарівсько-Дмитрівської СЗГ на рівні 11000 голів молодняка великої рогатої худоби знятих з відгодівлі у віці 18 місяців.

Висновки. Структурні перетворення - одна з найпоширеніших форм змін, це частина організаційного процесу, яка стосується системи розподілу повноважень і відповідальності, координаційних та інтеграційних механізмів, розподілу на відділи, управлінської ієрархії, комітетів і ступенів централізації. В сучасних умовах доцільно розглядати проблеми вдосконалення організаційних структур управління, проведення реструктуризації.

Література.

1. Невідома М.В. Особливості організаційних трансформацій на підприємствах // Актуальні проблеми економіки. – 2007. № 2. – С. 74-81.

2. Грищенко Н.В. Світовий досвід реструктуризації підприємств // Актуальні проблеми економіки. – 2007 – № 6. – С. 70.

3. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Лісостепу України / Редкол. : М.В.Зубець (голова) та ін. – К.:Логос - 2004 – 776 с.

УДК 338.439.02 (477)

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Крупа О.М., к.е.н.,
Львівський національний аграрний університет

Розглянуто сучасний стан продовольчої безпеки в Україні, досліджено динаміку семи основних індикаторів. Визначено напрями виходу із продовольчої небезпеки.

The current state of food security in Ukraine is considered and the dynamics of its seven main indicators are investigated. The ways out of the food hazard are determined.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Однією з найважливіших проблем XXI ст. вчені вважають забезпечення населення продовольством. Останніми роками проблема продовольчої безпеки не тільки не втратила свою актуальність, а й набула суттєвого розвитку. Така ситуація склалася у зв'язку з наростаючою обмеженістю продовольства, постійним підвищенням цін на продукти харчування на світових ринках. В Україні зростання цін на продовольство відчувається дуже гостро, оскільки значна частка доходів населення витрачається на основні продукти харчування. Вітчизняна економіка може одержати шанс скористатися конкурентними перевагами сприятливого для вирощування більшості сільськогосподарських культур природно-кліматичного потенціалу та з огляду на сільський уклад життя населення. Відповідальність за формування продовольчої безпеки покладається на державу і тому її забезпечення залежить від здійснення аграрної політики, стабільного соціально-економічного і екологічного розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підтверджують актуальність питання продовольчої безпеки дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, зокрема як П. Саблук, Б. Пасхавер, Р. Тринько, О. Гойчук, П. Руснак, П. Лайко, М. Бабієнко та інші. Проте питання продовольчої безпеки не можна вважати вичерпаними, їх потрібно продовжувати вивчати та аналізувати.

Формулювання цілей статті. Основною метою даної статті є оцінка стану вітчизняної продовольчої безпеки на основі визначення і порівняння її основних показників та обґрунтування шляхів подолання продовольчої кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна має величезні природні багатства для ведення сільськогосподарського виробництва і розв'язання не лише національної, а й світової продовольчої проблеми, що виявлятиметься не лише у нарощуванні обсягів аграрного виробництва, а й у пропонуванні безпечних і корисних продуктів харчування, що забезпечуватимуть потреби та харчові переваги людей для активного й здорового життя, як того вимагає саме поняття продовольчої безпеки.

Для держави продовольча безпека – невід'ємна частина економічної безпеки. Це гарантований доступ всіх жителів країни до продовольства, здатність забезпечити поточні і надзвичайні потреби у продуктах харчування за рахунок власних ресурсів [1, с. 73].

Питання оцінки продовольчої безпеки має як чітко інформаційно-пізнавальне, так і практичне значення. Знаючи реальний стан продовольчої проблеми та її розвитку в часі можна виробити як стиль поведінки суспільства, так і розробити конкретні заходи, спрямовані на попередження та максимальне зниження дії негативних факторів впливу на погіршення продовольчого забезпечення [5, с. 49]. Так оцінка основних індикаторів продовольчої безпеки сьогодні являє значний науковий і практичний інтерес.

Міністерство економіки почало оприлюднювати звіт про стан продовольчої безпеки України починаючи з 2008 р. Доцільно провести порівняльний аналіз семи індикаторів продовольчої безпеки за 2007–2012 рр.

1. *Добова енергетична цінність раціону людини* у 2012 р. становила 2954 ккал, що на 18,2% перевищує пороговий показник (2500 ккал). Починаючи з 90-х років більшим таке перевищення було лише у 2008 р. – на 19,9% та у 1990 р. – на 43,9%. У порівнянні із 2011 р. споживання калорій населенням України зросло лише на 0,1%, з 2010 р. – на 0,7%, з 2007 р. – на 0,5%, тобто не суттєво. Встановлено, що граничний критерій споживання продуктів тваринного походження 55%, а рослинного 45%. Проте основну частину калорій українці споживали разом із продукцією рослинного походження (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка і структура калорійності середньодобового споживання продуктів харчування населенням України (на одну особу за рік)*

Продукти	2007 р.		2010 р.		2012 р.		Відхилення	
	ккал	%	ккал	%	ккал	%	ккал	%
Рослинного походження	2158	73,4	2124	72,4	2110	71,4	-48	–2,0
Тваринного походження	782	26,6	809	27,6	844	28,6	+62	+2,0
Всього	2940	100,0	2933	100,0	2954	100,0	+14	–

**розраховано на основі даних [4].*

Таке вимушене вегетаріанство і суттєва втрата білків пояснюється тим, що продукція тваринництва в 5–10 разів дорожча від продукції рослинництва. Останніми роками менше 30% середньодобового раціону забезпечується за рахунок споживання продукції тваринного походження, що майже у 2 рази нижче рекомендованого показника. У 2012 р. порівняно з 2007 р. споживання продукції тваринного походження зросло на 62 ккал або на 7,9%, проте її частка у структурі споживання збільшилася лише на 2%. Основна ж частина калорій споживалася разом із продукцією рослинного походження. За досліджуваний період її частка у споживанні становила понад 70%, позитивним явищем є зменшення даного виду споживання на 48 ккал або на 2,2%.

Перешкодою динамічному й збалансованому розвитку сільського господарства є посилення внутрішньогалузевих диспропорцій. Віддаючи перевагу виробництву високоприбуткових та експортоорієнтованих рослинницьких культур і продукції промислового птахівництва, вітчизняні товаровиробники не приділяють достатньої уваги виробництву тваринницької продукції, за рахунок якої забезпечується повсякденний попит місцевого населення [3, с. 99].

2. *Достатність споживання окремого продукту* в Україні у 2012 р знаходилася на рівні або вище раціональних норм (табл. 2). Незважаючи на все ще помітне відставання фактичного споживання м'ясо-молочної, рибної продукції та плодів і ягід від раціональних норм, у 2012 р. покращилася ситуація із їх споживанням продуктів населенням України.

Таблиця 2

Споживання основних продуктів харчування населенням України (на одну особу за рік), кг*

Найменування продуктів	Норми харчування		2007 р.	2012 р.	2012 р. до, %		
	раціональні	мінімальні			раціональних норм	мінімальних норм	2007 р.
М'ясо і м'ясопродукти	83	52	45,7	54,4	65,5	104,6	119,0
Молоко і молокопродукти	380	341	224,6	214,9	56,6	63,0	95,7
Яйця, шт.	290	231	252	307	105,9	132,9	121,8
Хлібні продукти	101	94	115,9	109,4	108,3	116,4	94,4
Картопля	124	96	130,4	140,2	113,1	146,0	107,5
Овочі і баштанні	161	105	118,4	163,4	101,5	155,6	138,0
Плоди, ягоди	90	68	42,1	53,3	59,2	78,4	126,6
Риба і рибні продукти	20	12	15,3	13,6	68,0	113,3	88,9
Цукор	38	32	40,0	37,6	98,9	117,5	94,0
Олія	13	8	14,3	13,0	100,0	162,5	90,9

**розраховано на основі даних [4].*

Збільшення споживання відбулося як за рахунок нарощування реалізації худоби та птиці вітчизняними виробниками (на 3,1 %), так і зростання імпорту м'ясопродуктів (в 1,7 раза). Таким чином, упродовж 2007-2012 рр. споживання м'яса в Україні має чітко виражену тенденцію до збільшення і це є позитивним явищем, однак раціональні норми споживання все ще не досягнуто.

У зв'язку із зменшенням поголів'я корів в усіх категоріях господарств споживання населенням молока і молокопродуктів зменшилось у 2012 р. порівняно з 2007 р. на 4,3 %, індикатор достатності не перевищував 57%. Споживання населенням риби та рибопродуктів у 2012 р. порівняно з 2007 р. зменшилося на 11,1 %, а у порівнянні з 2010 р. – на 6,2%. Загалом споживання даного продукту є недостатнім і має негативну тенденцію, хоча й мінімальні норми споживання виконуються. У 2012 р. збереглася позитивна тенденція до поступового збільшення споживання українцями плодово-ягідної продукції, зростання порівняно з попереднім роком склало 1,3 %, а порівняно з 2007 р. – на 26,6%. Тобто українці споживають більше плодів і ягід, але це тільки половина від потрібної норми.

Упродовж 2007-2012 рр. мало тенденцію до зменшення споживання хлібних продуктів та олії, але споживання картоплі продовжує суттєво перевищувати раціональні норми. Так, фактичне споживання хліба і хлібопродуктів, яєць, картоплі, овочів, цукру, олії перевищувало раціональні норми і вкотре підтвердило той факт, що українці продовжують зловживати дешевшими продуктами харчування і незбалансовано харчуватися.

3. *Достатність запасів зерна у державних ресурсах* – на кінець 2007 р. у державному продовольчому резерві знаходилося 472 тис. тонн продовольчого зерна, обсяг внутрішнього споживання населенням хліба у перерахунку на зерно становив 7090 тис. тонн. Звідси індикатор достатності запасів зерна у 2007 р. знаходився на рівні 6,7% за порогового значення 12%. Незважаючи на достатні для забезпечення потреб внутрішнього споживання зернові ресурси та запровадження квотування експорту внутрішні ціни на продовольче зерно зросли у 1,7 раза.

Протягом 2007-2012 рр. державний резерв зерна збільшився на 1208 тис. тонн, а обсяг внутрішнього споживання населенням хліба у перерахунку на зерно –зменшився на 437 тис. тонн. Звідси індикатор достатності запасів зріс на 18,3%, що є досить позитивним.

У 2012 р. у державному інтервенційному фонді було в наявності 1680 тис. тонн зерна, обсяг середньорічного внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно становив 6653 тис. тонн. Виходячи з цього, індикатор достатності запасів зерна склав 25% при встановлених 20%.

4. *Економічна доступність продуктів харчування* у 2007 р. становила 53,2% за порогового значення 60%. У 2012 р. цей показник становив 52,0%, що на 1,2% менше показника у 2007 р. і на 1,1% показника попереднього року. Для порівняння зазначимо, що в країнах Європи доступність становить 20–25%. За даними Держкомстату, у 2012 р. сукупні витрати домогосподарств становили 3591,76 грн. на місяць, що на 3,9% більше проти попереднього року. Із загальної суми домогосподарства витрачали на харчування 1866,74 грн. на місяць проти 1836,69 гривень у 2011 р.

Якщо розглядати структуру витрат домогосподарств на продукти харчування, то упродовж 2007-2012 рр. найбільшу частку займають витрати на м'ясо – близько 25%, на молоко і молочні продукти – 12-14%, хліб і хлібопродукти – 13%, овочі і картопля – 14-15%.

Якщо у 2007 р. і 2011 р. найменше витрачали на придбання

продуктів харчування домогосподарства міста Києва – відповідно 45,9 і 44,6%, то у 2012 р. столиця займала третє місце, поступившись Запорізькій і Кіровоградській областям. Якщо у 2007 р. найбільші витрати були у Волинській області (рівно 60%) і тільки тут досягли граничного критерію, то у 2011 р. найбільші витрати були у Рівненській області (61,8%), в результаті чого Волинська область зайняла друге місце з показником 60,8%. У 2011 р. у Рівненській, Волинській та Одеській областях вдалося не просто досягти, а й перевищити граничний критерій доступності продуктів харчування, що є позитивним явищем. Однак у 2012 р. граничного критерію досягли лише у Рівненській області, перевищивши його норму на 0,3%.

5. *Диференціація вартості харчування за соціальними групами.* Цей коефіцієнт у 2012 р. становив 1,62, що на 0,02 пункта більше, ніж у 2011 р., на 0,28 пункта менше, ніж у 2010 р., на 0,22 пункта більше, ніж у 2007 р., а це свідчить про тенденцію до згладжування розшарування соціальних груп.

Протягом 2007-2012 рр. домогосподарства з найбільшими доходами споживали більше по всіх видах продовольства (крім картоплі) у порівнянні з домогосподарствами з найменшими доходами. Найбільша перевага за досліджуваний період спостерігається по плодах, м'ясі, рибі і молоку. Так, у 2012 р. домогосподарства з найбільшими доходами споживали у 2,15 раза більше плодів, ягід, винограду, на 74% більше м'яса і м'ясопродуктів, на 58% більше молока і молокопродуктів, на 50% більше риби і рибопродуктів, ніж домогосподарства з найменшими доходами. І лише картоплі споживали на 5% менше.

У 2012 р. 20% домогосподарств з найбільшими доходами в середньому витрачали на харчування 2366,36 гривні на місяць, а 20% домогосподарств з найменшими доходами – 1462,81 гривні. Протягом звітного року зменшилася чисельність осіб у нижчому квінтилі з 9,6 млн. до 9,5 млн. осіб, а у вищому квінтилі навпаки зросла − з 7,9 млн. осіб до 8,1 млн. осіб.

6. *Ємність внутрішнього ринку окремих продуктів.* У 2012 р. порівняно з 2007 р. місткість внутрішнього ринку овоче-баштанних продуктів зросла на 35,3%, плодово-ягідної продукції – на 24,2%, яєць – на 19,4%, м'яса – на 16,6% (табл. 3). А от місткість ринку риби зменшилася на 12,7% , олії – на 11%, цукру – на 7,9%, хліба – на 27,5%, молока – на 6,2%.

У 2012 р. порівняно з 2011 р. відбулося збільшення ємності

внутрішнього ринку по більшості продовольчих груп. Зростання споживчого попиту відбулося на ті види продовольства, споживання яких найбільше відстає від раціональних норм (м'ясні, молочні та рибні продукти). Однак зниження середньодушового споживання призвело до скорочення ємності внутрішнього ринку за такими групами продовольства: "хліб і хлібопродукти", "цукор", "яйця".

Дослідженням встановлено, що за умов лише споживання продовольства у закладах громадського споживання на рівні країн Європи (20%) ємність внутрішнього продовольчого ринку України за мінімальними підрахунками збільшується на 131 млрд. грн. [6, с. 11].

Таблиця 3

Оцінка ємності внутрішнього ринку (тис. тонн)*

Назва продуктів харчування	**Ємність внутрішнього ринку**			**2012 р. до, %**
	2007 р.	**2010 р.**	**2012 р.**	**2007 р.**

застосування статичних і динамічних показників дозволить реалізувати системний підхід до оцінювання прибутковості інвестиційних проектів, що уможливить комплексний аналіз цих проектів і прийняття виважених інвестиційних рішень [2].

Формування цілей статті. Розглянути методологічні аспекти визначення ставки дисконту під час оцінювання економічної ефективності інвестиційних проектів аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з ключових проблем під час визначення економічної ефективності інвестиційних проектів за дисконтованими показниками є період часу, за який варто дисконтувати грошові потоки. На сучасному етапі розвитку економічної науки відсутнє теоретичне обґрунтування тривалості періоду дисконтування, хоча очевидним є те, що за різного часового горизонту дисконтовані показники будуть абсолютно відмінними. Для ілюстрації цього твердження розглянемо приклад, наближений до сучасних реалій розвитку галузі скотарства. Припустимо, що розглядається інвестиційний проект будівництва молочного комплексу на 1000 корів з повним оборотом стада ВРХ на власній кормовій базі при безприв'язно-боксовій системі утримання тварин з доїнням корів у доїльній залі. Вартість цього проекту становить 84,4 млн грн [3, с. 31] (амортизується прямолінійним методом). Виробництво молока становить 70 тис. ц, а середньорічний обсяг його реалізації дорівнює 68,6 тис. ц за середньою ціною 375 грн/ц. При фактичній середній повній собівартості 1 ц молока в кращих аграрних підприємствах 250 грн. очікуваний рівень рентабельності становить 50 %, а річна сума прибутку – 8575 тис. грн.

Оскільки концептуального обґрунтування періоду дисконтування немає, то будемо ґрунтуватися на припущенні, що цей період слід розглядати в контексті періоду експлуатації вказаного проекту, який у середньому становить 35–45 років, але для конкретних тваринницьких приміщень, механізмів та обладнання він буде різним. Тому вже на цьому етапі виникає дискусійна ситуація щодо того, який же період слід обрати для дисконтування? Це тим більш важливо в контексті прискорення темпів розвитку НТП, тому з досить високим рівнем імовірності можна припустити, що вже через 10–15 років деякі об'єкти молочного комплексу потребуватимуть реконструкції. Зважаючи на це, ми розрахували чисту приведену вартість (ЧПВ) за варіативним підходом (табл. 1).

Таблиця 1

Розрахунок ЧПВ за проектом будівництва молочного комплексу залежно від ставки дисконту та періоду дисконтування, тис. грн.

Дисконтна ставка, %	Період дисконтування, роки								
	10	15	20	25	30	35	40	45	50
5	53554,6	70382,8	83026,8	92458,8	99414,6	104481,4	108112,1	110645,0	112329,0
10	30604,9	34423,9	35424,2	34928,0	33689,2	32146,0	30538,3	28983,9	27531,7
15	13803,2	11100,8	7700,9	4440,6	1589,2	-806,8	-2787,7	-4424,6	-5789,7
20	1201,9	-4718,8	-9632,5	-13445,5	-16360,0	-18595,3	-20333,7	-21711,0	-22829,0
25	-8459,8	-15888,0	-21162,7	-24871,0	-27531,0	-29492,2	-30982,0	-32147,0	-33086,0

Джерело: розрахунки авторів

Результати розрахунків переконливо свідчать про те, що залежно від того, яку обрати ставку дисконту й період дисконтування, економічний ефект, а відповідно й ефективність того самого проекту буде абсолютно різною. Так, за дисконтної ставки 10 % і 10-річного періоду дисконтування, значення ЧПВ є додатним, однак при цій же дисконтній ставці, але в разі дисконтування протягом 15 років, значення ЧПВ є від'ємним. Графічне зображення залежності ЧПВ за проектом будівництва молочного комплексу від періоду дисконтування та дисконтної ставки (рис. 1) наочно засвідчило наявність певних тенденцій в динаміці зміни результативного показника. Одна з них полягає в тому, що залежність величини ЧПВ від періоду дисконтування має поліноміальний характер. Наприклад, зі збільшенням періоду дисконтування за дисконтної ставки 5 % величина ЧПВ має тенденцію до зростання, однак темпи цього зростання дедалі більше уповільнюються, а при дисконтній ставці 10 % зі збільшенням періоду дисконтування до 30 років ЧПВ підвищувалася, а потім почала знижуватися.

На підставі аналізу наведених даних можна зазначити, що: по-перше, при ставці дисконту 5 і 10 % інвестиційний проект за критерієм ЧПВ буде ефективним у будь-якому з розглянутих періодів дисконтування; по-друге, при ставці дисконту 15 % проект за критерієм ЧПВ буде ефективним, якщо період дисконтування не перевищуватиме 30 років, а при 20 % – не більше 10 років; по-третє, при ставці дисконту розглянутий проект є неефективним за будь-якого періоду дисконтування. Якщо ж оцінювати здобуті результати за індексом прибутковості, то проект буде економічно доцільно реалізувати лише при дисконтній ставці 5 %, причому період дисконтування має бути більшим, ніж 20 років, бо лише в цьому разі величина ЧПВ перевищуватиме суму інвестицій за проектом.

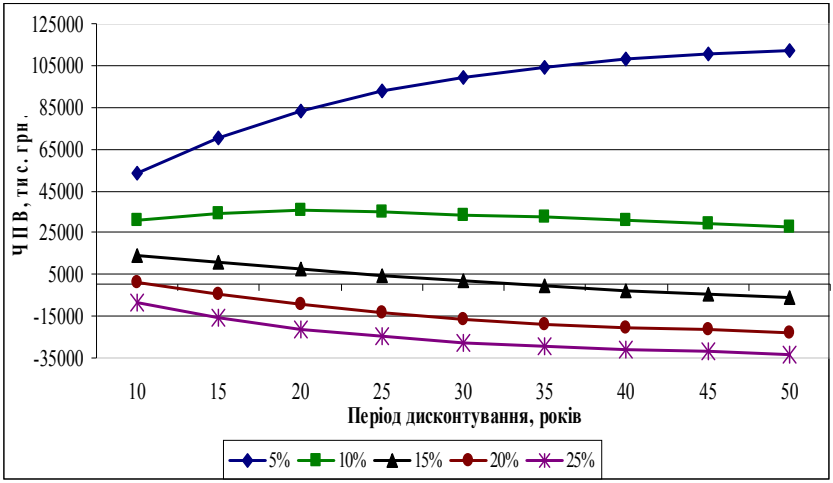

Рис. 1. Графік залежності зміни суми ЧПВ за проектом будівництва молочного комплексу від періоду дисконтування за різних дисконтних ставок

Джерело: побудували автори на основі даних табл. 1.

Абсолютно очевидно, що в разі використання не прямолінійного, а будь-якого іншого методу нарахування амортизації, результати розрахунків будуть зовсім іншими, ніж ті, які наведені вище.

Висока вартість будівництва новітніх молочнотоварних комплексів і використання при цьому методу прискореного нарахування амортизації ведуть до підвищення собівартості виробленого молока. Якщо раніше вартість основних засобів переносилася на вартість молока протягом 12 років, то нині бізнес хоче окупити інвестиції за три-чотири роки, що, на думку деяких учених, унеможливлює забезпечення конкурентоспроможності галузі, тобто логіка вітчизняного агробізнесу зводиться до того, щоб за рахунок кінцевого споживача повернути інвестиції.

Опоненти цього погляду, спираючись на те, що в Україні відсутні кредити на 20 років під 3–4 % річних, а є лише на 3–5 років під 25 %, вказують, що за чотири роки кредитор отримує одну молочну ферму за ціною двох, що в поєднанні з іншими витратами в кінцевому підсумку лягає тягарем на кінцевого споживача, якщо той купує результат інвестицій – продукцію [4]. Можемо зазначити, що здешевлення кредитів може й має розглядатися як один зі стратегічних

напрямів зниження вартості будівництва молочнотоварних комплексів, а звідси – й собівартості молока й цін реалізації кінцевої молокопродукції.

Цілком очевидно, що однією з важливих передумов успішного вирішення проблеми залучення інвестицій є наявність обґрунтованих і надійних методів оцінювання їх економічної ефективності. Тому розглянемо окремі аспекти щодо вдосконалення методологічних і методичних підходів до визначення економічної ефективності інвестиційних проектів.

Один із цікавих методологічних підходів до визначення ставки дисконту запропонувала О. М. Сухіна. На підставі аналізу наявних підходів до визначення ставки дисконтування (метод кумулятивної побудови (сумування), порівняння альтернативних інвестицій, виокремлення та ін.) дослідниця найприйнятнішим визнала розрахунок ставки дисконту за допомогою методу сумування безризикової ставки (чи відсоткової ставки з мінімальним ризиком) і ставки компенсації (кумулятивної надбавки) за ризик [5]. У ролі безрикової ставки дисконту (за норму прибутковості інвестиційного проекту) О. М. Сухіна пропонує брати ставку по державних цінних паперах (наприклад, середньозважений рівень дохідності облігацій), оскільки вони забезпечені фінансовими ресурсами країни (уряд є їх гарантом). Для визначення розміру винагороди за підприємницький ризик дослідниця пропонує вибрати величину ймовірності виникнення ризику від 0 до 1,0, і перемножити її на розмір ставки по державних цінних паперах. Тоді економічно обґрунтований розмір ставки дисконту визначатиметься за допомогою формули 1:

$$СД = Сдуп + k \cdot Сдуп \quad (1)$$

де $СД$ – ставка дисконту, %;

$Сдуп$ – розмір ставки по державних цінних паперах, %;

k – коефіцієнт, що враховує ступінь підприємницького ризику (премію за ризик), частки одиниці.

Спираючись на теорію ризиків, О. М. Сухіна для «нормального» інвестиційного проекту пропонує брати розмір винагороди за підприємницький ризик на рівні 0,3–0,4 від розміру ставки по цінних паперах, при низькому ступені ризику – 0,2–0,3, при високому – 0,5 і більше [6]. Інколи під час розрахунків ставку дисконту беруть рівною обліковій ставці НБУ, що виключає можливість врахування інфляції.

Водночас зарубіжні дослідники вважають, що на початковій стадії оцінювання проекту інфляцію не слід брати до уваги взагалі, а лише якщо проект виявиться перспективним, то подальші детальні розрахунки слід виконувати з урахуванням інфляції. У цьому контексті вітчизняні дослідники зазначають, що на етапі складання попереднього техніко-економічного обґрунтування (ТЕО) слід використовувати вищу ставку дисконту, ніж під час розробки остаточного ТЕО. Загалом ставка дисконту має бути мінімальною нормою прибутку, нижче від якої господарникові невигідно вкладати кошти у виробництво, а ліпше покласти їх на депозит у банку, що буде менш ризиковим за інвестування в реальний сектор економіки, зокрема в аграрне виробництво.

Під час визначення ставки дисконту А. В. Бондарчук пропонує чинити так: за обережного прогнозу щодо зміни основних показників прибуткової власності слід пропорційно зменшити премію за ризик, а якщо оцінювач спирається на оптимістичний прогноз показників бізнесу, варто врахувати це збільшенням рівня ризику в ставці дисконту. Зокрема, НБУ застосовував такі ставки дисконтування для кредитного портфеля з урахуванням галузевої належності підприємства у 2011 р.: енергетика – 17,8 %; переробна промисловість – 14,3 %; будівництво – 16,2 %; сільське господарство – 13,7 %; рибальство, рибництво – 18,5 %; діяльності готелів та ресторанів – 12,3 %. Безризикова ставка прийнята в розмірі 14,5 % і визначена як середньозважена ставка прибутковості облігацій внутрішньої валютної позики [7].

Як зазначає Г.Є. Мазнєв, в економічно розвинутих країнах безризикову ставку дисконту ототожнюють з ринковою ставкою доходності довгострокових державних облігацій, ринку яких в Україні поки ще немає. У російських умовах поправку на величину ризиків недоодержання проектом доходів установлюють у розмірі до 20 %, однак за ризиком інвестування Росія перебуває на 130–140 місцях у світі й поправка на вказаний ризик сягає 200–250 % ставки дисконту, визначеної з урахуванням усіх інших факторів ризику. На думку вченого, немає підстав вважати, що в Україні запровадження інноваційних проектів в агровиробництві є менш ризиковим, тому застосування у вітчизняній практиці зарубіжних методів розрахунку ефективності він вважає необґрунтованим [8]. Натомість вчений пропонує в разі оцінювання ефективності з позицій національного

господарства, внутрішньогосподарського споживання, виробництва некінцевої продукції спиратися на трудову теорію вартості з використанням як критерію приведених витрат. Якщо ж оцінку проводять з позиції комерційних інтересів підприємства й під час оцінки економічної ефективності інноваційних технологій виробництва товарної продукції, слід спиратися на теорію граничної корисності, використовуючи як критерій прибуток [там само].

У разі, якщо підприємство має відносно низьку норму прибутку на авансований капітал, проте зібрало певну суму коштів, які має намір інвестувати у певний вид діяльності, під час визначення ЧПВ академік В. Г. Андрійчук пропонує обчислювати дисконтну ставку, враховуючи альтернативну доходність інвестованого капіталу, якою є депозитний прибуток, тобто розрахунок доцільно здійснювати за дисконтною ставкою, нижньою межею якої є відсоткова ставка за депозит під час зберігання коштів терміном більше року [9].

Критикуючи дисконтну методику оцінювання економічної ефективності інвестиційних проектів, О.Ю. Смолянська та Ю.В. Смолянський пропонують методологічний підхід, що ґрунтується не на дисконтуванні грошових потоків, а на їх нарощуванні (компаундингу), тобто на приведенні всіх грошових потоків за проектом до моменту завершення проекту – майбутньої вартості грошових потоків. Цей підхід ґрунтується на принципах: 1) оцінка повернення інвестованого капіталу на підставі показників чистого прибутку й амортизаційних відрахувань у процесі експлуатації інвестиційного проекту; 2) модифікована концепція вартості грошей у часі: приведення усіх грошових потоків за проектом не до теперішнього, а до майбутнього часу; 3) концепція платності ресурсів, ураховуючи власні, що інвестуються в проект; 4) урахування доходів від можливого реінвестування капіталу; 5) урахування співвідношення ефекту від проекту й обсягу інвестованого капіталу; 7) урахування періоду життя проекту; 8) урахування інфляції під час порівняння грошових потоків [10].

Для ретроспективної оцінки ефективності інвестицій, на думку Н. В. Коваль, слід у ролі тривалості життєвого циклу інвестиційного проекту обирати амортизаційний період основного виробничого обладнання; на кінець розрахункового періоду як останній вхідний грошовий потік слід брати ліквідаційну вартість активів; дисконтну ставку визначати з урахуванням трьох компонентів: «безризикового

доходу», премії за інфляцію, премії за ризик; премії за ризик та інфляцію визначати із застосуванням експертного методу оцінки; амортизацію включати до грошового потоку [11, с. 14].

Цікаві пропозиції щодо врахування тривалості дії проекту під час визначення економічної ефективності інвестицій сформулював Т. Г. Бень: по-перше, основним показником ефективності запропоновано вважати строк окупності (або обернений показник рентабельності) інвестицій; по-друге, під час розрахунку дисконтованого періоду окупності пропонується враховувати лише прибуток (без амортизації) й дисконтувати його за стільки років, скільки треба для досягнення окупності інвестицій, тобто, щоб його сума досягла чи перевищила приведені інвестиції; по-третє, пропонується централізовано встановити граничний строк окупності й граничний коефіцієнт ефективності інвестицій, які б відділяли економічно ефективні проекти від неефективних, проте ці показники не мусять бути обов'язковими для інвесторів, а мають виконувати функцію орієнтира під час вибору проектів [12].

Висновки. Під час оцінювання економічної ефективності інвестиційних проектів аграрних підприємств, визначаючи ставку дисконту, слід керуватися такими настановами: 1) нижньою межею дисконтної ставки має бути відсоткова ставка за депозит під час зберігання коштів терміном більше року; 2) якщо джерелом фінансування проекту є власні кошти, то дисконтна ставка повинна бути не меншою за рівень прибутковості на одиницю авансованого капіталу, нижче за який підприємство вважає недоцільним інвестувати свої кошти; 3) якщо джерелом фінансування проекту є кредит, то дисконтну ставку беруть не меншою за рівень фактичної відсоткової ставки за довгостроковий кредит; 4) якщо джерелом фінансування є кредит і власний капітал, тоді дисконтну ставку розраховують як середньозважену величину від частки кожного з джерел інвестування. За високого темпу інфляції ставку дисконту слід збільшувати. Абсолютно очевидно, що для методологічного забезпечення єдиного (однозначного, уніфікованого) підходу до визначення економічної ефективності інвестиційних проектів в Україні необхідно підготувати й затвердити відповідні методичні рекомендації, об'єктивна необхідність у яких уже давно назріла. Це може стати перспективою наших досліджень.

Література.

1. Гуторов О. І. Економічні засади формування прибутковості виробництва молока в аграрних підприємствах : теоретико-прикладний аспект : моногр. / О. І. Гуторов, Л. Ю. Кучер, А. В. Кучер. – Х. : Точка, 2013. – 490 с.

2. Кучер А. В. Оценивание экономической эффективности инвестиционных аграрных проектов : статический подход / А. В. Кучер // Бюл. науч. работ. Вып. 35. – Изд-во БелГСХА, 2013. – С. 170–176.

3.Національний проект «Відроджене скотарство» [Електронний ресурс]. – К. : ДІА, 2011. – 44 с. – Режим доступу : http://www.uaan.gov.ua.

4. Михайлов Ю. Україна : який пан, такий і слуга / Ю. Михайлов // Пропозиція. – 2012. – № 7. – С. 30–34.

5. Сухіна О. Теоретико-методологічні підходи до удосконалення податкової, інноваційної та екологічної політики у сфері надрокористування / О. Сухіна // Економіст. – 2011. – № 5. – С. 61–64.

6. Сухіна О. М. Визначення розміру винагороди у нормі прибутковості за підприємницький ризик при оцінці економічної ефективності інвестиційних проектів у гірничодобувній промисловості / О. М. Сухіна // Економіка природокористування і охорони довкілля : зб. наук. пр. – 2010. – С. 254–260.

7. Бондарчук А. В. Сучасні проблеми визначення ставки дисконтування капіталу [Електронний ресурс] / А. В. Бондарчук // Наук. вісник ЛНАУ : Екон. науки. – 2012. – № 39. – С. 30–35. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvlnau/Ekon/2012_39/.

8. Мазнєв Г. Є. Економічна ефективність інноваційних техніко-технологічних рішень в аграрному виробництві / Г. Є. Мазнєв // Економіка АПК. – 2011. – № 6. – С. 118–127.

9. Андрійчук В. Г. Методологічні та методичні підходи до інтерпретації критерію залучення позичкового капіталу і вибору дисконтної ставки при обґрунтуванні інвестиційних проектів / В. Г. Андрійчук // Формування ринкової економіки : зб. наук. пр. : спецвип. : Удоскон. екон. роботи на с.-г. підприємствах в умовах перехідної економіки. – К. : КНЕУ, 2003. – С. 49–57.

10. Смолянська О. Ю. Теоретико-методологічні основи прийняття рішень з управління інвестиційною діяльністю / О. Ю. Смолянська, Ю. В. Смолянський // Наук. пр. ПДАА. – Вип. 3, т. 2. Екон. науки. – П.: ПДАА. – 2011. – С. 168–174.

11. Коваль Н. В. Ефективність інвестицій в підприємства молокопереробної галузі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Н. В. Коваль. – Житомир, 2009. – 20 с.

12. Бень Т. До визначення економічної ефективності інвестицій / Т. Бень // Економіка України. – 2007. – № 4. – С. 12–19.

УДК 338.443:338.49

ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ОВОЧІВНИЦТВА В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

ЛЕВКІНА Р.В., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

В умовах насиченого ринку все більше уваги приділяють соціальним та екологічним показникам, що дозволяють оцінити вплив на соціальні показники та природне середовище у економіці та окремі верстви населення, галузі та виробництва. Метою статті є дослідження поняття "ефективність" та формалізація методологічного підходу до визначення ефективності функціонування підприємств овочівництва в умовах сталого розвитку.

In terms market increasingly focused on social and environmental indicators to assess the impact on social indicators and the environment in the economy and some specific segments of the population , industry and manufacturing. The aim of the paper is to investigate the concept of " efficiency" and formalization of the methodological approach to the determination of the enterprises vegetable in terms of sustainable development.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток суспільного виробництва у аграрній сфері наразі впливає та одночасно залежить від вирішення соціальних проблем у суспільстві. Орієнтація на сталий розвиток вимагає трансформації процесів управління діяльності підприємств та потребує змін у понятійно-категоріальному апараті системи показників розвитку та ефективного функціонування підприємств, ефективність яких наразі визначається не лише економічними показниками, що характеризують виробничо-збутові процеси, але й соціальні результати діяльності. Даний принцип соціальної спрямованості розвитку підприємств повинен стати головним в умовах розвиненого ринку країни та аграрного ринку зокрема. Аналіз діяльності суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки України свідчить про економічні орієнтири розвитку та визначення пріоритетів на отримання прибутку за рахунок розвитку високоефективних виробництв, що не вимагають значного стартового капіталу та використання трудових ресурсів. Це значною мірою відображається на зайнятості сільського населення та його соціальних проблемах, насамперед, у пошуку роботи, можливостях забезпечення коштами за рахунок участі у суспільному секторі виробництва. З іншого боку, розвиток аграрного виробництва

крупнотоварному секторі та виникнення агрохолдінгів сприяє застосуванню інтенсивних технологій, що сприяють збільшенню продуктивності культур та сільськогосподарських тварин за рахунок використання додаткових хімічних препаратів, таких як: мінеральні та органічні добрива, стимулятори дозрівання, ветеринарні препарати та кормові добавки на основі гормональних речовин та інше, що негативно впливає на здоров'я та робочі характеристики працездатного населення. У такому зв'язку актуальною постає проблема управління ефективністю аграрних підприємств у контексті впливу на соціально-економічні процеси у економіці України, особливо в сучасних умовах глобальної продовольчої проблеми, міжнародної аграрної спеціалізації України та її місця у міжнародному поділі праці.

В даному контексті не залежно від спеціалізації аграрних підприємств на видах товарної продукції, управлінські підрозділи активно проводять стратегію на розвиток виробництва екологічно чистої продукції, як соціально орієнтованого виробництва, як для населення, що споживає, так і для навколишнього середовища, що не відчуває на собі негативного впливу післядії такого виробництва через застосування та накопичення у ґрунті хімічних сполук, що мають тривалий період розпаду та природної утилізації. Проте як показують дослідження, часто такі наміри не реалізуються на практиці, бо вимагають дотримання принципів ведення виробництва та на перших етапах зменшують прибуток підприємства. Тому **актуальність теми дослідження** полягає у важливому значенні виробництва екологічно чистої аграрної продукції для суспільства та недостатньо розробленими теоретико-методичними засадами визначення поняття соціальної ефективності для аграрних підприємств у наукових публікаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційно у наукових працях досліджувалися показники економічної ефективності суб'єктів аграрного бізнесу, адже саме вони визначали рівень розвитку суспільства та можливості вирішення його соціальних проблем через використання надходжень коштів від діяльності підприємств через численні податки, збори тощо. У даній роботі ми не намагаємося принизити значення економічних показників, вони є актуальними та визначальними для висновку про рівень ефективності, проте в умовах насиченого ринку все більше уваги привертають соціальні та екологічні показники, які дозволяють оцінити вплив на соціальні

процеси та природне середовище у економіці та на окремі верстви населення, галузі та виробництва.

Формування цілей статті. Дослідження поняття "ефективність" та формалізація методологічного підходу до визначення ефективності функціонування підприємств овочівництва в умовах сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз останніх наукових досліджень свідчить про достатню кількість представлених розробок щодо соціальної складової ефективності виробництва продукції. Так поняття „ефективність" було введено В. Петті для визначення результативності запропонованих заходів щодо розвитку подій на підприємстві, а П. Хейне ототожнив його із поняттям „економічність", що відображає результативність використання засобів для досягнення цілей [1, 2]. А.Г. Емерсон розглядав поняття ефективності та продуктивності у виробництві у тісному зв'язку та довів їх нерозривний характер. Лише К. Манхеймом було зроблено висновок про зв'язок соціальної складової ефективності та економічної, визначаючи соціальний добробут як головну мету економічної діяльності суб'єктів господарювання [3]. Його послідовниками були Ф. Тейлор, Х. Манстерберг, які вважали, що саме спільна орієнтація робітників підприємства через використання мотиваційного механізму формує його максимальну ефективність [4, 5]. Ч. Бернард вважав ефективність як можливість формування такої мотивації, що сприяє рівновазі між економічними та соціальними складовими стратегії підприємства.

Розглядаючи поняття „ефективності діяльності підприємства" в цілому, більшість радянських економістів дійшли висновку про переважання праць щодо економічної ефективності, яка представляє собою результативність діяльності у економічних показниках через відношення отриманого прибутку до витрат [6, 7, 8]. З іншого боку, саме соціальній складовій ефективності приділяв увагу С.А. Дружилов [9]. У працях С.Л. Оптнера, А. Огаркова, В.І. Патрушева поступово проводиться зв'язок складових ефективності із саме управлінською діяльністю керівництва підприємства [10, 11]. Н.А. Костко визначає соціальну ефективність як складну, багатофункціональну систему зв'язків, що дозволяє досягти мети підприємству, яка полягає у задоволенні потреб працівників та споживачів продукції [12]. Проте соціальна ефективність розглядається лише у тісному зв'язку із економічною складовою, не враховуючи суто соціальної складової, яка повинна більше приділяти уваги саме розвитку людини, її орієнтації

на підтримання балансу між виробництвом, споживанням та екологічними процесами.

Вважаємо, що сутнісний зміст поняття „соціальна ефективність" в такому разі є обмеженим, бо враховує лише матеріальні показники розвитку людини не звертаючи уваги на рівень розвитку інтелекту та громадської свідомості, толерантність та порозуміння потреб суспільства, рівень життя та ін. Проте імплементація даного показника як алгебраїчного додавання прямого та опосередкованого економічного ефекту, є обмеженою та вимагає дослідження психологічних та соціально-політичних факторів впливу.

Синтез показників соціальної та економічної ефективності на рівні підприємства сприяє появі важливого чинника виробництва – соціального капіталу, збільшення ринкової цінності якого відбувається за рахунок інвестування підприємством у соціальний розвиток. Тому результатом ефективного функціонування підприємства у контексті поєднання економічної та соціальної складової є досягнення справедливості у розподілі отриманих доходів та реалізації економічних інтересів між усіма учасниками процесу функціонування підприємства.

З огляду на специфічні особливості галузі овочівництва та враховуючи необхідність змін у ключових елементах управління ефективністю підприємств-виробників, актуалізуються питання формування нових підходів до визначення мети їх діяльності та методів досягнення. Так, вважаємо обов'язковим веведення соціальної відповідальності за прийняті рішення не лише на рівні підприємства, а й на рівні споживачів продукції та в цілому населення країни. Тому повинні бути запроваджені моделі управління, орієнтовані не лише на інтереси акціонерів та власників капіталу, а на інтереси широкого кола осіб, що фінансово не зацікавлені у кінцевих результатах діяльності. Саме такі моделі передбачають активне використання переваг, що надає високий рівень сформованого іміджу підприємства. Наразі його соціо-психологічні характеристики у більшості випадків дозволяють сформувати довірливе ставлення споживачів, інвесторів та створюють загальне позитивне сприйняття виробника та його продукції.

Соціальна ефективність підприємства обумовлена факторами, що розглядаються більшістю науковців як причини змістовних характеристик діяльності та показників, що є критеріями ефективності діяльності. На їх основі відбувається оцінка якості економічного об'єкта, процесу. Серед факторів ефективності було виділено основні, які відіграють велику роль для стабільного розвитку підприємств, і, на

наш погляд, відповідають специфіці овочівництва: дієвість, якість виробництва, якість трудової діяльності, економічність, інноваційність, адаптивність, прибутковість.

Доцільним є створення на підприємствах відповідних умов для формування соціально-економічної стратегії на основі розробки довгострокових цілей та задач розвитку, зв'язку із коротко-, середньостроковими поточними завданнями. Таким чином, взаємозв'язок, взаємоузгодження та взаємозалежність розвитку системи, що керує (соціально-економічного розвитку країни, регіону) та системи, якою керують (соціально-економічного розвитку підприємства) сприяє загальному позитивному результату. Для оцінки рівня соціально-економічного розвитку країни науковцями запропоновано систему індикаторів, що складається із чотирьох блоків, серед яких представлені: економічні відносини, соціальна ситуація, демографічна ситуація та девіантна поведінка. За нашими дослідженнями, у такому вигляді методика є доволі обмеженою, бо не містить тих блоків індикаторів, які відповідно концепції сталого розвитку характеризують її екологічну складову.

Для вирішення проблеми формування та функціонування організаційно-економічного механізму управління ефективністю підприємств-виробників продукції овочівництва саме такий напрям вдосконалення методики оцінки ефективності функціонування підприємств-виробників є найбільш прийнятним, бо певною мірою характеризує динамічний характер та адаптивність системи змінюваним умовам взаєпов'язаних економічних, соціальних та екологічних процесів. З огляду на рівень та якість життя населення країни, можливості вирішення економічних та соціальних проблем (отримання освіти; медичне обслуговування; якість і умови праці, відпочінку та ін.), відбувається свідоме обмеження переліку показників, які по суті створюють підґрунття не лише для поточної ефективної діяльності підприємств, але й для розвитку країни, її населення та відновлення і збереження природних ресурсів.

На відміну від існуючих показників екологічної ефективності, що враховують вплив діяльності аграрних підприємств на природне середовище та базуються на співвідношенні витрат на забезпечення належного екологічного стану та витратами на виробництво продукції, пропонуємо розраховувати його через співвідношення між техногенним навантаженням на природне середовище та критерієм межі екологічної безпеки. Таким критерієм виступає гранична межа техногенних витрат на одиницю площі в розмірі 20 ГДж/га. За

дослідженнями А.А. Жученка, при перевищенні даної межі відбуваються невідновлювані процеси руйнації екологічного середовища. Проведені нами дослідження підприємств овочівництва Харківської області дозволяють зробити висновок про перевищення даного критерію як мінімум на 13-25 %. Розглядаючи як верхню межу екологічності критерій, що дорівнює 1, слід зазначити, що у підприємствах Харківської області: СТОВ „Довжанське" Золочівського району, СВК „Витязь" Чугуївського району, ТОВ „Юпітер" Вовчанського району та ін. показник становив 1,13-1,45. При чому найбільше значення було характерним для підприємств, що застосовували високо інтенсивні технології, надмірно використовуючи хімічні засоби для захисту та живлення рослин. Розрахунок показників економічної ефективності свідчить про обернену залежність з екологічним показником, що пояснюється перевантаженням технологій мінеральними добривами, які в умовах застарілого техніко-технологічного забезпечення, найбільше впливають на продуктивність рослин. З іншого боку, функціонування підприємств на органічних засадах доводить можливості підвищення ефективності виробництва продукції в межах екологічної межі. Високий агроекологічний потенціал України на світовому ринку має можливості до реалізації не зважаючи на необхідність тривалого та затратного перехідного періоду. Аналіз діяльності вітчизняних підприємств свідчить про численні бар'єри, серед яких головними є труднощі реалізації органічної продукції та забезпечення її якісних характеристик без застосування хімічних речовин в умовах відсутності власних. Негативним фактором у визначенні шляху виробничої діяльності є нібито нижча продуктивність рослин. Проте, аналізуючи якість земельних ресурсів України, скорочення обсягів застосування мінеральних добрив та пестицидів у виробництві, продуктивність овочевих культур у особистих домогосподарствах свідчить про високий рівень врожайності, що формується у більшій мірі під впливом сприятливих природно-кліматичних умов, науково обґрунтованих сівозмін та техніко-технологічних рішень.

Висновки. Загострення екологічної ситуації стає перешкодою на шляху стійкого соціально-економічного розвитку країни, посилюється негативний вилив екологічного фактора на стан здоров'я населення. Тому розгляд збалансованості розвитку сільського господарства й природних факторів є важливою проблемою. Проте економічне зростання залежить від рівня управління ефективністю та організацією виробництва і не завжди викликає забруднення

навколишнього середовища. Досвід численних зарубіжних та вітчизняних органічних підприємств свідчить про достатньо високу їх економічну ефективність, рентабельність на рівні 25-33 % та врожайність - 170-175 ц/га. Враховуючи низьку собівартість виробленої продукції, органічне виробництво, як практичне втілення концепції сталого розвитку у агропродовольчій сфері, має всі перспективи для подальшого запровадження у підприємствах овочівництва.

Література.

1. Петти В. Трактат о налогах и сборах. Verbum sapienti — слово мудрым. Разное о деньгах /В. Петти. - М.: Ось-89, 1997. – 111 с.

2. Хейне П. Экономический образ мышления: Эффективность, обмен и сравнительное преимущество. /Пер. с англ. 5-го изд. / П. Хейне. — М.: Новости, 1991. — 704 с.

3. Манхейм К. Избранное: Социология культуры / К. Манхейм. – М., СПб.: Университетская книга, 2000. - 501 с.

4. Тейлор Ф. Принципы научного менеджмента / Ф. Тейлор. – М.: Контроллинг, 1991.- 104с.

5. Мюнстерберг Г. Психология и промышленная эффективность / Г. Мюнстерберг. - СПб., 1996. – 119 с.

6. Туктарова Ф.К. Сравнительный тактический анализ экономического развития организаций / Ф.К. Туктарова. – Пенза: Изд-во «ПИЭРАУ», 2008. – 195 с.

7. Шестопал Н.Ю. Конкурентоспособность и реинжиниринг в антикризисном управлении: Монография. / Н.Ю. Шестопал, В.Д. Дорофеев, Ю.Т. Шестопал /Под ред. Дорофеева В.Д. - Пенза: Изд-во «ПИЭРАУ», 2002.- 180 с.

8. Серебренников Г.Г. Структурный анализ производственных систем: принципы, элементы и методы: Монография / Г.Г. Серебренников. — Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2006. - 84 с.

9. Дружилов С.А. Становление профессионализма человека как реализация индивидуального ресурса профессионального развития / С.А. Дружилов. - Новокузнецк: Изд-во ИГЖ, 2002. - 242 с.

10. Огарков А. Эффективность: способы ее определения и достижения / А. Огарков. – [Режим доступа: /http://www.elitarium.ru/].

11. Оптнер С.Л. Системный анализ для решения проблем бизнеса и промышленности / Оптнер С.Л. / Пер. с англ.: С.П. Никанорова, 3-е изд. - М.: Концепт, 2006. – 206 с.

12. Костко Н.А. Социальное управление развитием региона: Монография / Н.А. Костко. -Тюмень: ТГИМЭУиП, 2003. – 284 с.

УДК 338.262:338.226

ЗМІНА ЦІЛЬОВОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ПРОЦЕСІВ ПЛАНУВАННЯ В УМОВАХ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

ЛЕЛЮК М.В.,
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ

В статті розглядаються проблеми зміни «вектору цільової спрямованості» процесів планування, що здійснюються в умовах макроекономічної нестабільності, пов'язаної із біфуркаційним розвитком нелінійних економічних систем. Обґрунтовано необхідність відмови від орієнтації планування на досягнення максимальних значень кількісних показників; натомість доведено доцільність спрямовувати планування на забезпечення стійкості та сталого розвитку економічних систем різного рівня. Особливу увагу приділено розгляду проблеми формування системи показників, які б дали змогу здійснити зазначену зміну цільової спрямованості планування.

The article considers the «target vector» problems of planning processes changes, taking place in macroeconomic instability conditions, connected with nonlinear economic systems bifurcation development. It is substantiated the necessity of rejection of the quantitative indicators maximization planning direction; the necessity of ensuring sustainable development planning for different levels of economic systems is proved. Special attention is given to indicators system forming for the realization of the mentioned planning targets change.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Планування діяльності вважається однією з ознак людської праці – адже свідомий характер такої діяльності передбачає встановлення певних цільових орієнтирів та усвідомлення шляхів їх досягнення. Недооцінка ролі планування в сучасних умовах пов'язана, в першу чергу, з протиставленням його ринковому механізму саморегулювання. Між тим, світова фінансово-економічна криза 2008-2010 років наочно довела, що ринковий механізм не є настільки досконалим, щоб можна було нехтувати процесами планування на різних рівнях функціонування економічної системи. В той же час, процеси планування повинні базуватися на усвідомленні нелінійності розвитку сучасної економічної системи. Це вимагає від економічної науки розробки таких методів і показників планування, які б враховували діяльність суб'єктів господарювання в умовах макроекономічної нестабільності. Реалізація подібного підходу означатиме, перш за все, зміну цільової орієнтації процесів планування: від досягнення

«валових», кількісних показників – до забезпечення стійкості економічної системи даного рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані із розвитком процесів планування в умовах ринкової економіки, розглядаються в роботах Александрової В., Орлова О., Федулової Л., Чумаченко М. та інших. Розгляд соціально - економічних систем як аналогів стійких утворень – біоценозів, на які спирається стійкий природний розвиток, здійснено в роботах В. В. Фуфаєва та його послідовників. В той же час проблеми, пов'язані із плануванням стійкості економічних систем і сталого розвитку суб'єктів господарювання в умовах макроекономічної нестабільності та невизначеності потребують більш глибокого теоретико-методологічного обґрунтування.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є обґрунтування необхідності переорієнтації процесів планування на досягнення економічними системами необхідного рівня стійкості та «економічної життєздатності», що дозволяють пристосуватися до мінливих умов існування. При цьому особливого значення набуває формування системи показників, за допомогою яких може бути створений інструментарій досягнення нових цілей процесів планування в умовах макроекономічної нестабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Планування та ринковий механізм не є категоріями, що виключають одна одну. Практика існування змішаної економіки доводить, що процеси планування можуть органічно доповнювати механізми ринкової саморегуляції як на мікро-, так і на мезо- та макрорівнях функціонування економічної системи. Інша справа, на що саме, тобто на досягнення яких результатів, повинно спрямовуватися планування в умовах нелінійного розвитку економіки як складної системи. Відповідь на це питання, як на наш погляд, є принциповою для розвитку процесів планування та підвищення їх ефективності.

Ми вважаємо, що аналіз цільової спрямованості процесів планування повинен здійснюватися у тісному зв'язку з проблемами циклічного розвитку суспільства та природи, оскільки цикл виступає як форма руху економічної матерії [7, с. 39]. В цьому контексті заслуговує на увагу теоретичне положення, обґрунтоване свого часу О.О. Богдановим, а саме – положення про «рухливу рівновагу» в межах теорії високоорганізованих систем. На наш погляд, ідея «рухливої рівноваги» виступає своєрідною методологічною основою для

обґрунтування зміни цільової спрямованості процесів планування, які здійснюються в умовах макроекономічної нестабільності. Під рухливою рівновагою Богданов розумів умову збереження системи за певної структури впливу на неї з боку інших систем. По суті, він використовував еволюційну концепцію підбору, вважаючи, що внутрішнім законом розвитку виступає позитивний та негативний підбір. При цьому при позитивному підборі зростає система активності комплексу і відбувається перевищення процесів асиміляції над дизасиміляцією, а при негативному підборі – навпаки, скорочується активність комплексу [6, с. 164]. Рухлива рівновага, таким чином, виступає як процес своєрідного пристосування системи до умов існування, пошук нею «навпомацки» такого стану, який дозволяв би забезпечити необхідну життєздатність та конкурентоспроможність.

Для економічної системи в цілому та для будь-якого її структурного елементу внутрішньо притаманне своєрідне пристосування до мінливих умов функціонування. Зазначені проблеми детально розглянуті в роботах А. Алчіана. Він, зокрема, підкреслював, що максимізація прибутку не може бути метою діяльності фірми (відповідно – максимізація корисності не може бути головним рушійним мотивом діяльності споживача), тому що «там, де прогноз виявляється невизначеним, максимізація прибутку як керівний принцип дії позбавлена сенсу… Отриманий додатний прибуток, а не максимум прибутку, є свідченням успіху та життєздатності…» [1, с. 37]. З цього положення логічно випливає висновок про те, що планування повинно спрямовуватися не на досягнення максимальних кількісних показників (прибутку, обсягів виробництва тощо), а на забезпечення стійкості - як даного структурного елементу економічної системи, так і всієї системи в цілому. Йдеться про певне пристосування, «підбір» економічних утворень до змінних умов середовища їх існування. Спрямованість на «виживання», на забезпечення стійкості, сталості як поточного становища, так і майбутнього розвитку повинно стати «вектором спрямування» процесів планування на різних рівнях економічної системи. Особливої гостроти така переорієнтація планування набуває в періоди біфуркаційного розвитку економічної системи, коли її «рівень невизначеності» стрімко зростає.

В зв'язку з цим досягнення системою стійкості та формування передумов для її сталого розвитку стають, за словами М.М. Лябаха, навіть більш значущими, ніж підвищення ефективності даної системи [4, с.163]. Ми вважаємо, що підвищення ефективності системи як

цільовий напрямок планування притаманні підходу до розгляду економічних систем з позицій теорій зростання. З позицій теорій розвитку (зокрема – теорії сталого розвитку) на перший план виходить забезпечення стійкості системи, її «життєздатності» та конкурентоспроможності як в короткостроковому, так і в довгостроковому періодах. Такий підхід «переорієнтовує» процеси планування на формування передумов стійкості економічних систем та підсистем [3, с. 274]. Планування стає «адаптивним» [2]. Виникає потреба визначити показники, які могли б кількісно характеризувати процеси стійкості економічної системи.

Ми вважаємо, що система подібних показників може бути сформована наступним чином. Перш за все вона повинна бути зорієнтована на досягнення різноманітності видів діяльності суб'єктів господарювання. Проводячи аналогію з біологічними ценозами, варто підкреслити, що стійкість економічних ценозів також залежить від масиву мутацій, тобто від маси тих різноманітних варіантів діяльності, з яких і буде здійснюватися відбір найбільш пристосованих до змінних умов функціонування. Але саме по собі досягнення різноманіття видів господарської діяльності в межах певної економічної системи не може бути самоціллю планування. Необхідно при цьому враховувати взаємозв'язки та взаємопідтримку суб'єктів господарювання, що забезпечує спільне «виживання» конкретного економічного ценозу. Це означає необхідність розробки якісно нової системи показників, які повинні використовуватися в процесі планування життєздатності економічного ценозу.

По-друге, сукупність показників повинна враховувати єдність економічної системи, тобто характеризувати перевагу асиміляційних процесів над дизасиміляційними процесами, або ж навпаки. Справа в тому, що в умовах, коли дизасиміляційні процеси починають переважати і економічне утворення не може розглядатися як єдине ціле, оскільки кожна структурна його складова практично перестає залежати від інших, а система набуває ознак не стільки організму, скільки розбалансованого механізму, то здійснення планування матиме вкрай низький рівень ефективності. Практично витрачання ресурсів на розробку планів та їх впровадження не дає в такій ситуації очікуваних результатів і з позицій суспільства в цілому виступає як ресурсне марнотратство. Тому для подібних «розбалансованих» систем необхідно, як на наш погляд, в першу чергу планувати досягнення цілісності, а вже потім здійснювати планування стійкості розвитку.

Досягнення цілісності може бути сплановане за допомогою використання аналізу амплітудно-частотної динаміки підрозділів економічної системи [5]. Так, наприклад, для здійснення планування на рівні української економіки необхідно перш за все визначити, наскільки значними є коливання рівня виробництва на душу населення по регіонах. Якщо ці відхилення перевищують 30-40% від середнього значення по економіці в цілому – значить, структурні складові національної економічної системи у вигляді регіональних економічних систем не створюють єдиного цілого організму. Відповідно, перш ніж здійснювати планування стійкості та життєздатності української економіки, необхідно в плановому порядку усунути розбалансованість всередині системи, щоб вивести її на якісно новий рівень – рівень органічного цілого.

По-третє, сукупність показників, що повинні використовуватися при плануванні стійкості економічних систем, має враховувати вплив інституційних факторів. Адже сама по собі економічна система не існує абсолютно ізольовано від інституційного «каркасу» суспільства – починаючи від законодавчої бази по захисту прав власності і закінчуючи особливостями менталітету, які впливають на здійснення інноваційної діяльності чи виконання укладених договорів. Зрозуміло, що інституційні утворення поступово приходять у відповідність до історичних вимог забезпечення стійкості економічних систем. Але такі процеси поступового пристосування можуть тривати досить довго. Завданням планування стає цілеспрямована зміна інституційних складових у відповідності до забезпечення стійкості економічних систем. Виконання цього завдання потребує виважених та обережних кроків – адже примусове прискорене насадження нових, не притаманних даній системі інституційних утворень зазвичай призводить до непередбачуваних наслідків.

Висновки. Сама по собі зміна цілей планування – із максимізації певних кількісних показників на досягнення сталості та формування передумов стійкого розвитку економічних систем різних рівнів – ще не означає реальних змін, які, в свою чергу, потребують відповідної зміни методів, механізмів та інструментарію планування в умовах ринкової економіки. Однією з перших повинна бути змінена система показників планування. Основними напрямками цього процесу мають стати: урахування різноманітності видів господарської діяльності всередині економічної системи - об'єкту планування - з метою забезпечення масиву для «мутацій» та «відбору» найбільш

стійких та життєздатних елементів (по аналогії з біоценозом); планування спочатку «єдності економічного організму», а вже потім – його стійкості та сталого розвитку; урахування інституційних факторів впливу на сталий розвиток економічних систем. Формування сукупності показників сучасного планування за зазначеними напрямками сприятиме підвищенню релевантності самих процесів планування і дозволить вийти на якісно новий рівень розвитку економічних систем в цілому.

Література.

1. Алчиан А. Неопределённость, эволюция и экономическая теория / А. Алчиан // Истоки: из опыта изучения экономики как структуры и как процесса / редкол.: Я. И. Кузьминов, В. С. Автономов, О. И. Ананьин и др. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2007. – 533 с.

2. Андрійчук Ю. А. Адаптивне планування як об'єктивна необхідність розвитку інноваційної діяльності у конкурентному ринковому середовищі / Ю. А. Андрійчук // Маркетинг та логістика в системі менеджменту: тези доповідей IX Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 8-10 листопада 2012 р.). – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – С. 13-14.

3. Лелюк М. В. Планирование как фактор обеспечения устойчивости экономического ценоза / М. В. Лелюк // Новая экономика. - №2. – 2013. – С. 273-276.

4. Лябах Н. Н. Проблемы и пути совершенствования организационного управления / Н. Н. Лябах // Проблемы управления в реальном секторе экономики: вызовы модернизации. Актуальные проблемы управления – 2012: Материалы Международной научно-практической конференции. – Вып. 4. – Государственный университет управления. – М.: ГУУ, 2012. – С. 163-165.

5. Родионов В. Г. Применение анализа амплитудно-частотной динамики в управлении социально-экономическими системами / В.Г. Родионов // Вестник Санкт-Петербугского Государственного Университета. Серия 5. – Выпуск 1. – 2005. – С. 151-155.

6. Румянцева С. Ю. Сопоставление теорий эволюции циклов Вернадского, Кондратьева, Кузнеца и Шумпетера / С. Ю. Румянцева // Партнёрство цивилизаций. - №1. – 2013. – С. 161-178.

7. Смирнов И. К. Экономическое движение и его законы / И.К. Смирнов, О. И. Смирнова // Проблемы современной экономики. - №11. – 2011. – С. 38-41.

УДК 681.518: 657.471:330.143.2:336.226

ПОДАТОК НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ: ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА ЗВІТНІСТЬ

Лега О.В., к.е.н., доцент
Полтавська державна аграрна академія

Розглянуто документальне забезпечення розрахунків за податком на додану вартість. Проаналізовано норми чинних нормативно-правових актів та прийнятого Податкового кодексу України щодо особливостей подання податкової звітності щодо податку на додану вартість.

The documentary providing of calculations is considered after a tax value-added. The norms of operating are analysed normatively legal certificates and accepted Internal revenue code of Ukraine in relation to the features of presentation of the tax accounting in relation to a tax value-added.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Правильність документального оформлення та відображення в обліку розрахунків за податком на додану вартість (далі – ПДВ) і надалі залишається непростою ділянкою обліку. Особливої актуальності ці питання набули із введенням у дію Податкового кодексу України (далі - ПКУ). Для здійснення комплексних досліджень щодо розрахунків з бюджетом, одним з головних джерел інформації є податкова звітність, яка розкриває її користувачам інформацію про наявність зобов'язань за кожним податком за звітний (податковий) період на підставі якого здійснюється сплата або регулювання заборгованості платника податків за таким податком.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження теоретичних і практичних аспектів розрахунків за ПДВ висвітлено у працях О.О. Амоша, В.В. Буряковського, М.П. Войнаренко, В.Д. Волканова, М.М. Коцупатрого, О.І. Малишкіна, В.М. Сердюк та інших. Незважаючи на значні здобутки у дослідженні вказаних проблем, ряд питань потребує уточнення. Необхідно звернути увагу на дослідження проблематики документування та податкової звітності в інформаційній системі підприємства як підґрунтя фінансово-економічних рішень в умовах розвитку ринкових відносин.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розгляд невизначених питань підготовки податкової інформації з ПДВ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розділ V ПКУ розкриває порядок податкових розрахунків за ПДВ. Формування

податкової інформації з ПДВ передбачає чотири етапи:

1. Складання податкової накладної.
2. Ведення Єдиного реєстру податкових накладних.
3. Ведення реєстру виданих та отриманих податкових накладних.
4. Складання податкової звітності та обов'язкових додатків до неї [5].

Відповідно до норм статті 201 ПКУ податкова накладна (далі ПН) виконує функції податкового документу і є підставою для відображення податкових зобов'язань в реєстрі виданих та отриманих податкових накладних [6]. Наказом Міністерства доходів і зборів України № 10 від 14.01.2014 затверджено форму податкової накладної та Порядок її заповнення [2].

ПН складає особа, яка зареєстрована як платник податку у контролюючому органі та якій присвоєно індивідуальний податковий номер платника ПДВ. Основні зміни, яких зазнала ПН наступні:

— у верхній лівій частині ПН з'явилися поля для зазначення форми, у якій складено ПН, - «Паперова» чи «Електронна». При цьому поля «Оригінал» та «Копія» тепер заповнюється лише у паперовій формі ПН;

— п. 7 Порядку № 10 зазначено, що ПН, які складаються в електронній формі, підлягають реєстрації в Єдиному реєстрі податкових накладних. Така реєстрація здійснюється незалежно від суми ПДВ в одній ПН, а також незалежно від того, чи складені вони на операції з постачання підакцизних, імпортованих чи вітчизняних товарів;

— із заголовної частини вилучено поля «Номер свідоцтва про реєстрацію платника податку на додану вартість (продавця)» та «Номер свідоцтва про реєстрацію платника податку на додану вартість (покупця)»;

— видозмінено порядковий номер ПН - тепер він складається із трьох частин, розділених знаком дробу. У першій частині (до знаку дробу) проставляється порядковий номер ПН відповідно до її номера в Реєстрі виданих та отриманих податкових накладних. У другій частині (між знаками дробу) проставляється код виду діяльності, що передбачає спеціальний режим оподаткування. У третій частині (після знаку дробу) проставляється числовий номер філії чи структурного підрозділу;

— ПН, усі примірники яких залишаються у платника ПДВ, складаються виключно в паперовому вигляді. При цьому у верхній лівій частині оригіналу такої ПН у полі «Усі примірники залишаються

у продавця (тип причини)» робиться відповідна помітка «Х» та зазначається тип причини (01-14) (п. 10 Порядку № 10);

— п. 17 Порядку № 10 визначено, що зведена ПН складається з періодичністю, визначеною в договорі як періодичність оплати поставлених товарів/послуг, але не рідше одного разу на місяць і не пізніше останнього дня місяця. При цьому відсутність факту оплати поставлених товарів/послуг не звільняє продавця від складання зведеної ПН;

— у разі здійснення контрольованих операцій, визначених ст. 39 ПК, при постачанні товарів/ послуг за ціною, нижчою за звичайну, продавець складає дві ПН: одну - на суму, розраховану виходячи з фактичної ціни постачання, іншу - на суму, розраховану виходячи з перевищення звичайної ціни над фактичною (п. 19 Порядку № 10);

— усі графи ПН, що мають вартісні показники (у т. ч. гр. 7 «Ціна постачання одиниці товару/послуги без урахування ПДВ»), заповнюються у гривнях з копійками, якщо інше не передбачено чинним законодавством (п. 2, 14 Порядку № 10).

Упровадження реєстру виданих та отриманих податкових накладних (далі — Реєстр) обумовлене вимогами п. 201.15 ст. 201 розділу V ПКУ [6]. Реєстр є формою для запису (реєстрації) виданих та отриманих податкових накладних. З 1 січня 2014 року набрав чинності наказ Міністерства доходів і зборів України від 22.11.2013 р. № 708, яким затверджено форму реєстру виданих та отриманих податкових накладних та Порядок його ведення [4]. В самій формі реєстру змінено лише посилання на нормативний акт, яким його затверджено. Інших суттєвих змін не відбулося і в Порядку його заповнення.

Реєстр ведеться особами, зареєстрованими як платники ПДВ. Платники податку щомісяця в строки, передбачені для подання податкової звітності (календарний місяць), у тому числі ті платники податку, для яких встановлено звітний податковий період - квартал, подають контролюючому органу копії записів у Реєстрах за такий період в електронному вигляді. У Реєстрі окремо обліковуються операції:

— з постачання товарів/послуг, які оподатковуються ПДВ за основною чи нульовою ставкою, звільнених від оподаткування, тих, що не є об'єктом оподаткування, послуг за межами митної території України та послуг, місце постачання яких визначено за межами митної території України;

— з придбання товарів/послуг з метою використання у

господарській діяльності платника для здійснення операцій, які оподатковуються ПДВ за основною чи нульовою ставкою, звільнених від оподаткування та тих, що не є об'єктом оподаткування, а також тих, які не призначаються для використання у господарській діяльності цього платника податку.

Реєстр виданих та отриманих податкових накладних складається із службових полів, двох основних розділів та обов'язкових підписів.

Заповнення службових полів Реєстру передбачає:

— для відмітки про тип декларації (рядки 011-012) та службовому полі для відмітки про подання податкової декларації з позначкою (рядки 021-024) проставляється позначка „Х" у рядку службового поля, яке відповідає типу декларації, до якої складено Реєстр;

— „номер порції реєстру" (рядок 013) зазначається номер порції Реєстру від 01 до 99. При цьому стандарт порції становить не більше 20 тисяч записів;

— 03 „Звітний (податковий) період" зазначається звітний (податковий) період (місяць), за який подається Реєстр. У разі подання Реєстру платником, у якого звітним (податковим) періодом є квартал, заповнюється службове поле „ознака квартального звітування".

У розділі І Реєстру відображаються видані податкові накладні, розрахунки коригування кількісних і вартісних показників до податкової накладної. Облік виданих податкових накладних проводиться у день виникнення податкових зобов'язань, дата виникнення яких визначається відповідно до вимог ст. 187 розділу V ПКУ.

У розділі ІІ Реєстру відображаються отримані податкові накладні, розрахунки коригування кількісних і вартісних показників до податкової накладної, а також інші документи, на підставі яких здійснюється облік операцій з придбання товарів/послуг.

Реєстр є основою для відображення зведених результатів такого обліку в податкових деклараціях з ПДВ.

Подання податкової декларації з податку на додану вартість (далі - декларація) передбачено п. 46.1 ст. 46 глави 2 розділу ІІ «Адміністрування податків, зборів (обов'язкових платежів)» та ст. 203 розділу V «Податок на додану вартість» ПКУ [6]. Заповнення і подання податкової звітності з податку на додану вартість регулюється наказом Міністерства доходів і зборів України № 678 від 13.11.2013 р. «Про затвердження форм та Порядку заповнення і подання податкової звітності з податку на додану вартість» [3]. Склад податкової звітності з податку на додану вартість представлено на рис. 1.

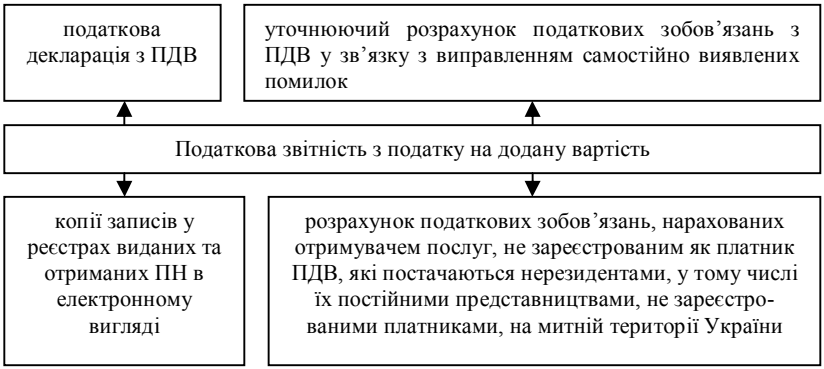

Рис. 1. Склад податкової звітності з податку на додану вартість

Платники податку подають декларації з наступними позначками:

— «0110» - усі платники податку, у якій відображаються розрахунки з бюджетом;

— «0110» та «0121»/«0122»/«0123» - платники податку, які застосовують спеціальний режим оподаткування діяльності у сфері сільського та лісового господарства, а також рибальства;

— «0110» та «0130» - платники податку - сільськогосподарські підприємства усіх форм власності, які відповідають вимогам ст. 209 розділу V ПКУ, але не обрали спеціальний режим оподаткування діяльності у сфері сільського, лісового господарства і рибальства та реалізують молоко, худобу, птицю, вовну власного виробництва, а також молочні продукти, молочну сировину та м'ясопродукти, вироблені у власних переробних цехах;

— «0110» та «0140» - платники податку - переробні підприємства, які згідно з п.1 підрозділу 2 розділу XX ПКУ застосовують особливий порядок сплати податку на додану вартість за реалізовані ними молоко, молочну сировину та молочні продукти, м'ясо та м'ясопродукти, іншу продукцію переробки тварин, закуплених у живій вазі (шкури, субпродукти, м'ясо-кісткове борошно).

Декларація складається із вступної частини, службових полів, чотирьох розділів та обов'язкових додатків.

Вступна частина містить загальну інформацію про підприємство, спеціальне поле для відміток про тип декларації.

Розділ І «Податкові зобов'язання» відображаються загальні

обсяги постачання звітного періоду, які оподатковуються за основною ставкою, за нульовою ставкою, звільнені від оподаткування відповідно до ст. 197 розділу ПКУ, тимчасово звільнені від оподаткування відповідно до підрозділу 2 розділу XX ПКУ, звільнені від оподаткування відповідно до міжнародних договорів (угод), та обсяги постачання, що не є об'єктом оподаткування відповідно до ст. 196 розділу V ПКУ, та ті, що не оподатковуються у зв'язку з визначенням місця постачання послуг за межами митної території або постачання послуг за межами митної території України, коригування податкових зобов'язань.

Розділ II «Податковий кредит» визначає обсяги придбання (виготовлення, будівництва, спорудження, створення) з податком на додану вартість або без податку на додану вартість товарів/послуг, необоротних активів на митній території України, ввезених на митну територію України товарів, необоротних активів, отриманих на митній території України від нерезидента послуг з метою їх подальшого використання у межах господарської діяльності платника податку, а також тих, які не призначаються для використання у господарській діяльності або придбані з метою використання для постачання послуг за межами митної території України та послуг, місце постачання яких визначено відповідно до п. 186.2, 186.3 ст. 186 розділу V ПКУ за межами митної території України, окремо за напрямами використання.

Розділ III «Розрахунки за звітний період» передбачає визначення різниці між сумою податкових зобов'язань і податкового кредиту. Якщо в результаті отримано позитивне значення, то заповнюється рядок 18 декларації, від'ємне значення – рядок 19 декларації. Залишок від'ємного значення включається до складу податкового кредиту наступного податкового періоду (відображається у рядку 24 декларації поточного звітного (податкового) періоду та переноситься до рядка 21.2 декларації наступного звітного (податкового) періоду).

Розділ IV заповнюється працівниками органів державної податкової служби лише на оригіналі декларації, який залишається в органах державної податкової служби.

Невід'ємною частиною податкової декларації з податку на додану вартість є додатки (табл.).

Таблиця

Структура додатків до податкової декларації з ПДВ

Назва	Примітки
Д1. Розрахунок коригування сум податку на додану вартість	до декларацій 0110/0121-123/0130/0140 за наявності подій, які підлягають відображенню у додатках
Д2. Довідка щодо залишку суми від'ємного значення попередніх податкових періодів, що залишається непогашеним після бюджетного відшкодування, отриманого у звітному податковому періоді, та підлягає включенню до складу податкового кредиту наступного податкового періоду	до декларації 0110
Д3. Розрахунок суми бюджетного відшкодування	до декларації 0110
Д4. Заява про повернення суми бюджетного відшкодування	до декларації 0110
Д5. Розшифровки податкових зобов'язань та податкового кредиту в розрізі контрагентів	
Д6. Довідка подається платниками, які заповнюють рядки 3, та/або 4, та/або 5 декларації, та підприємствами (організаціями) інвалідів	до декларацій 0110/0121-123/0130/0140 за наявності подій, які підлягають відображенню у додатках
Д7. Розрахунок (перерахунок) частки використання товарів/послуг, необоротних активів в оподатковуваних операціях	до декларацій 0110/0121-123/0130/0140 за наявності подій, які підлягають відображенню у додатках
Д8. Заява про відмову постачальника надати податкову накладну (порушення ним порядку заповнення та/або порядку реєстрації в Єдиному реєстрі податкових накладних)	до декларацій 0110/0121-123/0130/0140 за наявності подій, які підлягають відображенню у додатках
ДС9. Розрахунок питомої ваги вартості сільськогосподарських товарів/послуг до вартості всіх товарів/послуг	до декларацій 0121-0123/0130

Дані податкової декларації з податку на додану вартість формують важливу інформацію, необхідну для держави, податкових органів та підприємства.

Висновки. Таким чином**,** документування операцій з ПДВ - складний процес та потребує достатньої уваги, знань та умінь для правильної обробки первинного документа з моменту надходження документа на підприємства до подання звіту до контролюючих органів. Декларація має достовірно та правдиво відображати діяльність платника податків відповідно до даних фінансового та податкового обліку. Відповідність податкової звітності якісним характеристикам дасть змогу податковим органам отримати інформацію щодо своєчасності й повноти виконання зобов'язань перед бюджетом.

Література.

1. Малишкін О.І. Підготовка податкової інформації з ПДВ: аспекти автономії [Електронний ресурс] / О. І. Малишкін // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2012. – Вип. 3. – С. 305 – 315. – Режим доступу : eztuir.ztu.edu.ua/5949.

2. Наказ Міністерства доходів і зборів України № 10 від 14 січ. 2014 р. «Про затвердження Форми податкової накладної та Порядку заповнення податкової накладної» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0185-14.

3. Наказ Міністерства доходів і зборів України № 678 від 13 лист. 2013 р. «Про затвердження форм та Порядку заповнення і подання податкової звітності з податку на додану вартість» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z2094-13.

4. Наказ Міністерства доходів і зборів України № 708 від 22 лист. 2013 р. «Про затвердження форми реєстру виданих та отриманих податкових накладних та порядку його ведення» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z2118-13.

5. Піскова Ж. В. Методика здійснення податкових розрахунків з податку на додану вартість [Електронний ресурс] / Ж.В. Піскова, Т.Н. Корнієнко // Режим доступу: archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vddfa/2012_2/Piskova.pdf.

6. Податковий Кодекс України № 2755-VI від 02 груд. 2010 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1333-11.

УДК: 334.722

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦТВО

ЛИСЕНКО В.В.*, К.Е.Н., ДОЦЕНТ, ДОКТОРАНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. В.В. ДОКУЧАЄВА

Підприємництво – поняття багатоаспектне і кожна наука, формулюючи понятійний апарат, робить наголос на тих аспектах, які саме цією наукою досліджуються. Проаналізовано різні погляди й узагальнено трактування поняття "підприємництво" з точки зору соціально-економічних відносин. Важливим моментом у визначенні підприємництва є необхідність не ототожнювати це явище виключно з економічними аспектами. Запропоноване власне уточнене формулювання поняття "підприємництво" в якості сукупності економічних, соціальних, організаційних та інституціональних відносин.

Business – the notion multidimensional and every science, formulating conceptual apparatus is focusing on those aspects that most of the science research. Analysis of different views and generalized interpretations of "business" in terms of social and economic relationships. An important factor in determining the business is the need to identify this phenomenon is not only the economic aspects. Suggested actually refined defining "business" as a set of economic, social, organizational and institutional relationships.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Понятійно-категорійний апарат є способом відображення дійсності, коли об'єкт і предмет дослідження розкриваються через сукупність його суттєвих ознак. Тому формування понятійно-категорійного апарату про об'єкт і предмет дослідження означає знання про ознаки притаманні їм, те в яких зв'язках і відношеннях вони перебувають стосовно інших об'єктів дослідження і чим вони від них відрізняються.

Поняття – це форма мислення, яка є результатом узагальнення і виділення об'єктів чи предметів деякого класу за загальними та специфічними для них ознаками [1, 2].

XXI ст. – це час розквіту підприємництва, нових технологій та інформації. В сучасному житті все актуальнішим стає ретельний та всебічний аналіз феномена підприємництва, який все ще залишається недостатньо вивченим суспільно-економічним явищем.

Що ж таке підприємництво? Вид діяльності? Спосіб життя?

---

* *Науковий консультант – Ульянченко О.В., д.е.н., професор, член-кор. НААНУ*

Наука? Мистецтво? Виявляється, що і те, й інше. У підприємництві мають місце свої писані й неписані закони, принципи, етика взаємовідносин [3, с. 368].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності і ролі підприємництва в умовах ринку, дослідження проблем розвитку підприємницької діяльності посіли одне з провідних місць у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних економістів і учених. До них, передусім, належать праці Р. Кантільона, Ж.-Б. Сейя, А. Сміта, Й. Шумпетера, Ф. Хаєка, П. Самуельсона, Р. Коуза, П. Дракера, Н. Норта, О. Вільямсона [4], С.В. Мочерного [4, 7], Ю.Е. Губені [8] тощо.

Формулювання цілей статті. Метою статті є узагальнення та уточнення сутності "підприємництво", представлення авторського визначення поняття "підприємництво" і виділення найважливіших характеристик підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємництво – самостійне організаційно-господарське новаторство на основі використання різних можливостей для випуску нових або старих товарів новими методами, відкриття нових джерел сировини, ринків збуту тощо з метою отримання прибутків і самореалізації власної мети.

З історичних джерел відомо, що поняття "підприємництво" запровадив у науковий обіг англійський учений Р. Кантільон, розглядаючи його як особливу економічну функцію, важливою рисою якої є ризик. Представник класичної школи, французький економіст Ж.-Б. Сей, пов'язував підприємництво з організацією людей у межах господарської одиниці. Ще один представник класичної школи економічної науки, англійський економіст А. Сміт, трактував підприємця як власника, пов'язував підприємницьку діяльність передусім із власним інтересом (особистим збагаченням), у процесі реалізації якого підприємець сприяє найефективнішому задоволенню потреб суспільства.

Більш детальну і ґрунтовнішу характеристику підприємництву дали у своїх працях американський економіст Й. Шумпетер та австрійський учений Ф. Хаєк. Так, Й. Шумпетер, розкриває зміст підприємництва через відповідні функції: 1) реформування й докорінна перебудова виробництва через здійснення нових комбінацій щодо техніки і технології, створення нових товарів, освоєння нових ринків, джерел сировини; 2) підприємництво є функцією будь-якої економічної системи, виконання якої необхідно

поєднувати з науковими розробками, маркетингом та іншими функціями; 3) виконання функцій підприємництва залежить від господарсько-політичного середовища, яке визначає його можливості, види, мотивацію та ін. Відповідно основними функціями підприємця він окреслював як: виготовлення нового блага або старого блага нової якості; освоєння нового ринку збуту, джерела сировини або напівфабрикатів; впровадження нового методу виробництва; здійснення відповідної реорганізації виробництва. В свою чергу Ф Хаєк пов'язував підприємництво передусім з особистою свободою, яка дає змогу людині раціонально використовувати свої здібності, знання, інформацію і доходи. Підприємець насамперед намагається оптимально узгодити ці компоненти з ситуацією на ринку (перспективні чи неперспективні щодо інвестування, попиту і пропозиції певної галузі економіки, рівень цін тощо), знайти найкращі засоби для задоволення власних потреб і потреб суспільства.

На думку американського економіста П. Самуельсона, підприємницька діяльність пов'язана з новаторством, а сам підприємець – людина з оригінальним мисленням, сміливa, домагається успішної реалізації нових ідей.

Представник сучасної інституціональної школи американський економіст Р. Коуз характеризує підприємництво як регулюючий механізм інститутів ринку.

На думку американського ученого П. Дракера, який є спеціалістом з теорії управління, основу сучасного підприємництва формує не будь-яка форма бізнесу, а різні інновації як реалізація нових номінацій виробничих факторів щодо створення нових видів товарів та послуг і нових технологій, використання з цією метою нових ресурсів, джерел і форм фінансування, освоєння організаційних та управлінських нововведень, а також проникнення на нові ринки збуту, в нові галузі та сектори економіки та ін. Основними мотивами підприємницької діяльності, за П. Дракером, є привласнення грошей (підприємницького доходу), здобуття влади, визнання, допитливість, прагнення по-новому розподілити та використати рідкісні ресурси, створити нові цінності та ін.

Більш сучасні представники інституціоналізму (зокрема, Н. Норт, О. Вільямсон) розглядають підприємця як суб'єкта, що здійснює оптимальний вибір між контрактними відносинами вільного ринку та організацією підприємства для економії трансакційних витрат, специфічним регулюючим механізмом ринкових відносин [4, с. 723-724].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови підприємництво розглядають як: 1) діяльність підприємця, 2) самостійна ініціатива, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг та заняття торгівлею з метою отримання прибутку.

Підприємницька діяльність – ініціативна, самостійна діяльність громадян без утворення юридичної особи, спрямована на одержання прибутку чи особистого доходу, що здійснюється від свого імені, на свій ризик і під свою майнову відповідальність або від імені кого-небудь і під чиюсь майнову відповідальність [5, с. 962].

У прийнятому Верховною Радою України Господарському кодексі України зазначається, що господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти підприємництва – підприємцями. У кодексі зазначено, що підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [6].

С.В. Мочерний, О.А. Устенко, С.В. Фомішин у навчальному посібнику "Політична економія" виділять політекономічне визначення сутності підприємництва, як організаційно-господарського новаторства, спрямованого на максимальне зростання ефективності праці (передусім, праці найманого персоналу та власної праці підприємця) і виробництва додаткової вартості та її привласнення у формі прибутку [7, с. 307].

На думку Ю.Е. Губені підприємництво – це особливий тип суспільної поведінки людини, специфічний вид суспільної діяльності [8, с. 29]

На думку Г.В. Осовської, О.О. Юшкевич, Й.С. Завадського, підприємництво – окремий вид бізнесу, самостійна ініціативна діяльність на власний ризик (виробництво продукції, виконання робіт, надання послуг та заняття торгівлею), що ґрунтується на вкладення власних коштів, використанні існуючих та створенні нових можливостей з метою одержання прибутку [9, с. 230].

У словнику економічних термінів за редакцією Л.Ф. Романенко, підприємництво визначають, як новаторський, творчій стиль господарського поводження виробників, комерсантів, в основу якого покладено постійний пошук нових можливостей, орієнтація на інновації, вміння залучати і використовувати для вирішення завдання

ресурси з найрізноманітніших джерел. Підприємництво в будь-яких його формах нині виступає найважливішим фактором економічних успіхів не тільки господарських одиниць, але і цілих країн. Саме відкриття нових підприємств, переливання капіталу, потік інновацій, сміливість нових рішень, що становлять сутність усякої заповзятливості, нерозривно пов'язаної зі здійсненням нових комбінацій уможливлюють технологічні і комерційні прориви. Всі уряди, що домоглися успіху, підтримували приватне підприємництво вже хоча б тим, що не докладали зусиль для підриву основ його існування. Тим самим створювали передумови пожвавлення підприємництва [10, с. 138]

На думку Г.О. Колеснікова, підприємництво – господарська діяльність підприємця, особливий творчий тип господарювання (економічної поведінки), якому притаманне новаторство, пошук ефективних способів використання ресурсів, активність та прагнення до нових перспектив, можливостей, творче ставлення до ризику [11, с. 184]

Термін "підприємництво" переважно зустрічається в капіталістичній, або ринковій економіці. Тому, на нашу думку, цікавим для вивчення і порівняння є термін "підприємливість соціалістична" – форма прояву господарськими кадрами і трудовим колективом трудової та управлінської активності та ініціативи по виявленню і приведенню в дію резервів найбільш повного використання виробничого потенціалу та економічних стимулів підвищення ефективності і якості роботи. Підприємливість соціалістична конкретно проявляється в новаторському почині, господарській ініціативі, зустрічному плануванні, переводі на самоокупність і самофінансування, розумному виробничо-економічному ризику, економічному експерименті, прогресивних формах організації і стимулюванні праці, дбайливому використанні матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, діловитості, трудовому суперництві і змагальності при рішенні економічних і соціальних завдань [12, с. 168]

У "Економікс", підприємництво тлумачать, як мистецтво конкуренції або здібність успішно конкурувати, створюючи нові види товарів, вишукуючи нові шляхи скорочення витрат, роблячи товари все більш привабливими для споживачів [13, с. 321]

На нашу думку найважливішими характеристиками підприємництва є: 1) новаторство (науково-технічний аспект); 2) можливість задоволення ринкового попиту, отримання прибутку, можливість комерційного успіху (економічний аспект);

3) забезпечення споживчих потреб суспільства і самозайнятість населення (соціальний аспект). Ці три аспекти тісно пов'язані, причому науково-технічний аспект стає економічним чинником тільки тоді, коли нововведення втілюються в новий продукт, що має попит. А це в свою чергу забезпечує соціальні гарантії добробуту як самого підприємця так і всіх учасників цього процесу.

Висновки. Узагальнюючи існуючі точки зору, під підприємництвом пропонуємо розуміти сукупність економічних, соціальних, організаційних та інституціональних відносин між суб'єктами господарювання, що спираються на власний досвід, інтуїцію, інстинкт наслідування і самозбереження, мають схильність до суперництва і новаторства задля кращого результату, є готовими до ризику і виступають рушійними силами розвитку суспільства в умовах ринку.

Дане визначення містить, на наш погляд, ряд важливих уточнень. По-перше, воно підкреслює важливість не тільки економічних але і інших аспектів при здійсненні господарської діяльності. По-друге, у пропонованому визначенні вказана мета підприємництва – отримання кращого результату, тоді як у більшості дефініцій метою цієї діяльності визначають лише отримання прибутку. По-третє, виділено, що в умовах ринку підприємці іноді діють інстинктивно, інтуїтивно, що також важко пояснити через сукупність економічних законів.

Література.

1. Гегель Г.В. Философия права / Г.В. Гегель. − М.: Мысль, 1990. − 524 с.

2. Конверський А.С. Логіка / А.С. Конверський. − К.: Ін Юре, 1998. − 332 с.

3. Сірий Є.В. Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії / Є.В. Сірий. – К.: Атіка, 2004. – 480с.

4. Економічна енциклопедія: у 3-х томах / редкол.: М.В. Мочерний та ін. – К.: Академія, 2001. – Т. 2. – 848с.

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов.ред. В.Т. Бусел.] – К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. – 1728 с.

6. Господарський кодекс України: за станом на 16 січня 2003 р. / Верховна Рада України. – Офіц.вид. [Електронний ресурс] – Редакція від 01.01.2014. – Режим доступу до ресурсу: http://www.zakon.rada.gov.ua/go/436-15

7. Мочерний С.В. Політична економія: Навч.посіб / Мочерний С.В., Устенко О.А., Фомішин С.В. – Херсон: «Видавництво Дніпро», 2002. – 794с.

8. Губені Ю.Е. Підприємництво: Навчальний посібник. – Львів: НВФ «Українські технології», 2012. – 572 с.

9. Осовська Г.В. Економічний словник / Г.В. Осовська, О.О. Юшкевич, Й.С. Завадський. – К.: Кондор, 2007. – 358 с.

10. Романенко Л.Ф. Маркетинг. Словник економічних термінів / Л.Ф. Романенко. – К.: Університет Україна, 2007. – 231 с.

11. Колексніков Г.О. Менеджерський словник: Навчально-довідкове видання / Г.О. Колексніков. – К.: «ВД» Професіонал», 2007. – 288 с.

12. Экономический словарь агропромышленного комплекса / сост. А.В. Крисальный; под ред. А.А. Сторожука. – К.: Урожай, 1986. – 336 с.

13. Экономикс: Англо-русский словарь-справочник / Э. Дж. Долан, Б.И. Домненко. – М.: Лазурь, 1994. – 544 с.

УДК 368:338.436

РОЗВИТОК РИНКУ АГРОСТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

ЛУЦЕНКО О.А., К.Е.Н, ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА

Проаналізовано стан агрострахування в Україні. Визначено проблеми ринку агрострахування, у тому числі за рахунок державної підтримки, запропоновано заходи щодо його удосконалення.

The agroinsuarance stayment in Ukraine are analyzed. The problems of agroinsuarance market, including state support are determinated and the measures to take for further improvement are suggested.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сільське господарство в Україні – це потужна стратегічна ланка національної економіки, яка забезпечує продовольчу безпеку країни. Воно має ряд особливостей, які не притаманні жодній іншій галузі. Однією із них є безпосередня залежність від погодно-кліматичних умов і природних катаклізмів, в результаті яких підприємства АПК постійно функціонують в режимі ризикованості та невизначеності.

За оцінками фахівців серед ризиків, які суттєво впливають на результат господарювання в рослинництві, понад 40 % припадає на

такі, що можна попередити дотриманням агротехнічних умов вирощування сільськогосподарських культур, тоді як вплив ризиків, пов'язаних із несприятливими та кліматичними умовами, на зниження сільськогосподарської продукції становить майже 60 % [1]. Згідно з дослідженнями науковців в Україні втрати від несприятливих погодних умов по окремих роках можуть досягати 45-50 %, а при їх поєднанні 70 % і більше [2].

У світовій практиці одним із чинників стабільності економічного розвитку сільськогосподарського виробництва та дійовим інструментом забезпечення фінансово-господарської стійкості аграрних підприємстві є агрострахування. Проте, в Україні цей вид страхування є непривабливим через ряд причин: по-перше, ціна страхових платежів є занадто високою для сільськогосподарських виробників, які в умовах невизначеності вимушені постійно економити; по-друге, страхування сільськогосподарської продукції є непривабливим для безпосередніх страховиків, які часто відмовляють страхувати через недосконалість законодавства; по-третє, низький рівень довіри страхувальників-аграріїв до страховиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри недостатність розвитку ринку страхування с.-г. виробництва і недосконалість законодавства проблемам управління ризиками сільськогосподарських товаровиробників і забезпечення їх системою страхування присвячено праці ряду вітчизняних науковців: С.П. Смоленюк, О.М. Калашникова, Т.Й. Сус, О. Гудзя, М. Кульбіди, М. Дем'яненка, А.С. Шолойка, Т. Кулистикової та ін. Проте, недостатньо дослідженими залишаються питання регулювання відносин у сфері страхування з державною підтримкою.

Формулювання цілей статті. З огляду на сказане, метою статті є вивчення стану розвитку аграрного страхування та внесення пропозицій щодо удосконалення страхового захисту виробництва сільськогосподарської продукції з державною підтримкою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Агрострахування є одним із найбільш ефективних методів управління ризиками в АПК. Через високий ступінь ризику сільськогосподарського виробництва на території Україні страхування урожаю є занадто дороговартісним і для забезпечення його доступності сільгосптоваровиробникам була запропонована державна підтримка – в межах закону України «Про особливості страхування с.-г. продукції з державною підтримкою», за

рахунок бюджету на умовах, які затверджені урядом України [3]. Так, вище згаданим законом передбачалась компенсація у розмірі 50 % страхових платежів сільгосптоваровиробникам, які застрахують посіви. Результати використання цієї норми і зведені дані по ринку агрострахування відображено в табл. 1.

Дані табл. 1. свідчать, що страховий ринок в Україні розвивається динамічно: збільшується кількість договорів майже в 3 р., розмір застрахованої площі – в 2 р., сума сплачених премій на 1 га застрахованої площі – в 5 р. Підвищився ліміт суми державної компенсації, виділеної на субсидування страхових платежів (54 до 200 млн грн).

Таблиця 1

Зведені дані по агрострахуванню в Україні в 2005-2011 рр.

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Кількість страхових компаній, задіяних в агро страхуванні	33	36	62	58	16	14	12
Кількість укладених договорів страхування, од.	910	1330	4397	1637	1980	729	2710
Застрахована площа сільськогосподарських культур, тис. га	390,0	670,0	2360,0	1171,0	510,1	553,0	786,3
Сума сплачених страхових премій, млн грн.	12,8	28,5	17,1	155,4	42,0	28,2	136,2
Сума сплачених страхових премій на 1 договір, грн.	14065,9	21428,6	26631,8	94929,7	21212,0	38683,1	50258,3
Сума сплачених страхових премій на 1 га застрахованої площі, грн.	32,8	42,53	49,62	132,70	82,33	50,99	173,2
Середня ставка премії, %	3,79	Немає	4,54	4,93	3,24	3,84	3,74
Ліміт суми державної компенсації, виділеної на субсидування страхових платежів, млн грн.	54,0	10,0	50,0	200,0	-	-	-
Фактично одержано державної компенсації, млн грн	5,8	10,0	47,8	60,0	-	-	-
Рівень виплат, %	-	-	-	-	36,48	50,94	67,3

** Складено автором за даними Міжнародної фінансової корпорації і Міністерства аграрної політики*

- немає даних

Але згортання програми державної підтримки аграрного страхування з 2009р. призвело до обвалу ринку страхування с.-г. ризиків. Пряму залежність підтверджує і коефіцієнт кореляції, значення якого становить r=0,99. Так, в 2008-2099рр. зменшується

кількість укладених договорів наполовину, скорочується кількість страхових компаній з 62 до 16, зменшується сума страхових платежів майже в 3 р.

Світовий досвід свідчить, що основна мета державної підтримки страхування урожаю с.-г. культур – це захист майнових інтересів с.-г. товаровиробників від можливого збитку, пов'язаного з наявністю природно-кліматичних факторів ризику. Однак, економічна доцільність інтересів виробників виникає у тому випадку, якщо агротоваровиробник відчуває її безпосередньо на собі. Наприклад, з 2004р. в Російській Федерації була скасована пряма допомога с.-г. виробникам із коштів федерального бюджету при стихійних лихах. В результаті чого відшкодування збитків під час виробництва с.-г. продукції проводиться через механізм страхування. Тому, страхування з державною підтримкою в умовах фінансової кризи можна розглядати як антикризовий механізм страхування, який надає можливість мінімізувати збиток, забезпечити стабільний розвиток с.-г. виробництва і отримати доступ до кредитних ресурсів банків, постачальників ППМ, лізингу [4].

Проте, в Україні дієвість Закону «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою № 4391 від 09.02.2012р., висуває для аграріїв декілька умов [3]. По-перше, державою відшкодовуються страхові платежі виключно з добровільного страхування лише продукції рослинництва. Якщо сільгосптоваровиробник спеціалізується на вирощуванні продукції тваринництва, то отримати відшкодування стає неможливим. По-друге, страхувальники сплачують страховику платіж в розмірах, визначених договором страхування, виходячи із стандартних страхових продуктів. Але для отримання частки відшкодування страхового платежу с.-г. підприємство повинно застрахувати сільськогосподарську культуру, яка віднесена до переліку культур, встановленим КМУ на відповідний фінансовий рік [5]. Слід відмітити, що в 2012 р. сільськогосподарські підприємства отримали відшкодування лише від однієї культури – озимої пшениці, тому як на інші види культур дія Закону не поширювалась. По-третє, с.-г. підприємство, яке має намір як страхувальник не повинно перебувати на стадії ліквідації і не мати заборгованості перед державним або місцевим бюджетом та Пенсійним фондом в період понад 6 місяців.

Таким чином, отримати від держави відшкодування у вигляді

компенсації можливо лише якщо суб'єкт господарювання відповідає всім вище наведеним критеріям. Але для укладання договору сільськогосподарському підприємству - страхувальнику знову ж слід дотримуватись певних вимог: по – перше, слід обрати страховика, який обов'язково є членом Аграрного страхового пулу; по – друге, надати йому заявку в електронному та друкованому вигляді у визначені терміни для різних страхових продуктів; по – третє, зазначити в договорі плановий обсяг валової продукції, ціни її реалізації, рівень страхового покриття та порядок визначення розміру страхового відшкодування. По – четверте, для одержання відшкодування страхувальник повинен подати заявку та супровідні документи до спеціальної комісії, яка має надати відповідне рішення про отримання відшкодування або відмовити у його сплаті.

В табл. 2 проаналізовано обсяги державної компенсації.

Таблиця 2

Обсяги фінансування видатків Міністерства аграрної політики за рахунок коштів Загального фонду державного бюджету України*

Роки	Фактично виділено видатків, всього тис. грн.	в. т. ч. на підтримку розвитку підприємств АПК		Здешевлення вартості страхових премій,сплачених суб'єктами, тис. грн	Питома вага, відшкодування страхових премій у видатках на АПК
		тис. грн	%		
2005	4406378,9	1872417,4	42,5	5832,6	0,31
2006	5575590,5	2355416,2	42,2	9961,2	0,42
2007	7107377,3	3712436,1	52,2	47767,9	1,28
2008	10441307,7	6391103,9	61,2	60110,6	0,94
2009	194412348,5	4308566,9	2,2	-	-
2010	240987254,0	3528372,7	1,5	-	-
2011	295965916,9	5281184,0	1,8	-	-
2012	360501327,6	4696580,8	1,3	70000,0	0,82
2013	372282634,5	5213908,0	1,4	-	-

**Складено автором за даними Законів України «Про державний бюджет» [6]*

Як свідчать дані табл. 2, питома вага відшкодування страхових премій протягом всього періоду була мізерною і знаходилась в межах 0,5-1 % всіх видатків АПК, а в окремі роки і зовсім не передбачалася. Слід зауважити, що розподіл коштів для здешевлення вартості страхових премій здійснювався пропорційно посівним площам.

Однак фактично складалася ситуація, за якої в одному регіоні страхувалися краще і коштів на страхові субсидії не вистачало згідно із встановленим лімітом, тоді як в іншому – суб'єкти страхування майже не страхувалися й утворювався залишок бюджетних коштів. Ці фактори не сприяли повному освоєнню передбачених у бюджеті коштів[7]. Проте, не зважаючи на відсутність державної підтримки, за основними технічними показниками в 2011р. отримані результати кращі за показники 2009 та 2010рр. Значний вплив на результати страхування сільськогосподарських культур на період весна-осінь 2011 року надала програма форвардних (заставних) закупівель компанією "Хліб Інвестбуд". Ця компанія укладала договори заставних закупівель при наявності договорів страхування врожаю. Аграрії, які брали участь в програмі, повинні були застрахувати врожай в одній з представлених страхових компаніях: "АСКА", "Провідна", "Брокбізнес". Відповідно, сума зібраних платежів у вказаних компаніях за сезон страхування весна-осінь 2011р. склала більш ніж 47%. Ці компанії застрахували посіви на площі 264 тис.га, що склало майже 49% від загальної застрахованої площі по сезону. Середні ставки премій цих трьох компаній були на рівні загальної середньої ставки по всьому портфелю. Звідси можна зробити висновок, що страхування посівів за програмою заставних закупівель було реальним, на відміну від страхування заставних посівів. Середня ставка премії за програмою заставних закупівель склала 3,53%, що є вищим показником середньої ставки премії за загальним портфелем агрострахування. Середня ставка премії за договором страхування заставних посівів, за даними страхових компаній, в сезоні весна-осінь 2011 року склала всього 1,29 % [8].

Висновки. Підводячи підсумки можна стверджувати, що сучасний стан системи сільськогосподарського страхування в Україні диктує потребу у формуванні системного підходу до його розбудови і передбачає визначення і законодавче оформлення взаємодії трьох головних учасників аграрного страхування – сільгосптоваровиробників, страхових компаній і держави. Це надасть можливість ефективно використовувати державні кошти на здешевлення вартості страхових премій і стабілізувати с.-г. виробництво. Основними заходами такого рішення є: поновлення державної програми субсидування страхових премій і збільшення її обсягів; при розподілі коштів враховувати не лише обсяги посівних

площ, а й попит на страхові послуги, що залежить від рівня ризикованості в регіонах; на урядовому рівні визначити довгострокову політику держави щодо розвитку аграрного страхування; надати можливість всім страховим компаніям, які мають відповідні ліцензії на рівних умовах стати учасниками Всеукраїнського страхового пулу. Така практика є в країнах заходу і приносить позитивні результати. За допомогою ринкової організації держава буде мати можливість контролювати механізм страхування в аграрному секторі, своєчасно і ефективно впливати на всі діючі процеси. Також ми вважаємо, що слід запозичити досвід Росії, де державою планується зробити діючим сільгоспстрахування, прив'язане до погектарних виплат. Концепція обов'язкового страхування урожаю дуже добре лягає в правове поле СОТ, тим більше, що підтримка страхування відноситься до зеленої скриньки і не обмежена.

Література.

1. Смоленюк Р.П. Страховий захист господарств аграрного сектору: автореф. дис. … канд..екон.наук: 08.04.01 / Р.П. Смоленюк . – К., 2004. – 22 с.

2. Кульбіда М. Погодні ризики, пов'язані з сільськогосподарським виробництвом в україні / М. Кульбіда [Електронний ресурс].–Режим доступу:http : // www.agrorisk.biz.

3. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: закон України від 09.02.2012 р. № 4391 – VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4391-17.

4. Кулистикова Т. / Почти все по-старому / Т. Кулистикова // Агроинвестор. – 2012. - № 10 (57). – С. 40 - 44.

5. Про затвердження Порядку та умов надання с.-г. товаровиробникам державної підтримки у страхуванні с.-г. культур і перелік культур та видів страхових ризиків (продуктів. Постанова КМУ від 15.08.2012р. № 813. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4391-17

6. Про державний бюджет України: Закони України на відповідний рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // www.zakon4.rada.gov.ua.

7. Шолойко А.С. Страховий захист виробництва продукції рослинництва від природно-кліматичних ризиків: моногр. / А.С. Шолойко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – С. 94.

8. Офіційний сайт ліги страхових організацій України – Режим доступу: http://www. uainsur.com

УДК 631.15.001.7

СИСТЕМА НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ ПРИ ЗБИРАННІ КОРМОВИХ КУЛЬТУР

МОРОЗОВ В.І., К.Е.Н.,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА

В статті приведено аналіз ефективності застосування різних кормозбиральних машин. Систематизовано основні елементи, які визначають ефективність кормовиробництва на основі інтенсифікації технологічних процесів.

In the article the analysis of efficiency of application of different machines is resulted for collection of forage. Basic elements which determine efficiency of production of forage on the basis of intensification of technological processes are systematized.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Техніка дозволяє на основі пізнання законів природи суттєво підвищити ефективність трудових зусиль людини, розширити його можливості в процесі цілеспрямованої трудової діяльності, раціонально використовувати природні ресурси [1].

Технічні засоби являються матеріальним виразом як економічних, так і соціальних інтересів людей, які визначають умови для їх нормальної роботи і життя, формують естетику праці, розвивають його творчий характер [2, 3].

Подальша механізація сільськогосподарського виробництва повинна забезпечувати підвищення продуктивності праці в аграрному секторі економіки, що може бути досягнуто шляхом раціонального скорочення довго-тривалості виконання сільськогосподарських робіт на основі оптимізації складу і структури парку машин [4, 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ефективність використання техніки залежить від цілого ряду факторів. одна група факторів безпосередньо залежить від працівників, які використовують машини, від їхнього досвіду і навичок в роботі, а також від організації виробництва. друга група факторів визначається умовами, в яких виконується виробничий процес [6].

Важливим напрямком підвищення ефективності застосування техніки є скорочення витрат її експлуатації.

Першими значний вклад у розвиток наукових основ визначення ефективності механізації і виробничих процесів в сільському господарстві та експлуатації сільськогосподарської техніки внесли видатні вітчизняні та зарубіжні вчені о.в. чаянов, В.П. Горячкін, Б.О. Лінтварьов, М.І. Медведєв, Б.С. Свірщевський, Ю.К. Кіртбая, М.С. Рунчев, М.І. Горячкін, В.С. Крамаров.

Однак усі методологічні розробки орієнтовані лише на крупне соціалістичне виробництво, суспільну власність, адміністративно-командну систему управління і тому не в повній мірі відповідають вимогам реформування та подальшого розвитку сільськогосподарського виробництва на нових організаційно-економічних засадах.

Для подальших розробок науково-методичного забезпечення даної проблеми важливе значення мають роботи І.І. Лукінова, П.Т. Саблука, О.М. Онищенка, В.В. Юрчишина, П.І. Гайдуцького, В.Я. Меселя-веселяка, В.Я. Амбросова, Г.А. Лісовського, В.І. Перебийніса, В.Г. Ткаченко, С.М. Брагінець, В.Г. Рижкова, Е.А. Фінна, В.Г. Більського, В.М. Нелепа, І.С. Деревця, В.І. Богачова та інших вчених з питань доцільного реформування сільськогосподарського виробництва.

Питання ефективного використання техніки становляться особливо актуальними в умовах високих темпів технічного прогресу, безперервного удосконалення і оновлення машинно-тракторного парку. необхідно, щоб зростаючі капіталовкладення на придбання машин використовувались у кожному господарстві будь-якої форми власності з максимальним економічним ефектом [7].

Технічні засоби безпосередньо приймають участь в процесі виробництва і в більшій ступені, ніж інші, сприяють росту продуктивності праці.

Подальший розвиток сільського господарства і підвищення продуктивності праці залежать не тільки від росту технічної оснащеності, але і від ефективності використання техніки. досліди показали, що з підвищенням річної і особливо денної виробітки на агрегат знижуються трудові затрати на виробництво сільськогосподарської продукції, підвищується врожайність і збільшується виробництво продукції [8].

Не дивлячись на суттєві резерви росту ефективності сільськогосподарського виробництва на основі підвищення продуктивності техніки, в багатьох господарствах спостерігається тенденція до зниження показників машиновикористання.

Для комплексної механізації і проведення робіт у короткі агротехнічні строки господарства не забезпечені необхідним набором техніки.

Вид корму визначає технологію заготівлі, а технічні засоби її реалізації характеризують якість корму, який заготовлюється.

Система кормозбиральних машин передбачає збирання зелених кормів із трав і силосних культур за тією чи іншою індустріальною технологією. при виборі технології враховують рівень механізації, вартість обладнання, затрати праці, урожай зеленої маси, наявність споруд для зберігання, а також кліматичні умови. потребу в кормозбиральних машинах визначають виходячи із норм виробітку, площі збирання, оптимальних агротехнічних строків проведення робіт [9].

Господарства у кожному конкретному випадку у залежності від ситуації і наявності комплексу машин застосовують найбільш вигідну технологію заготовки того чи іншого виду корму.

З метою скорочення до мінімуму втрат рослинної сировини і накопичення у ній під час вегетації поживних і біологічно активних речовин, зменшення залежності ходу заготовки і якості отриманого корму від існуючих у період збирання трав погодних умов, зменшення потреби у транспорті і сіносховищах у районах із складними погодними умовами сіно слід заготовляти переважно із пров'яленого у полі до вологості 30...35 % рослинної сировини з пресуванням його у короткомірні тюки із подальшим досушуванням примусовим вентилюванням у сховищі. короткомірні тюки мають довжину 40...45 см, тобто в 2 рази коротше звичайних. це дозволяє завантажувати їх у транспортні засоби і на вентиляційні площадки сіносховищ навалом, без орієнтованої ручної укладки тюків, обов'язкової при одержанні довгомірних (80...90 см) тюків, механізувати завантаження тюків у транспортний засіб і на вентиляційні площадки сіносховищ, скоротити, наприклад, у 2 рази затрати праці, покращити умови досушування сіна вентилюванням за рахунок збільшення приблизно на 20 % поверхні випаровування [10].

Багато господарств країни заготовляють велику кількість сіна у неподрібненому виді, висушуючи скошену траву до кондиційної вологості безпосередньо у полі. при цьому значна частина пересохлих листочків і суцвіття при ворушінні, згрібанні, підборі і транспортуванні губляться.

З метою зменшення кількісних і якісних втрат при заготівлі розсипного сіна у складних погодних умовах необхідно прив'ялити

траву до вологості 22...25 %, застосовуючи інтенсивне ворушіння граблями, підбирати підбирачем-накопичувачем і складати у копну масою не більше 0,35 т [11].

Разом з тим в останні роки поширюється технологія із застосуванням прес-підбирачів великогабаритних тюків, що мають незаперечні переваги над іншими конструкціями машин. головні з них: висока продуктивність і, відповідно, менші затрати праці; збереження високої якості кормів завдяки зменшенню втрат листям та суцвіттями при збиранні бобових трав; краще використання вантажопідйомності транспортних засобів, ємності складських приміщень, підвищення продуктивності навантажувачів [12].

У структурі раціонів великої рогатої худоби найбільша питома вага припадає на кукурудзяний силос і сінаж із трав. однак при заготівлі саме цих кормів спостерігаються найбільші втрати поживних речовин. при приготуванні силосу втрати сягають 25-40, а сінажу – 17-20 %. Такі непомірно великі втрати головним чином обумовлюються недосконалістю вітчизняних технологій заготівлі, консервування і зберігання кормів [13].

Формулювання цілей статті. проаналізувати ефективність використання засобів механізації при збиранні кормових культур.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом у зарубіжному кормовиробництві починають домінувати гнучкі технології, що забезпечують високу ефективність заготівлі об'ємистих кормів незалежно від потрібних обсягів та визначених місць зберігання кормових ресурсів і одержання першокласних кормів при мінімальних втратах поживних речовин при зберіганні. для реалізації таких технологій розроблено спеціальні технічні засоби, що відзначаються багатофункціональністю, активними робочими органами, поєднанням виконуваних технологічних операцій, можливістю здійснення без перевалочних операцій, автоматизацією процесів, що виконуються.

Загальні методичні підходи аналізу ресурсовитрат ґрунтуються на багатокритеріальній оцінці технологій, моделюванні технологічних систем виробництва та використанні сільськогосподарських культур. на основі методичних рекомендацій по розробці зональних систем машин та визначенню техніко-економічного рівня машин для тваринництва за базові критерії оцінки ресурсовитрат на одиницю продукції беруться затрати праці, енергії, матеріалів та приведені витрати, додатково враховують втрати врожаю, прямі витрати пального, продуктивність машин та комплексів. витрати енергії

визначаються за методикою енергетичної оцінки технології та комплексів машин, а в основу аналізу втрат врожаю покладено критерій їх мінімізації при проведенні збиральних робіт.

Зелений конвеєр організовують на період вегетації кормових культур, тривалість якого залежить від умов ґрунтово-кліматичних зон і становить на Поліссі 175-195 днів, в Лісостепу 180-200, Степу без зрошення 180-210, а при зрошенні 190-220 днів.

Враховуючи біологічні особливості росту й розвитку кормових культур у зеленому конвеєрі всіх ґрунтово-кліматичних зон, їх використовують у такій послідовності, починаючи з ранньовесняного періоду: запустові (суріпиця, ріпак); озимі та їх сумішки (жито продовольчих сортів з ріпаком, кормові сорти жита з озимою викою, пшениця з озимою викою, тритикале з озимою викою); бобово-злакові суміші багаторічних трав першого укосу (люцерна + стоколос безостий, еспарцет + стоколос безостий, конюшина + костриця або тимофіївка); ранні ярі культури та їх суміші (горох зернових сортів + ячмінь + редька олійна, горох кормовий або вика яра + овес + ріпак ярий або гірчиця біла, люпин + овес); бобово-злакові суміші багаторічних трав другого укосу; пізні ярі культури та їх суміші (кукурудза із зернобобовими, суданська трава із зернобобовими); бобово-злакові суміші багаторічних трав третього укосу; післяукісні й післяжнивні посіви багатокомпонентних сумішей; кормова капуста; гичка коренеплодів.

Значне місце в технологіях заготівлі кормів посідають транспортні витрати, які в собівартості сіна становлять 35...40 %, а в силосі – 60 %.

На заготівлю 1 т. сухої речовини сіна витрачають: розсипного – 4,5 люд.-год., пресованого – 2,9 та подрібненого – 2,0 люд.-год.

Ефективність системи кормовиробництва в значній мірі залежить від виробництва окремих кормових і зернофуражних культур, співвідношення використаних кормів, структури посівних площ, рівня інтенсифікації вирощуваних кормових культур.

Висновки. Сутність інтенсифікації тваринницької галузі полягає в технічному прогресі всіх її складових структур на базі інтенсифікації кормовиробництва.

Для підвищення ефективності тваринницької галузі в технологічний прогрес заготівлі кормів доцільно впроваджувати економічно обґрунтовані сучасні високопродуктивні кормозбиральні технічні засоби.

Систематизовано основні елементи, які визначають ефективність кормовиробництва на основі інтенсифікації, серед яких

перевага надається технічним показникам, а саме оновленню кормозбиральної техніки окремо і сільськогосподарському парку машин взагалі.

Аналіз методів і параметрів оцінки кормозбиральних машин дають підстави заключити, що при виборі і обґрунтуванні кормозбиральних машин превалюючим фактором є балансова вартість машини.

Література.

1. Лісовський Г.А. Інженерно-технічне забезпечення фермерських господарств / Рекомендації по організації селянських (фермерських) господарств в Україні / Під ред. П.Т. Саблука і В.Я. Месель-Веселяка. – К.: УААН, 1993. – 33 с.

2. Батищев В.Д. Кормоуборочные машины производства в ГДР / В.Д. Батищев. – М., 1985. – С. 69.

3. Варонавська О.В. Економічний механізм формування і відтворення технічних засобів в аграрних підприємствах: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук / О.В. Варонавська. – Донецьк, 1998. – 23 с.

4. Кормоуборочные машины фирмы "Кроне" – сельскохозяйственная техника в полной программе для предпринимателей // Сельскохозяйственная техника для предпринимателей, 2010. – № 11.

5. Кормоуборочная техника фирмы "Фортшритт" // Эффективное животноводство, 2009. – № 10.

6. Об'єднана Агротехнічна компанія. Техніка для заготівлі кормів // Техніка АПК, 2003. – № 9-10. – С. 22-23.

7. Карпенко М.И. Системные предпосылки механико-технологические основы ресурсосберегающей техники для заготовки стебельных кормов / М.И. Карпенко // Вісник аграрної науки, 1992. – № 3. – С. 23-28.

8. Лісовський Г.А. Організаційно-економічні основи ефективної експлуатації сільськогосподарської техніки / Г.А. Лісовський // Автореф. дис. д. е. н. – К., 1995. – 71 с.

9. Бізнес-додаток "Сільськогосподарська техніка та технології" // Техніка АПК, 2004. – № 1. – С. 17-21.

10. Особов В.И. Новые технологии и машины для заготовки кормов / В.И. Особов // Тракторы и сельскохозяйственные машины, 1999. – № 3. – С. 3-5.

11. Карпенко М.І. Механізація і кормове поле / М. Карпенко // Агросвіт України, 2002. – № 1/2. – С. 17-21.

12. Морозов В.І. Аналіз і економічне обґрунтування технологій збирання кормів / В.І. Морозов // Зб. наук. праць. – К., 2001. – Т.2. – С. 128-134.

13. Завадський Й.С. Проблеми сучасного менеджменту в АПК / Й.С. Завадський // Економіка АПК, 1996. – № 8. – С. 8-10.

УДК 338.27

СЦЕНАРНОЕ ПРОГНОЗИРОВАНИЕ КАК ИНСТРУМЕНТ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИМИ СТРУКТУРАМИ В УСЛОВИЯХ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

НАМ М.А., СОИСКАТЕЛЬ,
НАЛЬЧИКОВ Р.Б., АСПИРАНТ*,
ФГБОУ ВПО СПбГАУ

В статье на основе выявленных преимуществ сценарного прогнозирования показана необходимость его использования в управлении предпринимательскими структурами, особенно в условиях нестабильности окружающей среды и недостатка релевантной информации.

In the article on the basis of the identified benefits scenario forecasting the necessity of its use in the management of business structures particularly in fragile environment and the lack of relevant information.

Постановка проблемы в общем виде. Современные условия функционирования предпринимательских структур, характеризующиеся непредсказуемостью окружающей среды и недостатком релевантной информации, требуют от лиц, принимающих управленческие решения, новых подходов к менеджменту организации.

Анализ последних исследований и публикаций показал, что на сегодняшний день в теории управления организациями на первый план выходит получившее широкое распространение на Западе сценарное прогнозирование, адаптированное к российским условиям.

Формирование целей статьи. На основе анализа работ в области прогнозирования предпринимательских структур выявить и показать, почему прогнозирование на основе построения сценариев является эффективным инструментом стратегического прогнозирования и последующего планирования деятельности организаций и принятия рациональных управленческих решений.

Изложение основніх материалов исследования. Роль стратегического прогнозирования в предпринимательстве трудно переоценить: будущее всегда сопряжено с неопределенностью, поэтому при осуществлении стратегии развития предпринимательской структуры на первый план выходит правильность оценки видов и степени рисков, связанных с

---

* *Научный руководитель – Кордович В.П., к.э.н., доцент*

реализацией принимаемых управленческих решений. Стратегическое прогнозирование в предпринимательстве позволяет моделировать будущие ситуации, выявлять риски, а также сравнивать эффективность реализуемых стратегий.

Возрастание роли прогнозирования обусловлено двумя обстоятельствами:

1. Постоянные колебания рыночной конъюнктуры: необходимо непрерывно оценивать рыночную динамику, поведение конкурентов и контрагентов на внутреннем и внешнем рынках для принятия наиболее рациональных управленческих решений.

2. Стратегическое прогнозирование является начальным этапом разработки и обоснования программ и планов на долгосрочную перспективу в связи с тем, что многие процессы, выступающие в качестве главных факторов воспроизводства (например, спрос на товары (работы, услуги) на внутреннем и внешнем рынках, изменение численности и структуры населения, в особенности, его экономически активной части, колебания продуктивности продукции сельского хозяйства и др.), имеют высокую степень неопределенности.

На правильность исходных теоретических предпосылок, методологию прогноза решающим образом влияет выбор применяемых для прогнозирования методов. От этого зависят результаты и возможность практического использования прогнозов, что, в конечном счете, определяет содержание системы доказательств и концепций развития, закладываемых в прогноз.

Универсального метода прогнозирования нет, так как большое разнообразие прогнозируемых ситуаций привело к необходимости разработки разнообразных методов прогнозирования. В настоящее время в экономической литературе насчитывается более 150 различных методов прогнозирования. Под методом прогнозирования понимается совокупность приемов и способов мышления, позволяющих на основе анализа ретроспективных данных, экзогенных (внешних) и эндогенных (внутренних) связей объекта прогнозирования, а также их измерения в рамках рассматриваемого явления или процесса вывести суждения определенной достоверности относительно будущего развития объекта [1].

По степени исследования объекта методы экономического прогнозирования можно разделить на две большие группы: интуитивные и формализованные, часть из которых приведена на рис. 1. В основу такой классификации положен принцип действия и способ получения информации, при этом принцип действия предполагает ту или иную степень формализации экономического

явления. Интуитивные методы прогнозирования используются, когда невозможно учесть влияние многих факторов вследствие значительной сложности объекта прогнозирования. Формализованные же методы прогнозирования описывают развитие объекта исследования с помощью математического аппарата.

Выбор и применение конкретного метода прогнозирования из множества возможных при исследовании объекта зависит от многих факторов, например, сложности объекта прогнозирования, величины затрачиваемого времени и ресурсов и т.д. Анализ исследуемого объекта в итоге должен упростить процедуру принятия управленческого решения. Следовательно, основное требование к выбранному методу прогнозирования – он должен давать точный, своевременный и понятный прогноз, который определил бы выбор оптимального решения.

Приведенное разделение методов прогнозирования условно, так как на практике эти методы взаимно перекрещиваются и дополняют друг друга. Любая прогнозная оценка обязательно включает в себя элементы экстраполяции, моделирования и мнений экспертов.

Рис. 1. Классификация методов прогнозирования

Построение сценариев – аналитический метод прогнозирования, основанный на установлении логической последовательности состояний объекта прогнозирования и прогнозного фона во времени при различных условиях для определения целей развития этого объекта. Таким образом, написание сценария – это идентификация логической последовательности событий с целью показать, как, исходя из существующей ситуации, может шаг за шагом развертываться будущее состояние объекта. Основное значение сценария – определение генеральной цели развития объекта прогнозирования, выявление основных факторов фона и формулирование критериев для оценки целей [2].

Метод построения сценариев, на наш взгляд, является наиболее эффективным методом стратегического прогнозирования и последующего планирования: он отражает генеральную цель развития прогнозируемого объекта, критерии, приоритеты проблем и ресурсы для достижения основных целей.

Обобщая различные точки зрения по поводу определения понятия «сценарий», можно сказать, что под сценарием понимается доступное для понимания описание возможной ситуации в будущем, которое базируется на комплексной системе величин влияния.

Сценарии, являясь результатом одного из методов прогнозирования, во многом схожи с прогнозами. Они представляют собой вероятностное описание возможного и желательного варианта развития рассматриваемых процессов и явлений. И сценарии, и прогнозы направлены либо на описание вероятной ситуации в будущем, либо на выявление путей и сроков ее достижения. И в сценариях, и в прогнозах необходимым является создание модели либо ситуации, либо того объекта, для которого разрабатывается сценарий. И, в конечном итоге, целью и разработки сценариев, и прогнозирования является «научное предвидение» того, каким образом может развиваться ситуация в будущем.

Таким образом, сценарий представляет собой специфический документ, описывающий определенные ситуации, в которых может оказаться предприятие, и некий план действий данного предприятия в этих ситуациях. Программы действий, в отличие от «классического» прогнозирования, не обязательно носят альтернативный характер, они могут пересекаться и интегрироваться друг с другом. Серьезное отличие сценарного прогнозирования от «классического» прогнозирования состоит также в том, что в качестве результата действий предприятия выбирается не одна наиболее вероятная точка

исхода, а определенные диапазоны вероятных исходов [4].

В отличие от альтернативных прогнозов, которые могут либо сбыться, либо не сбыться или сбыться частично, сценарии описывают ситуации, которые могут быть в будущем интегрированы между собой. Практика применения сценарного подхода на Западе достаточно широка. Эффективность этого подхода обусловлена несколькими факторами:

1. Сценарии позволяют разработавшему их субъекту быть готовым к ряду ситуаций, которые гипотетически могут возникнуть в будущем. Такая готовность повышает скорость реагирования на изменения в условиях неопределенности, а значит, увеличивает конкурентоспособность организации.

2. Сценарии содержат в себе перечень показателей, по которым можно определить, согласно какому сценарию начинает развиваться ситуация, и заранее подготовиться к действиям.

3. Сценарный подход позволяет, опираясь на показатели, конкретизировать стратегический план до отдельных оперативных действий.

Таким образом, сценарный подход позволяет быть готовым к разным вариантам развития будущего, иметь готовые планы действий в кризисных ситуациях и координировать исполнение стратегического плана на оперативном уровне [3]. Эти преимущества позволяют считать сценарный подход достаточно эффективным инструментом разработки стратегического плана и, следовательно, управления организацией.

Вывод. В результате исследования на основе анализа наиболее часто встречающихся методов прогнозирования, был выделен наиболее эффективный метод стратегического прогнозирования, последующего планирования и, соответственно, управления предпринимательскими структурами в целом – сценарное прогнозирование. Оно, на наш взгляд, представляет наибольший научный интерес, так как может дать весомую информацию для принятия обоснованных управленческих решений на любых предприятиях вне зависимости от организационно-правовых форм.

Литература.

1. Беляков, А.В. Прогнозирование направлений стратегического развития производства: на материалах сельскохозяйственной отрасли АПК Ленинградской области : дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Беляков Андрей Валерьевич. – СПб., 2011. – 153 с.

2. Калягина, Л.В. Прогнозирование устойчивого развития агроэкономических систем в условиях неопределенности : монография / Л.В. Калягина, Н.И. Пыжикова. – Красноярск : Краснояр. гос. аграр. ун-т, 2011. – 216 с.

3. Нам М.А. Особенности сценарного планирования / М.А. Нам // Известия СПбГАУ. – 2012. – №26. – С.257-260.

4. Шевченко, Т. Развитие в условиях неопределенности: прогнозирование и сценарный подход. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.rc-analitik.ru/file/%7B715f0f93-4a05-42e7-8ee8-5b8cef1a8709%7D.

УДК 631.151.2

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕНСИВНОГО ТИПУ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

НАУМЕНКО І.В., АСПІРАНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА

У статті розглядаються теоретико-практичні аспекти інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Проаналізовано стан та тенденції формування інтенсивного типу економічного розвитку сільського господарства Харківського регіону. Узагальнено основні напрями інтенсифікації виробництва у сучасних умовах. Обґрунтовано перспективи формування та реалізації стратегії інтенсивного типу економічного розвитку сільського господарства регіону. Обґрунтовано необхідність єдності інтенсифікації та інноваційних механізмів розвитку аграрного виробництва.

This paper discusses the theoretical and practical aspects of the agricultural intensification of production. The state and trends shaping intensive type of economic development of agriculture in Kharkiv region. The basic directions of intensification of production in modern terms. The perspectives of strategy formulation and implementation of intensive type of economic development of agriculture in the region. The necessity of the unity of intensification and innovative mechanisms for the development of agricultural production.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Для сільського господарства України немає іншого шляху у вирішенні питання національної продовольчої безпеки, як здійснення послідовної інтенсифікації всіх його галузей, ефективного використання матеріально-фінансових засобів і праці, наявних у суспільній і особистому користуванні продуктивних земель, поголів'я худоби, птиці і т.д.

Реальним виходом є прискорення темпів і обсягів нарощування сільськогосподарської продукції, підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств та галузей АПК.

Економічне зростання та інтенсифікація виробництва – невід'ємні складові категоріального апарату сучасної аграрної економіки. Зазначимо, що даним аспектам присвячена певна частина наукових праць вчених аграрників, але єдиної точки зору щодо дієвості перспектив формування та реалізації інтенсивного типу розвитку сільського господарства в їх поглядах немає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підвищення ефективності розвитку агропромислового комплексу та дослідженню економічних, організаційних, технологічних, екологічних, соціальних аспектів інтенсифікації агропромислового виробництва присвячено багато наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених. Значний внесок в розробку концептуальних положень проблеми зробили українські економісти-аграрники: В. Андрійчук, Ю. Мельник, П. Гайдуцький, О. Гудзинський, В. Горкавий, П. Макаренко, Л. Мармуль, В. Месель-Веселяк, П. Саблук, В. Юрчишин та інші. Основна частина авторів зводить економічне зростання до збільшення обсягів виробництва і забезпечення його стабільності, що не в повній мірі відповідає змісту інтенсифікації та механізму формування інтенсивного типу розвитку сільського господарства в сучасних умовах.

Формування цілей статті. Аналіз, оцінка сучасних проблем та розробка перспектив формування інтенсивного типу економічного розвитку сільського господарства Харківської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виділення в рамках Комплексної програми розвитку АПК та земельної реформи Харківської області в 2011-2015 рр. та на період до 2020 року зростаючої ролі інноваційно - інвестиційних складових ставить значні наголоси на системній трансформації АПК Харківщини до рівня інвестиційно успішного регіону, діючого на засадах наскрізної координації [1].

Досягнення стратегічного рівня інвестиційної привабливості регіонального АПК може бути досягнуто за умови комплексної трансформації. Серед основних орієнтирів трансформації АПК Харківщини слід виділити: використання наявних конкурентних переваг, інфраструктури і комплексного кадрового забезпечення; органічне поєднання організаційного, наукового, виробничого, переробного, торгівельного і банківських ресурсів та розвиненої системи логістики; реалізація інноваційного та інвестиційного

регіонального потенціалу; органічний системний розвиток господарського комплексу Харківщини за інноваційним вектором; сталий розвиток сільських територій та забезпечення підвищених соціальних стандартів населення.

Стратегічними напрямами розвитку АПК Харківської області в період 2011-2020 рр. визначено активний розвиток тваринництва (молочне і м'ясне скотарство, свинарство і птахівництво) на основі реалізації інвестиційно-інноваційного потенціалу регіону.

У контексті нашого дослідження одними з пріоритетних напрямів АПК Харківщини є:

— конкурентоспроможна спеціалізація та інтенсифікація вирощування і переробки продукції рослинництва та тваринництва на високотехнологічній промисловій основі;

— прогресуюче нарощування трансферу в АПК екологізованих і ресурсозберігаючих технологій та альтернативних енергетичних джерел;

— модернізація та розвиток виробничої інфраструктури регіонального АПК, розвиток виробничо-збутових, обслуговуючих кооперативів, підприємств агротехсервісу, створення високотехнологічних потужних, комплексних виробництв інноваційного типу;

— кардинальне покращення інвестиційної привабливості та іміджу АПК Харківської області;

— ефективна реалізація інноваційно-інвестиційного та наукового регіонального потенціалу.

Програмою розвитку АПК регіону [1] передбачено перехід від ординарного сільського господарювання на високотехнологічний рівень агропромислового виробництва з поглибленою переробкою і максимально повним використанням всього шлейфу продуктів та субпродуктів рослинництва і тваринництва.

Ефективність аграрного виробництва, конкурентоспроможність його продукції цілком визначають технології вирощування сільськогосподарських культур. Найважливішою складовою технологій є машини та обладнання. Від рівня забезпеченості машинами, їх експлуатаційних характеристик, відповідності екологічним вимогам залежить своєчасність і якість виконання технологічних операцій, що визначає урожайність і якість отриманої продукції.

За роки економічних трансформацій відбувся катастрофічний спад кількості тракторів і сільськогосподарських машин в аграрному секторі України та її регіонів. Так, якщо у 1990 році в сільськогосподарських підприємствах Харківської області налічувалось 26,2 тис. тракторів, то на

кінець 2012 року їх кількість дорівнювала лише 8,9 тис. штук, або 34,0 %. Тракторний парк порівняно з дореформовим періодом зменшився у 3 рази. Кількість зернозбиральних комбайнів зменшилась у 2 рази – з 4,9 до 1,9 тис. шт. Енергетична потужність машинно-тракторного парку зменшилась у 2012 році до 2137 тис.кВт проти 7327 тис.кВт у 1990 році [2]. Вітчизняні заводи сільгоспмашинобудування внаслідок руйнівних процесів завантажені лише на 10-15 %, багато заводів зупинили виробництво. Технологічне обладнання діючих заводів спрацьовано на 70-80%, морально та фізично зношене.

Внаслідок цього, а також у зв'язку з вкрай низькою платоспроможністю аграріїв виробництво тракторів у 2011 році порівняно із 1991 р. скоротилося у 17 разів і склало лише 6,4 тис. шт. проти 106,2 тис. шт. Порівняно із 1995 р. практично зупинилося виробництво бурякозбиральних комбайнів, у рази скоротилося виробництво техніки для посіву та садіння, внесення добрив та обробітку ґрунту. Таким чином, стійкою тенденцією є занедбання машинобудівної галузі країни (табл. 1).

Технічна оснащеність аграрного виробництва стійко погіршується в сільськогосподарських підприємствах. Упродовж 2000–2012 рр. кількість тракторів, використовуваних у сільськогосподарському виробництві Харківської області, скоротилася з 17185 до 8915 шт. (або на 48,1%), зернозбиральних комбайнів – з 2909 до 1868 шт., кукурудзозбиральних комбайнів – більш, ніж у 2 рази, кормозбиральних комбайнів – у 5 разів. При цьому більшість із них відпрацювали свій термін експлуатації, фізично повністю зношені та морально застарілі [2, с. 74].

Таблиця 1

Виробництво тракторів і основних видів сільськогосподарських машин в Україні, 1995-2011 рр.

Найменування показників	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Трактори для сільського та лісового господарства, шт.	10386	4034	5543	3703	5282	6339	1445	5189	6355
Борони дискові, шт.	1712	3142	4520	4421	5751	5517	1084	4825	7421
Борони зубові, тис. шт.	47,3	22,8	20,4	13,8	18,6	26,4	5,0	5,5	11,1
Розпушувачі та культиватори, тис. шт.	18,3	9,4	8,0	11,5	9,2	10,4	4,6	5,4	7,9
Сівалки, тис. шт.	15,6	12,7	11,3	9,0	7,1	9,9	2,5	2,8	4,9
Комбайни зернозбиральні, шт..	-	82	308	2016	137	309	56	97	399
Комбайни бурякозбиральні, шт	362	74	88	201	18	0	0	0	0
Машини для внесення добрив, шт	148	12	1135	1159	2296	1423	272	187	124

**Джерело: дані Держкомстату України [3]*

За останні три роки простежуються незначні позитивні зміни у придбанні таких видів техніки, як трактори, жниварки, плуги, сівалки. Так, обсяги придбання тракторів за останні чотири роки зросли майже у 5 разів, зернозбиральних комбайнів – у 3 рази, а загальна сума витрат на придбання сільськогосподарської техніки аграрними підприємствами Харківської області зросла у 7 разів – з 186,6 до 1298,2 млн. грн., але порівняно з 2005 р. обсяги придбання інших видів техніки скоротились суттєво (табл. 2).

Таблиця 2

Обсяги придбання сільськогосподарської техніки підприємствами Харківської області, 2005-2012 рр., одиниць

Види сільськогосподарської техніки	2005	2007	2009	2010	2011	2012	2012 р. у % до 2005 р.
Трактори всіх марок	401	449	101	244	404	561	139,9
Зернозбиральні комбайни	152	173	61	67	212	180	118,4
Жниварки	49	35	15	15	44	80	163,3
Плуги	66	58	26	13	41	64	97,0
Сівалки зернові	235	305	31	70	114	220	93,6
Сівалки для посіву кукурудзи	76	68	23	35	21	30	39,5
Культиватори	258	249	35	86	81	146	56,6

**Джерело: дані Головного управління статистики у Харківській області*

За розрахунками вчених Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» для відтворення технічної бази сільського господарства до рівня технологічної потреби необхідно понад 300 млрд. грн., тобто протягом 10-12 років інвестиції в технічне забезпечення повинні бути на рівні 25 - 30 млрд. грн. щорічно [4].

Вкрай необхідним є формування системи техніко - технологічного забезпечення АПК Харківщини, здатної задовольнити потребу сільгоспвиробників з різними фінансовими можливостями сільськогосподарською технікою, яка відповідає вимогам сучасних технологій. Згідно комплексної програми розвитку АПК та земельної реформи Харківської області, динаміка потреби АПК Харківщини у сільськогосподарській техніці на 2015-2020 рр. представлена нижче (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка потреби сільського господарства Харківської області у сільськогосподарської техніці на 2015-2020 рр. (одиниць)

Потреба	Наявність, 2012 р.	2015р.	2020р.
Трактори:	8915	10378	9754
Зернозбиральні комбайни	1868	2424	2310
Кормозбиральні комбайни	409	2739	2553
Ґрунтообробні машини	18762	17875	17013
Посівні та посадочні машини	4619	5107	4861
Машини для внесення добрив	1105	5958	5671
Машини для хімічного захисту рослин	2680	2554	2430

**Джерело: [1]*

Для забезпечення ефективних умов розвитку інвестиційної діяльності у сфері оновлення техніко-технологічної бази аграрних підприємств повинна бути посилена роль держави в регулюванні виробничих економічних відносин і, перш за все, паритетності міжгалузевого товарообміну. Саме, через нееквівалентність в товарообміні сільського господарства з іншими галузями економіки аграрна сфера має низьку інвестиційну привабливість.

Ринковий механізм має бути доповнений методами державного регулювання непрямої дії, в тому числі підтримкою інноваційної діяльності, як основи технологічного оновлення агровиробництва.

Аналізом встановлено, що більшість галузей сільського господарства Харківської області мають відносно позитивну тенденцію росту показників рентабельності. Це свідчить про економічну ефективність діяльності в даному секторі економіки регіону, що значно поліпшує інвестиційну привабливість аграрного сектору економіки.

Проте подальшому ефективному техніко-технологічному розвитку сільського господарства регіону перешкоджають наступні фактори:

— низька продуктивність худоби і птиці, недостатня врожайність сільськогосподарських культур;

— диспаритет цін на продукцію сільського господарства та матеріально-технічні ресурси;

— хронічний брак фінансових та інвестиційних ресурсів;

— неефективність існуючих механізмів залучення інвестиційних

ресурсів у галузі сільського господарства.

Успішне формування інтенсивного типу економічного розвитку сільського господарства може базуватися на різних стратегіях (рис. 1).

Зазначимо, що розробка та впровадження ефективних механізмів інтенсифікаційного розвитку сільського господарства неможливі без розгляду та врахування особливостей управління даними процесами, у мов та чинників, що забезпечують успіх цієї діяльності.

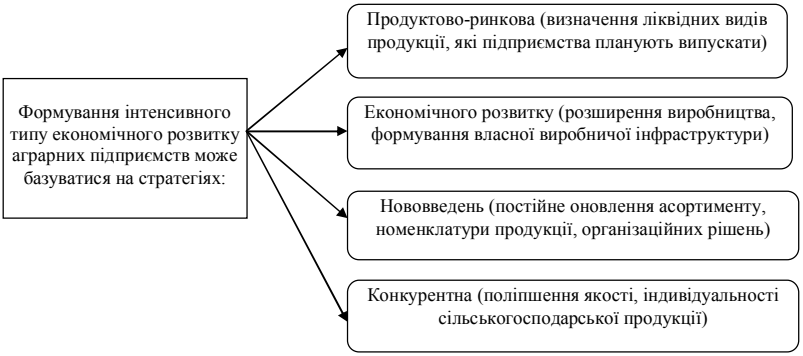

Рис. 1. Види стратегій формування інтенсивного типу економічного розвитку сільського господарства

Управління науково-технічними нововведеннями повинно охоплювати всі стадії процесу їх реалізації й передбачати комплекс заходів стратегічного планування розвитку підприємств та галузевих виробництв, планування конкретних нововведень, вибір найбільш ефективних розробок та проектів на основі відповідних критеріїв і фінансових оцінок очікуваних результатів, наявних ресурсів й можливих втрат.

Економічна система належить до категорії складних, тому визначити її стан за допомогою простого порівняльного аналізу неможливо. Це зумовлено тим, що складові системи мають певні властивості: цілісність і подільність, наявність зв'язків, організація та інтегрованість, які характерні для системи в цілому, проте не властиві жодному з її елементів.

На нашу думку, для оцінки факторів, які впливають на ефективність інноваційного розвитку підприємств аграрної сфери, доцільним буде застосування адаптованого автором матричного

методу.

Матриця дає не тільки кількісне уявлення про кожний фактор, але й рівень його впливу, поділяючи відповідно на низький, середній і високий.

Важливими факторами серед наведених є необхідність залучення інвестиційних ресурсів, поліпшення матеріально-технічної бази, впровадження передових енерго- і ресурсоощадних технологій виробництва продукції рослинництва й тваринництва, впровадження науково обґрунтованих, екологічно безпечних систем ведення землеробства і тваринництва, використання високоврожайних сортів сільськогосподарських культур і високопродуктивних порід тварин, удосконалення форм власності і господарювання, організації праці і матеріального стимулювання (табл. 4). Проте імовірність здійснення багатьох факторів інтенсифікації залишається низькою та середньою.

Всі можливі напрями розв'язання проблеми потребують розробки стратегій, які повинні включати і фактори зовнішнього впливу.

Нова інноваційна стратегія не може здійснюватися шляхом відтворення старої політики розвитку сільського господарства. Основним завданням є розробка і запровадження (через програми, проекти, стратегії) нових мотиваційних механізмів інноваційного процесу, та інтенсифікації.

Потрібно враховувати економічний, національно-стратегічний, демографічний та інші аспекти реалізації інноваційних процесів в аграрному виробництві на основі кредитної, фінансової, агропродовольчої й інноваційної політики країни. Такий зв'язок здатний забезпечити відтворення інноваційного процесу, стимулювати технологічні нововведення і технічні зрушення, активізацію інвестиційної діяльності (рис. 2).

Для формування інтенсивного типу відтворення слід обов'язково враховувати, що кожен напрям інтенсифікації має граничну межу використання, нехтування якою може негативно впливати на агроекологічну систему.

У прогнозуванні типу економічного розвитку сільськогосподарського підприємства можна використати наявну залежність механізмів інтенсифікації та від ефективності використання виробничих ресурсів і на її основі встановити тип економічного розвитку сільськогосподарського підприємства з врахуванням прогнозних рівнів чинників виробництва.

Таблиця 4

Двовимірна матриця факторів можливостей щодо інтенсивного типу економічного розвитку сільського господарства

Фактор	Імовірність здійснення, 1-10 балів			Важливість впливу, 1-10 балів		
	(1-3)	(4-6)	(7-10)	(1-3)	(4-6)	(7-10)
1. Перспективи реформування аграрного сектору	+					+
2. Перспективи залучення інвестиційних ресурсів	+					+
3. Виробництво нових видів продукції, техніки, технологій		+				+
4. Комплексна механізація і автоматизація виробництва на основі нових систем машин		+			+	
5. Виникнення нових ринків збуту		+			+	
6. Впровадження передових енерго- і ресурсоощадних технологій виробництва продукції рослинництва й тваринництва		+				+
7. Поліпшення якості продукції		+			+	
8. Поліпшення матеріально- технічної бази		+				+
9. Поглиблення спеціалізації і формування оптимального рівня концентрації		+		+		
10. Можливість експорту продукції	+				+	
11. Новітні досягнення в селекції і насінництві, системі добрив, годівлі тварин, системі захисту рослин і тварин		+			+	
12. Впровадження науково обґрунтованих, екологічно безпечних систем ведення землеробства і тваринництва	+					+
13. Використання високоврожайних сортів сільськогосподарських культур і високопродуктивних порід тварин		+				+
14. Удосконалення форм власності і господарювання, організації праці і матеріального стимулювання	+					+
15. Формування високоефективних виробничих організаційних структур		+				+

**Джерело: удосконалено автором із застосуванням розробок [5]*

Але у сучасних умовах господарювання в розвитку сільськогосподарських підприємств має місце прогресуючий дефіцит фінансових ресурсів, тому нами пропонується вибір різних варіантів ресурсоощадних технологій виробництва основних видів продукції

рослинництва і тваринництва залежно від наявного ресурсного забезпечення сільськогосподарських підприємств. Це надасть змогу правильно розподілити виробничі ресурси між окремими видами продукції, вибрати тип технології залежно від наявного ресурсного забезпечення, що в кінцевому підсумку забезпечить ефективне використання виробничих ресурсів.

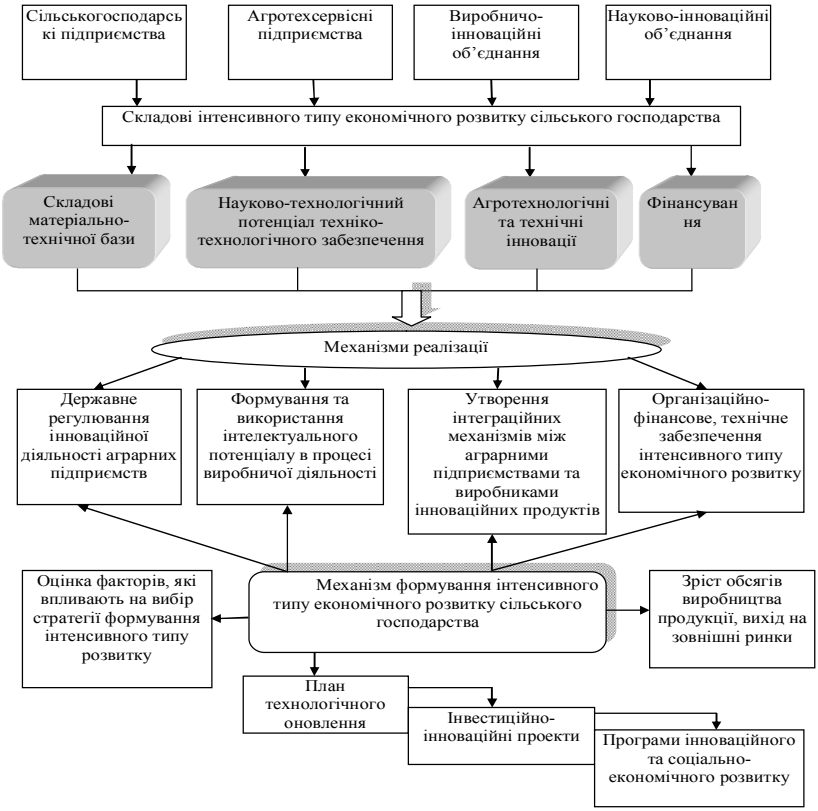

Рис. 2. Механізм формування інтенсивного типу економічного розвитку сільського господарства

Ефективність процесу відтворення, інтенсифікації галузей на рівні аграрних формувань значною мірою зумовлена не тільки додатковими вкладеннями ресурсів, а й створенням оптимальних організаційно-виробничих умов для їх реалізації, удосконаленням

виробництва та організації праці, підвищенням її продуктивності тощо.

У контексті нашого дослідження найбільший інтерес з точки зору диференціації критеріїв, характеристик і механізмів забезпечення інтенсивного розвитку складових матеріально-технічної бази сільського господарства області представляють рівні економічної відповідальності інвесторів, що здійснюють вливання інвестиційних ресурсів у рослинницькі, тваринницькі підприємства, що є сировинною базою харчової промисловості.

Висновки. Основними критеріями структурних перетворень у процесах реалізації механізмів формування інтенсивного типу економічного розвитку сільського господарства повинні бути: спеціалізація і концентрація виробництва до оптимальних розмірів, нові підходи до матеріально-технічного забезпечення, розвиток виробництва на інноваційній основі, диверсифікація виробництва.

Запровадження дієвих моделей внутрішньогосподарських економічних відносин передбачає вдосконалення системи матеріального стимулювання безпосередніх працівників-власників і підвищує їх відповідальність за кінцеві результати роботи, при цьому основні засоби виробництва мають конкретних власників і користувачів.

Література.

1. Стратегія сталого розвитку Харківської області до 2020 року [Електронний ресурс].

2. Організаційно-економічні та інституціональні засади трансформації в аграрній сфері України./ матеріали зборів керівників, спеціалістів та вчених-аграрників харківської області 28 березня 2011 року.

3. Офіційний сайт державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www. ukrstat.gov.ua/.

4. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія / (Саблук П.Т, Шпикуляк О.Г., Кирило Л.І. та ін.) – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.

5. Інноваційний розвиток агропромислового комплексу України: інформаційний посібник / [уклад. Р.І.Мала, В.В. Миронова, Н.В.Єремєєва] – Донецьк: [Донецький обласний центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій], 2012. – 65 с.

УДК 631.173.2.005

ВПЛИВ СТРУКТУРНИХ ЗМІН У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ НА ФОРМУВАННЯ МАШИННО-ТРАКТОРНИХ ПАРКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Петров В.М., к. е. н., доцент,
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Обобщается опыт управления и организации материально-технического обеспечения сельскохозяйственных предприятий в условиях различных общественно-экономических формаций с целью разработки соответствующей производственной и рыночной политики в Украине. Делается акцент на решающем значении углубления специализации и повышения уровня концентрации производства в вопросах формирования и эффективного использования средств механизации в сельскохозяйственных предприятиях.

The experience of management and the organization of material support of the agricultural enterprises in the conditions of various socioeconomic formations with the purpose of developing the corresponding production and market policy in Ukraine is generalized. The emphasis on the crucial importance of deepening the specialization and raising the rate of production concentration in the questions of formation and an effective utilization of means of mechanization in the agricultural enterprises is made.

Постановка проблеми у загальному вигляді. До нечисленних здобутків реформування та пореформеного розвитку вітчизняного АПК можна віднести формування багатоукладності організаційно-правових форм господарювання у сільському господарстві на основі інституту приватної власності на землю і майно колишніх колективних господарств. Але ця прогресивна з позицій формування ринкового механізму господарювання складова аграрної реформи лише ускладнила проходження трансформаційних процесів у галузі, що негативно позначилося як на стабільності розвитку і формуванні кінцевих результатів економічної ефективності сільськогосподарського виробництва, так і на перманентному

погіршенні основи інтенсивного господарювання – матеріально-технічній базі суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва сьогодні активно опрацьовується у наукових публікаціях багатьох вчених економістів-аграрників [1-6]. Їй також приділяється багато уваги з боку органів законодавчої та виконавчої влади на усіх рівнях управління галуззю [7-10]. Проте відсутність реальних позитивних зрушень у цій сфері через не відпрацьованість нормативно-правової бази, нерозвиненість ринкових механізмів постачання засобів механізації, недосконалість державної політики щодо підтримки сільських товаровиробників вимагають проведення подальшої роботи щодо розробки відповідних методичних та прикладних рекомендацій, які б враховували особливості сьогодення.

Формулювання цілей статті. Метою публікації є узагальнення досвіду формування машинно-тракторних парків сільськогосподарських підприємств за різних суспільно-економічних формацій з метою опрацювання відповідної виробничої і ринкової політики в Україні на перспективу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Внаслідок великої різноманітності видів і марок сільськогосподарських машин, широкого спектру нормо-утворюючих факторів, сезонності виробництва складною проблемою у галузі залишається визначення оптимального складу машинно-тракторних парків сільгосппідприємств, забезпечення постачання та ефективного використання засобів механізації технологічних процесів.

До 1991 р. основними виробниками товарної сільськогосподарської продукції в Україні були господарства суспільного сектору – колгоспи і радгоспи, які у сукупності мали у господарському обігу 38628 га сільгоспугідь та 31188 га ріллі. Це складало 91,9 та 92,9 % загальної площі відповідних угідь у країні. Решту угідь використовували суб'єкти господарювання інших організаційних форм (інші державні, міжгосподарські та агропромислові підприємства, агрофірми, сільськогосподарські кооперативи) та особисті підсобні господарства населення. (табл. 1).

Таблиця 1

Показники розвитку сільськогосподарських підприємств в Україні у 1990 р. (станом на кінець року)*

Показники	Колгоспи (крім риболовецьких)	Радгоспи	Разом
Загальна земельна площа (територія), га:			
сільськогосподарські угіддя			42030
рілля			33571
Кількість підприємств	8542	2630	11172
Землі суспільного користування, га:			
сільськогосподарські угіддя	28701	9927	38628
рілля	23344	7844	31188
Частка земель суспільного користування у загальній земельній площі (території), %			
сільськогосподарські угіддя	68	24	92
рілля	70	23	93
У середньому припадає на одне підприємство, га:			
сільськогосподарських угідь	3360	3775	
ріллі	2733	2983	

**Джерело: [11]*

У середньому на один колгосп припадало 3360 га сільгоспугідь та 2733 га ріллі, а на один радгосп, відповідно, 3775 та 2983 га. При чому, варіація абсолютних показників розмірів землекористувань цих підприємств за окремими регіонами була не суттєвою.

На початок 90-х років минулого століття за доволі обмеженої номенклатури сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва практично за всіма видами і групами (так, найбільш поширені універсально-просапні трактори класу тяги до 1,4 т були представлені модифікаціями Т-40 виробництва Ліпецького тракторного заводу, МТЗ-80/82 виробництва Мінського тракторного заводу та ПМЗ-6 виробництва Південного машинобудівного заводу (м. Дніпропетровськ); трактори загального призначення класу тяги від 1,4

до 3 т (включно) модифікаціями ДТ-75 виробництва Волгоградського тракторного заводу; трактори загального призначення класу тяги понад 3 т – колісними і гусеничними модифікаціями Т-150 виробництва ХТЗ, гусеничними Т-4 Алтайського тракторного заводу та колісними К-700/701 «Кіровець» Ленінградського машинобудівного заводу; самохідні зернозбиральні комбайни – виробництва Ростовського (СК-5 «Нива») і Таганрогського (СК-6 «Колос») комбайнових заводів; самохідні бурякозбиральні машини – виробництва Тернопільського (КС-6) і Дніпропетровського (РКС-6, МКК-6) комбайнових заводів; сівалки різних типів – виробництва заводу «Червона зірка» (м. Кривий Ріг) і т.ін.) та в умовах жорсткого контролю держави за дотриманням науково обґрунтованої структури посівних площ, це давало змогу формувати в Україні виважену технічну політику у галузі, планомірно опрацьовувати регіональні системи ведення господарства та їх техніко-технологічного забезпечення.

Невеликі розбіжності у рівнях концентрації виробництва переважної більшості суб'єктів господарювання подібної спеціалізації та обмежений марочний склад сільськогосподарських машин дозволяли ефективно працювати Центральній республіканській нормативно-дослідній станції з праці та мережі її зональних лабораторій у регіонах у напрямку розробки укрупнених нормативів потреби сільськогосподарських підприємств різної спеціалізації у засобах механізації. У кожному конкретному сільськогосподарському підприємстві нормативи уточнювалися з урахуванням особливостей природних та економічних умов ведення господарської діяльності: рельєфу місцевості, розміру і конфігурації земельних ділянок, питомого опору ґрунтів, відстані до переробних підприємств та центрів перевалки продукції, стану шляхової мережі, структури посівних площ, рівня інтенсивності виробництва, обсягу вантажоперевезень, технологій вирощування культур тощо.

З другої половини 90-х років минулого століття розвиток сільського господарства України відбувався у супереч надбань науки та передового іноземного і вітчизняного досвіду, які переконливо підтверджують відому істину: великотоварне виробництво, незалежно

від відносин власності і форм господарювання, є більш ефективним у порівнянні з парцелярним дрібнотоварним. Це є особливо важливим для України з її великими площами сільськогосподарських угідь і великими відстанями.

В економічно розвинених країнах за часів новітньої історії прискорюються процеси укрупнення фермерських господарств і створення крупних і дуже крупних аграрних формувань корпоративного типу з великими площами землекористувань [12]. Це дозволяє впроваджувати та ефективно використовувати інноваційні технології у рослинництві, основу яких складають сучасні надійні засоби механізації: трактори та інші самохідні машини з великою одиничною потужністю, універсальні блочно-модульні енергетичні засоби широкого спектру використання, широкозахватні багатофункціональні робочі машини і знаряддя тощо. Ця техніка обладнується сучасними ком-п'ютеризованими система управління і контролю за якісними параметрами виконання агротехнічних операцій та технічного стану машинно-тракторних агрегатів, засобами безпеки та забезпечення комфортних умов праці, автоматизованими системами диференційованих режимів роботи агрегату у залежності від конкретних умов на окремих ділянках поля (у тому числі з використанням систем супутникової навігації) тощо. Ці нововведення значно збільшують вартість сільськогосподарської техніки і тому її використання є економічно виправданим лише за великих обсягів завантаження протягом року (відомий з основ економічної теорії ефект використання капіталу [13]).

На відміну від передових загальносвітових тенденцій в Україні за часів аграрної реформи (особливо після виходу Указу Президента України за № 1529/99 від 03.12.1999 року «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» [14]) у результаті реорганізації колективних сільськогосподарських підприємств переважно через такі її форми як поділ і виділення абсолютна кількість суб'єктів господарювання у галузі значно зросла. Відбулася значна парцеляризація землекористування та розширення сегменту особистих селянських господарств (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл діючих сільськогосподарських підприємств за розміром сільськогосподарських угідь (станом на 01 липня 2012 р.)

Показники	Кількість підприємств		Площа сільсько-господарських угідь	
	одиниць	у % до загальної кількості	тис. га	у % до загальної площі с.-г. угідь
Підприємства, що мали с.-г. угіддя	47652	85,3	21914,2	100,0
У т.ч. площею, га до 5,0	5332	9,5	16,8	0,1
5,1-10,0	3809	6,8	30,0	0,1
10,1-20,0	4795	8,6	74,2	0,3
20,1-50,0	13334	23,9	504,3	2,4
50,1-100,0	5016	9,0	360,9	1,6
100,1-500,0	7261	13,0	1777,4	8,1
500,1-1000,0	2624	4,7	1883,9	8,6
1000,1-2000,0	2565	4,6	3683,6	16,8
2000,1-3000,0	1270	2,3	3102,5	14,2
3000,1-4000,0	632	1,1	2178,9	9,9
4000,1-5000,0	334	0,6	1481,8	6,8
5000,1-7000,0	337	0,6	1959,1	8,9
7000,1-10000,0	179	0,3	1504,3	6,9
більше 10000,0	164	0,3	3356,5	15,3
Підприємства, що не мали с.-г. угідь	8214	14,7	×	×

**Джерело: [15]*

У 2012 р. у вітчизняному сільському господарстві нараховувалося 47652 діючих господарюючих суб'єктів – юридичних осіб різних організаційно-правових форм (господарські товариства різних видів, приватні (приватно-орендні) підприємства, виробничі кооперативи, фермерські господарства, державні підприємства та ін.), які мали у господарському обігу сільськогосподарські угіддя, що у 4,3 рази більше кількості господарств суспільного сектору у 1990 р. Ці суб'єкти господарювання обробляли 21914,2 тис. га сільгоспугідь або 52,8 % їх загальної площі у державі (у 1990 р. – 91,9 %). У цілому до середини 2012 р. площа сільськогосподарських угідь у розпорядженні господарств суспільного сектору зменшилася на 43,3 %.

Збільшення абсолютної кількості сільськогосподарських підприємств при зменшенні площі сільгоспугідь в їх розпорядженні призвело до зменшення середніх розмірів господарств. Якщо у 1990 р. середні розміри колгоспів і радгоспів у середньому складали, відповідно, 3,4 і 3,8 тис. га сільськогосподарських угідь, то у 2012 р. 39547 сільгосппідприємств (83,0 % загальної кількості) обробляли до 500 га сільгоспугідь, а 32286 господарств (67,8 %) – до 100 га.

У 2012 р. 15815,1 тис. га сільськогосподарських угідь в Україні (38,1 % їх загальної площі) знаходилися у користуванні сільських домогосподарств, середня площа землекористування яких склала 1,22 га [15].

Тобто у результаті трансформаційних процесів за доби державної незалежності у сільському господарстві України сформувалася багатоукладність суб'єктів господарювання з великою диференціацією щодо розмірів їх землекористувань та, відповідно, індивідуальними особливостями щодо забезпечення засобами механізації та ефективності їх використання. Таке велике різноманіття споживачів потребує широкої гами типорозмірних рядів енергетичних засобів, шлейфу самохідних і робочих машин, що повинно задовольняти практично усі запити щодо продуктивності машинно-тракторних агрегатів та умов їх використання, способів агрегатування робочих машин і знарядь з силовими засобами, забезпечення комфортних умов праці, фінансових можливостей сільських товаровиробників тощо. Крім того, створення широкого параметричного ряду силових і робочих сільськогосподарських машин, як основи типажу, обумовлюється вимогами агротехнологій і структурою посівних площ. В Україні сільгоспвиробництво, зокрема рослинництво, ведеться на великій території у чотирьох ґрунтово-кліматичних зонах, дев'яти ґрунтово-кліматичних підзонах, на 23 найменуваннях номенклатури ґрунтів та 1147 їх видів [16]. Необхідність зональної і територіальної диференціації технологій вирощування сільськогосподарських культур також обумовлюється особливостями агроландшафтів, ступенем прояву ерозійних процесів, біологічними характеристиками культур, фітосанітарним станом посівів, погодними, гідрологічними та іншими умовами. Тому кожний клас енергетичних засобів і робочих машин має своє специфічне призначення у системі землеробства.

За доби державної незалежності система матеріально-технічного забезпечення вітчизняного сільського господарства та формування ринку засобів виробництва в Україні зазнала докорінних змін. Занепад

вітчизняного тракторного і сільськогосподарського машинобудування, лібералізація зовнішньоторговельних відносин разом з відсутністю виваженої державної технічної та, відповідно, митної політики у галузі призвели до надходження в Україну великих обсягів сільськогосподарської техніки іноземного виробництва. Відсутність системності і виваженості у цих процесах створює ситуацію, коли на ринок одночасно надходять машини багатьох виробників, різні за потужністю і продуктивністю, у багатьох випадках недостатньо пристосовані до місцевих умов і технологій виробництва сільськогосподарської продукції (так, сьогодні в Україні лише самохідних зернозбиральних комбайнів західних виробників використовується більше 100 модифікацій). Швидкими темпами розвивається ринок іноземної техніки, що вже була у використанні, і до того ж багато її модифікацій вже зняті з серійного виробництва.

В умовах, що склалися, крім труднощів із забезпеченням ефективної експлуатації, технічного обслуговування і ремонтів широкої номенклатури сільськогосподарських машин і знарядь вітчизняного та іноземного виробництва постають суттєві методологічні проблеми у царині визначення оптимального складу машинно-тракторних парків сільськогосподарських підприємств. В умовах відсутності державного контролю і постійних змін структури посівних площ, великого різноманіття силових і робочих машин, чисельності варіантів їх комплектації організувати ефективну роботу щодо визначення нормативів потреби у техніці у сучасних умовах не виявляється можливим, бо потребує, як мінімум, наявності усіх марок машин у мережі лабораторій нормативно-дослідної станції з праці та великих обсягів фінансових і трудових ресурсів безпосередньо на організацію відповідних робіт.

Висновки. У ситуації, що склалася, найбільш доцільним для визначення оптимального складу машинно-тракторних парків у сільськогосподарських підприємствах є застосування економіко-математичного методу. За наявності у господарстві персональних ЕОМ з відповідним програмним забезпеченням та підготовлених фахівців, застосування цього методу дозволяє опрацювати велику кількість можливих варіантів та звести до мінімуму витрати часу на визначення оптимального складу та плану використання машин і знарядь. Ще більший ефект досягається при плануванні складу МТП на перспективу, коли є необхідність оцінити доцільність змін у технологіях та марочному складі сільгосптехніки.

Література.

1. Білоуськo Я.К. Стратегічні напрями реформування і розвитку вітчизняного машинобудування / Я.К. Білоуськo, В.Л. Товстопят // Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С. 110-114.

2. Білоуськo Я.К. Удосконалення техніко-технологічного оснащення аграрного виробництва / Я.К. Білоуськo, В.Л. Товстопят. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 59 с.

3. Економічні аспекти державної технічної політики в агропромисловому комплексі / [Білоуськo Я.К., Дем'яненко М.Я., Питулько В.О., Товстопят В.Л.]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 134 с.

4. Іванишин В.В. Організаційно-економічні засади відтворення і ефективного використання технічного потенціалу аграрного виробництва: [монографія] / В.В. Іванишин. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 350 с.

5. Могилова М.М. Матеріально-технічне забезпечення аграрної галузі / М.М. Могилова, Я.К. Білоуськo, Г.М. Підлісецький // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 61-67.

6. Проблеми реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі: [кол. монографія] / [Білоуськo Я.К., Бурилко А.В., Галушко В.О. та ін.]: за ред. Я.К. Білоуська. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 216 с.

7. Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу: [Закон України] // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 63. – С. 6-7.

8. Про заходи щодо розвитку ринку вітчизняної техніки для агропромислового комплексу та збільшення обсягів її виробництва: [Указ Президента України] // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 210. – С. 5.

9. Про захист прав покупців сільськогосподарських машин: [Закон України] // Урядовий кур'єр. – 2003. – № 124. – С. 7-10.

10. Про державну підтримку сільського господарства України: [Закон України] // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 184. – С. 5-10.

11. Народне господарство Української РСР у 1990 році: [стат. щорічник] / Від. за випуск В.В. Самченко. – К.: Техніка, 1991. – 496 с.

12. Макаренко П.М. Структура ферм США за видами і ринковою вартістю продукції / П.М. Макаренко, Л.Ю. Мельник // Економіка АПК. – 2009. – № 6. – С. 149-155.

13. Макконел К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика / К.Р. Макконел, С.Л. Брю / Пер. с англ.; пер. с англ. 2-е изд. – К.: Хагар-Демос, 1993 . – 785 с.

14. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки: [Указ Президента України] // Урядовий кур'єр. – 1999. – № 230. – С. 1.

15. Сільське господарство України у 2012 році: [стат. збірник] / За ред. Н.С. Власенко. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 402 с.

16. Сайко В. Актуальні проблеми землеробства: простих шляхів мінімалізації обробітку ґрунту не буває / В. Сайко // Техніка АПК. – 2008. – № 1. – С. 8-14.

УДК 331.2

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ОПЛАТІ ПРАЦІ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ ТА США

ПОНОМАРЬОВ Є.Л., АСПІРАНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА

У статті розглянуто сучасні тенденції змін у рівні оплати праці в сільському господарстві в Україні та США.

The modern trends of wages changes in agriculture in Ukraine and USA have been considered in the article.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Одним з основних питань економіки сільського господарства України є зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та зниження витрат на її виробництво. Це дозволить збільшити виробничі можливості при мінімальних трудовитратах, вивести сільське господарство України на конкурентоспроможний рівень, зробить його привабливим для іноземних інвестицій, оскільки національний інвестиційний ринок є обмеженим, що не дозволяє забезпечити високі темпи розвитку агропромислового комплексу. Тому дуже гостро постає питання оптимального розміру оплати праці працівників сільського господарства, що є одним з важливіших чинників у мотивації персоналу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема оплати праці в економічній науці посіла важливе місце. Одним з перших її казуально розкрив у своїх працях Адам Сміт [6]. Заробітну плату Сміт трактував як ціну праці. Заробітна плата (ціна праці) знаходиться під дією руху народонаселення. З ростом багатства, збільшується попит на працю, зростає заробітна плата, добробут населення та збільшується його приріст. Це призводить до надлишку робочих рук і заробітна плата знижується, при цьому неминуче народжуваність скорочується, приводячи до нестачі чисельності робітників і підвищенню заробітної плати. За Смітом [6] у ринковій економіці діють природні регулятори

оплати праці. Розглядаючи величину оплати праці за професіями, Сміт робить висновок про застосування підвищеної оплати професій зі спеціальною підготовкою працівників. Висока оплата праці повинна застосуються до важкого і неприємного виду праці, що буде мотивувати працівників.

Економічні аспекти оплати праці, трудовитрат на виробництво сільськогосподарської продукції та ефективне використання трудових ресурсів сільського господарства постійно перебуває в центрі уваги класиків економічної літератури.

Вагомий внесок у сучасні дослідження проблеми оплати праці зробили вітчизняні вчені економісти: В. Дієсперов [3], В. Богдановський [5], Є. Савченко [4], П. Гасієв [7] та інші. Вивчення та узагальнення проблем оплати праці, трудових ресурсів і трудовитрат на виробництво сільськогосподарської продукції показало, що далеко не всі аспекти цього питання досліджені в достатній мірі.

Мета дослідження. Виявлення сучасних тенденцій в оплаті праці у сільському господарстві України та Сполучених Штатів Америки у цьому питанні.

Результати досліджень та їх обґрунтування. Оплата праці впливає на продуктивність праці та відображає рівень фінансового забезпечення відтворення населення. Розглянемо основні показники обсягів виробництва та оплати праці в сільськогосподарських підприємствах України і США за період з 2008 по 2011 рр. (табл. 1). Порівняння цих даних дозволяє глибше дослідити процеси, що відбуваються в економіці сільського господарства України та США. Перерахунок статистичних даних для показників США здійснювався за курсом: 1дол. США дорівнює 8 грн.

В Україні за 2008-2011 рр. збільшилися обсяги валової продукції на 67,5 %, фінансові результати діяльності сільськогосподарських підприємств – на 250 %, оплата праці у сільському господарстві – на 56 %, прибуток – на 180 %. У США також спостерігається збільшення обсягу валової продукції на 11,8 %, фінансових результатів діяльності - на 15,8 %, оплати праці – на 10,3 %, прибутку – на 22,7 %. В Україні зростання відбувалося нестабільно, у США менші відхилення від тренду зростання.

Таблиця 1

Оплата праці та фінансово-економічні показники сільськогосподарських підприємств в Україні і ферм у США

Показники	Роки				2011 р. у % до	
	2008	2009	2010	2011	2008	2010
Україна						
Оплата праці, всього, млн. грн.	15682,9	17545,7	20306,7	22902,3	146,0	112,8
у сільському господарстві, млн. грн.	932,9	1063,3	1317,5	1455,8	156,0	110,5
Фінансовий результат діяльності підприємств до оподаткування, усього, млн. грн.	7764,4	17291,8	25565,9	27207,8	350,4	106,4
Валова продукціяї сільського господарства, усього, млн. грн.	154202,0	189405,0	253569,0	258270,0	167,5	101,9
Чисельність працівників, тис. чол.	725	717	711	701	96,7	98,6
Прибуток / збиток, млн.грн	8093,0	14177,6	21833,3	22683,3	280,3	103,9
США						
Оплата праці у сільському господарстві, всього, млн. грн.	9830,4	9735,5	10129,1	10842,9	110,3	107,0
Фінансовий результат діяльності підприємств до оподаткування, усього, млн. грн.	677600,0	492800,0	632800,0	784800,0	115,8	124,0
Валова продукція сільського господарства, усього, млн. грн.	2925600,0	2644800,0	2818400,0	3270400,0	111,8	116,0
Чисельність працівників, тис. чол.	756	737	755	788	104,2	104,4
Прибуток / збиток, млн.грн	708800,0	595200,0	738400,0	869600,0	122,7	117,8

Джерело: розраховано за даними [1, 2]

Показники які відображають частину 1-го працівника у виробничому процесі відображені у табл. 2.

Таблиця 2

Валова продукція, прибуток та оплата праці одного працівника у сільському господарстві в 2011 р.

Показники	Україна	США	відхилення у %
Валова продукція на 1-го працівника, тис. грн./чол.	368,4	4150,3	1126,6
Середньомісячна оплата праці 1-го працівника, грн.	1801,00	14018,00	778,3
Прибуток на 1-го працівника, тис. грн./чол..	32,4	1103,6	3406,2

Джерело: розраховано за даними [1, 2]

В Україні випуск валової продукції сільського господарства на 1-го працівника менший у 11 разів, заробітна плата у 8 разів, прибуток у 34 рази у порівнянні з США.

На рис. 1. відображені розміри оплати праці в Україні та США за період 2008-2011 рр.

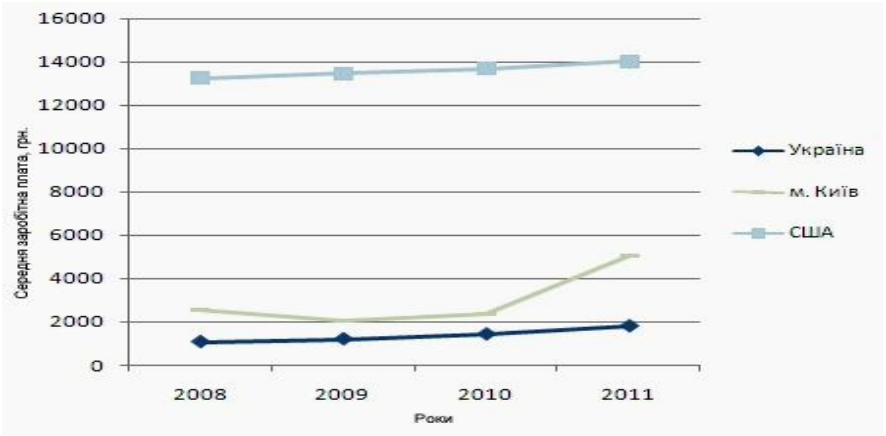

Рис. 1. Рівень середньомісячної заробітної плати у сільському господарстві України і США

З наведеного графіку ми бачимо, що спостерігається зростання оплати праці у сільському господарстві. Тенденція зростання в Україні має схожу криву з США, але рівень оплати праці є меншим у декілька разів. В Україні у місті Києві самий високий рівень оплати праці, але крива коливання відображає нестабільне зростання оплати праці з падінням у 2009 р..

Інформація про середні розміри оплати праці в Україні в розрізі регіонів і у США наведена у табл. 3.

Таблиця 3

Середньомісячна заробітна плата у сільському господарстві в Україні і США, грн.

Територіальна одиниця	Роки				2011 р. у % до	
	2008	2009	2010	2011	2008	2010
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*
Україна	1077	1206	1430	1801	167,2	125,9
Автономна Республіка Крим	1237	1335	1580	1863	150,6	117,9
Вінницька	960	1061	1307	1763	183,6	134,9
Волинська	652	718	827	1088	166,9	131,6
Дніпропетровська	1279	1347	1577	1872	146,4	118,7
Донецька	1317	1422	1742	2070	157,2	118,8
Житомирська	776	939	1032	1412	182,0	136,8
Закарпатська	906	1011	1010	1267	139,8	125,4
Запорізька	1091	1191	1375	1665	152,6	121,1
Івано-Франківська	1112	1207	1586	1958	176,1	123,5
Київська	1434	1593	1820	2165	151,0	119,0
Кіровоградська	936	1053	1272	1718	183,5	135,1

Продовження таблиці 3

1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*
Луганська	1123	1230	1497	1740	154,9	116,2
Львівська	1067	1232	1517	1879	176,1	123,9
Миколаївська	1067	1252	1399	1676	157,1	119,8
Одеська	821	927	1075	1395	169,9	129,8
Полтавська	1111	1275	1547	1972	177,5	127,5
Рівненська	783	905	1051	1456	186,0	138,5
Сумська	940	1079	1305	1652	175,7	126,6
Тернопільська	971	1070	1278	1547	159,3	121,0
Харківська	1187	1310	1484	1907	160,7	128,5
Херсонська	1065	1204	1399	1679	157,7	120,0
Хмельницька	867	1048	1317	1763	203,3	133,9
Черкаська	1187	1336	1608	2055	173,1	127,8
Чернівецька	838	962	1154	1490	177,8	129,1
Чернігівська	940	1068	1216	1510	160,6	124,2
м. Київ	2513	2037	2357	5039	200,5	213,8
м. Севастополь	1470	1504	1824	2276	154,8	124,8
США	13247	13457,3	13667,6	14018	105,8	102,6

Джерело: розраховано за даними [1, 2]

Середньомісячна оплата праці в Україні є меншою у 8 разів середньої оплаті праці у США та в Волинській обл. є меншою в 13 разів.

Висновки. Рівень середньої заробітної плати в Україні є дуже низьким порівняно з США, в Україні відбуваються зміни у рівні оплати праці, але зростання є меншим від зростання обсягів виробництва, у той час перевищують темпи зростання оплати праці у США та все рівно є недостатнім для досягнення її рівня. Зростання рівня оплати праці у сільському господарстві свідчить про спроби мотивувати сільське населення. Збільшення рівня оплати праці, супроводжується скороченням числа працівників, зайнятих у сільському господарстві. Такі тенденції є базою для подальшого розвитку аграрного сектора України, підвищення його конкурентоспроможності, але породжують проблеми сільської зайнятості. Подальше підвищення рівня заробітної плати має відбуватися узгоджено із зростанням продуктивності праці та забезпечити нормальні умови відтворення робочої сили.

Література.

1. Сільське господарство України / [за ред. Н.С. Власенко]. - К.: Держаналітінформ, 2012. - 386 с.

2. Agricultural Statistics Annual 2012 – Режим доступу: http://www.nass.usda.gov/Publications/Ag_Statistics/2012/index.asp.

3. Дієсперов В.С. Оплата сільськогосподарської праці / В.С. Дієсперов / / Економіка АПК. - № 9. - 2012. - С. 76-83.

4. Савченко Є. Резерви підвищення продуктивності праці в сільському господарстві / Є. Савченко / / АПК: економіка і управління. - № 1. - 2009. - С. 11-13.

5. Богданівський В.А. Фактори зростання продуктивності праці в сільському господарстві / В.А. Богданівський / / Економіка сільськогосподарських і переробних підприємств. - № 7. - 2008. - С. 23-27.

6. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Адам Смит – Москва : Эксмо, 2007 – 960 с.

7. Гасиев П. Научно-технический прогресс и повышение производительности труда в сельском хозяйстве / П. Гасиев // АПК – экономика и управление. - № 12. - 2008. – С. 40-41.

УДК 061.1 ЄС: [339.13.012.1:664.12]

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ РИНКУ ЦУКРУ В ЄС

РИЖИКОВА Н.І. К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА

Досліджено основні положення реформи ринку цукру в ЄС та проаналізовано її вплив на функціонування вітчизняних цукровиробників

Investigational substantive provisions of reform of market of sugar in ES and proanalizuvano its influence on functioning of domestic cukrovirobnikiv

Постановка проблеми у загальному вигляді. Починаючи з реформи Мак Шеррі в 1992 році, ЄС почав перехід від політики підтримки перевиробництва до ринково-орієнтованої політики, направленої на підвищення ефективності та сталості аграрних виробників. Радикальна реформа Фішлера в 2003 році була наступним логічним кроком нової Спільної аграрної політики (САП), що підтримує не лише аграрне виробництво, а й рівень життя в сільській місцевості. Тепер підтримка сільського господарства все більше залежить від дотримання аграрними виробиками стандартів якості, безпеки та захисту екології.

В 2005 році Європейська Комісія підготувала пропозиції щодо реформи ринку цукру. Вона має на меті залучити ринок цукру до загального процесу реформування, особливо до системи прямих

платежів, відокремлених від виробництва. Головні рушійні сили цієї реформи мають як внутрішню, так і зовнішню природу. Щодо внутрішніх причин, європейських споживачів та платників податків почали серйозно турбувати втрати від аграрного субсидування загалом та підтримки ринку цукру зокрема. Багато груп споживачів та неурядових організацій вимагають негайного приведення правил гри на ринку цукру до цілей нової САП. Щодо зовнішніх причин, ЄС опинився під тиском рішення СОТ про невідповідність торгівельної політики ЄС взятим на себе зобов'язанням перед СОТ та входження в силу угоди «Торгівля всім крім зброї». ЄС опинився у стані коли не можна зробити послідовних реформ поступово. Зменшувати рівень підтримки потрібно кардинально [1]. Це схоже на розвиток подій в Україні, коли незважаючи на безліч проблем в цукровій галузі, Україна не проводить реформи поступово, тому в найближчому майбутньому їй прийдеться робити кардинальні кроки схожими на ЄС.

Аналіз останніх досліджень. Проблема розвитку світового ринку цукру, його сучасний стан знайшли відображення у наукових працях таких вчених як В.С. Бондар, С. Гудожніков, Дж. Кеннан, О.С. Заєць, Є.В. Імас, М. Мейн, В.І. Пиркін, А.В. Фурса, О.М. Шпичак та ін. Сучасний стан кон'юнктури ринку цукру в ЄС потребує нових поглиблених досліджень процесів функціонування бурякоцукрової галузі України.

Формування цілей статті. Дослідити основні положення реформи ринку цукру в ЄС та проаналізувати її вплив на функціонування вітчизняних цукровиробників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення світового досвіду формування, функціонування і розвитку ринку цукру в розвинених країнах-виробниках цукру свідчить про загальні закономірності його формування і дозволяє визначати основні напрями створення ефективного ринку цукру в Україні [2]. Основними виробниками цукру з цукрових буряків є країни з розвиненою системою регулювання галузі і організації планування. Це США, Євросоюз, Китай. Найбільші виробники тростинного цукру – Бразилія, Індія, Куба, Таїланд, країни Південної Африки. Із загальних закономірностей формування ринку цукру в розвинених країнах виділяємо такі: 1) у всіх країнах, особливо в тих, де виробляється цукор з цукрових буряків, ринок регулюється з боку держави і недержавних органів, причому, при погіршенні економічної ситуації в бурякоцукровому підкомплексі регулююча і координуюча роль

держави зростає, а надалі із становленням організаційно-економічних механізмів, важелів і стимулів здійснюються процеси перерозподілу регулюючих функцій держави на користь недержавних структур і перехід виключно до економічних, непрямих методів; 2) регулювання ринку цукру завжди вводиться як вимушений, рятівний для цукрової промисловості захід, в першу чергу унаслідок відносного перевиробництва цукру, що викликає зниження цін на нього і робить неминучим банкрутство цукрових заводів; 3) у всіх країнах, що виробляють цукор для регулювання ринку використовуються економічні важелі і стимули (квоти, інтервенційні ціни і закупівлі та ін.), приймаються заходи по захисту свого внутрішнього ринку від товарної інтервенції ззовні за допомогою митних бар'єрів, застосовується державна підтримка і стимуляція своїх цукровиробників до експорту надлишків цукру; 4) практично у всіх країнах проведена реструктуризація і концентрація цукрових заводів для переробки 6,0 тис. т цукрових буряків за добу і більше, тільки у цих умовах можна забезпечити мінімальні витрати і підвищити конкурентоспроможність цукру на внутрішньому і зовнішньому ринках [3].

У всіх країнах – цукровиробниках дотримуються загальних для всіх суб'єктів ринку цукру правил, які закріплюються в Міжгалузевій угоді партнерів бурякоцукрового підкомплексу. Зі вступом України до СОТ потрібно приймати до уваги умови та тенденції функціонування ринку цукру у країнах Європейського Союзу як найближчого до нас партнера. Так, Рада аграрних міністрів, яка об'єднувала 25 країн-членів Європейського Союзу (ЄС) у Брюсселі, в кінці листопада 2005 року прийняла рішення про запровадження нової системи (реформи) ринку цукру, термін дії якої дев'ять років, з 01 липня 2006 року по 30 вересня 2015 року. З 2007 року встановлений новий маркетинговий рік виробництва цукру з 01 жовтня по 30 вересня (дотепер він тривав з 01 липня по 30 червня) [4]. Основними цілями реформування ринку цукру в країнах-членах Європейського Союзу є інтеграція ринку цукру до Єдиного ринку сільськогосподарської продукції в країнах-членах ЄС. Нова реформа крім зниження мінімальних гарантованих цін у чотири етапи до 2010 року (табл. 1), передбачає скорочення квот на цукор (2006-2009 роки) відповідно до програми реструктурування. За допомогою цього механізму конкурентно слабкіші цукрові заводи соціально-договірним шляхом зможуть відмовитись від власного виробництва 6,0 млн т квот цукру «А» і «В» (повинно відбутися скорочення на 34,0 %) [5].

Таблиця 1

Основні економічні показники нової системи ринку цукру в ЄС*

Показники	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010/ 2015рр.
Інтервенційна ціна на цукор , євро/т	631,9	631,9	631,9	540,7	404,4	404,4
Ціна на цукорові буряки, євро/т	43,6	32,9	29,8	27,8	26,3	26,3
Податок на реструктурування (перебудову), євро/т	0	126,4	173,8	116,3	0	0
Довідкова ціна на цукор - рівень продуцента, євро/т	631,9	505,5	458,1	424,3	404,4	404,4
Субсидія на перебудову, євро/т	0	730,0	730,0	625,0	520,0	320,0

**Джерело: [4].*

Основна мета реструктуризації - стимулювання найнеефективніших виробників залишити цукровий сектор в обмін на грошову компенсацію, що виплачується як переробникам буряків, так і виробникам цукру. Цей пункт є стимулом для неконкурентоспроможних виробників цукру згорнути його виробництво. Це вже відбувається, оскільки деякі цукрові компанії і навіть країни, які вирощують цукрові буряки, відмовились від виробництва цукру [6]. Правила щодо цукру, який виходить за встановлені межі квоти «С», прийняті також суворіші. Тільки після завершення вищевказаного періоду комісія країн-членів ЄС обговорюватиме подальше скорочення квот. Втім і до закінчення даного періоду, відбувається щорічне скорочення квот на виробництво цукру. Необхідно підкреслити, що таким чином ЄС обмежить у майбутньому своє виробництво та збут цукру на внутрішньому ринку. Це пов'язано з тим, що темпи його виробництва випереджають темпи споживання. До того ж імпорт цукру ЄС повинен залишатися незміненим на рівні 2,26 млн т на підставі договірних зобов'язань на закупівлю цукру-сирцю в країнах АКР (Африки, Карибського і Тихоокеанського басейнів), а реекспорт цього цукру-сирцю заборонено СОТ [7]. Необхідно також зазначити, що починаючи з 2006 року ЄС підписав угоду «Все крім зброї» і дозволив таким чином 50 слаборозвинутим країнам світу продавати на їхньому внутрішньому ринку цукор без сплати імпортного мита [8]. У 2015 році по закінченню перехідного періоду, країни, що скористалися перевагами

преференційного доступу на ринок ЄС, отримають безмитний, необмежений вихід на європейський ринок. Обмеження виробництва та збуту цукру на внутрішньому ринку країн ЄС створює вимоги, які ставляться до виробників цукрових буряків та їх переробників, – точне планування виробництва цукрових буряків і збуту цукру. До основних наслідків реформи ринку цукру в ЄС можна віднести той факт, що площі під цукровим буряком скоротилися близько на 700 тис. га. П'ять країн, а саме — Болгарія, Ірландія, Латвія, Португалія та Словенія, повністю відмовились від вирощування цукрового буряка, у Фінляндії, Греції, Італії, Литві, Чехії та Словакії посіви площі під цукровим буряком скоротились на більш ніж 50,0%.Зважаючи на нові умови функціонування ринку цукру в Європі, можна зробити висновок, що Україні буде складно потрапити до складу країн-імпортерів ЄС.

Висновки. Оцінюючи основні положення реформи цукру в ЄС слід відзначити основні її наслідки:

1. Реформа стимулює ефективних виробників до підвищення обсягів виробництва.
2. Реформування європейського ринку цукру стало причиною зростання світових цін на цукор.
3. Виробники з високою собівартістю виробництва цукру покинуть галузь.
4. Реформа не змінила концепції обмеженого доступу на ринок для імпортного цукру. Імпорт на ринок ЄС залишається у високій ступені регульованим. Імпорт із країн-виробників, що не являються учасниками угод про преференційну торгівлю, як і раніше підлягає митному оподаткуванню.
5. Виробники цукру несуть величезні втрати, а більшість опинилися на межі розорення, що відкриває шлях до фінансових поглинань і приходу на ринок більш крупних гравців.

Таким чином, чітко простежуються дві ознаки розвитку цукрового ринку ЄС — зростання конкурентоспроможності, що пов'язано з перенасиченням ринку, і тенденція до олігополістичного контролю у цукровій промисловості. Дефіцит цукру на світовому ринку та надмірно високі ціни створюють важкі умови операційної діяльності для традиційних переробників.

Аналізуючи основні напрямки реформи ринку цукру в ЄС та її наслідки, вважаємо за необхідне на першому етапі реструктуризації галузі в Україні зосередитись на формуванні, забезпеченні ефективного функціонування і розвитку внутрішнього ринку цукру з метою оптимального насичення ринку цукром власного виробництва та створення умов для незалежності від імпорту.

Література.

1. Реформа ринку цукру в ЄС: приклад для України. – Інститут економічних досліджень та політичних консультацій в Україні: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ier.kiev.ua

2. Заец А. С. Зарубежный и отечественный опыт регулирова-ния рынка сахара / А. С. Заец. — Киев, 1998. — 264 с.

3. Заєць О. С. Цукрова промисловість в Україні: становлення, розвиток, реструктуризація / О. С. Заєць. — [2-е стереотип. видання]. — К. : Наук. думка, 2004. — 327 с.

4. Фурса А. В. Реформа ринку цукру в ЄС / А. В. Фурса // Економіка АПК. — 2006. — № 11. — С. 143–148.

5. Helmke H.-H. Agrarminister beschlieben neue Zuckermarktordnung // Zuckerrube. — 2005. — № 6. — S. 292.

6. EU Formally Adopts Radical Sugar Reform // The Sugarbeet Grower. — 2010. — March. — P. 14.

7. EU Zuckermarktreform treibt Weltmarktpreis hoch // Zuckerrube. — 2005. — № 6. — S. 301.

8. T-Mail: agro@ier.kiev.ua.

УДК [338.432:631.115]

РОЛЬ ТВАРИННИЦТВА В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ

САГАЧКО Ю.М. СТ. ВИКЛАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА

В статті йдеться про важливість розвитку тваринництва і його ролі в соціально-економічному розвитку аграрної сфери.

The article refers to the importance of livestock and its role in social and economic development of agriculture

Постановка проблеми у загальному вигляді. Складний соціально-економічний стан сільського господарства країни, породжений тривалою кризою, вимагає здійснення невідкладних державних заходів, спрямованих на подолання деструктивних процесів у виробничо-господарській сфері, на забезпечення нарощування обсягів сільськогосподарської продукції, на призупинення руйнування соціальної інфраструктури українського села та його соціального й морального занепаду. Зрозуміло, що за належного державного регулювання економіка України не була б доведена до такого стану.

Розвиток тваринництва повинен стати рушійною силою розвитку інших галузей сільськогосподарського виробництва та суміжних галузей, зокрема виробництва відповідних машин і обладнання, комбікормової промисловості, відродження ефективної селекційно-племінної роботи. Без відродження тваринництва важко уявити позитивні зміни в рівні життя населення України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З метою подолання кризової ситуації та поступового відновлення галузі Кабінетом Міністрів України наприкінці серпня 2008 р. прийнято постанову «Про заходи щодо активізації роботи з розвитку тваринництва». Мінагрополітики спільно з Національною академією аграрних наук України затвердили «Галузеву програму розвитку молочного скотарства України до 2015 року» [1, с. 13].

За цих умов визначального характеру набула Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 1158 від 19 вересня 2007 року, в опрацюванні якої брали участь науковці «Інституту аграрної економіки», а також Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2010 року №121-р. [2, 3].

Згадана Програма передбачає врегулювання «соціальних проблем села та розвитку сільських територій, створення високоефективного конкурентоспроможного аграрного сектора на внутрішньому та зовнішньому ринках, забезпечення продовольчої безпеки країни». Здійснення цих заходів є вкрай необхідним у зв'язку з невдалим реформуванням АПК, що призвело до руйнування його виробничого потенціалу. Крім задоволення потреб у продуктах харчування, згадана Програма відіграє важливу роль в екологізації виробництва, якій останнім часом приділяється підвищена увага, бо позитивні якості відродження галузі тваринництва багатоаспектні.

Але, в силу цілого ряду причин реалізації даної програми виконується незадовільно. Не дивлячись на те, що тваринництво є всі підстави розглядати як рушійну силу розвитку українського села на період до 2015 року та на більш віддалену перспективу.

Надзвичайна значимість аграрного сектора та сільських територій для України обумовлена, по-перше їх вкладом у забезпечення добробуту нації. По-друге, сфера аграрної діяльності охоплює 75% території України. По-третє, в сільській місцевості проживає 1/3 населення держави, а це 15 млн. чоловік. Разом з тим аграрний сектор сприяє розвитку багатьох інших галузей народного

господарства. Не дивлячись на це, за період 1991-2005 років відбувся глибокий занепад виробничої і соціальної сфери аграрного сектора.

Ідея економічного забезпечення сільських територій не нова. Її в часи планової економіки намагалися втілити в життя у вигляді «раднаргоспів» у 1918-1931, 1957-1964 роках [4], потім у 70-х і першій половині 80-х років – РАПО (районних агропромислових об'єднань) [5]. Ці способи організації соціально-економічного розвитку територій не вдалося до кінця реалізувати, оскільки вони протирічили самим засадам побудови відповідної планової економіці командно-адміністративної системи управління АПК «зверху-донизу».

Форумвання цілей статті. Визначення теоретичних й практичних засад впливу тваринництва на соціально-економічний розвиток аграрної сфери.

Виклад основних результатів дослідження. Так, керуючись функціями, які запропонував О. Петриков, [6, с. 22]. нами запропонований такий склад функцій тваринницької галузі в контексті діяльності сільськогосподарських підприємств [7, с. 295]:

1. Функція критичної передумови реалізації будь-яких програм соціально-економічного розвитку сільських територій.
2. Функція найкритичнішого компонента системи ведення господарства.
3. Функція осередка для створення нових робочих місць.
4. Функція потужного джерела доходів населення сільських територій.
5. Функція інструмента вирішення продовольчої проблеми (яка в Україні продовжує загострюватись) та для забезпечення продовольчої безпеки держави.
6. Функція інструмента зупинення руйнації українських чорноземів (яке вже давно досягло масштабів національного лиха) та нарощування їх родючості у подальшому.
7. Функція осередка здатного внести свій вклад у врегулювання енергетичної проблеми.

Так, реалізація згаданої Програми, якщо вона і відбудеться, не врегулює проблему відставання українського села і аграрного сектора України від розвинутих країн Заходу, тому неминуче виникне потреба у розробленні аналогічної Програми з горизонтом дії після 2015 року. При розробленні нової Програми необхідно принцип «від минулого до майбутнього» замінити принципом «від майбутнього до сучасного». В якості портрета майбутнього доцільно орієнтуватись на величини та показники соціально-економічного розвитку аграрного сектора розвинутих країн Заходу.

Таким чином, державне забезпечення соціально-економічних умов сільського господарства України порівняно з державами Європейського Союзу ближнього і дальнього зарубіжжя, розгляд різних аспектів складових його економічного і соціального середовища дає можливість запровадити ефективні дії як органів державної влади, так і місцевого самоврядування, суб'єктів підприємницької діяльності у відповідних галузях, та об'єднати зусилля суб'єктів господарювання для поліпшення добробуту селян через кластерний принцип відносин.

Особливо важливою завжди є функція найкритичнішого компонента системи ведення господарства. Розвиток аграрного виробництва залежить не тільки від зміцнення матеріально-технічної бази сільського господарства, послідовної його інтенсифікації, а й від розробки й впровадження в кожному підприємстві науково обґрунтованої системи ведення господарства, яка спрямована на раціональне використання виробничих ресурсів і переваг ринкової економіки. При розробці системи ведення господарства необхідно виходити з головного завдання агропромислового комплексу України – забезпечення продовольчої безпеки держави.

Система ведення господарства поряд із загальними організаційно-технічними заходами включає такі основні складові, як система рослинництва й тваринництва, система обслуговуючих і підсобних промислових виробництв, а також інфраструктуру ринку та система маркетингу.

Оптимізація розвитку рослинницької і тваринницької галузей дасть змогу відновити гноєве господарство. Адже маємо складнощі з придбанням мінеральних добрив, які постійно дорожчають. При оптимальному співвідношенні галузей рослинництва і тваринництва можна виробляти 100-140 млн. тонн гною собівартістю до 6,3 млрд. грн., що рівнозначно еквіваленту мінеральних добрив у 1,8 млн. тонн NPK, вартістю 16,6 млрд. грн.

Загальновідомо, що функція осередка для створення нових робочих місць в сільських територіях набуває надзвичайної ваги в епоху криз. Як показали розрахунки, тваринництво здатне надати робочі місця багатьом безробітним. У 2011 р. в межах сільських територій Краснокутського району Харківської області нараховувалось 4885 безробітних або 32,3 % загальної чисельності працездатного населення за умови, що щільність поголів'я складала 7,8 умовних голів на 100 га ріллі. Як показали розрахунки загальна чисельність поголів'я сільськогосподарських тварин за умов додержання нормативу 0,60 голів на один га ріллі збільшиться на 25325 ум. голів (50713,16*0,60-

5103), і це тоді коли за умови діючих в даний час технологій середнє навантаження на одного операційного працівника у тваринництві складає 15 ум. голів. Отже, для обслуговування додаткових 25325 ум. голів треба буде залучити додатково 1688 операційних працівників (25325:15). Водночас виникає потреба у створенні додаткових робочих місць у обслуговуючій підсистемі. В даний час на одного зайнятого у перероблюючій підсистемі підприємств припадає 0,85 операційного працівника, зайнятого у обслуговуючій підсистемі. Таких додаткових робочих місць треба буде створити, як мінімум 1435. Разом вдасться працевлаштувати 3123 безробітних з наявних 4885. Решту можна буде працевлаштувати у промисловому підсобному виробництві, збільшення пропускної спроможності якого стимулюватиме збільшення чисельності поголів'я сільськогосподарських тварин майже у 2,5 рази.

Ведучи мову про реалізацію перерахованих вище заходів покладених на тваринництво, не можна розраховувати на швидке одержання результатів, які є характерними для розвинутих країн без функції потужного джерела доходів населення сільських територій. Роки, які залишились до 2015 року є замалим для цього.

Після розгляду соціальних проблем увага зосереджується на становленні та розвитку аграрного ринку. В основі організації ринку, як відомо знаходиться виробництво вітчизняними товаровиробниками сільськогосподарської продукції, спрямоване на формування продовольчої безпеки держави. Важливість продовольчої безпеки, зумовлюється першочерговою потребою у харчуванні, яке забезпечує підтримку всіх життєво важливих процесів у людському організмі. Адже неповноцінне харчування, у свою чергу призводить до погіршення здоров'я людей, зниження середньої тривалості життя та виникнення багатьох хвороб. Виробництво продукції тваринництва взагалі й м'яса зокрема завжди було і залишається однією з провідних сфер у розв'язанні продовольчої проблеми й забезпечення населення повноцінним харчовим білком.

Так, можливість існуючих сільськогосподарських підприємств Харківщини позбавитись від функцій прямо не пов'язаних з виробництвом продукції рослинництва і тваринництва в даний час є практично неможливою і залишатиметься такою до того часу поки всі підприємства в межах кожної окремої сільської території не об'єднаються для створення обслуговуючих кооперативів.

Саме ці останні будуть здатні перебрати на себе функції соціально-побутового обслуговування.

Висновки. Розрахунки проведені на кафедрі організації

виробництва, бізнесу та менеджменту ХНТУСГ показали [8], що за умови одноразових зовнішній інвестицій 75%, і 50% від потреби рівень ресурсозабезпеченості розвинутих країн можна досягти через 10-20 років і 21-26 років відповідно. Якщо ж залишити сільськогосподарські підприємства наодинці з проблемою ресурсозабезпеченості то вони здатні будуть з нею впоратись не раніш 36-45 років. Цей термін можна б було дещо скоротити якщо б Верховна Рада прийняла Закон про тимчасовий мораторій на платежі до держбюджету на період виведення підприємств з депресивного стану. Не була б також і зайвою робота уряду з приватними банками орієнтована на впровадження пільгових кредитів і державного дотування для підприємств Харківщини. Все це буде можливим лише за доброї волі уряду, який має звикати до думки про об'єктивну необхідність впровадження регулярного державного дотування сільськогосподарських виробників.

Література.

1. Даценко М. До технічного забезпечення потрібні нові підходи / М. Даценко // Аграрний тиждень. – 2008. - №35. – 13-19 жовтня. – С. 13.

2. Загальнодержавна комплексна програма розвитку українського села на період до 2015 року: Проект / Міністерство аграрної політики України, Київ: Міністерство аграрної політики України – 2007. – 48 с.

3. Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року / Урядовий кур'єр від 3 березня 2010 р. - №40. – с. 14-15.

4. Литвин В.М. Спроби реформ у народному господарстві (www.lytvyn-v.org.ua/Розділ: Україна 2004. Події. Документи. Факти. (статті)).

5. Управління районним агропромисловим комплексом / В.В. Юрчишин, В.М. Малес, О.В. Крисальний та ін.; [за ред. В.В. Юрчишина]. – К.: Урожай, 1986. – 176 с.

6. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період: матеріали Десятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників, (Київ, 10-11 квітня 2008 р.) / Київ, 2008. – 100 с.

7. Ширина Ю.М. Відродження тваринництва в контексті соціально-економічного розвитку українського села / Ю.М. Ширина // Вісник Харк. нац. тех. ун-ту сільського господарства: Економічні науки. Вип. 84. – Харків: ХНТУСГ, 2009. – с. 293-298.

8. Турченко М.М. Стратегічна організаційно-економічна реструктуризація аграрного сектора: організаційно-територіальний аспект: [колективна монографія] / М.М. Турченко, О.О. Красноруцький, Т.В. Власенко, Ю.М. Ширина; [за редакцією професора М.М. Турченка]. – Харків: ТОВ «ЕДЕНА», - 2008 р. – 320 с.

УДК 331.101.262

РОЛЬ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ НА ШЛЯХУ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

САХНЕНКО О.І., СТАРШИЙ ВИКЛАДАЧ*,
АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК МВС УКРАЇНИ

В статті розглянуті нові задачі щодо формування глобальної інфраструктури науки і безперервного навчання. Надані специфічні риси та зазначені особливості інвестицій в людський капітал, що відрізняють їх від інших видів інвестицій. Названі чинники, що стримують розвиток інноваційної освітньої діяльності. Визначені головні проблеми на шляху розвитку економіки знань в Україні. Надані рекомендації щодо формування економіки знань в Україні.

The article deals with new problems concerning the formation of a global infrastructure of science and life-long learning. The specific features of investment in human capital that distinguish them from other types of investments are provided. The factors that restrain the development of innovative educational activities are given. The main problems on the way of development of knowledge economy are determined. The recommendations of forming the knowledge economy in Ukraine are given.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В наукових економічних колах широко обговорюються питання, пов'язані зі створенням умов стійкого економічного розвитку й пріоритету людського капіталу в економіці знань. Актуальність цих питань обумовлена підвищеним інтересом до творчих здатностей людини, їх активізації, інтелектуальної діяльності, що відповідає загальній закономірності розвитку сучасної науки. Тому гостро постає питання ефективного інвестування в людський розвиток, формування якісного національного людського капіталу і необхідності розробки спеціальних управлінських інструментів і методів з метою формування дієвих організаційно-економічних механізмів нагромадження й збільшення національного людського капіталу України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми конкурентних переваг економіки, можливості її модернізації завдяки накопиченим в країні і задіяним людським капіталом досліджувалися відомими вченими України і всього світу. Серед вітчизняних науковців найбільший внесок в дослідження різних аспектів економіки знань внесли: Антонюк Л. Л., Березіна О. Ю., Геєць В. М., Грішнова О.А., Лібанова Є.М., Мочерна О.С., Насипайко Д.С., Сазонець І.Л.,

* *Науковий керівник – Воробйов Є. М., д.е.н., професор*

Сазонець О.М. та інші. Проте, не дивлячись на зростаючу увагу науковців до феномену економіки знань, дослідження в цьому руслі не можна на сьогодні вважати вичерпаними. Існує ще безліч питань, які потребують ґрунтовних наукових розробок та досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є з'ясування ролі людського капіталу у процесі становлення економіки знань в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В XXI ст. найпотужнішою рушійною силою економічного розвитку і нарощування конкурентоспроможності країн на міжнародних ринках стає виробництво знань, нагромадження та їх практичне використання. Успішність вибору та реалізації інноваційної стратегії держав в значній мірі визначається значною роллю вищої освіти в побудові наукоємних економічних систем, суспільним визнанням ідеї університету, його зв'язком з оновленням технологій здобуття знань. За оцінками зарубіжних учених, внесок інновацій у показники економічного зростання для країн із високим конкурентним статусом коливається на рівні від 34,6 % – у США до 50 % – в ЄС. Науковці також вказують, що в промислово розвинутих країнах світу майже дві третини приросту національного доходу забезпечуються за рахунок знань та освіченості суспільства [1], питома вага втілених нових знань у товарах, освіті, технологіях, частка працівників, які беруть участь у впровадженні виробничих інновацій, становить 70 – 80 % [2]. Формується глобальна інфраструктура науки і безперервного навчання протягом усього його життя, що висуває нові задачі: підготовка людства до життя в новому, інформаційному суспільстві та його наступній фазі – суспільстві знань; формування нової інформаційної культури й інформаційної компетентності, що базуються на інформації та знаннях; гармонізація процесів глобалізації і конвергенції світового освітнього простору з процесами, що підтримують функціонування національних освітніх систем; створення нового науково-освітнього простору для розвитку науки і задоволення потреб одержання освіти в зручний час, у будь-якому місці протягом усього життя людини; побудова моделей стратегічного прогнозування довгострокового розвитку інфраструктури науки і безперервного навчання, функціонування мережних навчальних співтовариств [3].

В епоху становлення економіки знань особливого значення набуває питання якості людських ресурсів, і відповідно рівень вищої освіти в країні, що забезпечують індивідуальний розвиток особистості, і розглядається як визначальний чинник підвищення добробуту

населення та прогресу суспільства. Це вимагає, щоб всі структурні перетворення, які відбуваються у державі на мікро- і макроекономічному рівнях, відповідали модернізації системи освіти з врахуванням вимог ринку праці, задоволення особистісних прагнень людей та потреб соціально-економічного розвитку країни. Оскільки людський капітал як сукупність якостей людини, що охоплюють її здоров'я, природні здібності, освіту, професіоналізм і мобільність в сучасній міждержавній конкуренції має важливе значення, то одним з головних завдань економіки освіти нині стає забезпечення максимальної фахової самореалізації кожної людини через реалізацію її здібностей з оптимальним пристосуванням до професійної діяльності. Саме тому перспективою для розвитку економіки знань стає становлення системи безперервної освіти, метою якої є інтенсивне використання висококваліфікованих спеціалістів універсалів – не лише з якісними знаннями, а й таких, що можуть в разі необхідності правильно приймати оптимальні рішення та швидко адаптуватися до нових технологій і змін.

В сучасних умовах розвиток економіки безпосередньо залежить від накопичення і впровадження людського капіталу. Саме люди з їх освітою, соціокультурним і духовним рівнем розвитку, кваліфікацією, професійним досвідом визначають можливості та межі необхідних змін [4].

Дослідники вказують, що великі соціальні та економічні досягнення є результатом вкладень капіталу в освіту, навчання, охорону здоров'я і харчування, а також інші види діяльності, що забезпечують створення людського капіталу. Тому інвестування в людський капітал є абсолютно необхідним для будь-якої національної економіки, особливо для країн, що розвиваються. Про це говорять дані ООН останніх років. Загальні національні багатства зараз оцінюються в 539 трлн. дол. Росія має 11% загального їх обсягу, США – 21%, Японія – 10%, Франція – 9%, Китай – 7%. У сумі ці п'ять країн мають 58% спільного національного багатства планети [5].

Інвестиції в людський капітал мають специфічні риси [6]: інвестування в людський капітал вигідно здійснювати протягом усього періоду трудової діяльності людини; результати інвестування в людський капітал можуть бути виражені не тільки в грошовій формі (вони можуть сприяти досягненню соціального, психологічного, культурного, морального та інших ефектів, що збільшують економічний виграш); інвестиції в людський капітал збільшують продуктивні якості людини; інвестиції прискорюють і полегшують процес подальшого нагромадження знань і досвіду; нарощування рівня

людського капіталу в процесі спільної трудової діяльності може здійснюватися формальними й неформальними шляхами (передача виробничого досвіду, лідерство); накопичений у результаті вкладення інвестицій людський капітал виступає значимим фактором його відтворення в наступному поколінні (рівень освіти батьків визначає розвиток і рівень освіти дітей).

Один із ключових тез теорії людського капіталу полягає в тому, що в умовах інформаційного суспільства людський капітал є найважливішим чинником відтворення національного багатства і його необхідним елементом. Інвестиції в людський капітал мають ряд особливостей, що відрізняють їх від інших видів інвестицій:

1. Віддача від інвестицій у людський капітал безпосередньо залежить від строку життя його носія.

2. Людський капітал не тільки піддається фізичному й моральному зношуванню, але й здатний накопичуватися й множитися.

3. У міру нагромадження людського капіталу його прибутковість підвищується до певної межі, обмеженої верхньою межею активної трудової діяльності, а потім різко знижується.

4. Не всякі інвестиції в людину можуть бути покликані вкладеннями в людський капітал.

5. Характер і види вкладень у людину обумовлені історичними, національними, культурними особливостями й традиціями.

6. У порівнянні з інвестиціями в інші різні форми капіталу інвестиції в людський капітал є найбільш вигідними як з погляду окремої людину, так і з погляду всього суспільства.

Виклики глобалізації диктують в нинішніх умовах і нові чинники, що впливають на мотивацію людини до праці, тобто переміщення інтелекту та наукових знань у центр детермінації до суспільного поступу та стійкого економічного зростання. До чинників, що стримують розвиток інноваційної освітньої діяльності, можна зарахувати: невизначеність національних науково-технічних пріоритетів; відсутність ефективної програми інноваційної діяльності та чіткого законодавства про інноваційну діяльність щодо правової захищеності інтелектуальної власності; вкрай повільні темпи розповсюдження та застосування інновацій; недосконалість економічних механізмів регулювання інноваційної діяльності та залишковий принцип її фінансування. Головні проблеми на шляху розвитку економіки знань в Україні виникають через: відсутність дієвих стимулів; бюрократичні перепони; відсутність венчурного фінансування; нестабільність державної політики в інноваційній галузі;

нерозвинену інфраструктуру підтримки підприємницьких інновацій; розрив між наукою та бізнесом. Отже, для досягнення успіхів на шляху формування економіки знань в Україні необхідним є виконання таких умов:

— фінансова й організаційна підтримка наукоємних галузей, диверсифікація напрямів досліджень і виробництва згідно з пріоритетами розвитку нових технологій (енергозбереження, екологія тощо), співфінансування державою НДДКР, які виконуються на замовлення бізнесу науково-дослідним сектором за пріоритетними напрямами;

— створення механізму страхування інноваційних ризиків і ризиків діяльності високотехнологічних підприємств з метою залучення недержавних засобів для фінансового захисту наукоємних галузей;

— введення системи податкових стимулів для підвищення інноваційної активності підприємств (зокрема, зниження податкових ставок для підприємств малого бізнесу, часткове або повне звільнення від оподаткування прибутку, що направляється на впровадження нових технологій);

— вдосконалення правової бази захисту інтелектуальної власності (законодавче визначення порядку передачі державою прав на результати інтелектуальної діяльності, створені за рахунок засобів державного бюджету; підвищення рівня захисту прав на результати інтелектуальної діяльності і посилення відповідальності за їх порушення тощо);

— диверсифікація сфери послуг, збільшення частки телекомунікаційних, фінансових, консультаційних та інших наукоємних видів діяльності в їх структурі за рахунок розвитку несировинних секторів економіки;

— підтримка регіонів (зокрема, шляхом виділення бюджетних грантів на інноваційні розробки) щодо створення регіональної інноваційної системи (РІС) як сукупності працюючих в інноваційній сфері підприємств і організацій, університетів, науково-дослідних інститутів, державних структур управління;

— стимулювання інтеграції наукових та освітніх структур і формування на їх основі інноваційних кластерів, у тому числі у складі техніко-впроваджувальних особливих економічних зон (ОЕЗ), розвиток венчурного фінансування й вдосконалення правового регулювання діяльності венчурних фондів, розробка і реалізація

державних програм з розвитку студентського інноваційного бізнесу (студентських бізнес-інкубаторів і лабораторій);

— інтенсифікація співпраці бізнесу й освітніх структур, визначення перспективних програм підвищення кваліфікації менеджерів в інноваційних сферах, навчання «менеджменту знань» і його впровадження на підприємствах;

— створення єдиної державної системи технічних регламентів і гармонізація їх з міжнародними (насамперед, міжнародними стандартами ISO і європейськими системами прогнозування й оцінки технологій «Technology Foresight» і «Technology Assessment») з метою стимулювання інновацій і адекватної оцінки ефективності їх впровадження.

Висновки. Таким чином, системне дослідження процесу формування, нагромадження й ефективного використання людського капіталу здобуває все більшу актуальність для прискорення переходу української економіки до суспільства знань. Для формування в Україні економіки знань, перш за все, необхідно розробити та впровадити ефективну державну програму, яка повинна бути орієнтована на створення більш сприятливого інституційного режиму та посилення основних конкурентних переваг економіки України.

Література.

1. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку : монографія : у 2 т. / [за заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, А. М. Поручника]. – К. : КНЕУ, 2006.

2. Поручник А. М. Інноваційний потенціал України та його реалізація в міжнародному науково-технічному співробітництві / А. М. Поручник // Міжнародна економічна політика. – 2004. – № 1. – С. 94–128.

3. Манако А. Ф. Технологічні аспекти інноваційного цілеспрямованого розвитку телекомуніційного науково-освітнього простору [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.irtc.org.ua/dep105/publ/man13/man13.doc

4. Квитка А. Особенности воспроизводства человеческого капитала в трансформационной экономике / А. Квитка // Бизнесинформ. – № 11. – 2009. – С. 127–129.

5. Черных С. А. Человеческий капитал: реалии настоящего и необходимость развития в будущем / С. А. Черных // Креативная экономика. – 2008. – № 5 (17). – С. 74–77. – http://www.creativeconomy.ru/articles/3057/

6. Глухова И. В. Инвестиции в человеческий капитал – ключевое направление антикризисного управления организацией / И. В. Глухова // Науковий вісник ЧДІЕУ.– 2009.– № 2.– С. 16

УДК 657.6.001(477)

РИНОК АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ

САХНО І.В., К. Е. Н., ДОЦЕНТ,
АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК МВС УКРАЇНИ

У статті проведено аналіз стану ринку аудиторських послуг в Україні, розкрито його особливості, визначені фактори, що стримують його розвиток, запропоновано шляхи підвищення конкурентоздатності національних аудиторських фірм.

In the article the analysis of market of public accountant services condition is conducted in Ukraine, his features are exposed, factors which restrain his growth are certain, the ways of increase competitiveness of national auditing firms are offered.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Трансформація економічної моделі в Україні від адміністративної до ринкової економіки зумовили і трансформацію форм фінансового контролю. Разом з державним починає розвиватися нова форма фінансового контролю – незалежний аудит. Аудит – це своєрідна експертиза бізнесу, а з фінансової точки зору – самостійний його сегмент з мільйонними річними оборотами. Проте адаптування аудиту в Україні має ряд труднощів, які пов'язані з нерозвиненістю національного економічного середовища. Тому говорити про остаточне становлення ринку аудиторських послуг та повну відповідність вимогам бізнесу зарано. У зв'язку з цим питання формування та розвитку даного сектора ринку є актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку ринку аудиторських послуг як в Україні, так і в світі присвячено ряд праць вітчизняних вчених-економістів. Зокрема дослідження В.М. Вакарова [1], Г.М. Давидова [2], А.О. Касич [3], О. Приятельчук [4] присвячені питанням розвитку та організації аудиту, аналізу обсягів наданих аудиторських послуг. Великий внесок в розробку теоретичних основ і методологічних підходів до шляхів удосконалення аудиторських перевірок та аудиторського контролю в цілому внесли такі вчені-економісти: М.Т. Білуха, А. Білоусов, В.Г. Гетьман, М.Я. Дем'яненко, В.П. Завгородній, Г.Г. Кірейцев, М.В. Крапивко, Б.Ф. Усач та ін. Разом з тим ринок аудиту в Україні є динамічною системою, а тому потребує постійного дослідження та аналізу.

Формулювання цілей статті. Цілями статті є аналіз сучасного стану на ринку аудиторських послуг України та дослідження основних напрямків його розвитку, вивчення особливостей цього сегменту ринку, пошук шляхів підвищення конкурентоздатності національних аудиторських фірм.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід відмітити, що аудиторська діяльність в Україні представлена широким спектром професійних послуг, основною з яких, безумовно, є аудит – перевірка даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність вимогам чинного законодавства або інших правил згідно із вимогами користувачів [5]. Таким чином, згідно національного законодавства аудит зводиться до перевірки обліку і фінансової звітності, всі інші напрямки діяльності – це супутні аудиту послуги. На сьогодні в Україні розвиваються такі види аудиторських послуг:

— бухгалтерських облік (супровід, консультування);

— оптимізація оподаткування;

— переклад фінансової звітності в міжнародні стандарти;

— фінансовий аналіз;

— реструктуризація фінансової служби, організація служби контроллінгу;

— розробка рекомендацій в галузі програмного забезпечення бухгалтерського обліку та управління фінансами;

— консультаційний супровід проектів з участю іноземного капіталу;

— юридичний консалтинг;

— арбітражний супровід справ клієнтів;

— розробка правил внутрішнього обліку операцій з цінними паперами та стандартів депозитарної діяльності для професійних учасників ринку цінних паперів;

— послуги з підбору та підготовки окремих категорій персоналу тощо.

За останні роки ринок аудиторських послуг в Україні суттєво розширився. За даними Аудиторської палати України кількість аудиторських фірм та аудиторів, що мають право здійснювати аудиторську діяльність, станом на 05.11.2013 р. становила 1917

суб'єкта, що на 19,1% більше порівняно з аналогічним показником за 2012 р. Не зважаючи на скорочення впродовж 2008-2012 рр. кількості суб'єктів аудиторської діяльності (на 30,3 %) та кількості замовлень (на 31,5 %), фактичний обсяг наданих послуг зріс на 150,1 млн грн., або на 13,4 %, а середній дохід з розрахунку на одного суб'єкта аудиту – на 65,7 % (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники аудиторської діяльності в Україні, 2008-2012 рр.

	Роки					2012 р. у % до 2008 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	
Кількість наданих звітів до АПУ, одиниць	2307	2272	2048	1792	1609	69,7
Кількість замовлень, одиниць	73147	60229	56471	53685	50125	68,5
Кількість замовлень на одного суб'єкта аудиту, одиниць	32	27	28	30	31	96,9
Фактичний обсяг наданих послуг, млн. грн.	1116,7	1280,1	1213,1	1258,3	1266,8	113,4
Середня вартість одного замовлення, тис. грн.	15,27	21,3	21,5	23,4	25,3	165,7
Середній дохід на одного суб'єкта аудиту, тис. грн.	484,0	563,4	592,3	702,2	787,3	162,7

Джерело: складено автором за даними АПУ. - Режим доступу: http://apu.com.ua

Це можна пояснити як збільшенням цін на аудиторські послуги внаслідок дії інфляційних процесів, так і підвищенням ролі аудиту, посиленням необхідності його проведення, що також призводить до здорожчання послуг.

У загальній кількості замовлень за 2012 р. найбільша частка приходилась на консультаційні послуги (41,5 %, із них більша половина припала на консультування з питань оподаткування) та обов'язковий аудит фінансової звітності (19,0 %). Вказані види послуг у 2012 р. були надані на суму 257,8 та 431,0 млн грн. відповідно. Не можемо не відмітити, що такою часткою послуг з обов'язкового аудиту фінансової звітності (30,4 % в загальному обсязі наданих послуг, або в середньому шість замовлень за рік на одного суб'єкта аудиторської діяльності) аудиторські фірми зобов'язані, передусім, державі, яка прийнятими законодавчими актами прописала коло суб'єктів

господарювання, проведення аудиту для яких є обов'язковим. На сьогоднішній день це публічні акціонерні товариства, банки, страхові і холдингові компанії, емітенти цінних паперів та інші. Що стосується середньої вартості одного замовлення, то найбільш високооплачуваними виявилися ініціативний аудит фінансової звітності, який в середньому за 2012 р. коштував його замовнику 146,9 тис. грн., та огляд історичної фінансової інформації – 120,6 тис. грн.

Які ж особливості розвитку ринку аудиторських послуг в Україні? По-перше, це нерівномірність розподілу кількості аудиторських фірм та аудиторів та вартості аудиторських послуг за регіонами. Так, найбільша кількість аудиторських фірм представлена в м. Києві, Харківській, Дніпропетровській та Донецькій областях, найменша – в Чернівецькій, Тернопільській, Волинській областях. Аналогічно виглядає і розподіл по регіонах обсягу наданих послуг у вартісному виразі. Щодо вартості аудиторських послуг, то найвищою вона була у м. Києві та Київській області – в середньому 43,9 тис. грн. за одне замовлення, найнижчою – у Рівненській та Волинській області – 3,0 та 4,9 тис. грн. відповідно.

По-друге, у зв'язку із розширенням в Україні ринків послуг та збільшенням кількості діючих на них суб'єктів підприємницької діяльності, переважна більшість клієнтів аудиторських фірм представлена саме підприємствами невиробничої сфери.

По-третє, на відміну від світових тенденцій відокремлення консалтингових послуг від аудиторських шляхом їх виділення зі створенням окремого господарюючого суб'єкта або зменшення їх обсягу, у вітчизняних аудиторських фірмах вони тісно поєднані. Більше того, консалтингові послуги становлять близько половини загального обсягу наданих аудиторськими фірмами послуг. Причиною цього є, з одного боку, бажання утримати клієнта різноманітністю послуг, що надаються, шукаючи альтернативні джерела доходів, а з другого, бажанням клієнта отримувати від аудиторської фірми не одну, а комплекс послуг. Однак широта послуг призводить до виникнення загроз незалежності і, як наслідок, до погіршення якості.

По-четверте, ринок аудиторських послуг в Україні не одноманітний і характеризується значним розшаруванням учасників. Близько 60% його обсягу належить провідним аудиторським фірмам, оборот яких складає більше одного мільйона гривень на рік. Таких

компаній в Україні близько п'ятдесяти, однак це лише невелика частка (біля 3%) в загальній кількості суб'єктів аудиторської діяльності. Із вказаних шістидесяти відсотків левова частка ринку належить міжнародним аудиторським компаніям «Великої четвірки», які обслуговують близько 44 % загального обсягу ринку.

У зв'язку з цим вважаємо, що розвиток ринку аудиторських послуг в Україні стримується за рахунок таких факторів: відсутність критичної маси середнього класу, який є активним гравцем на ринку цінних паперів, разом з нерозвиненістю фондового ринку; високий ступінь корумпованості економічних відносин; копіювання нормативного та методологічного забезпечення аудиторської діяльності з моделей високо розвинутих країн без належного адаптування до національних реалій; відсутність національної системи зовнішнього контролю якості аудиту, а також методики оцінки розмірів збитку від неякісно наданих аудиторських послуг; нерозвиненість механізмів страхування відповідальності аудиторських фірм перед клієнтами за неналежне надання послуг з аудиту [6].

Досліджуючи ринок праці в сфері надання аудиторських послуг, можна сказати, що він є прогресуючим, високооплачуваним у порівнянні з іншими сферами економіки України. Чисельність аудиторів, зайнятих в іноземних аудиторських компаніях, становить близько 5 тис. осіб (або 25 %), решта 15 тис. аудиторів (або 75 %) зайняті в національних аудиторських фірмах. Аналітики стверджують, що в іноземних аудиторських фірмах дохід з розрахунку на одного аудитора складає в середньому за рік 200 тис. дол., тоді як в національних аудиторських компаніях лише 12 тис дол., що спонукає аудиторів надавати перевагу у працевлаштуванні зарубіжним компаніям. Така диференціація у доходах національних та іноземних аудиторських фірм відбулася за рахунок неконкурентоспроможності та неефективності роботи перших, в результаті чого Україна змушена імпортувати аудиторські послуги.

На нашу думку, основними напрямками підвищення конкурентоздатності національних аудиторських фірм є:

— формування крупних національних гравців, які з року в рік будуть підвищувати рівень своїх послуг та довіру до них з боку клієнтів;

— перехід на міжнародні системи контролю якості аудиторської діяльності;

— встановлення жорстких вимог щодо ведення аудиторської діяльності з боку Аудиторської палати України;

— підвищення підготовки спеціалістів аудиторських фірм на основі МСС, програм АССА, СРА;

— розширення спектру аудиторських послуг та заповнення вільних сегментів на ринку аудиту вітчизняними аудиторськими фірмами за рахунок проведення податкового консалтингу (оскільки складність податкового законодавства не дозволяє іноземним аудиторським фірмам якісно оцінити податкові звіти), а також наявності цінових переваг у національних операторів ринку в порівнянні з їхніми іноземними конкурентами;

— страхування відповідальності аудиторських фірм перед клієнтами.

Висновки. Проведений аналіз стану ринку аудиторських послуг в Україні дозволяє зробити висновок про наявність позитивних тенденцій, про що свідчить збільшення обсягу аудиторських послуг у вартісному виразі, розширення їх переліку, підвищення кваліфікації аудиторів. Проте вважаємо, що бурхливий ріст ринку аудиту в Україні припинився і він поступово переходить в стабільну фазу свого розвитку. До питань, дослідження і розробка яких сприятиме покращенню діяльності аудиторських фірм, слід віднести: удосконалення законодавчого регулювання аудиту в Україні; поліпшення методики та організації аудиторських перевірок; розробка оптимальної методики визначення вартості послуг з аудиту.

Література.

1. Вакаров В.М. Організаційно-методичне забезпечення аудиторської діяльності (на матеріалах аудиторських фірм західного регіону України): автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.06.04 [Текст] / В.М. Вакаров; Укоопспілка, Львівська комерційна академія. – Львів, 2006. – 20 с.

2. Давидов Г.М. Шляхи реформування системи аудиту в Україні / Г.М. Давидов, О.А. Петрик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon.

3. Касич А.О. Розвиток ринку аудиторських послуг в Україні / А.О. Касич, І.М. Гноєва // Облік і фінанси АПК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://magazine.faaf.org.ua/content/view/1035/35/.

4. Приятельчук О. Тенденції розвитку українського ринку аудиторських послуг [Текст] / О. Приятельчук // Міжнародні відносини. – 2007. – № 35-36. – С. 95-98.

5. Про аудиторську діяльність: Закон України від 22 квітня 1993 року №3125 – XII: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3125-12.

6. Медвідь С.В. Тенденції розвитку та проблеми вітчизняного ринку аудиторських послуг / С.В. Медвідь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sibs.uabs.edu.ua.

УДК 339.137.2

ДИНАМІКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

СТЕГНІЙ О.В., АСПІРАНТ*,
КАФЕДРИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА БІЗНЕСУ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ ХНТУСГ ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

У статті розглянуто стратегії підвищення конкурентоспроможності національних виробників та продукції їх виробництва, за рахунок всебічного розширення внутрішнього ринку агропромислової продукції.

The article considers the strategy to increase the competitiveness of national producers and products of their production, due to the full expansion of the domestic market of agricultural products.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Економічна криза, яка розпочалася у 90 роках попереднього тисячоріччя, внесла свої корективи в економічні відносини між виробниками, переробниками та споживачами агропромислової продукції. Зменшився обсяг виробництва продукції, що вплинуло на її різке подорожчання, та як

наслідок значно скоротилося споживання населенням продукції виробництва аграрних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем розвитку конкурентоспроможності агропродовольчої продукції України та визначення факторів які впливають на її ефективне функціонування присвячено наукові праці вітчизняних вчених Саблука П.Т., Макагон Ю.В., Збарського В.С., Бугера С.І., Кондратюка О.І., Зайця К.Д., Мочерного С.В. Однак чимало питань потребують подальшого дослідження.

Формування цілей статті. Проаналізувати показники виробництва, ціни, споживання агропромислової продукції та насиченості імпортом конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішний результат роботи агропромислового підприємства, за рахунок зменшення собівартості, збільшення показників якості на ціни реалізації продукції що воно виробляє, напряму залежить від потенціалу, науково-технічних, організаційно-управлінських та

---

[*] *Науковий керівник – Красноруцький О.О. д.е.н., доцент*

економічних можливостей виробництва, завдяки яким, підприємство виділяється від загальної кількості конкурентів, на певному ринку та за певний проміжок часу

Основне місце при досягненні підприємством надійних конкурентних позицій, на думку автора, належить конкурентоспроможності продукції, що виробляють аграрні підприємства, на стадії виробництва якої підприємству необхідно за рахунок власних технічних, технологічних, кадрових та інформаційних факторів забезпечити дотримання всіх вимог технології виробництва, що дасть підприємству можливість конкурувати з іншими виробниками за показниками виробничих витрат на одиницю продукції та її якістю.

На стадії реалізації продукції підприємство повинно забезпечити умови для простого або розширеного виробництва продукції, що виробляє, при постійному моніторингу конкурентів на даному ринку, це надасть можливість агропромисловому підприємству реалізувати власну продукцію за нижчою ціною, але яка забезпечить умови для простого або розширеного відтворення виробництва даного виду товару.

Визначення рівня конкурентоспроможності продукції на різних стадіях виробництва та реалізації продукції забезпечить більш ґрунтовну розробку пропозицій з підвищення рівня конкурентоспроможності продукції на окремій стадії, отже, сприятиме підвищенню показників ефективності та конкурентоспроможності у цілому [2, с.128].

В результаті тривалої економічної кризи, зменшився обсягів виробництва всіх видів агропромислової продукції, що призвело до стрімкого зростання цін на неї. З рисунку 1 можна зазначити різке скорочення обсягів виробництва цукрових буряків та молока, зростання обсягів виробництва зернових з 2000 до 2011років, надалі спостерігаємо спад виробництва. Щодо ціни виробленої продукції, то середня ціна зернових, у порівнянні з 1996 роком зросла в вісім разів, олійних культур у тринадцять разів, цукрових буряків у шість разів, картоплі у чотири рази, овочів у шість разів, м'яса та молока у чотирнадцять разів, яєць у п'ять разів.

Катастрофічне зростання ціни на продукцію агропромислового виробництва пов'язане з зниженням ефективності виробництва та зростання виробничих затрат.

Більшість виробників ведуть свою діяльність екстенсивним методом, розширюючи посівні площі та зміцнюючи технічне забезпечення, цілком ігнорують технологічне забезпечення, що приводить до зростання ціни із року в рік.

Аналіз досвіду країн-членів СОТ свідчить, що зростання конкурентоспроможності національної економіки,як правило залежить від рівня внутрішньої конкурентоспроможності [3]. З чого можна зробити висновок, що тенденції світової кон'юнктури не сприяють вітчизняної експортної експансії, при наймі у найближчі роки. Тому пріоритетним завданням загальної стратегії підвищення конкурентоспроможності національного виробника та продукції його виробництва, повинно бути направлено на всебічне розширення внутрішнього ринку агропромислової продукції та захист національних виробників. Відтак, саме внутрішній ринок повинен стати місцем, де вітчизняні аграрні підприємства будуть боротися за конкурентоспроможність продукції що виробляють.

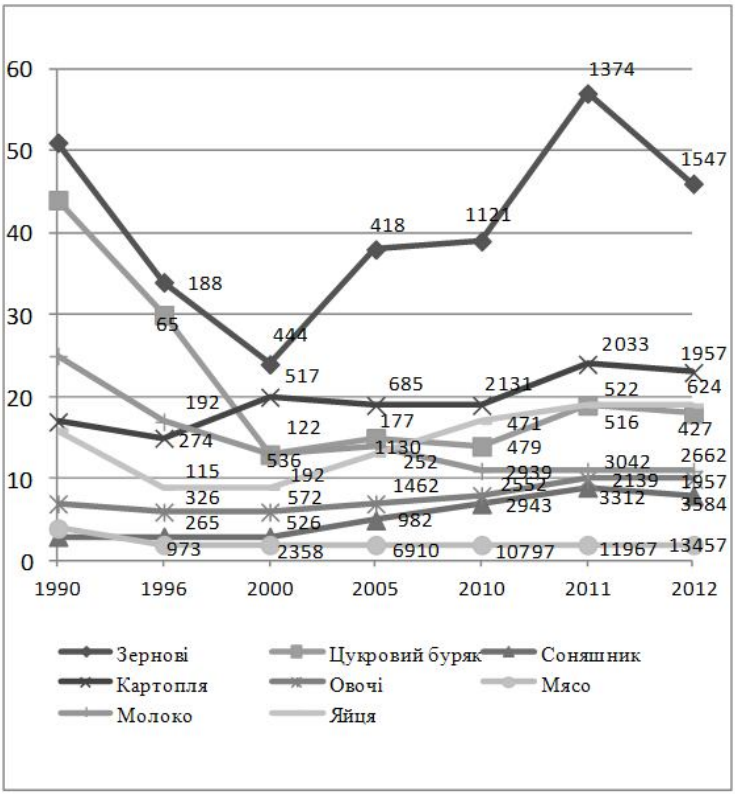

Рис. 1. Обсяги виробництва та ціни* агропромислової продукції в Україні у період з 1990 по 2012 роки
***ціна вказана за 1 тонну та за 100 шт яєць**

Джерело: розраховано автором

У 2012 р. в країні вироблено зернових на 10 % менш ніж у 1990 році та на 20% відносно попереднього року, а виробництво цукрових буряків досягає розміру 40% рівня 1990 року. Виробництво м'яса і молока знизилось на 50 % порівнюючи з 1990 р.

Різке зростання цін на продукти харчування привело до зростання соціальної напруженості в суспільстві. За період, що досліджується, середні ціни на зернові зросли в вісім разів, на овочі та цукровий буряк в шість разів, на соняшник, м'ясо та молоко в тринадцять разів.

До 2000 року показники споживання агропромислової продукції по всім категоріям були знижені майже у половину, після 2000 року показники різко почали зростати. Провівши моніторинг споживання основних продуктів харчування, зробили висновки, що в Україні нижчій рівень споживання ніж в розвинених країнах, але він з кожним роком збільшується (за останнє десятиріччя споживання м'яса збільшилося на 34 %, молока і молочних продуктів – на 28 %, овочів – на 53 %) [4]. При тому, що якість виробленої продукції повільними темпами с кожним роком спускається до низу.

Основним показником, який характеризує розвиток вітчизняного товаровиробника, є конкурентоспроможність продукції на зовнішньому ринку, що проявляється через поточний стан конкурентоспроможності аграрних товаровиробників [5, с.57].

Різке зростання попиту відкриває великі перспективи для розвитку потужностей існуючих аграрних виробників, переробних підприємств, та створення нових.

На сьогоднішній день гостро стоїть питання про конкурентоспроможність вітчизняної продукції. Сучасні умови розвитку аграрного сектору економіки характеризуються лібералізацією умов торгівлі агропромисловими товарами та орієнтацією на зовнішні ринки. На рис 2 надана інформація про насиченість вітчизняного ринку продукції що імпортується.

Саме з 2005 року, коли прослідкується активне зростання показників споживання продукції, ринок насичується продуктами виробництва інших країн, та як наслідок витісняє продукцію вітчизняного виробництва. З 2005 по 2012 р. ввезення продуктів харчування збільшився майже в три рази . У 2012 р. він досяг біля 72,2,

6 млрд. дол. Імпорт продовольства зріс за один рік майже на 11,7 млрд. дол.та на 48 млн дол за досліджує мий період з 2005 по 2012 роки.

Низька собівартість продукції аграрного сектору України дає можливість підвищити конкурентні переваги над виробниками інших країн, але за рахунок низького рівня державної підтримки конкурентні переваги зменшуються.

Спрямовані дії з боку держави, щодо підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції, будуть сприяти витісненню імпорту з продовольчих ринків країни та позитивно вплинуть на розвиток аграрного виробництва та сільських територій. Більш того підтримка з боку держави сприятиме підвищенню життєвого рівня населення країни та насиченню внутрішнього ринку. Головною метою з боку держави, на думку автора, необхідно формувати систему державної підтримки національного виробника шляхом демонополізації та розвитком конкурентних відносин серед агропромислових підприємств.

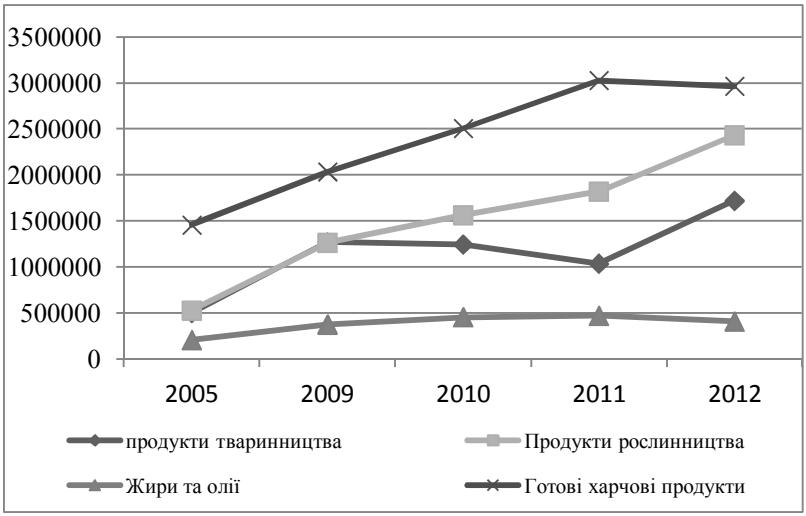

Рис. 2. Насиченість національного ринку, продуктами споживання, що імпортуються іншими країнами в період з 2005 по 2012 роки (тис. дол.)

Джерело: розраховано автором.

Надзвичайно вагомого значення набуває державна цільова Програма розвитку українського села на період до 2015 року, яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 року № 1158. Згідно з цією Програмою прогнозовані обсяги фінансування сільського господарства і сільських територій із держбюджету та інших джерел на весь період 2008–2015 років становлять 128,2 млрд грн, або ж у середньому на рік близько 16 млрд грн. [6, 192].

Існують чинники, які значною мірою перешкоджають зміцненню конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках, а саме: низький рівень розвитку вітчизняної фінансово – кредитної системи, відсутність галузевих кооперативних банків, нерозвиненість в Україні сфери страхування кредитних та виробничих ризиків; нерозвиненість інфраструктури АПК, що призводить до збільшення вартості виробництва, значних втрат продукції під час її транспортування та зберігання [6, с.191].

Основними причинами зниження якості продукції діяльності підприємств є погана якість сировини, низький рівень технології, організації виробництва і кваліфікації робітників, неритмічність виробництва тощо. Найголовнішою проблемою залишається недосконалість та неефективність чинного законодавства, а також його негармонійність із міжнародними стандартами, положеннями по якості, головні з них орієнтованість вітчизняних стандартів на оцінювання якості і безпечності кінцевої продукції, а не на дотримання вимог технологій виготовлення напівфабрикатів, що входять до складу готової продукції, та умов їх переробки, відсутності державного ринкового нагляду за якістю й безпечністю харчової продукції, низька культура виробництва на багатьох підприємствах, відсутності ефективних правових механізмів економічної відповідальності виробників за випуск і реалізацію неякісної, небезпечної та фальсифікованої продукції, низька якість продовольчої сировини, високій рівень зношеності технологічного устаткування тощо [7].

Вирішення вищеперерахованих проблем є головною метою агропромислового виробництва, оскільки вони впливають не тільки на якість продукції, а й на конкурентоспроможність підприємства взагалі.

Висновки. Для отримання конкурентоспроможної продукції, яка б задовольняла суспільні потреби, мала високий рівень споживчих властивостей з урахуванням екологічної чистоти та оптимальними вартісними параметрами, необхідно створити ефективний механізм взаємодії всіх операторів ринку, а саме виробників аграрної продукції, переробних підприємств, організацій оптово-роздрібної торгівлі, завдяки системі взаємопов'язаних соціально-економічних, виробничо-технологічних і організаційних відносин. Саме великі інтеграційні структури швидше розвиваються за рахунок високої концентрації капіталу, мають можливість забезпечити високу ефективність власної виробничої діяльності за рахунок впровадження інноваційних технологій. Концентрація капіталу через інтеграцію - це не тимчасові, а постійні процеси, які характерні для всіх сегментів агропромислової діяльності.

Література.

1. Саблук П. Т. Основи організації сільськогосподарського ринку / П.Т. Саблук, Д. Я. Карич, Ю. С. Коваленко. – К., 1997. – 188 с.

2. Олійник В.В. Особливості визначення конкурентоспроможності продукції /В.В. Олійник // Економіка АПК. – 2009. – №5. – С.128-132

3. Макагон Ю.В. Проблеми і перспективи інтеграції України в систему ГАТТ/ СОТ в умовах глобалізації світової економіки/ Ю.В. Макагон // Стратегія економічного розвитку України. -2002.-№5.- С.123-130.

4. Україна у цифрах – 2012. Державний комітет статистики. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL:http://www.ukrstat.gov. ua.

5. Кондратюк О.І. Конкурентоспроможність сільського господарства та шляхи її підвищення / О.І. Кондратюк // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №1. – С. 56-63

6. Заєць К.Д. Державне регулювання виробництва та проблеми підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції / К.Д. Заєць // Науковий вісник БДФА. Серія: Економічні науки : зб.наук.праць / гол.ред. В.В. Прядко; Міністерство фінансів України, БДФА. – Чернівці: Технодрук, 2009. – Вип. 4. – С. 190-195

7. Бугера С. І. Організаційно-правові питання реалізації сільськогосподарської продукції та забезпечення її якості [Текст] / С. І. Бугера // Держава і право. Серія: Юридичні і політичні науки. - 2011. - №54. - С. 452-457.

УДК 631.164:332.64

ЦІНОВИЙ ФАКТОР У ГРОШОВІЙ ОЦІНЦІ РІЛЛІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

ХАЙНУС Д.Д., АСИСТЕНТ*[*]*,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. В.В. ДОКУЧАЄВА

У статті визначено та порівняно нормативну грошову оцінку ріллі на підставі результатів господарської діяльності сільськогосподарських підприємств за внутрішніми й світовими цінами реалізації зерна.

Described and compares the normative monetary value of arable land on the basis of the economic performance of agricultural enterprises on domestic and world prices grain sales in the article.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Роль ціни як макроекономічного чинника стабілізації та розвитку економіки й ефективного її функціонування важко переоцінити. Це зумовлено, насамперед, тим, що ціна визначально впливає на попит і пропозицію товарів, формує динаміку цих агрегованих ринкових параметрів до встановлення ціни рівноваги, і що також важливо – справляє істотний вплив на ефективність виробництва, значною мірою формуючи її досягнутий рівень. Ці напрями впливу ціни на економіку загальновизнані, науково розроблені й на мікрорівні уже значною мірою досліджені [1, с. 194]. Тому ми звернемо увагу на особливості впливу ціни на нормативну грошову оцінку сільськогосподарських угідь, що є менш висвітленим у вітчизняній науковій літературі й практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах планової економіки ціни встановлювали без урахування рівня й динаміки світових цін. Тому в Україні ціни на сільськогосподарську продукцію до 1990 р. істотно відрізнялися від світових, причому різноплощинно: якщо на продукцію рослинництва ціни були на 20–30 % нижчими від світових, то на продукцію тваринництва – на 30–40 % вищими. Нині актуальною є проблема зниження частки сільськогосподарських

[*] *Науковий керівник – Олійник Т. І., д.е.н., професор*

виробників у ціні кінцевих продуктів і в експортній та світовій цінах за одночасного збільшення посередницької маржі за експортними операціями. Через занижені ціни внутрішнього ринку сільгосптоваровиробники недоотримують доходів, що занижує грошову оцінку сільськогосподарських угідь. Науково-методичні положення оцінки земель України у світових цінах висвітлили у своїй роботі Д. І. Гнаткович, Р. П. Возняк, Р. Й. Гулько, М. Г. Ступень [2]. Однак у відомих нам публікаціях це питання недостатньо досліджено з урахуванням сучасної дійсності.

Формування цілей статті. Визначити й порівняти нормативну грошову оцінку ріллі на підставі результатів господарської діяльності сільськогосподарських підприємств за внутрішніми й світовими цінами реалізації зерна.

Виклад основного матеріалу дослідження. Учені-економісти ведуть тривалі дискусії з приводу рентних відносин, з'ясовуючи питання про вплив ренти на ціну сільськогосподарського продукту, а саме: рента формує ціну виробленого продукту, чи сама ціна виступає рентоутворювальним фактором. Від А. Сміта до Д. Рікардо чіткої відповіді не було. Тільки в Д. Рікардо є однозначним висновок про те, що не тому хліб дорогий, що виплачують ренту, а ренту виплачують тому, що хліб дорогий. Отже, рента залежить від ціни, а не навпаки. Однак слід зазначити, що, відповідно до теорії абсолютної ренти К. Маркса, абсолютна рента все-таки здорожчує сільськогосподарський продукт [3].

Для об'єктивного порівняльного аналізу ми, взявши за основу чинну Методику грошової оцінки землі сільськогосподарського призначення та населених пунктів, здійснили розрахунок рентного доходу на орних землях України та їхньої нормативної грошової оцінки за результатами господарської діяльності сільськогосподарських підприємств протягом 2008–2013 рр. за чотирма варіантами цін: 1) за мінімальними інтервенційними цінами м'якої пшениці 3 класу; 2) за експортними цінами пшениці й сумішей пшениці та жита; 3) за цінами реалізації пшениці на світовому ринку; 4) за цінами реалізації продовольчої пшениці в країнах ЄС.

На першому етапі ми визначили рентний дохід на орних землях України та їхню розрахункову нормативну грошову оцінки на підставі результатів господарської діяльності сільськогосподарських

підприємств за мінімальними інтервенційними цінами м'якої пшениці 3 класу, які щороку затверджує Міністерство аграрної політики України своїм Наказом щодо питання діяльності Аграрного фонду на організованому аграрному ринку у відповідному маркетинговому році (табл. 1).

Таблиця 1

Розрахунок рентного доходу на орних землях України та їхньої нормативної грошової оцінки за результатами господарської діяльності сільськогосподарських підприємств за мінімальними інтервенційними цінами м'якої пшениці 3 класу

Роки	Урожайність зернових (без кукурудзи), ц/га	Мінімальна інтервенційна ціна реалізації 1 ц пшениці, грн	Валова продукція з 1 га, грн	Виробничі витрати на 1 га, грн	Прибуток на витрати (35 %), грн/га	Сума витрат і прибутку, грн/га	Диференціальний рентний дохід, грн/га	Диференціальний рентний дохід, ц/га	Абсолютний рентний дохід, ц/га	Загальний рентний дохід, ц/га	Нормативна грошова оцінка, грн/га
2008	32,9	125,14	4117,1	1800,0	630,0	2430,0	1687,1	13,5	1,6	15,1	62357
2009	26,9	125,14	3366,3	1875,7	656,5	2532,2	834,1	6,7	1,6	8,3	34276
2010	23,2	131,50	3050,8	2140,7	749,2	2889,9	160,9	1,2	1,6	2,8	12151
2011	29,3	168,30	4931,2	2891,6	1012,1	3903,7	1027,5	6,1	1,6	7,7	42765
2012	25,1	180,00	4518,0	3341,5	1169,5	4511,0	7,0	0,0	1,6	1,6	9504
2013*	31,8	173,60	5520,5	4332,4	1516,3	5848,7	-328,3	-1,9	1,6	-0,3	9166
У середньому за 2008–2013 рр.											28370

**Примітка. Попередні дані.*

Джерело: авторські розрахунки на основі джерела: 4.

Відповідно до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [5] та Методики визначення мінімальної та максимальної інтервенційної ціни об'єкта державного цінового регулювання, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України № 159 від 11 лютого 2010 р. [6], мінімальну інтервенційну ціну об'єкта державного цінового регулювання визначають з урахуванням середньогалузевих нормативних витрат з його виробництва, мінімального рівня рентабельності не менш як 10 %, кон'юнктури на внутрішньому та зовнішньому ринку. Тобто логічно

припусти, що мінімальні ціни мали б забезпечувати принаймні додатній диференціальний рентний дохід, однак розрахунки свідчать, що це не завжди так. Наприклад, у 2013 р. диференціальний рентний дохід мав від'ємне значення, у 2012 р. він дорівнював нулю, а у 2010 р. – лише 1,2 ц/га або 160,9 грн/га. Відповідно розрахункова нормативна грошова оцінка ріллі в ці роки була невиправдано низькою та коливалася в межах 9166–12151 грн/га, у той час як у 2008 р., 2009 і 2011 рр. вона становила 62357 грн/га, 34267, 42765 грн/га відповідно. Ураховуючи різні підходи економістів до визначення світових цін, ми застосували варіативний підхід, для чого на підставі середньорічного офіційного курсу гривні щодо іноземних валют визначили середні експортні ціни пшениці, середні ціни пшениці на світовому ринку й середні ціни продовольчої пшениці в країнах ЄС (табл. 2).

Таблиця 2

Розрахунок середніх цін реалізації зернових за офіційним курсом гривні щодо іноземних валют

Роки	Офіційний курс гривні щодо 100 дол. США	Офіційний курс гривні щодо 100 євро	Середні ціни експорту пшениці з України		Середні ціни реалізації пшениці на світовому ринку		Середні ціни реалізації продо-вольчої пшениці в країнах ЄС*	
			дол. США/ц	грн/ц	дол. США/ц	грн/ц	євро/ц	грн/ц
2008	526,72	770,80	21,4	112,72	27,2	143,27	11,6	89,41
2009	779,12	1086,79	13,8	107,52	18,6	144,92	12,1	131,50
2010	793,56	1053,29	18,7	148,40	23,0	182,52	15,3	161,15
2011	796,76	1109,18	26,1	207,95	28,6	227,87	19,4	215,18
2012	799,10	1027,06	27,2	217,36	34,0	271,69	23,0	236,22
2013	799,30	1061,22	24,4	195,03	24,2	193,43	18,7	198,45

**Примітка. Для розрахунку взято ціни станом на липень відповідного року.*
Джерело: авторські розрахунки на основі джерел: 7, 8, 9, 10, 11, 12.

Базуючись на середніх цінах експорту пшениці з України, розраховано диференціальний рентний дохід, який протягом 2008–2013 рр. коливався в межах 1,8–11,3 ц/га або 353–2189 грн/га, причому характерно, що найвище його значення у вартісному обчисленні було у 2011 р., що й забезпечило найбільшу розрахункову нормативну грошову оцінку ріллі – 83034 грн/га (табл. 3).

Таблиця 3

Розрахунок рентного доходу на орних землях України та їхньої нормативної грошової оцінки за результатами господарської діяльності сільськогосподарських підприємств за експортними цінами пшениці й сумішей пшениці та жита

Роки	Урожайність зернових (без кукурудзи), ц/га	Експортна ціна реалізації 1 ц пшениці, грн	Валова продукція з 1 га, грн	Виробничі витрати на 1 га, грн	Прибуток на витрати (35 %), грн/га	Сума витрат і прибутку, грн/га	Диференціальний рентний дохід, грн/га	Диференціальний рентний дохід, ц/га	Абсолютний рентний дохід, ц/га	Загальний рентний дохід, ц/га	Нормативна грошова оцінка, грн/га
2008	32,9	112,72	3708,5	1800,0	630,0	2430,0	1278,5	11,3	1,6	12,9	47985
2009	26,9	107,52	2892,3	1875,7	656,5	2532,2	360,1	3,3	1,6	4,9	17386
2010	23,2	148,40	3442,9	2140,7	749,2	2889,9	552,9	3,7	1,6	5,3	25955
2011	29,3	207,95	6092,9	2891,6	1012,1	3903,7	2189,3	10,5	1,6	12,1	83034
2012	25,1	217,36	5455,7	3341,5	1169,5	4511,0	944,7	4,3	1,6	5,9	42320
2013*	31,8	195,03	6202,0	4332,4	1516,3	5848,7	353,2	1,8	1,6	3,4	21882
У середньому за 2008–2013 рр.											39761

**Примітка. Попередні дані.*
Джерело: авторські розрахунки на основі офіційних даних Державної служби статистики України та даних табл. 2.

Розрахункова нормативна грошова оцінка ріллі за світовими цінами реалізації пшениці виявилася найвищою серед аналізованих показників і її значення коливалося в межах 20426–103772 грн/га (табл. 4). Знову-таки, найвища грошова оцінка ріллі була у 2011 р., коли диференціальний рентний дохід дорівнював 2773 грн/га, хоч у натуральному вимірі він і не був у цьому році найбільшим (12,2 ц/га проти 15,9 ц/га у 2008 р).

Таблиця 4

Розрахунок рентного доходу на орних землях України та їхньої нормативної грошової оцінки за результатами господарської діяльності сільськогосподарських підприємств за світовими цінами пшениці

Роки	Урожайність зернових (без кукурудзи), ц/га	Ціна реалізації 1 ц пшениці на світовому ринку, грн	Валова продукція з 1 га, грн	Виробничі витрати на 1 га, грн	Прибуток на витрати (35 %), грн/га	Сума витрат і прибутку, грн/га	Диференціальний рентний дохід, грн/га	Диференціальний рентний дохід, ц/га	Абсолютний рентний дохід, ц/га	Загальний рентний дохід, ц/га	Нормативна грошова оцінка, грн/га
2008	32,9	143,27	4713,6	1800,0	630,0	2430,0	2283,6	15,9	1,6	17,5	82738
2009	26,9	144,92	3898,3	1875,7	656,5	2532,2	1366,2	9,4	1,6	11,0	52606
2010	23,2	182,52	4234,5	2140,7	749,2	2889,9	1344,5	7,4	1,6	9,0	54208
2011	29,3	227,87	6676,6	2891,6	1012,1	3903,7	2772,9	12,2	1,6	13,8	103772
2012	25,1	271,69	6819,4	3341,5	1169,5	4511,0	2308,4	8,5	1,6	10,1	90554
2013 *	31,8	193,43	6151,1	4332,4	1516,3	5848,7	302,3	1,6	1,6	3,2	20426
У середньому за 2008–2013 рр.											67384

**Примітка. Попередні дані.*

Джерело: авторські розрахунки на основі офіційних даних Державної служби статистики України та даних табл. 2.

Як і слід було очікувати, розрахункова нормативна грошова оцінка ріллі, визначена на основі цін реалізації продовольчої пшениці в країнах ЄС, була найвищою у 2011 р. (90892 грн/га), коли диференціальний рентний дохід дорівнював 11,2 ц/га або 2401 грн/га (табл. 5). Найменшим диференціальний рентний дохід виявився у 2013 р. – лише 2,3 ц/га або 462 грн/га, однак, на відміну від внутрішніх цін, експортні, європейські й світові ціни реалізації забезпечували в усі роки додатне значення диференціального рентного доходу.

Узагальнюючи проведені розрахунки, можна констатувати наявність певних відмінностей між чинною грошовою оцінкою ріллі та її оцінкою, визначеною на підставі результатів господарської діяльності аграрних підприємств за внутрішніми й світовими цінами реалізації зерна (табл. 6).

Таблиця 5

Розрахунок рентного доходу на орних землях України та їхньої нормативної грошової оцінки за результатами господарської діяльності сільськогосподарських підприємств за цінами реалізації продовольчої пшениці в країнах ЄС

Роки	Урожайність зернових (без кукурудзи), ц/га	Ціна реалізації 1 ц продовольчої пшениці, грн	Валова продукція з 1 га, грн	Виробничі витрати на 1 га, грн	Прибуток на витрати (35 %), грн/га	Сума витрат і прибутку, грн/га	Диференціальний рентний дохід, грн/га	Диференціальний рентний дохід, ц/га	Абсолютний рентний дохід, ц/га	Загальний рентний дохід, ц/га	Нормативна грошова оцінка, грн/га
2008	32,9	89,41	2941,6	1800,0	630,0	2430,0	511,6	5,7	1,6	7,3	21539
2009	26,9	131,50	3537,4	1875,7	656,5	2532,2	1005,2	7,6	1,6	9,2	39923
2010	23,2	161,15	3738,7	2140,7	749,2	2889,9	848,7	5,3	1,6	6,9	36694
2011	29,3	215,18	6304,8	2891,6	1012,1	3903,7	2401,1	11,2	1,6	12,8	90892
2012	25,1	236,22	5929,1	3341,5	1169,5	4511,0	1418,1	6,0	1,6	7,6	59244
2013*	31,8	198,45	6310,7	4332,4	1516,3	5848,7	462,0	2,3	1,6	3,9	25541
У середньому за 2008–2013 рр.											45639

**Примітка. Попередні дані.*

Джерело: авторські розрахунки на основі офіційних даних Державної служби статистики України та даних табл. 2.

Проведений аналіз переконливо показав, що застосування під час розрахунку нормативної грошової оцінки ріллі експортних, європейських і світових цін реалізації зерна протягом досліджуваного періоду в усі роки забезпечує суттєво вищу за чинну нормативну грошову оцінку. Так, середня за 2008–2013 рр. розрахункова нормативна грошова оцінка ріллі становила 39761 грн/га (за експортними цінами), 45369 грн/га (за європейськими цінами) і 67384 грн/га (за світовими цінами), що більше проти чинної нормативної грошової оцінки у 2,8 раза, 3,2 і 4,7 рази відповідно.

Таблиця 6

Порівняльний аналіз нормативної грошової оцінки ріллі за результатами господарської діяльності сільськогосподарських підприємств за цінами внутрішнього й світового ринку зерна

Роки	Чинна нормативна грошова оцінка, грн/га	Нормативна грошова оцінка за фактичними цінами, грн/га	У % до чинної нормативної грошової оцінки	Нормативна грошова оцінка за мінімальними цінами, грн/га	У % до чинної нормативної грошової оцінки	Нормативна грошова оцінка за експортними цінами, грн/га	У % до чинної нормативної грошової оцінки	Нормативна грошова оцінка з а світовими цінами, грн/га	У % до чинної нормативної грошової оцінки	Нормативна грошова оцінка за європейськими цінами, грн/га	У % до чинної нормативної грошової оцінки
2008	9632	9940	103,2	62357	647,4	47985	498,2	82738	859,0	21539	223,6
2009	11096	4138	37,3	34276	308,9	17386	156,7	52606	474,1	39923	359,8
2010	11751	5652	48,1	12151	103,4	25955	220,9	54208	461,3	36694	312,3
2011	11751	10858	92,4	42765	363,9	83034	706,6	103772	883,1	90892	773,5
2012	20635	8345	40,4	9504	46,1	42320	205,1	90554	438,8	59244	287,1
2013*	20635	7227	35,0	9166	44,4	21882	106,0	20426	99,0	25541	123,8
2008–2013	**14250**	**7693**	**54,0**	**28370**	**199,1**	**39761**	**279,0**	**67384**	**472,9**	**45639**	**320,3**

**Примітка. Попередні дані.*

Джерело: авторські розрахунки на основі офіційних даних Державної служби статистики України та даних табл. 2.

Середня за 2008–2013 рр. розрахункова грошова оцінка ріллі за мінімальними цінами становила 28370 грн/га, що більше проти середньої чинної нормативної грошової оцінки майже вдвічі, а грошова оцінки ріллі за фактичними цінами реалізації дорівнює 7693 грн/га, що майже вдвічі менше проти чинної середньої нормативної грошової оцінки ріллі. Лише у 2008 р. грошова оцінка ріллі за фактичними цінами була на 3,2 % вища проти чинної на той час оцінки, всі інші роки вона була нижчою. При цьому грошова оцінка ріллі за мінімальними цінами протягом 2008–2011 рр. перевищувала чинну оцінку, а у 2012–2013 рр. була більш ніж удвічі нижчою проти чинної оцінки.

Висновки. Очевидно, що грошова оцінка ріллі за світовими цінами реалізації зерна є більш об'єктивною за чинну, оскільки дозволяє нівелювати тенденцію до зниження частки сільськогосподарських товаровиробників у кінцевій ціні через посилення ринкового тиску посередницьких структур, яка (ціна), як свідчать розрахунки, справляє суттєвий вплив на величину диференціального рентного доходу й відповідно на грошову оцінку.

Література.

1. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств : теорія, методика, аналіз : моногр. / В. Г. Андрійчук. – Вид. 2-ге, без змін. – К. : КНЕУ, 2006. – 292 с.

2. Науково-методичні положення оцінки земель України у світових цінах / Д. І. Гнатковичч, Р. П. Возняк, Р. Й. Гулько, М. Г. Ступень ; за ред. Д. І. Гнатковича. – Львів : Вільна Україна, 1995. – 68 с.

3. Остапчук Т. П. Земельна рента у дисертаційних дослідженнях українських та російських вчених або відсутність необхідного / Т. П. Остапчук, С. І. Мельник // Вісник Житомирського держ. технолог. ун-ту. – 2009. – № 4. – С. 216–222.

4. Питання діяльності Аграрного фонду на організованому аграрному ринку у відповідних маркетингових роках [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства аграрної політики України № 96 від 27 лютого 2008 р. (із змінами та доповненнями). – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show.

5. Про державну підтримку сільського господарства України [Електронний ресурс] : Закон України № 1877-IV від 24 червня 2006 р. (із змінами та доповненнями). – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1877-15.

6. Про затвердження Методики визначення мінімальної та максимальної інтервенційної ціни об'єкта державного цінового регулювання [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України № 159 від 11 лютого 2010 р. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/159-2010-п.

7. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, середній за період [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/index.

8. Сумарний обсяг імпорту та експорту окремих підгруп товарів за кодами УКТЗЕД (пшениця і суміш пшениці та жита (меслин)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://arc.customs.gov.ua/dmsu/control/cstat/f11/showstat.

9. Козак Л. В. Цінове позиціювання сільськогосподарських підприємств на внутрішньому та світових ринках зернової продукції / Л. В. Козак // Економіка АПК. – 2013. – № 4. – С. 48–55.

10. Мировые цены на зерно растут [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://biz.liga.net/all/prodovolstvie/novosti/2251512-mirovye-tseny-na-zerno-rastut.htm.

11. Мировые цены на зерно сильно обвалились [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://finance.obozrevatel.com/analytics-and-forecasts/51376-mirovyie-tsenyi-na-zerno-silno-obvalilis.htm.

12. Конъюнктура мирового, европейского и внутреннего рынка сельскохозяйственной продукции и продовольствия (месячные отчеты) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.refor.by/service/125/.

УДК 631.15: 005.53

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРОБЛЕМ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В АПК І НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

ХОМУТОВСЬКА Я.М., К.Е.Н.,
ЛФ «КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ БІЗНЕСУ І ТЕХНОЛОГІЙ»

В статті класифіковано проблеми управління персоналом в підприємствах АПК і розроблено методичні рекомендації за можливими напрямками їх вирішення, що дозволить удосконалити існуючу систему управління персоналом й підвищить ефективність управління.

Problems of the personnel management in the enterprises of agrarian and industrial complex are classified in the article and methodical recommendations on possible directions of their decision are developed that will allow to improve the existing personnel control system and will raise management efficiency.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Зміни, що відбуваються в національній економіці та функціонуванні аграрних підприємств в умовах членства України у СОТ, створюють потребу в пошуку нових підходів до управління персоналом.

Система управління персоналом є важливою складовою загальнонаціональної системи управління й потребує додаткового систематичного вивчення. Складність проблеми полягає в тому, що системне управління персоналом є багатогранним поняттям. Вирішивши проблеми управління персоналом в АПК та побудувавши вже на нових засадах більш досконалу систему управління персоналом, можна досягти значних успіхів як в управлінні персоналом, так і в управлінні підприємством в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методичні аспекти управління персоналом у своїх роботах розглядають вітчизняні учені, зокрема: Д. Богиня, О. Віханський, В. Воронкова, В. Ткаченко, В. Цлаф та ін. Проблеми управління персоналом перебувають і в полі зору зарубіжних учених: М. Армстронга, Г. Емерсона, К. Кемерона, П. Кемпбела, М. Мескона та ін.

Незважаючи на чисельність робіт, в них недостатньо уваги надано методичним питанням удосконалення системи управління персоналом, що і зумовило вибір теми статті, її актуальність та практичну значущість.

Формування цілей статті. Мета дослідження полягає в

систематизації проблем управління персоналом в діючих підприємствах АПК та в розробці методичних рекомендацій за можливими напрямками їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрний сектор об'єднує різні види економічної діяльності щодо виробництва сільськогосподарської продукції, продуктів харчування, їх доставки до кінцевого споживача і є важливою ланкою національної економіки. В ньому виробництво сільськогосподарської продукції посідає центральне місце. Відновлення економіки України вимагає розвитку аграрного виробництва на інтенсивній основі, що дозволить реалізувати конкурентні переваги країни на світових ринках продовольства й забезпечить українців якісною й недорогою продукцією. Процес удосконалення системи управління персоналом підприємств неможливий без аналізу проблем управління.

На рис. 1 класифіковано проблеми управління персоналом в АПК і коротко охарактеризовано напрями їх розв'язання. Розглянемо основні проблеми управління персоналом з різних позицій управління.

Управління персоналом на різних рівнях управління. Так, якщо управління персоналом не є стратегічним, тактичним, оперативним пріоритетом, то може виникнути організаційний хаос на всіх рівнях управління [2,5]. Увага персоналу в цьому випадку приділяється по остаточному принципу, поступаючись місцем питанням фінансів, маркетингу, виробництва. Щоб вирішити проблему, рекомендовано приділити більшу увагу статусності персоналу, руху підприємства вперед.

Управління персоналом як бізнес-процес. Якщо кадрові процеси реалізовуються не як стандартний набір дій, пов'язаних з життєвим циклом персоналу, виникає розбалансованість у сфері управління підприємством в цілому[1,4]. Для вирішення проблеми рекомендовано приділити більшу увагу динамічності й взаємозв'язкам бізнес-операцій.

Управління персоналом як наукове забезпечення управлінської діяльності. Відсутність достатнього фінансування призводить до підміни серйозних наукових досліджень більш примітивними статистичними розрахунками, що стає причиною низького рівня розвитку технологій управління. Щоб вирішити проблему рекомендовано приділити увагу матеріальному стимулюванню персоналу, підвищуючи фінансування підприємств шляхом залучення вітчизняних і іноземних інвесторів та створюючи спільні науково-дослідницькі центри.

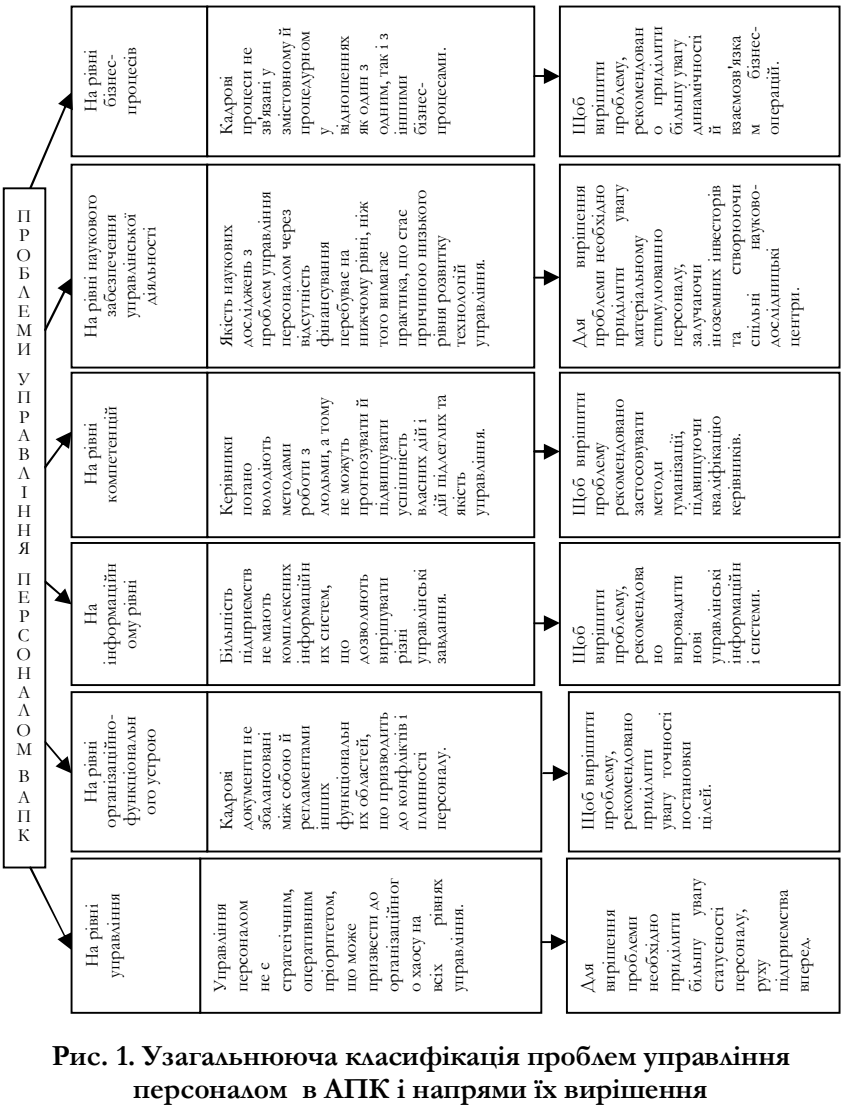

Рис. 1. Узагальнююча класифікація проблем управління персоналом в АПК і напрями їх вирішення

Управління персоналом на інформаційному рівні. Більшість підприємств обмежилися впровадженням облікових кадрових програмних продуктів і не мають комплексних інформаційних систем, що дозволяють вирішувати різні управлінські завдання (аналіз,

прогноз, оптимізацію). Для вирішення проблеми рекомендовано впровадити управлінські інформаційні системи, що засновані на принципово нових технологіях (методи економіко-математичного моделювання, експертної оцінки та ін.).

Управління персоналом з точки зору компетенцій. Більшість керівників недостатньо добре розбираються в закономірностях поведінки співробітників, у перспективах розвитку персоналу, погано володіють методами роботи з персоналом, а тому не можуть прогнозувати й підвищувати успішність власних дій і дій підлеглих, а отже якість управління. Щоб вирішити проблему, рекомендовано застосовувати методи гуманізації й безпосередньої роботи з персоналом, підвищувати кваліфікацію керівників.

Управління персоналом як організаційно-функціональний устрій. Кадрові документи слабко збалансовані між собою й регламентами інших функціональних областей (тобто існує лише набір документів замість системи), немає чіткого розмежування відповідальності між менеджерами різних відділів, що призводить до конфліктів і плинності персоналу. Щоб вирішити проблему, рекомендовано приділити увагу точності й однозначності постановки цілей.

Визначимо проблематику управління персоналом на рівні підприємств (тобто розглянемо проблеми управління на конкретних фактах). В умовах ринкової економіки для здійснення ефективної діяльності керівництво підприємства визначає робочі цілі (оперативні та стратегічні), досягнення яких можливе лише внаслідок дій персоналу, що виконуються в певній послідовності[2,3] (управління персоналом розглядається на різних рівнях управління і у взаємозв'язку з іншими бізнес-процесами). У цьому випадку конкурентною перевагою становиться професійний розвиток персоналу, ефективність використання здобутих у процесі навчання вмінь і навичок та ін. Стосовно освітнього рівня персоналу аграрних підприємств, відзначимо низьку частку персоналу із вищою освітою (табл. 1).

Таблиця 1

Узагальнені дані про освітній рівень персоналу аграрних підприємств у 2008–2011рр.

Показники	Одиниця виміру	Роки				2011 порівняно з 2008, %
		2008	2009	2010	2011	
Облікова кількість штатного персоналу	осіб	18327	18559	14048	14715	80,3
з них мають вищу освіту	осіб	5626	5791	4705	4369	77,6
	%	30,7	31,2	33,5	29,6	- 1,1
у тому числі неповну й базову вищу	осіб	3399	3439	2773	2347	69,1
	%	18,5	18,5	19,7	15,9	- 2,6
повну вищу	осіб	2227	2352	1932	2022	90,8
	%	12,2	12,7	13,8	13,7	1,5

1. Питома вага осіб із вищою освітою у 2011 р. склала лише 29,6 % від облікової кількості персоналу, спостерігалося її зниження на 1,1 відсоткового пункту, що є негативною тенденцією і зумовлено скороченням чисельності цієї категорії персоналу протягом 2008 – 2011 рр. на 1257 осіб. 2. Частка персоналу із неповною й базовою вищою освітою у 2011 р. порівняно з 2008 р. знизилась на 2,6 відсоткового пункту і склала у 2011 р. 15,9 %; її кількість знизилася за 2008 – 2011 рр. на 1052 особи.

Важливе значення для ефективного використання персоналу має стратегія розвитку персоналу, адже навчання й підвищення його кваліфікації сприяє покращенню якості управління, ефективності виробництва, підвищенню якості виготовленої продукції, наданих послуг, виконаних робіт і зниженню виробничого травматизму (управління персоналом розглянуто з точки зору компетенцій).

Таблиця 2

Узагальнені дані про розвиток персоналу аграрних підприємств у 2008-2011 рр.

Показники	Одиниця виміру	Роки				2011 порівняно з 2008, %
		2008	2009	2010	2011	
Облікова кількість штатного персоналу	осіб	18327	18559	14048	14715	80,3
з них здобули нові професії	осіб	574	585	9	41	7,1
	%	3,1	3,2	0,1	0,3	-2,8
підвищили кваліфікацію	осіб	401	445	63	133	33,2
	%	2,2	2,4	0,4	0,9	- 1,3

Проведений у табл. 2 аналіз свідчить, що аграрні підприємства не приділяють цьому питанню належної уваги, як наслідок – достатньо низький його професійний рівень, що вимагає більш глибокого вивчення проблематики управління й удосконалення на цій основі системи управління персоналом.

Вагомою складовою ефективного управління персоналом є задоволення від матеріального аспекту праці. Заробітна плата персоналу у сільському господарстві значно нижча, ніж у промисловості. Також є недостатньо ефективними системи організаційно-мотиваційного характеру, що спричиняє відтік персоналу з аграрного сектора.

Таблиця 3

Узагальнені дані про заробітну плату штатного персоналу у 2008 – 2011 рр.

Показники	Роки				2011 порівняно з 2008, рази, %
	2008	2009	2010	2011	
Середня заробітна плата у промисловості, грн.	2124	2268	2803	3503	1,6 рази
Середня заробітна плата у сільському господарстві, грн.	1123	1230	1497	1740	1,5 рази
Продуктивність праці на 1 зайнятого в аграрному виробництві (у постійних цінах 2010 р.), грн.	152433,1	123333,2	120205,0	158294,0	1,04 рази
Від середньої заробітної плати у промисловості складає, %	52,9	54,2	53,4	49,7	- 3,2

За результатами проведеного в табл. 3 аналізу визначено, що темп приросту заробітної плати вище, ніж продуктивності праці (в 1,5 рази порівняно з 1,04 рази), що говорить в цілому про відсутність стратегії управління аграрним підприємством, низький рівень вмотивованості та лояльності співробітників, незацікавленості в результатах власної праці працюючого в підприємствах персоналу.

Таким чином, з кожним роком ситуація в аграрному секторі погіршується, наприклад, загальна кількість найманого персоналу за період з 2008 по 2011 рр., скоротилася на 3600 осіб або на 14,5 %. Низьким є освітній рівень персоналу, якому практично не приділялося уваги, що говорить про відсутність стратегії розвитку персоналу.

Вищенаведені факти зумовили значний рівень відтоку персоналу з галузі, низький рівень лояльності та вмотивованості, неналежне забезпечення підприємств персоналом унаслідок нераціонального розміщення підприємств і сезонність виробництва.

З метою встановлення основних мотивів, що впливають на продуктивність і якість праці, ухвалення управлінських рішень, конкурентоспроможність підприємств та інші складові було опитано управлінський персонал, що є найбільш обізнаним про проблеми власного підприємства за родом службової діяльності. За результатами опитування (рис. 2) установлено, що на першому місці персонал відзначив проблему невідповідності цін на сільськогосподарську продукцію – 57 % опитаних респондентів.

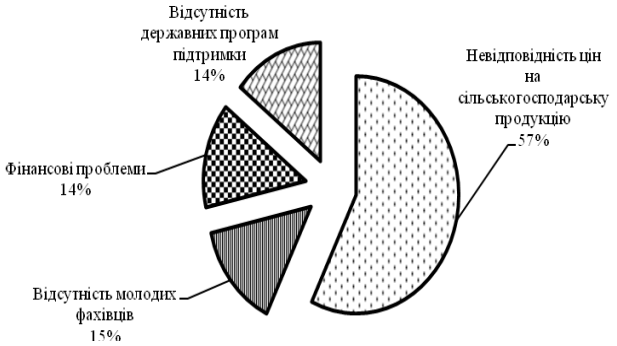

Рис. 2. Виявлені проблеми управління персоналом аграрних підприємств

Порушення паритету цін пояснюється низькою продуктивністю праці персоналу, худоби, низькою врожайністю сільськогосподарських культур, зношеністю техніки, недосконалістю технології виробництва в нашій країні порівняно з розвиненими країнами (США, Франція та ін.), що призвело до втрати конкурентоспроможного рівня продукції українського аграрного виробництва й до неможливості придбання аграрними підприємствами засобів виробництва у промислових підприємств (через нестачу коштів). Розірвання замкнутого кола можливе за умов створення фінансових умов у середині кожного аграрного підприємства щодо активізації його інноваційної діяльності шляхом залучення нових інвесторів (й іноземних також) на основі програм державної підтримки таких підприємств.

Другою проблемою в управлінні є відсутність молодих фахівців на селі – 15 %. Неконкурентоспроможний рівень заробітної плати призвів до відтоку молодих фахівців із села. Виправлення ситуації можливе шляхом залучення молодих співробітників до різних соціальних програм та проектів, доручення їм нестандартних завдань, часткове чи повне відшкодування вартості орендованого житла, виплати за раціоналізаторську працю та ін.

На третьому місці персонал відзначив фінансові проблеми і відсутність програм державної підтримки на селі – по 14 % відповідно. В Україні доступ до позичкових ресурсів був і залишається досить складним через зменшення обсягів державної підтримки; недоступність кредитних ресурсів через високі відсоткові ставки; неврахування сезонності робіт [1, 5]. Як розуміємо, виправлення ситуації можливе за умов зміни чинного законодавства та умов кредитування для аграрних підприємств.

Висновки. В проведених дослідженнях знайшло підтвердження виявлених проблем управління персоналом в АПК, в основі яких містяться невирішені фінансові проблеми, низький рівень освіти менеджерів різних ланок управління, плинність персоналу й ін.

За таких умов аграрні підприємства не можуть установлювати гідний рівень заробітної плати, що відповідав би витраченим зусиллям персоналу. Цей аспект призвів до відтоку молодих фахівців і зниженню кваліфікації персоналу, до низької заробітної плати через сезонність виробництва, і тому – низькому рівню мотивації та лояльності персоналу, відсутності стратегії розвитку, не кажучи про ефективність загальної системи управління.

Пом'якшити негативний вплив перелічених особливостей дозволить ефективна система управління персоналом аграрних підприємств. Її удосконалення доцільно провести на мотиваційних механізмах, що спрямують розвиток персоналу залежно від виробничих цілей підприємства за такими напрямами: забезпечення потреби підприємства в персоналі в необхідних обсягах і необхідної кваліфікації; використання персоналу відповідно до організаційної структури й цілей розвитку аграрного підприємства; забезпечення умов продуктивної праці, високого рівня організованості, вмотивованості, самодисципліни персоналу; надання можливостей для професійного розвитку та посадового просування; узгодження виробничих та соціальних завдань (збалансування інтересів підприємства та персоналу) й ін.

Література.

1. Буряк П.Ю. Державна підтримка сільськогосподарських підприємств : моногр. / П. Ю. Буряк, Я. Р. Ярема. – Л. : Сполом, 2010. – 204 с.

2. Стивенс П.Р. Основы организационного поведения / П.Р. Стивенс. – СПб. : Вильямс, 2006. – 448 с.

3. Статистичний збірник „Щорічник Луганської області" за 2011 рік / За редакцією С. Г. Пілієва. – Луганськ: Головне управління статистики у Луганській області, 2012. – 492 с.

4. Ткаченко В. Г. Кадровий потенціал України: стан, проблеми підготовки і можливості раціонального використання : моногр. / під заг. ред. проф. В. Г. Ткаченко і проф. В.І. Богачова. – Луганськ : Книжковий світ, 2011. – С. 109 – 140.

5. Управлінські аспекти соціальної роботи: курс лекцій / [М.Ф. Головатий (кер. авт. кол.), М.П. Лукашевич та ін.].– К.: МАУП, 2004. – 368 с.

УДК 631.15:631.145

ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ РІВЕНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ АГРОСЕКТОРА УКРАЇНИ

ШАБІНСЬКИЙ О.В., К.Е.Н, ДОЦЕНТ,
АКАДЕМІЯ МИТНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Досліджені теоретичні і практичні питання впливу територіального рівня забезпечення системи економічної безпеки підприємств агросектора України на загальні показники національної економічної безпеки держави. Уточнено поняття економічної категорії «економічна безпека підприємств аграрного сектора на регіональному рівні».

Doslidzheni teoretichni i praktichni Food vplivu teritorialnogo rivnya zabezpechennya sistemi ekonomichnoї BEZPEKA pidpricmstv agricultural sector of Ukraine on zagalni pokazniki natsionalnoї ekonomichnoї BEZPEKA powers. Clarified ponyattya ekonomichnoї category of" Ekonomichna Bezpeka pidpricmstv agricultural sector regionalnomu rivni".

Постановка проблеми у загальному вигляді. Стан економічної безпеки аграрного сектора України в цілому суттєвою мірою залежить від забезпечення безпеки аграрного сектора на рівні всіх її регіонів. В той же час аналіз економічної безпеки в регіональному розрізі відповідає вимогам системного підходу, який покладено методологічною основою наших досліджень. Тому при розробці загальнодержавної політики в галузі забезпечення

економічної безпеки повинна враховуватися необхідність формування ефективної просторової структури країни, яка б забезпечувала баланс інтересів усіх регіонів та суб'єктів господарювання АПК, що знаходяться на їх території.

Під економічною безпекою підприємств аграрного сектора на регіональному рівні пропонується розглядати сукупність умов і факторів, що характеризують поточний стан економіки аграрної сфери на рівні регіону, стабільність, сталість та поступовість її розвитку, інтеграцію з економікою цілої держави. Тому кожна країна намагається вирівнювати територіальні відмінності умов життєдіяльності населення в регіонах, збалансовувати рівень доходів населення з урахуванням регіональних особливостей.

В цьому аспекті дослідження питань розвитку економіки на територіальному рівні і його впливу на загальні показники економічної безпеки України є надзвичайно актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання територіального рівня забезпечення системи економічної безпеки підприємств агросектора є предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, в працях І.В. Бакушевича і В.П. Мартинюка [2] висвітлюються питання можливостей забезпечення економічної безпеки аграрних регіонів України, робиться аналіз із сучасного стану; Б. Данилишин [3] обґрунтовує теоретичні проблеми регіональної політики в питаннях територіального рівня забезпечення економічної безпеки агропідприємств України. Цим питанням присвячуються наукові дослідження З.Є. Шершньової [6], А. Штангрета [7] і ін., які в своїх роботах відмічають, що зниження здатності окремих економічних суб'єктів сільського господарства до забезпечення економічної безпеки може привести до неповоротного послаблення можливостей всієї галузі по забезпеченню загальної національної безпеки.

В той же час залишається велике коло нерозкритих питань, пов'язаних з висвітленням проблем впливу територіального рівня забезпечення економічної безпеки підприємств агросектора на загальні показники економічної безпеки в сільському господарстві України. Ці питання потребують свого розкриття.

Формулювання цілей статті. Метою даної публікації стало визначення впливу регіонального рівня забезпечення системи економічної безпеки підприємств аграрного сектора на загальні показники економічної безпеки в сільському господарстві України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рівень економічної безпеки підприємств аграрного сектора може вважатися достатнім та задовільним при забезпеченні ряду умов господарювання в регіоні. Ми вважаємо, що вихідним при цьому є проведення власної економічної політики регіону в рамках загальнодержавної (утворення критичної маси ринкових перетворень, реформування відносин власності, лібералізація господарських зв'язків), гнучке реагування на адміністративні зміни в країні (структурна переорієнтація АПК на розвиток інноваційної моделі економічного зростання), здійснення економічних заходів в регіонах з невідкладних соціальних питань в сільській місцевості, які пов'язані з локальними економічними кризами та прорахунками на загальнодержавному рівні (підвищення ефективності використання трудового потенціалу, зростання продуктивності праці та стимулюючої функції заробітної праці). Важливою умовою активізації регіональної політики є ефективне залучення в господарський обіг галузі ресурсного потенціалу регіону, використання територіального поділу і кооперації праці з сусідніми областями, де існуюча економічна ситуація може впливати на інтереси території та стабільна підтримка відповідності діючих на території відповідно економічних галузевих нормативів, що є загальноприйнятими у світовій практиці (запровадження єдиних мінімальних соціальних стандартів та механізмів соціального захисту, складання місцевих бюджетів на основі гарантованих фінансових нормативів) [7].

Регіональна економічна безпека аграрного сектора є невід'ємною складовою частиною економічної безпеки держави та АПК й важливою запорукою її незалежності. Детально вивчивши та згрупувавши в своїх дослідженнях основні елементи економічної безпеки аграрного сектора із урахуванням регіональних відмінностей, ми прийшли до висновку, що економічна безпека підприємств аграрного сектора є складним, багаторівневим механізмом. З однієї сторони, вона піддається впливові геополітичних та геоекономічних процесів, що випробовують її здатність протистояти зовнішнім загрозам, з іншої – на рівні регіонів та окремих суб'єктів господарювання проходить велика кількість економічних процесів, що формують низку внутрішніх загроз економічної безпеки аграрного сектора.

Беззаперечною загрозою економічної безпеки аграрного сектора є значна диференціація аграрних регіонів за рівнем розвитку. Території України відрізняються один від одного за темпами економічного та соціального розвитку, територіальним поділом праці, однобоким використанням місцевих ресурсів. Найбільш «гарячими» територіями України є Придніпровський, Донецький та Східний райони, а «найпрохолоднішими» – Карпатський, Подільський, Поліський та Причорноморський райони [2].

Одним із основних узагальнюючих показників, які найбільш повно характеризують ефективність виробництва на регіональному рівні, є показники виробництва валової продукції сільського господарства за областями України (табл. 1).

Як пропонує Б. Данилишин [3], в процесі аналізу показників виробництва валової продукції необхідно розраховувати розмах варіації від більшого до меншого. Так, найбільший розмах варіації за обсягами валової продукції у 2012 році становив 3,6-2,7 рази в Закарпатській, Чернігівській та Івано-Франківській областях; найменший розмах варіації в цьому році був у Вінницькій, Черкаській та Полтавській області – 1,0-1,1 рази або 98-91 % у порівнянні з першим місцем, яке в 2012 році займала Київська область.

Для забезпечення економічної безпеки агрорегіону необхідно забезпечити здатність кожного господарюючого суб'єкту до сталого розширення виробництва. При цьому вкрай важливо зрозуміти: не дивлячись на те, що якщо економічна безпека аграрного сектора навіть протягом короткого часу буде підтримуватися в умовах наростання загроз його економічним суб'єктам, то після закінчення цього періоду сумарний нагромаджений ефект зниження здатності економічних суб'єктів до розширеного відтворення приведе до неповоротного послаблення можливості галузі по забезпеченню власної економічної безпеки. Тому загальногалузевий стан економічної безпеки та стан всіх регіонів залежить від здатності країни забезпечити належний рівень економічної безпеки окремих агропідприємств та їх об'єднань. З метою аналізу економічної безпеки аграрного сектора введемо поняття «економічної безпеки на макрорівні». На мікроекономічному рівні в ході здійснення структурної політики в АПК на перший план виходять завдання підтримки і стимулювання розвитку економічно ефективних агропідприємств і

організацій, ліквідація або реорганізація неефективних економічних структур, впровадження ринкових норм поведінки економічних суб'єктів.

Таблиця 1

Валова продукція сільського господарства, вироблена в Україні (у постійних цінах 2010 року, мільйонів гривень)

	1990	1995	2000	2005	2009	2010	2011	2012	Місце регіонів у 2012 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Україна	28774,2	183890,3	151022,2	179605,8	197935,9	194886,5	233696,3	223254,8	x
Автономна Республіка Крим	11337,5	6025,6	4938,2	5294,6	7662,0	7360,4	8314,5	6665,0	19
області Вінницька	17729,0	11957,7	9539,6	10510,4	12597,3	12601,3	15065,0	14492,2	2
Волинська	7952,5	4757,8	4366,1	5009,2	5175,8	5273,3	5781,2	6183,5	22
Дніпропетровська	14624,9	10100,9	8046,2	10801,2	12191,5	12348,3	14475,5	11535,4	6
Донецька	13934,9	9161,7	7911,1	9988,5	9393,3	9577,4	11464,5	10863,2	8
Житомирська	11097,2	7648,0	5742,9	6088,5	6340,3	6344,8	7222,6	7945,3	16
Закарпатська	4184,4	3340,6	3272,4	3739,3	3951,7	3838,3	4044,8	4207,3	25
Запорізька	12890,6	7699,0	6136,3	7611,0	7482,4	7642,5	8737,2	7083,2	17
Івано-Франківська	5490,8	4459,2	4031,9	4251,9	4532,3	4567,7	5176,2	5501,5	23
Київська	14160,1	10140,3	7644,1	10164,4	11561,6	11490,7	13627,8	14791,1	1
Кіровоградська	12344,2	7841,1	5997,3	8404,0	8343,9	8505,1	10542,3	8963,9	10
Луганська	9661,1	5599,2	3984,4	5935,5	5441,7	4951,6	6202,6	6280,2	20
Львівська	10352,1	6920,8	6971,6	7129,7	7699,8	7370,8	8400,9	8753,4	11
Миколаївська	10621,5	6195,2	4365,9	6064,5	7366,5	7462,2	8374,2	6936,5	18
Одеська	13599,8	7978,4	7914,3	9003,0	8554,6	9381,1	10020,3	8046,9	14
Полтавська	16180,8	10732,9	7038,7	10307,6	12287,3	10999,2	14922,5	13399,8	4
Рівненська	7746,2	5161,8	4391,3	4781,5	5282,4	5401,8	5993,0	6190,1	21
Сумська	11736,0	7385,9	5968,7	5986,1	6398,2	5751,8	7860,1	8227,8	13
Тернопільська	9531,4	6341,4	5273,1	5267,8	6139,4	5825,6	7295,0	7949,3	15
Харківська	15632,8	10208,8	8730,0	111206,1	10095,7	8946,1	13270,6	12198,8	5
Херсонська	10346,7	5768,0	5550,0	6435,2	7911,9	8142,3	9964,3	8334,2	12
Хмельницька	12759,8	8968,9	7375	6995,5	8411,5	8376,3	9678,3	11162,2	7
Черкаська	11276,5	7522,3	6532,8	8257,1	11809,4	12318,3	14489,1	14028,8	3
Чернівецька	4805,8	3444,3	3044,2	3406,8	3785,3	3899,1	4318,6	4363,3	24
Чернігівська	12777,6	8530,5	6255,9	6966,4	7520,1	6510,5	8455,2	9151,9	9

Джерело:розраховано автором на основі [5]

Обов'язковою умовою дотримання вимог економічної безпеки вітчизняних агропідприємств є реалізація системи проектів і програм перспективного характеру – як наукових та інноваційних, так і виробничих та інвестиційних [4].

Нехтування економічної безпеки на будь-якому рівні може привести до катастрофічних наслідків, зокрема: занепаду галузі, банкрутства підприємств і, нарешті, підриву системи життєзабезпечення нації з наступною втратою суверенітету держави. Тому розробка теоретичних і практичних питань, удосконалення механізму забезпечення економічної безпеки аграрного сектора України повинні опиратися на Концепцію національної безпеки України [7].

Загалом, на регіональному рівні аграрному сектору притаманні майже всі організаційно-правові форми господарювання, однак статистичними органами на державному рівні видаються бюлетені за основними показниками господарської діяльності в розрізі підприємств державної і недержавної форм власності, а останні групуються в розрізі: господарські товариства; приватні підприємства (включаючи фермерські); сільськогосподарські кооперативи (виробничі), а також інші підприємства. Незважаючи на досить тонкі правові відмінності розподілу суб'єктів господарювання недержавної форми власності на вищевказані чотири групи, між ними існують як загальні ознаки господарської діяльності, що впливають на кінцеві фінансові результати, так і притаманні тільки певній групі.

Розподіл суб'єктів господарювання аграрного сектору за формами господарювання у регіональному розрізі подано у табл. 2. Із наведених даних видно, що в 2012 р. на дві форми господарювання – господарські товариства і фермерські господарства – припадає 87,4 % їх загальної кількості, тобто це означає, що вони визначають загальний фон здійснюваних трансформацій аграрного сектору нашої держави [1].

Згідно основних напрямків структурної перебудови аграрного сектору передбачався принцип відмови від державного втручання у господарську діяльність суб'єктів господарювання, тобто проведення незалежної виробничої і фінансової діяльності з виключенням податкових взаємин з державою. Суть базового принципу такого підходу полягає у тому, що, з одного боку, кожний суб'єкт господарювання у результаті своєї діяльності самостійно компенсує понесені витрати, а з іншого – отримує певний зиск і сплачує відповідні податки.

Таблиця 2

Кількість діючих господарюючих суб'єктів у сільському господарстві (станом на 1 липня, одиниць)

	2002	2005	2009	2010	2011	2012	
						кіль-кість	у %
Усього	61178	57877	57152	56493	56133	55866	100
Господарські товариства	9337	7900	7819	7769	7757	8121	14,5
Приватні підприємства	4116	4123	4333	4243	4140	4183	7,5
Виробничі кооперативи	2111	1521	1001	952	905	856	1,6
Фермерські господарства	43042	42447	42101	41726	41488	40732	72,9
Державні підприємства	570	386	345	322	311	294	0,5
Підприємства інших форм госпо-дарювання	2002	1500	1553	1481	1532	1680	3,0

Джерело:розраховано автором на основі [5]

Враховуючи високу питому вагу фермерських господарств (майже 73 %) в загальній кількості господарюючих суб'єктів у сільському господарстві України, ми зробимо аналіз результатів діяльності цих господарств у 2012 р. за територіальною ознакою – за областями України (табл. 3).

Загальна картина результатів фінансової діяльності фермерських господарств в 2012 р., наведена у табл. 2, свідчить, що фермерські господарства всіх областей України в 2012 р. працювали прибутково. Особливу увагу необхідно звернути на господарства Черкаської, Чернівецької, Харківської, Київської, Луганської, Кіровоградської, Полтавської і Донецької областей, рівень рентабельності виробництва яких склав більше 30 %. В той же час самий низький рівень рентабельності виробництва продукції сільського господарства було у фермерських господарствах Львівської (7,9 %), Закарпатської (6,4 %) та Тернопільської (9,4 %) областей.

Таблиця 3

Результати діяльності фермерських господарств з виробництва продукції сільського господарства у 2012 р.

	Чистий дохід (виручка) від реалізації, млн грн			Рівень рентабельності виробництва, %		
		у т.ч. продукції			у т.ч. продукції	
	продукції сільського господарства	рослинництва	тваринництва	продукції сільського господарства	рослинництва	тваринництва
1	2	3	4	5	6	7
Україна	17611,2	16516,6	1094,6	27,8	30,0	1,3
Автономна Республіка Крим	252,2	225,2	27,0	13,5	15,1	1,4
області						
Вінницька	1225,9	1161,4	64,5	29,2	31,8	-4,2
Волинська	185,3	155,4	29,9	23,3	30,4	-4,1
Дніпропетровська	1465,3	1419,7	45,6	21,8	23,1	-8,9
Донецька	757,5	741,8	15,7	31,2	32,7	-15,6
Житомирська	210,1	153,2	56,9	20,1	33,6	-5,5
Закарпатська	71,4	40,6	30,8	8,4	9,3	7,2
Запорізька	949,4	901,2	48,2	20,4	21,7	1,1
Івано-Франківська	152,0	135,4	16,6	19,8	22,0	4,6
Київська	814,1	771,2	42,9	36,4	39,1	0,8
Кіровоградська	1785,9	1742,6	43,3	34,2	35,6	-5,4
Луганська	956,2	920,1	36,1	36,4	38,9	-6,6
Львівська	446,5	206,8	239,7	7,9	16,2	1,7
Миколаївська	1187,7	1180,8	6,9	24,3	24,6	-12,0
Одеська	1208,3	1189,5	21,8	26,6	27,0	8,3
Полтавська	1096,8	1065,5	31,3	34,1	35,3	3,3
Рівненська	166,2	106,7	59,5	19,6	19,8	19,2
Сумська	460,4	410,0	50,4	28,0	33,2	-3,3
Тернопільська	522,6	498,5	24,1	9,4	8,6	29,9
Харківська	1008,7	977,2	31,5	37,7	40,0	-9,2
Херсонська	759,8	748,0	11,8	28,2	28,5	9,6
Хмельницька	585,1	526,8	58,3	26,6	29,6	5,3
Черкаська	860,5	816,1	44,4	40,0	41,8	13,2
Чернівецька	167,9	156,0	11,9	38,0	42,2	-0,6
Чернігівська	315,4	269,9	45,5	23,9	26,4	10,7

Джерело:розраховано автором на основі [5]

Звичайно, досягти 100 % забезпечення фінансово-господарської діяльності всіма суб'єктами господарювання на рентабельному рівні на всьому просторі України майже нереально, оскільки на кінцевий результат господарської діяльності впливають різні чинники: погодні, організаційного, кон'юнктурного, інвестиційного, цінового характеру та інші, а вплив кожного з них на рівень прибутковості є різновекторним і фінансово нерівнозначним.

Висновки. На основі проведених досліджень необхідно відмітити, що нами було уточнено поняття економічної категорії «економічна безпека підприємств аграрного сектора на регіональному рівні». Під економічною безпекою підприємств аграрного сектора та регіональному рівні пропонується розглядати сукупність умов і факторів, що характеризують поточний стан економіки аграрної сфери на рівні регіону, стабільність, сталість та поступовість її розвитку, інтеграцію з економікою всієї держави. Рівень економічної безпеки підприємств аграрного сектора може вважатися достатнім та задовільним при забезпеченні ряду умов господарювання в регіоні: наявності власної регіональної економічної політики в рамках загальнодержавної (утворення критичної маси ринкових перетворень, реформування відносин власності, лібералізація господарських зв'язків); гнучкого реагування на адміністративні зміни в країні (структурна переорієнтація АПК на розвиток інноваційної моделі економічного зростання); здійснення регіональних економічних заходів з невідкладних соціальних питань в сільській місцевості, які пов'язані з локальними економічними кризами та прорахунками на загальнодержавному рівні.

Література.

1. Аграрний комплекс – локомотив вітчизняної економіки [Електронний ресурс] / Мінагрополітики та продовольства України. – Режим доступу до інформації: http://minagrp.qov.ua/apk?nid=3388.

2. Бакушевич І.В. Економічна безпека регіонів України: аналіз сучасного стану та можливості забезпечення / І.В. Бакушевич, В.П. Мартинюк // Логістика: Вісник ДУ «Львівська політехніка». – 2001. – №416. – С.14-20.

3. Данилишин Б. Регіональна політика: час визначатися / Б. Данилишин // Урядовий кур'єр. – 1999. – №234. – С.6.

4. Про продовольчу безпеку України: Проект Закону від 14.06.2011 р. [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу до інформації: http//zakon1.rada.qov.ua/.

5. Сільське господарство України. Статистичний збірник. Державна статистики України. Київ, 2013.

6. Шершньова З.Є. Формування системи антикризового управління підприємства / З.Є. Шершньова // Персонал. – 1999. – №3. – С. 19.

7. Штангрет А. Антикризове управління як засіб попередження банкрутства / А. Штангрет // Регіональна економіка. – 2001. – №2. – С. 151-153.

УДК: 330.342:338

ЕВОЛЮЦІЯ РОЛІ ДЕРЖАВИ В ЕКОНОМІЦІ

Шибаєва Н.В., к.е.н., доцент,
Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка

Досліджено еволюцію ролі державі у функціонуванні економіки. Проаналізовано умови, які модифікують роль держави, визначено відмінності у взаємодії держави та економіки на сучасному та попередніх етапах соціально-економічного розвитку.

State's role in economy functioning was studied. Conditions that change the role of the state were analyzed. Features of the state and economy interaction in the modern and past stages of socio-economic development were determined.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На протязі всієї історії людської цивілізації держава розглядалася як один з основних економічних суб'єктів. Державні інститути були покликані забезпечувати стабільність і ефективність господарських процесів, але в різних економічних системах та на різних етапах еволюції суспільства уявлення про ці категорії, а, отже, форми і методи, масштаби взаємодії держави та економіки мали істотні відмінності. Для визначення оптимальної системи державного регулювання економіки у конкретній соціально-економічній системі слід визначити умови які модифікують роль держави в економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль держави в економіці завжди була у центрі уваги вчених. Історичні особливості, розмаїтість практики господарської діяльності обумовили існування різних, інколи суперечливих теоретичних поглядів на роль держави в економіці, але ніхто з представників основних напрямків розвитку економічної думки не заперечує присутності держави в економіці. Вивченням цього питання серед зарубіжних вчених займалися Л. Абалкіна, Дж. Б'юкенен, Я. Корнаї, Дж.М. Кейнс, В. Ойкен, В. Танці, Л. Ерхардт, Є. Ясіна і багатьох інших. Значний внесок в розробку теорії державного регулювання внесли і вітчизняні науковці,

а саме: І. Галиця, О. Гальчинський, В. Геєць, І. Михасюк, В. Онегіна, Б. Панасюк, Б. Пасхавер, А. Чухно та інші.

Враховуючи досягнення вчених-економістів, зауважимо, що сучасні умови функціонування соціально-економічних систем характеризуються невизначеністю, є такими, що швидко змінюються, а це вимагає від соціально-економічних систем дій, спрямованих на пристосування до такого середовища, наявності можливостей щодо прогнозування та впорядкування таких процесів у майбутньому. Крім того соціально-економічні системи мають власні закони розвитку. Тому існує необхідність у подальших теоретичних дослідженнях у цьому напрямі.

Формування цілей статті. Даної статті є дослідження умов, які модифікують роль держави в економіці та впливають на формування ДРЕ як системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними макросистемами, діяльність та взаємодія яких визначає функціонування та розвиток країни, є держава як особлива форма організації політичної влади, що впорядковує життєдіяльність країни, суспільство як сукупність індивідів, що мешкають на території даної країни, різноманітних політичних та інших організацій, та економіка як сукупність продуктивних сил і виробничих відносин. Держава регулює економіку та сприяє організації суспільства; економіка визначає можливості держави, формує економічні інтереси суспільства; суспільство делегує державі певні повноваження та одночасно показує орієнтири, цілі та обмеження розвитку. Прикладами взаємодії економіки та держави можуть бути країни Стародавнього Сходу – країни «азіатського способу виробництва», кліматичні умови яких для ефективного ведення сільського господарства вимагали будівництво іригаційних систем. Такі системи могли бути збудовані тільки центральною владою. У Стародавньому світі держава також організовувала будівництво доріг, забезпечувала грошовий обіг, стягувала податки. За часів феодалізму держава передавала приватним особам право користування землею, контролювала діяльність корпорацій, в які об'єднувалися ремісники, регламентувала діяльність іноземних купців [1].

У період становлення індустріальної господарської системи роль держави в економічному житті країни поширюється. Представники меркантилізму – економічної школи, яка існувала у той період, були прихильниками активного державного втручання в економічне життя. До завдань держави в економічній сфері починають відноситися поряд з обороною і підтримкою суспільного

правопорядку, розвиток економічної інфраструктури, а також підтримка національного капіталу у боротьбі з іноземними конкурентами за ринки збуту. Підтримка в освоєнні внутрішнього ринку здійснювалася через систему митного протекціонізму, яку деякі дослідники первісного нагромадження визначали як засіб «фабрикувати власних фабрикантів», а у освоєнні зовнішніх ринків використовувалися «експортні премії» [2]. Така підтримка практикувалася країнами, які зараз є лідерами світової економіки. Екстремальне вираження ця лінія знайшла у збройній боротьбі за розподіл і перерозподіл світу, яка призвела до створення колоніальних імперій і до двох світових війн. Ці війни сприяли удосконалюванню мобілізаційних і перерозподільних функцій держави.

У другій половині XVIII ст. визначилися основні риси індустріальної господарської системи, ринкова економіка надалі розвивалася на своїй власній основі. Це вплинуло на теоретичне висвітлення ролі держави. Економісти класичного напрямку, починаючи з А. Сміта, виступали за мінімальне втручання держави, на думку класиків, уряд повинен гарантувати права власності і непорушність контрактів, захищати економічні і політичні свободи громадян [3]. Економісти-класики вважали, що безпосереднє втручання держави в економіку завдає шкоди господарський діяльності і стримує економічне зростання.

Слід зауважити, що діяльність держави, як суб'єкта економічних відносин, на таких етапах розвитку суспільства як рабовласництво, феодалізм, капіталізм часів вільної конкуренції, незважаючи на масштаби цієї діяльності, принципово відрізнялася від діяльності, яка отримала розповсюдження у провідних країнах у XX ст. До початку XX ст. держава не регулювала і не корегувала розвиток суперечностей між рівнем розвитку продуктивних сил та виробничих відносин. Система державного регулювання економіки, яка сформувалася у провідних країнах з ринковою економікою до середини XX ст., була спрямована на забезпечення ефективного функціонування ринкової економіки, пом'якшення соціальних протиріч.

Ми поділяємо точку зору В. Онегіної, яка вважає за доцільне розмежовувати категорії державне регулювання економіки, як процес впливу держави на організацію та перебіг економічних процесів шляхом використання певних важелів, спрямованих на забезпечення соціально-економічної ефективності та систему державного регулювання, як єдність суб'єктів та об'єктів регулювання [4].

Всебічне теоретичне обґрунтування процесу державного регулювання економіки на основі аналізу причин і наслідків світової

економічної кризи 1929-1933 рр. відбулося у 30-ті рр. XX ст. Дж. Кейнсом [5]. Погляди Дж. Кейнса стали теоретичним фундаментом для розширення економічної ролі держави. У багатьох країнах були введені державні пенсійні системи і різні форми допомоги особам з доходом, нижче визначеного рівня. Вирішення завдання формування економіки, менш підданої циклічним коливанням, припускало створення значного державного сектора.

Збільшення ролі держави відбулося також під впливом марксистської і соціалістичної концепцій (які робили наголос на вирівнюванні доходів), ідеї централізованого планування і позитивного досвіду СРСР у цій сфері. Перерозподіл доходів, тобто зниження доходів багатих і підвищення добробуту бідних, стало розглядатися як одна з основних задач економічної політики держави. Посиленню ролі держави також сприяли технологічні зміни в економіці, що стали особливо помітними після Другої світової війни.

Періодом активізації державного втручання в економіку вважають 50-60-ті рр. XX ст. З інтенсифікацією ролі держави в економіці пов'язані всі значимі соціально-економічні досягнення сучасних країн-лідерів світової економіки. Три перших післявоєнних десятиліття ознаменувалися найвищими за всю їхню історію темпами економічного зростання, самою повною зайнятістю і підвищенням рівня і якості життя людей [6]. Одночасно починають проявлятися так звані недоліки держави: ситуації за яких держава нездатна ефективно використовувати ресурси. Виділяють чотири групи факторів, що негативно впливають на обґрунтування і реалізацію державних управлінських рішень у сфері ДРЕ [1]. Це: обмеженість інформації; неможливість держави цілком контролювати реакцію інших економічних суб'єктів на власні дії; недосконалість політичного процесу; під впливом виборців, груп спеціальних інтересів, політичних маніпуляцій державні органи здатні застосовувати неадекватні методи регулювання і тим самим проводити неефективну політику; обмеженість контролю над державним апаратом.

Крім цього, початок 70-х рр. XX ст. у ряді країн був відзначений збільшенням бюджетних дефіцитів, прискоренням інфляції, зростанням цін на нафту, що, спричинило у багатьох і індустріально розвинутих країнах рецесію. В умовах, що змінилися, держава змушена була вирішувати такі питання, як забезпечення цінової стабільності, зовнішнього балансу, конкурентоздатності та ефективності. Відбувся перегляд ідей, що раніше сприяли зростанню державного втручання в економіку. На зміну кейнсіанській теорії як основи державного регулювання економіки прийшли погляди

прихильників неокласичного напряму.

Протягом останнього сторіччя функції держави значно розширилися, особливо у розвинутих країнах. До основних функцій належать: законодавча і правоохоронна діяльність по захисту свободи особи і приватної власності; виробництво суспільних благ (оборона, забезпечення порядку, будівництво доріг, водопроводів, каналізації та інших споруджень, необхідних для нормальної життєдіяльності суспільства); розвиток освіти, охорони здоров'я, науки і культури, тобто сфер які мають велике значення для удосконалювання людського капіталу і гідного існування людей; захист суспільства від негативних побічних ефектів господарської діяльності; забезпечення умов для ринкової конкуренції, регулювання і реформування природних монополій; зменшення соціальної нерівності, що закріплюється ринком; антиінфляційне та антициклічне регулювання [7]. Виконання цих функцій спрямовано на створення інституційного фундаменту економічної діяльності та на пом'якшення провалів ринку. Незважаючи на те, що ці функції є загальновизнаними, суперечки щодо пропорцій ринкового і державного механізмів їхнього забезпечення тривають.

В залежності від кількості виконуваних економічних функцій, розмірів державного сектора, співвідношення державних витрат до ВВП, пріоритетного використання певних методів ДРЕ існують два типи державного регулювання: економічний лібералізм, що визнає безумовну необхідність законодавчої, правоохоронної діяльності держави, забезпечення внутрішньої і зовнішньої безпеки, антициклічне регулювання, а також мінімальне регулювання соціальної й екологічної сфер (цей тип характеризується невеликим розміром державного сектора (до 10% ВВП), державними витратами в межах 35% ВВП, використанням переважно непрямих методів регулювання економіки); економічний дирижизм, який передбачає значний вплив держави на соціально-економічний розвиток країни, тобто виконання всіх перерахованих функцій у повному обсязі. Державний сектор при такому типі регулювання економіки перевищує 10%, державні витрати можуть досягати 35-55% ВВП, використовується весь спектр методів ДРЕ.

Як зазначає Л.Абалкін, за державою завжди зберігаються класичні функції, але напрями, форми, механізми взаємодії держави та економіки не залишаються незмінними. Розвиток суспільства, зміни у структурі суспільного виробництва, технологічному базисі, пріоритетність певних сфер суспільного життя – об'єктивні фактори, які впливають на роль держави в економіці. Не існує у сучасних умовах

ефективної соціально-орієнтованої ринкової економіки у якій відсутня активна регулююча роль держави [8].

Отже необхідність державного регулювання економіки не викликає сумнівів, правомірна постановка питання про відповідність цього регулювання потребам і можливостям конкретної країни. Роль держави найчастіше оцінюють по частці доходів або державних видатків у структурі ВВП, це безумовно важливий показник, але присутність держави в економіці може бути більш значущою при відносно меншому значенні цього показника.

Зміни у світовій економіці не зменшують актуальності питання про державу: яка повинна бути її роль, яка оптимальна стратегія її поведінки у конкретних соціально-економічних умовах. Дії урядів окремих країн виявляються у залежності від дій урядів інших країн та від дій міжнародних організацій. Як наслідок, скорочується ступінь незалежності і зростає необхідність уніфікації та узгодження регулюючих заходів держави в окремих країнах. Це приводить до передачі деяких владних повноважень на рівень наднаціонального регулювання. Разом з тим процеси глобалізації породжують нові проблеми, рішення яких вимагає участі держави. Підсилюється необхідність контролю за функціонуванням фінансової сфери, з метою пом'якшення її негативного впливу на національні економіки. Виникають проблеми податкового регулювання, пов'язані з тим, щоб запобігти витоку податкових платежів від транснаціональних корпорацій, що прагнуть перевести свої капітали в країни з менш високим оподатковуванням. Загострення проблем із стійкістю світового розвитку у 2008-2013 рр. виявило доцільність проведення запобіжних заходів і показало, що роль держави як безпосереднього учасника ринку повинна зменшуватися, тоді як роль держави як регулятора повинна зростати. На думку провідних економістів-теоретиків, у недалекому майбутньому держава буде функціонувати не тільки як політичний інститут, але і як комплексна економічна й соціально-культурна структура.

Як зазначалося вище, потреба у державному регулюванні економіки обумовлена об'єктивною необхідністю, але реалізується система ДРЕ через використання шляхом політичних сил. Певні політичні сили, які знаходяться у даний час при владі, можуть використовувати систему ДРЕ за для досягнення не суспільних цілей, а власних цілей, які не завжди співпадають з суспільними. Такі приклади дає економічна історія навіть у країнах з розвинутими ринковими та демократичними інститутами. Не випадково сучасною теоретичною основою дослідження дій держави у економіці є теорія суспільного

вибору Дж. Б'юкенена та похідні від неї теорії. Але особливої гостроти ця проблема набуває у країнах з несформованими ринковими, політичними, соціальними інститутами. За таких умов у процесі реалізації ДРЕ зростає роль суб'єктивного фактора.

Висновки. Роль держави в економіці на протязі еволюції людського суспільства змінювалася внаслідок дії як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів. Реалії економічного життя вплинули на особливості теоретичного висвітлення ролі держави, в свою чергу, нові теорії сприяли розповсюдженню певних систем ДРЕ, підвищенню ефективності економічної системи, або навпаки економіка виявляла неспроможність цих теорій та необхідність створення нових.

Особливості сучасної економіки та участі держави в ній свідчать, що вони утворюють єдину економічну, політичну та соціальну систему. Роль держави невірно визначати тільки кількісними показниками, так само як і ефективність системи ДРЕ, більш повними та значущими характеристиками ролі та ефективності держави є здатність впливати на соціально-економічні процеси: забезпечувати стійку траєкторію розвитку, усувати диспропорції, сприяти формуванню суспільних інститутів підвищувати якість життя.

Література.

1. Галица И. Государственное регулирование в условиях рыночных отношений /И. Галица// Экономика Украины. – 2002. – № 6. – С. 52-58.

2. Маркс К. Капитал /Маркс К. – М.: Госполитиздат, 1958. – Т. 1. – 793с.

3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. /Смит А. – М.: Эконов, 1992. – Т. 1. – 480с.

4. Онегіна В.М. Державне регулювання цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників: монографія / Онегіна В.М. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2007. – 590 с.

5. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Кейнс Дж. М. – М.: Эконов, 1992. – Т.2. – 486с.

6. Танци В. Роль государства в экономике: эволюция концепций /В. Танци// МЭ и МО. –1998. – №10. – С. 51-62.

7. Эльянов А. Государство и развитие /А. Эльянов// МЭ и МО. – 2003. – №1. – С. 3-14.

8. Абалкин Л. Роль государства в становлении и регулировании рыночной экономики / Л. Абалкин //Вопросы экономики. – 1997. – №6. – С. 4-12.

УДК 657.421:631.161

ПОТОЧНІ БІОЛОГІЧНІ АКТИВИ ТВАРИННИЦТВА: ОСОБЛИВОСТІ ДОКУМЕНТУВАННЯ

ЯЛОВЕГА Л.В., П'ЯТНИЦЯ Ю.Г.*,
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ

У статті розглянуто особливості та порядок складання первинних документів з обліку поточних біологічних активів тваринництва та узагальнено схему їх документування.

The article reviews the features and order preparation of primary accounting documents of current biological assets livestock and generalized scheme of their documentation.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Технологічний процес бухгалтерського обліку розпочинається з виявлення, вимірювання та реєстрації фактів, подій з метою отримання інформації про господарські операції [2]. Документація є важливою ланкою технології обліку, яка виступає як спосіб первинного спостереження за діяльністю підприємства. Без належно оформленого первинного документа, який є матеріальним носієм інформації, не можливе здійснення бухгалтерського запису. Бухгалтерський облік сільського господарства має свої особливості, однією з яких є використання біологічних активів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляду важливих аспектів організаційно-методологічного забезпечення обліку поточних біологічних активів тваринництва присвячено наукові праці багатьох авторів, а саме: Ф. Ф. Бутинця, В. М. Голова, М. Я. Дем'яненка, М. Ф. Огійчука, Г. Г. Кірейцева В. М. Жука та ін. Огляд наукових праць дозволив констатувати, що питання, які пов'язані з документуванням поточних біологічних активі тваринництва, залишаються у дискусійній площині і потребують подальшого вивчення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є ознайомлення із

* *Науковий керівник – Романова Л.В. д.е.н., професор*

складанням первинних документів з обліку поточних біологічних активів тваринництва та розробка загальної схеми документування поточних біологічних активів тваринництва на підприємствах АПК.

Виклад основного матеріалу дослідження. Документи мають юридичне значення як письмові докази здійснення господарських операцій. Порядок документального оформлення господарських операцій регламентується Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» № 996-XXV від 16.07.1999 р., Положенням про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку № 88 від 24.05.1995 р. та іншими нормативними документами.

Первинні документи виступають підставою для обліку операцій з надходження, переміщення та вибуття поточних біологічних активів тваринництва. На сьогодні, наказом Міністерства аграрної політики України «Методичні рекомендації щодо застосування спеціалізованих форм первинних документів з обліку довгострокових та поточних біологічних активів у сільськогосподарських підприємствах» № 73 від 21.02.2008. р., затверджено типові форми первинного обліку біологічних активів. Розглянемо основні з них.

Акт на оприбуткування приплоду тварин (форма № ПБАСГ-3) застосовується для оформлення отриманого на фермі приплоду тварин: телят, поросят, ягнят, лошат та ін. Акт складається у двох примірниках завідувачем ферми у день отримання приплоду окремо за кожним видом тварин. В акті вказується П.І.Б. працівника, за яким закріплено тварин, кличка або номер матки, кількість голів і маса отриманого приплоду, присвоєні їм інвентарні номери, грошова оцінка отриманого приплоду, підписи осіб, які підтвердили отримання приплоду. Окремо фіксуються мертвонароджені тварини. Акт є підставою для нарахування заробітної плати працівникам ферми.

Акт на вихід і сортування добового молодняку птиці (форма № ПСАСГ-5) – застосовується у спеціальних птахівницьких господарствах і на птахофабриках для оприбуткування виведеного поголів'я молодняку (для приймання отриманих пташенят у результаті інкубації). Акт складається начальником цеху інкубації у день виведення пташенят. Виходячи з кількості закладених на інкубацію

яєць і виведених пташенят визначається відсоток виходу пташенят. Акт підписується керівником структурного підрозділу, зоотехніком, старшим оператором.

Акт на вибуття поточних біологічних активів тваринництва (забій, прирізка, падіж) (форма № ПБАСГ-6) складається у день вибуття поточних біологічних активів комісією у складі зоотехніка, ветеринарного лікаря, завідувача ферми та особи, за якою закріплені тварини. Акт затверджується підписом керівника та матеріально відповідальної особи, яка приймає продукцію від забою.

Обліковий лист № _ забою та падежу худоби (форма № ПСАСГ-8) – застосовується для використання в спеціалізованих свинарських комплексах. Він включає три розділи: І «Забій», ІІ «Вихід продукції», ІІІ «Падіж». Обліковий лист складається у двох примірниках, підписується керівником структурного підрозділу та головним ветеринарним лікарем. Дані про отримання на склад продукції від забою підписується комірником, який прийняв цю продукцію.

Акт на переведення тварин з групи в групу в межах поточних біологічних активів (форма № ПБАСГ-9) складає зоотехнік або завідувач ферми у день переведення тварин і птиці з однієї групи до іншої, відлучення молодняку звірів і кролів. У ньому вказуються всі необхідні реквізити з їх обліку. Акти підписуються керівником структурного підрозділу, завідувачем ферми підприємства.

Відомість зважування тварин (форма № ПБАСГ-10) застосовується для визначення фактичної живої маси тварин, яка в процесі вирощування або відгодівлі тварин збільшується. Основною продукцією, яку отримують від молодняку на вирощуванні і відгодівлі є приріст живої маси. Для того, щоб його визначити, тварин зважують, результати записують у Відомість, яку складає зоотехнік при щомісячних, періодичних і вибіркових зважуваннях тварин при визначенні приросту живої маси, а також у випадках надходження і вибуття тварин за видами та обліковими групами. Відомість підписує зоотехнік, бригадир і працівник, за яким закріплено худобу.

Розрахунок визначення приросту (форма № ПСАСГ-11) – застосовується для визначення приросту живої маси тварин з урахуванням руху поголів'я. Розрахунок складається завідувачем ферми

щомісяця в цілому за фермою та обліковими групами тварин на підставі даних Відомості (форма № ПСАСГ-10). Розрахунок передається до бухгалтерії і служить підставою для оприбуткування отриманого приросту живої маси і нарахування заробітної плати працівникам тваринництва.

Книга обліку руху тварин і птиці на фермі (форма № ПСАСГ-12) призначена для щоденного обліку руху тварин і птиці на кожній тваринницькій фермі. Книгу веде завідувач ферми за обліковими статевовіковими групами тварин і птиці за кількістю голів, живою масою і приростом. Після запису всіх даних первинних документів за місяць підраховують підсумки з руху тварин і залишок на початок наступного місяця, які відображаються у кількісних показниках (головах, кілограмах живої маси). Підсумкові дані Книги є підставою для складання Звіту про рух тварин і птиці на фермі.

Звіт про рух тварин і птиці на фермі (форма № ПСАСГ-13) застосовується для узагальнення даних, що відображають наявність та рух тварин і птиці на фермі за звітний період, складається щомісячно завідувачем ферми у двох примірниках. У Звіті вказують за кожною обліковою групою наявність тварин та їх живу масу на початок місяця, рух за місяць і залишок на кінець звітного місяця. Дані Звіту за основними показниками в бухгалтерії звіряють: кількість кормо-днів повинна відповідати даним у Відомості витрат кормів; приріст живої маси – Розрахунку приросту живої ваги; приплід тварин – даним Актів на оприбуткування приплоду тощо.

Разом з тим, для обліку поточних біологічних активів тваринництва використовуються й інші первинні документи, зокрема товарно-транспортні накладні; рахунки-фактури; накладні.

Отже, узагальнюючи вищевикладене зауважимо, що всі первинні документи, що призначені для обліку ПБА тваринництва умовно поділяють на три групи про що свідчить загальна схема документування поточних біологічних активів тваринництва (рис. 1).

Висновки. Проведені дослідження свідчать, що на сільськогосподарських підприємствах використовується значна кількість первинної документації з обліку поточних біологічних активів тваринництва.

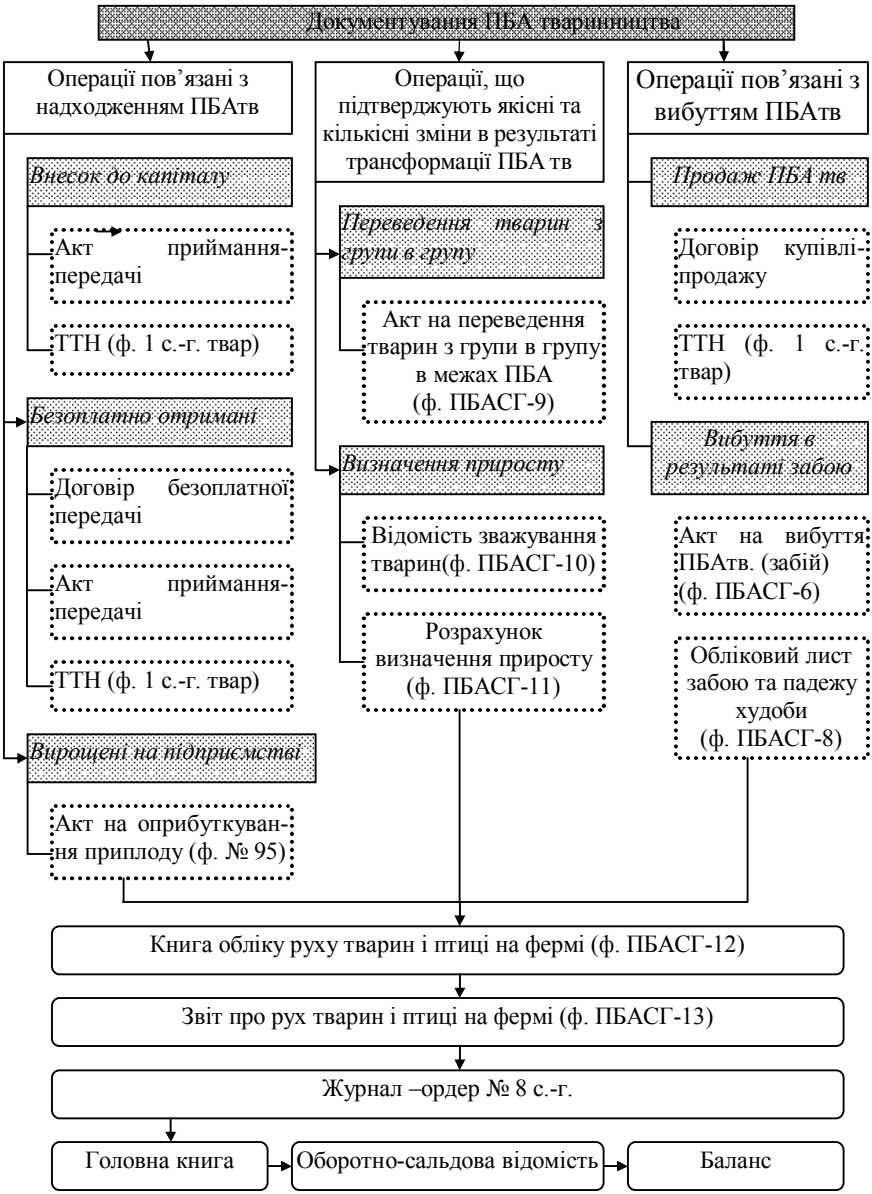

Рис. 1. Загальна схема документування поточних біологічних активів тваринництва

Правильне та своєчасне складання первинної документації з обліку поточних біологічних активів тваринництва дозволить забезпечити підприємство цілісною та достовірною інформацією, а також є основою для прийняття раціональних управлінських рішень.

Література.

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» № 996-XIV від 16 лип. 1999 р. [Електронний ресурс]. / Верховна Рада України. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua.

2. Швець В. Г Теорія бухгалтерського обліку [Електронний ресурс] : підручник / В. Г Швець. – К. : Знання, 2004. – 447 с. – Режим доступу : http://books.efaculty.kiev.ua.

3. Положення «Про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку» № 88 від 24 трав. 1995 р. [Електронний ресурс]. / Верховна Рада України. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua.

4. Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України «Методичні рекомендації щодо застосування спеціалізованих форм первинних документів з обліку довгострокових та поточних біологічних активів в сільськогосподарських підприємствах»]. / Ліга Закон. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua.

Зміст

Васильев А.И. Роль инновационных структур в социально-экономическом развитии территориально-промышленных комплексов.....3

Красноруцький О.О. Державне регулювання аграрної сфери та динаміка конкурентоспроможності її суб'єктів.....9

Маренич Т.Г. Оцінка в бухгалтерському обліку 19

Нагаєв В.М. Інформаційне забезпечення аграрних формувань як фактор запобігання організаційних конфліктів..... 25

Стецюк П.А. Фінансова архітектоніка забезпечення конкурентоспроможності підприємства..... 33

Waldemar Izdebski, Jacek Skudlarski, Stanisław Zając, Мазнев Г.Е. Рынок сельскохозяйственных тракторов в Польше и Украине..... 41

Шпак А.П., Киреенко Н.В. Государственная піддержка сельского хозяйства в странах таможенного союза и единого экономического пространства 58

Артеменко О.О. Тенденції зміни потреби в сільськогосподарській техніці в аграрних підприємствах Харківської області..... 67

Білецька К.Ю. Сутність категорії «Економічна ефективність виробництва»..... 74

Богач Л.В. Стан і тенденції формування земельно-орендних відносин сільськогосподарських підприємств..... 82

Богомолова К.С. Роль кластерів у підвищенні конкурентоспроможності аграрного сектора..... 91

Боярчук Л.В. Трансформація зайнятості населення як складова соціально-економічної політики держави..... 101

Васюренко Л.В. Тенденції відтворення основного капіталу сільськогосподарських підприємств в Харківській області..... 106

Височан О.С. Облік і калькулювання собівартості туристичного продукту: питання об'єкту та номенклатури витрат..... 110

Дубина О.Л. Формування прибутку сільськогосподарського підприємства 120

ДУДНИК О.В. Управління фінансовими ризиками на сільськогосподарських підприємствах 126

ЖЕЛЄЗНЯК А.М., ЧЕРЕВКО В.Д. Трансформаційні процеси зовнішньо-економічної політики України та їх вплив на аграрний сектор 132

ЗАЇКА С.О. Світові та національні тенденції інвестиційного розвитку виробництва біопалива..... 138

КАЛАШНІКОВ А.О. Інвестиційне забезпечення сільськогосподарських підприємств залежно від ефективності їх діяльності 148

КАЛІНІЧЕНКО С.М. Організаційно-економічний механізм інтеграції виробників цукру та цукросировини 154

КВЯТКО Т.М. Аналіз методів оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції: теоретичний аспект..... 163

КЛИМЕНКО С.О. Обліково-аналітичне забезпечення ліквідності та платоспроможності підприємства 168

КРАЛЯ В.Г. Основні етапи проектних проробленъ щодо побудови організаційної структури управління організацій аграрного профілю 174

КРУПА О.М. Ключові аспекти формування продовольчої безпеки України 179

КУЧЕР А.В., КУЧЕР Л.Ю. Методологічні аспекти визначення ставки дисконту під час прогнозування грошових потоків проектів агроформувань 188

ЛЕВКІНА Р.В. Ефективність функціонування підприємств овочівництва в умовах сталого розвитку 197

ЛЕЛЮК М.В. Зміна цільової спрямованості процесів планування в умовах макроекономічної нестабільності..... 204

ЛЕГА О.В. Податок на додану вартість: документування та звітність... 209

ЛИСЕНКО В.В. Теоретичні аспекти визначення сутності підприємництво..... 218

ЛУЦЕНКО О.А. Розвиток ринку агрострахування в Україні 224

МОРОЗОВ В.І. Система наукового забезпечення ефективності застосування сільськогосподарської техніки при збиранні кормових культур 231

НАМ М.А. Сценарное прогнозирование как инструмент управления предпринимательскими структурами в условиях нестабильности 237

НАУМЕНКО І.В. Проблеми та перспективи формування інтенсивного типу економічного розвитку сільського господарства 242

ПЕТРОВ В.М. Вплив структурних змін у сільському господарстві на формування машинно-тракторних парків сільськогосподарських підприємств 253

ПОНОМАРЬОВ Є.Л. Сучасні тенденції в оплаті праці в сільськогосподарських підприємствах України та США 262

РИЖИКОВА Н.І. Основні напрями реформування ринку цукру в ЄС 267

САГАЧКО Ю.М. Роль тваринництва в соціально-економічному розвитку аграрної сфери 272

САХНЕНКО О.І. Роль людського капіталу на шляху становлення економіки знань 278

САХНО І.В. Ринок аудиторських послуг в Україні та його особливості 284

СТЕГНІЙ О.В. Динаміка конкурентоспроможності агропродовольчої продукції в сучасних умовах 290

ХАЙНУС Д.Д. Ціновий фактор у грошовій оцінці ріллі аграрних підприємств 297

ХОМУТОВСЬКА Я.М. Класифікація проблем управління персоналом в АПК і напрями їх вирішення 306

ШАБІНСЬКИЙ О.В. Територіальний рівень забезпечення системи економічної безпеки підприємств агросектора України 314

ШИБАЄВА Н.В. Еволюція ролі держави в економіці 323

ЯЛОВЕГА Л.В. Поточні біологічні активи тваринництва: особливості документування 330

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Вісник
Харківського національного
технічного університету
сільського господарства
імені Петра Василенка

ВИПУСК 150

Економічні науки

Відповідальний за випуск Г.Є. Мазнєв

Редактори: О.О. Краснорyцький, В.М. Онегіна

Підписано до друку 02.04.2014 р.
Формат 60×84 1/16. Папір офсетний.
Гарнітура Garamond. Офсетний друк.
Умовн. друк. арк. — 21,2. Тираж — 300 прим.